Литературна история

Пд 8

9 · 1982

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Редакционна колегия

Тончо Жечев (главен редактор), *Стефан Кожухаров, Кръстьо Куюмджиев, Дочо Леков* (зам.-главен редактор), *Иван Сарандев, Цвета Унджиева, Катя Янева* (секретар)

Адрес на редакцията: „Литературна история“
Институт за литература, ул. „Чапаев“ 52, София

© И-т за литература
1982
c/o Jusautor, Sofia

82(05)

Издателство на Българската академия на науките

Коректор *Е. Алексиева* Редактор *Н. Кунова* Техн. редактор *Т. Нинова*
Изд. индекс 8391 Дадена за набор на 4. XI. 1981 г. Подп. за печат на 12. II. 1982 г.
Формат 70×100/16 Тираж 600 Печ. коли 9,38 Изд. коли 12,16 УИК 15,74 Цена 2,53 лв.
Печатница на БАН, 1113 София, ул. „Акад. Георги Бончев“ Поръчка № 84

Код 28 9535322311
5058-1-82

литер

ISSN 0204-7756

Литературна история

Книга 9 · 1982 · София

Пр. 2548/82

ПРОВЕРКА 2009 2010

ЧИТАЛНЯ

БАН Институт за литература БИБЛИОТЕКА

Българска академия на науките
Институт за литература

Съдържание

Стоян Каролев — Достоевски в късните години на Емилиян Станев . . . 3
Лила Мончева — Към въпроса за литературната дейност на Киприан в светлината на общославянското културно-историческо движение през XIV в. 21
Стефана Таринска — Руска революционна литература сред българската емиграция в Румъния (1875—1878) 31

Научни съобщения

Пирин Бояджиев — Досие за „Керванът" от Вазов 41
Денислава Коларова — Неизвестен вариант на Дебеляновата елегия „Аз искам да те помня все така" 46
Видка Николова-Пашова — Познание и тайна. Към духовната биография на Асен Разцветников. 49

Изследователи на българската литература в чужбина

Елена А. Томова — Николай Иванович Кравцов (1906—1980) 60

Спомени

Никола Г. Чолаков — Константин Г. Фотинов (бележки и спомени) . . 64
Йовко Киров — С Ангел Каралийчев в Стражица 77

Анкети

Бистра Ганчева — Калина Малина 85

Литературен архив

100 години от рождението на Теодор Траянов
Иван Сестримски — Из епистоларното наследство на Теодор Траянов 91

Лиляна Ставрева — Неизвестни писма на български писатели и критици до Васил Ставрев 95

Рецензии

Сабина Беляева — История на „незавършеното настояще“ 103

Хроника

Стефана Таринска — Семинар по методологически проблеми на литературната история — „Българското възраждане в европейски контекст“ 107

Библиография

Елена Цветанова — Българска литературно-историческа библиография (книги, статии, литературни анкети, публикувани през 1978 г.) 110

Достоевски в късните години на Емилиян Станев

Стоян Каролев

„Никой не е бръкнал така дълбоко в човешката душа“

Това изказване изразява най-трайното, открояващото се сред зигзагите от противоречиви реакции, от разнородни мисли и чувства, които раждаше у Емилиян Станев творческото му общуване с Фьодор Достоевски.

Сам Достоевски предпочита да бъде наричан не психолог, а реалист: „Наричат ме психолог: не е истина, аз съм само реалист във висш смисъл, т. е. изобразявам цялата дълбочина на човешката душа.“ В същност краят на изречението дава право на онези, които характеризират този трагичен гений на Русия и човечеството именно като психолог. Пък и нима е възможно човек да чете „Братя Карамазови“ и да не възкликне: „Какъв психолог!“, носейки в съзнанието си общоприетия смисъл на думата. Но именно в тази потресаваща дълбоко творба Достоевски заявява, че психологията е „тояга с два края“. Затова еднакво убедително звучат речите и на обвинителя, и на защитника по делото Дмитрий Карамазов. . . Психологическото тълкуване на случилото се може да бъде и такова, и онакова, а следователно да води до противоположни изводи. Прав е Бахтин, че според дълбокото убеждение на Достоевски правдата за човека не може да бъде изразена, ако той се направи пасивен обект на авторски психологически анализ. Достоевски не иска да бъде наричан психолог именно в този смисъл. Правдата за човека се разкрива единствено в самоосъзнаването и самоизразяването, както е във всички творения на Достоевски след „Записки от подземието“ — едно дълбоко новаторско произведение като поетика, колкото и бурни несъгласия да е будило и буди, щом се погледне върху идейна плоскост. . . Проницателен е бил наистина умиращият критик-поет Аполон Григориев, казал на своя приятел: „Пиши по този именно начин“ (Ты в этом роде и пиши“).

В „свободния процес“ на самоосъзнаването човешката душевност се разкрива в цялата си подвижност и неизчерпаемост: — Колкото и дълбоко да е самоизразяването, винаги остава нещо необяснено и необяснимо, загадъчно. От гледна точка на традиционните литературоведски разбирания за психологическата характеристика на героя това е недостатък, но в същност то е белег за нова психография, с други, непознати преди мащаби, или ако употребим израза на Достоевски, белег за реализъм „във висш смисъл“.

Нека си спомним думите на Айнщайн: „Неговата цел се състои в това да ни обърне внимание върху загадката на духовното битие."

Същевременно този, който слиза до дълбокото в психологическите сфери, стига — според психологията след Фройд — до тежнения, предразположения и пориви, характерни за човека изобщо. Юнг казва: „По-дълбоките слоеве на психиката все повече губят индивидуалното си своеобразие — успоредно с увеличаването на дълбочината и мрачината."[1] Но преди психоаналитика Юнг и екзистенциалиста Ясперс с неговите възгледи, че „онова, което се среща в аномалиите и се преживява в тях, нерядко е откровение на нещо, свойствено на човека като човек", Достоевски е почувствувал, разбрал е, че чрез своите дълбоки проникивания в психологическото, и по-специално в аномално психологическото, стига, колкото и парадоксално да звучи, до „общото правило". Той дори смята, че не Гончаров и Тургенев, не и Толстой „изобразяват живота на мнозинството", а това прави именно той, Фьодор Достоевски, смята че собственият му живот е „живот на общото правило". „В това ще се убедят бъдещите поколения, които ще съдят по-безпристрастно, правдата ще е с мене, аз вярвам в това."[2]

Разбира се, думите на Достоевски, че Гончаров, Тургенев и Толстой „изобразяват живота на изключенията", не трябва да се разбират буквално. Тяхното острие е насочено към индивидуализацията в традициония смисъл на думата, като принцип на реализма преди него: тя се осъществява от писателя чрез подбор, контрол и пресяване — да не се вмъкне в действията, диалозите, вътрешните монолози и пр. нещо, което не е свойствено на дадената индивидуалност, което затъмнява, разсейва индивидуалното и в този смисъл — „изключителното", т. е. бди се индивидуалността да не попадне под „общото", общочовешкото „правило". Но по този начин в същност се и ограничава индивидуалността, личността. . . А като дава на своите герои свобода да се самоосъзнават, Достоевски им предоставя и най-голямата възможност да изявяват душевността си и тъкмо така, по законите на психологическата диалектика, да изразяват и свойственото на човека изобщо.

Такъв начин на изображение разгръща пред нас съзнанието и душевността на човека във всички пластове и измерения, във всички посоки и в цялата им противоречивост. Той дава едно познание за човека, трудно поносимо, но много необходимо: учи ни да се вглеждаме и размишляваме, да не съдим прибързано и категорично, да сме готови за изненади. Този, когото сме смятали за душевно слаб и който действително се е изявявал така, в даден момент може да се окаже душевно силен и смел; тъкмо слабите са способни понякога на необикновено силни изяви — казва Достоевски в „Юноша", и това е много характерно за неговия поглед върху човека. Този, в чието благородство многократно сме се убеждавали, ще видим в даден момент да извършва подлост; а още по-тежко ще ни бъде, когато се убедим, че човек може да е в един и същи момент и добър, и скверен. . . Но и това знание е полезно за силните духом.

Психологическата парадоксалност у Достоевски нерядко е и страшна: „Чувствителният, ласкав и добър Еркел беше може би най-безчувственият от убийците, събрали се около Шатов, и присъствува на неговото убиване без всякаква лична омраза и без да му мигне окото." Ако някой каже, че това е абсурдно, нека не забравя, че и абсурдното принадлежи на живота. Тук няма абсурдна логика или психология на авторовото изображение,

---

[1] О современной буржуазной эстетике. М., 1972, с. 129.

[2] Б. Бурсов. Личность Достоевского. Л., 1974, с. 212.

а абсурдна нравственост, абсурдно отношение към човека, реално съществуващо, родено от фанатична привързаност към една идея, от сляпа вяра в непогрешимостта на тези, които са взели решение за убийството в името на идеята.

Но това обяснение, разбира се, не е достатъчно; може би ще е по-добре да кажем заедно с Достоевски, че „човекът е тайна". Във всеки случай само с разясненията на логиката тук не може да се мине, с тях не можем да обхванем онзи „най-чист реализъм, достигащ до фантастичното", както характеризира художествения си метод сам Достоевски.

„Само с логиката не е възможно да прескочиш натурата (т. е. да я обхванеш, да я разбереш — С. К.). Логиката ще предвиди три случая, а те са милион" — казва Разумихин („Престъпление и наказание"). При това според характеристиката на своя създател самият Разумихин е разсъдъчен, разумен човек. . . И пак ми се ще да цитирам Бахтин: „Главният предмет на изображение у Достоевски е неопределеността, незавършеността, откритостта на човешкото съзнание." Писателят бурно въстава в своя „Дневник" срещу всеки „терор на мисълта", стремящ се да насили безкрайното и противоречиво многообразие от човешки съзнания, всяко от които е също така безкрайно и противоречиво. . .

Отново се срещаме със страха на Достоевски от негъвкавата, недиалектичната, фанатичната последователност в мисленето, а също — с убеждението му, че никой не може да каже истината за вечно течащия свят. Той, гениалният е изказал дори мнението, че именно гениите допускат най-големи грешки, защото, като вникват дълбоко в противоречивата подвижност на действителността, те се изкушават да правят изводи и заключения, а тези изводи и заключения никнат все пак върху малък опит — спрямо „бездънността" на обекта. „Колкото са по-гениални, толкова по-големи грешки правят — виж, рутината — тя по-рядко греши."

Но тогава възниква въпросът: постижими ли са целите на човека и на човечеството?

Да стигна края
на което и да бъде нещо
ми трябва вечност. . .

казва един съвременен поет — Борис Хаджийски.

„Парадоксалистът" в своите „Записки от подземието" е склонен да мисли, че човек обича „самия процес на постигане целта", че може би „цялата цел, към която човечеството се стреми на земята, се състои единствено в този непрекъснат процес на движение, другояче казано — в самия живот, а не в същност в целта", защото постигнатото е нещо „като две и две — четири", „а пък две и две — четири, господа, не е живот, а начало на смъртта".

Имаме основание да кажем, че в гласа на героя звучи гласът на автора. (Доколко — невъзможно е, разбира се, да се установи. . .) По-точно тук звучи гласът на художника Достоевски. Публицистът е изразявал неведнъж съвсем определено своите обществени цели и идеали (колкото и мисълта му, стилът му да са подвижни и многопосочни). Например — за християнско-мисионерската световна роля на руския творец и на руския човек изобщо, отличаващ се с „всемирност" и „всечовечност", за обединението на славянството и човечеството върху нравствени основи под егидата на Русия. . . Но художникът, който в същност не е дал твърд, окончателен отговор на никой проблем, има неизмеримо, несравнимо по-голяма роля в световната културна история — именно защото е поставил с неподозиран преди него размах най-сложните проблеми по личния и историческия път на човека, изобразил

е с изключителна прозорливост и сила пропастите по този път. . . Той разтърсва като никой друг човешките мозъци и души — изисква се сила да устоиш, но устоиш ли, повече ще внимаваш с прилагането на нравствени и други критерии и норми, повече ще се вглеждаш, ще бъдеш по-малко прибързан и повърхностен. . . Достоевски е разкрил несъмнено едно — че нищо не е лесно в живота на човека, щом е действително човек („Със страдание, търсейки изход", той често „се спъва и пада"); Достоевски е изобразил драматизма на търсещото човечество, трагизма на съмняващото се човечество.

Тежката болест, от която Емилиян Станев страдаше през последните години от живота си, мисълта за смъртта и естествено свързаните с нея размисли за смисъла на човешкия живот — при толкова страдания и неизбежен край, — а също за смисъла и в живота на човечеството, което един ден също трябва да загине (и колкото и далече в безкрайността да ни изглежда сега този ден, времето до него върху фона на вечността е също миг. . .) — всичко това закономерно тласкаше нашия голям писател към света на Достоевски, макар той и да се бунтуваше същевременно срещу него: право пропорционално на изпитваното въздействие. . . Тревожните размишления за бъдещето на човечеството се подтикваха и от представата — болезнено ясна и апокалиптично страшна във въображение като неговото — за възможната катастрофа поради натрупаното разрушително оръжие, достатъчно да унищожи не само човечеството, но и земята. И опакото на научно-техническата революция, непоносимата мисъл, че човечеството безразсъдно, с оглед на бъдещето, експлоатира земята, че опустошава и унищожава природата, засилваха драматичността в духовния живот на писателя и пак го сродяваха с Достоевски.

Вгледаме ли се по-внимателно във философско-психологическата проблематика на последните, недовършените произведения на Емилиян Станев, повестта и драмата „Насън и наяве", в размислите ни непременно ще се включат асоциации с творчеството на Достоевски. Всеки, който е надничал със сериозен поглед в това творчество, е схванал пристрастеността на писателя да описва разни форми на душевна противоречивост и раздвоеност, в които някои негови герои извличат, ако си послужим с думите на „подземния човек", „парадоксалиста", „сок на странно наслаждение".

Черният монах от повестта, който нарича себе си „многогласен" („За многогласността на Достоевски" — така се казва статията на Луначарски по повод първото издание на Бахтиновия труд), този оживял призрак и двойник на водещия разказа старец съзира „умствен пир и душевна наслада" в люшкането, „подобно на стрелка на везни ту наляво, ту надясно". Това явление се свързва със „сложните промишления", свойствени на надарените, дори гениалните, докато продължителното закрепване на „душевната стрелка" „става най-често у простите люде, без лукав ум". . .

Интересно е, че в едно писмо до Е. Н. Юнге, като говори за собствената си раздвоеност, Достоевски заявява: „Това е голяма мъка, но същевременно и голямо наслаждение." Той смята, че раздвоението е присъщо на човешката природа по начало, но много по-силно се изявява, както пише в края на живота си през 1880 г. на М. А. Поливанова, тъкмо у умствено развитите, у предразположените да се занимават с „безизходните въпроси, които понякога извънредно мъчително възникват пред съзнанието и сърцето и. . . настойчиво изискват разрешение".

Черният монах на Емилиян Станев, който броди през вековете от края на Първото българско царство до наши дни, очевидно се е срещал неведнъж с Достоевски. . . Цитираните преди малко мисли сигурно са се раждали в

общуването. Но те са възниквали в една или друга форма и на своя душевна почва, били са и предпоставка за това общуване. . .

У главния герой на драмата „Насън и наяве“ проф. Артър Вагнер, когото Емилиян Станев в даден момент представи в едно от преображенията на Черния монах и го включи в повестта (както е ясно от публикацията в „Пламък“ — кн. 1 на 1979 г.), но продължи да пише драмата по повеля на замисъла — у този „интелигент от европейски тип“ раздвоението произтича вследствие на борбата между съвестта и страстта към познание, към открития, над чиито последици не е властен и които машината на властта ще обсеби за един апокалипсис, далеч по-страшен от библейския. . . Нравственото чувство у учения се бунтува именно срещу тази тежка зависимост, обвързаност.

Отговаряйки на Е. Н. Юнге, оплакал му се от раздвояване, Достоевски търси причините в неговото „силно съзнание“, в необходимостта от „самоотчет“, която е изпитвал, в чувството му за „нравствен дълг към самия себе си и човечеството“. Бихме могли следователно да кажем, че в това отношение проф. Артър Вагнер прилича на Юнге и на самия Достоевски. . .

„Президентът“ на мафиозите от нощния кошмар уличава професора (т. е. в известен смисъл уличава самия себе си, защото нали е призрак на Артъровото въображение. . .), че неговите страдания са безплодни и съзира в това наслаждение „само сладостно-горчиви мъчения на сърцето“. . . Но в драмата виждаме именно страданията и мъката, върху която в края на краищата набляга и Достоевски, когато говори за раздвояването. . . Това в същност важи по принцип и за раздвояващите се негови герои: по-строго погледнато, наслаждение изпитват тези, чиито психологически противоречия още не са довели до раздвоение, „двойничество“, разгул на съзнанието, като у Разколников например. (Границата между тези болезнени душевни явления е лека и подвижна; тя често се губи. . .)

Страдащите са в същност старецът и Артър, а Черният монах и Президентът, техните призраци и двойници формулират страданията им, разясняват ги. . . (Самото им „присъствие“ вече е най-голям белег и израз на душевно страдание.)

Вътрешнопротиворечивите и раздвоените копнеят за единство, за духовно равновесие, за „изход и спасение“, както казва проф. Вагнер в третата, недовършена и непубликувана картина на драмата на Кнут Щром, характеризирайки неговата идея фикс. „Но и вие, доколкото разбирам, търсите изход и спасение“ — отговаря му момъкът.

И наистина, в предишната картина, през своя нощен кошмар Артър казва на Президента: „Вселената не е. . . само звезди с милиони градуси топлина, с мъртви и отровни за нас космически тела и планети! Там има светове, които излъчват божествена енергия, там съществуват планети, по-прекрасни от нашата земя. Там обитават безсмъртните духове във вечно блаженство и просветление! Там няма време, там е алилуя!. . .“

„Президентът: — И там е бог?

Артър: — Там е бог!“

В първоначалния текст преди репликата-въпрос на Президента Артър казва: „Аз вярвам, вярвам!. . .“ По-точно той вика, и то „извън себе си“, както е отбелязано в авторовата ремарка към току-що цитираните думи на професора. Вика извън себе си тъкмо защото изразява по-скоро страстното си желание да повярва, отколкото една трайна вяра.

Също така старецът-разказвач от повестта (Душечка — според бележника на писателя, но в печатания текст той не е назован) копнее да повярва в Евтимий, символизиращ тъкмо възвишеното духовно начало и непоколебимата вяра; старецът жадува тази вяра, за да постигне духовно единство,

да победи Черния монах, своя скептично-рационалистичен и циничен двойник. Но не я постига — така е не само според печатания текст, но и според замисъла. „Ако му повярвам — изповядва ни се нещастният човек, — ще победя Черния, но не мога, въпреки че уж неговото знаме съм развял и цял живот съм ламтял да повярвам."

Неволно си спомняме за Теофил от „Антихрист", чиято мисъл постоянно е заета с Евтимий; и Теофил търси своята вяра, лута се, люшка се и е ту кротък монах, изпълнен с умиление и възхищение към „божието творение", със смирение и благоговение към бога, ту бунтар-еретик и дори антихрист-езичник, захвърлил нравствени начала и норми, убивал за лично отмъщение. Но накрая става и народен отмъстител. . .

Първоначалното название на романа „Житие на грешника и смешника Теофил" напомня заглавието на един проектиран и неосъществен роман на Достоевски — „Житие на великия грешник". Приликата е случайна, Емилиян Станев навярно не е и знаел за този проект. Но ето какво казва за своя замисъл Достоевски (в писмо до А. Н. Майков от 6. IV. 1870 г.): „Главният въпрос, който ще минава през всички части, е същият, с който се мъча съзнателно и несъзнателно през целия си живот — . . .съществуването на бога. В течение на живота си героят е ту атеист, ту вярващ, ту фанатик и сектант, ту пак атеист." Ако в пътя, характера и съдбата на Теофил има прилика с този нероден герой, тя е възникнала от вглъбяването на Емилиян Станев в някои от „безизходните въпроси" според израза на Достоевски. За това вглъбяване е допринесло и творческото общуване с автора на „Братя Карамазови".

Дори у дълбоко вярващия Алъоша, в неговата светло извисена душа се вмъква в даден момент съмнението — когато усеща тлетворния дъх от трупа на светия старец Зосима. . . А в нощната разпра с Иван Дяволът, т. е. черният Иванов двойник говори за „бездна от вяра и неверие" в душите дори на аскетите-постници. „Толкова мъка понякога носи за съвестния човек като тебе — казва още дяволът на неверника Иван — борбата на вяра и неверие, че по-добре е да се обеси" — явен намек за такава борба в Ивановата душа. . .

Темата вяра — неверие в най-различни форми, варианти и преображения е характерна за цялото творчество на Достоевски, защото това е тема и на собствения му живот. Ето още една негова изповед, най-популярната: „. . .Аз съм дете на века, дете на неверието и съмнението. . . Какви страшни мъчения ми е струвало и ми струва сега тази жажда да вярвам, която е толкова по-силна в душата ми, колкото повече доводи имам против нея" — в писмо до Н. Д. Фонвизина. Писмото е ранно (февруари, 1854 г.), но казаното в него, че така ще бъде „до гроб", се сбъдва.

Наистина имало е минути на спокойна и светла вяра, но редки са били те, както сам писателят признава. „Моята осанна — публично заявява той — е минала през голямото горнило на съмненията." Точно като онова „алилуя" на проф. Артър Вагнер от драмата на Емилиян Станев.

Този герой, подобно на своя създател, има и други надежди и другаде търси „изход и спасение": в красотата на видимия свят, в света, възприеман чрез сетивата: „Но аз се питам — ами това край нас (сочи с широк жест парка и цветята, небето, всичко край тях) не е ли доказателство, че съществува хармония между тук и там, между духовното битие и света? Не е ли това самият рай, самото щастие на съществуването, самата любов и ако щеш и самият разум?"

Близките и познавачите на Емилиян Станев знаят, че това не е случайна реплика. А в моята памет още е жив жестът, който направи сам писателят, изпращайки ме една привечер по двора на вилата в Бояна: като вдигна бас-

туна, той посочи „това наоколо“, върху което неговият герой през втората, още ненаписана тогава картина, ще спре в размисъл поглед след нощния кошмар, като специално спомена цветята и небето. Там на запад в момента се разливаше такава бляскава и нежна същевременно светлина от залеза, че сякаш наистина обещаваше вечно „щастие и блаженство“. . .

И все пак репликата на проф. Вагнер завършва със съмнение: „Или то („това наоколо“ — С. К.) е случайно отражение на другото, за което имаме само формули и знаци?“

Когато и Емилиян Станев заявяваше, че вярва именно на сетивата, чрез които е създадено изкуството, на красотата, възприемана чрез тях, той беше несъмнено искрен, но в съзнанието му само временно бяха подтиснати тревожните въпроси за другото, за същността, за таещото се в знаците и формулите на ученията. Красотата, и по-специално природната, играе огромна роля в неговия живот, но с течение на годините той все повече се раздвояваше и в отношенията си към нея. Така и в тази насока той се доближаваше до Достоевски, макар докрай да си остана много по-„природен“ и „сетивен“ от него и несъмнено по-цялостен.

От една страна, Достоевски заявява, че „красотата е непосредственост и здраве“, че е „хармония“ и „в нея е залогът за успокоение“, че тя „въплъщава идеалите на човека и човечеството“ и дори „ще спаси света“. Но от друга страна, прави са всички онези, които долавят и гласа, и мисълта на Достоевски в знаменития монолог на Митя Карамазов: „Красотата е страшно, ужасно нещо! Страшна е, защото е неопределима. . . Тук бреговете се сливат, тук всички противоречия живеят заедно. . . Тук дяволът с бога се бори, а полето на битката е сърцето на хората.“

В анкетата от 1975 г. Емилиян Станев категорично заявява: „Красотата е винаги жестоко нещо“ — твърдение, което не се съгласува с други изказвания, но изразява една от тенденциите в размислите му по този проблем, която се засили през последните години на живота му и намери отражение в някои творби: „Тихик и Назарий“, „Язовецът“. . . Характерно е обаче, че допълня: „Етиката е свързана с естетиката и тук се получават неразрешими въпроси.“ „Тук бог само загадки ни е дал“ — казва чрез Митя Карамазов и Достоевски: „красотата е не само страшно, но и тайнствено нещо.“ „Красотата е тайна“ — заявява Емилиян Станев на друго място в анкетата, като добавя, че не може да я определи и приема определението на Достоевски „Дяволът и бог се борят, аренатa е човешкото сърце.“

За учения би следвало именно науката да води към „изход и спасение“, към душевно единство и равновесие. Но героите на драмата са изгубили вяра в този път, както и Емилиян Станев се отнасяше, общо взето, скептично към него. В трета картина ние виждаме учени като проф. Рендел, който иска „да заживее със сетивата си“, подобно на Скот Рейнолдс и за разлика от него се отказва от научната си работа, защото е изгубил надежда, „че може да разгадае тайната на битието“, защото смята, че науката се е нагърбила с невъзможното: „да търси в перманентната релативност някаква истина“. „Такава няма — заявява професорът — освен истина-смисъл, която можем да възприемем чрез нашите сетива и главно чрез вложената във всекиго у нас необяснима способност да чувствува и възприема света цялостно и себе си като личност, съзнание и душа. Без това знание човек се разлага, разумът става безсилен, той се лута в разруха.“

Много добре си спомням как Емилиян Станев защищаваше тази идея през последните месеци на своя живот: „Ето до какво съм стигнал“. . . И въпреки всички възражения, които могат да се направят, това беше нова победа на художника, на художествения поглед върху битието. „Светът —

твърди проф. Рендел, а с него и създателят му — е огромно художествено творение, което ни въздействува, както ни въздействуват произведенията на изкуството."

Във възгледите си за живота и света съвременият учен проф. Рендел се доближава до монаха от 14 век, до игумена на Преображенския манастир от повестта, който, разбира се, облича в религиозни одежди философията си: бог е създал „като непостижим художник" небесния свод със звездите и луната, самата земя, „хубостта на света", за да се „радва и надява човек". Но ако човек се опита да вникне в замисъла господен, неговият ум ще се измъчи, той ще загуби радостта си и способността си да се наслаждава. На хората е дадено само да съзерцават света „като картина за душевна услада", но тайната му „нашият ум нито може да обгърне, нито да разгадае".

Във всеки случай така възприемана, красотата помага за намиране смисъла, опората на човешкото съществуване (ако не и смисъла на света) и престава да бъде жестока.

„Самата наука няма да просъществува нито минута без красотата" — това са думи на Достоевски, изразяващи другата, светлата тенденция във възгледите му за красотата. Ако имаме пред вид цялостния интелектуално-творчески път на Емилиян Станев, тази тенденция е насъмнено по-трайната у него.

Същевременно Фани, дъщерята на проф. Артър, не без основание възкликва: „Нима който има търсещ ум, не е най-добър?" (Заедно с нея възкликва и много премислилият писател.) Нейният любим, д-р Франк е постигнал според собствения му израз „единство на мисъл, чувство и воля", но спойката е станала без нравствен елемент и затова той спокойно оставя генерала да се разпорежда с плодовете на таланта му; за него е важна кариерата и не го тревожи мисълта за какво могат да бъдат използувани резултатите от научната му работа. Той има „твърди убеждения". Тяхната твърдост е тъкмо от липсата на етичност. „Най-твърди убеждения имат разбойниците" — казва Артър Вагнер. . .

Той се бунтува. Неговата драма се засилва от гложденията мисъл, че науките наистина „са се разбеснели" — както се е изразил Президентът по време на нощния му кошмар: размножавайки се непрекъснато, те се въртят „в омагьосан кръг".

„. . .Всичко се размъти, и все от вашите науки" — казва и дяволът на Иван по време на нощния Иванов кошмар. . .

Биха могли да се приведат и други сходства на идеи. Както Великият инквизитор твърди, че свободният избор, който Исус е искал от хората, е страшно бреме, защото „човек търси не толкова бога, колкото чудото", че хората не могат да живеят без вяра в чудеса, без представа за тайни, без преклонение пред авторитети, така и Президентът заявява: „Ще възстановим тайната, без каквато човек не може да живее, като станем богове, разбира се, неизвестни, както всички богове. . ."

Президентът и неговите помощници са и „инквизитори", и „дяволи" — фашисти с ултрамодерна методология на действие, далеч надхвърляща кладите на Великия инквизитор. И мислите, и идеите са отишли далеч.

И все пак в проектите на Великия инквизитор да даде на хората „тихо и смирено щастие, щастие на слабосилни същества", които се гордеят, че техните повелители са „така могъщи и така умни" (разрешават им, когато са послушни, и греха. . .), прозират някои от страшните прозрения на Достоевски в бъдещето.

Общото у Великия инквизитор и Президента е именно идеята за усмиряване на човечеството чрез чудото и авторитета.

По-важно е друго: цялостната проблематика в незавършените произведения на Емилиян Станев, както и в завършени творби, като „Лазар и Исус", „Тихик и Назарий", а до голяма степен и „Антихрист, е от такова естество, че ги сродява с проблематиката на Достоевски, колкото и същевременно да са съвременни тези произведения. По-важни са също така многопосочността, многопластовостта на мислите и идеите, тяхното сложно кръстосване и сблъскване и в съзнанието на героите, и в диалог и действие. Всичко това напомня за творческо общуване с Достоевски, за такъв поглед към „вековечните", „безизходните", „свръхземните" въпроси, което сродява нашия писател с най-драматичния прозаик на Русия и човечеството.

Сродява го и все по-засилващото се влечение в късното му творчество към герои, вечно неспокойни по гносеологически и онтологически причини. „А как аз. . . да се успокоя? — казва човекът от подземието на Достоевски — къде са за мене първоначалните причини, на които да се опра, къде са основанията? . . . При мене всяка първоначална причина влачи веднага след себе си друга, още по-първоначална, и тъй нататък до безкрайност." Това биха могли да кажат и мнозина герои на Емилиян Станев от късното му творчество, някои от които, като Черния монах, изпитват и „дяволска наслада" във вечните си търсения и съмнения, без които „няма напредък".

Но в размишленията си човек може да отиде толкова далече, че „нататък не можеш повече да минеш". В такива случаи Емилиян Станев казваше: „Не знам, но именно защото не знам, може би живея. . . Ако знам, не знам дали ще живея." Ето защо: „Слагай граници на мисълта си!". . .

И в сферите на поетиката последните произведения на Емилиян Станев свидетелстват за интензивно творческо общуване с Достоевски. Тук се набелязват и някои по-близки успоредици — особено в драмата. (Нека най-напред спомена в скоби една-две любопитни подробности. Като обяснява на проф. Артър, че не е „онзи", не е дяволът, Президентът между другото казва: „И колко несправедливо си го представяме, колко пошло! Ту като храненик с карирани панталони и пукнато пенсне, ту богослов, ту професор по черна магия. . ." Дяволът, който се явява пред болното въображение на Иван Карамазов е като Президента на 50 години, също е с карирани панталони и прилича на храненик; при това на няколко пъти казва, че са били несправедливи към него, че бил оклеветен. . . Неволна реминисценция ли е това? Повече съм склонен да вярвам, че Емилиян Станев съзнателно е споменал за един от популярните образи на дявола, внушен ни от Достоевски — като е заменил все пак лорнета на чрна лента с пукнато пенсне. . .)

Първата асоциация с творчеството на Достоевски възниква у читателя още в началото на първата картина. Свидетели сме на кошмар по време на сън или просъница: проф. Артър Вагнер разговаря с Президента на мафиозите, както Иван Карамазов — с дявола. Призраците, обаче, са тъй осезаеми, че сякаш всичко става в действителност. „Не, това не е сън! Не, кълна се, това не беше сън, всичко се случи току- що" — „диво" извиква Иван Карамазов, след като се събужда и вижда, че хвърлената върху дявола чаша си стои пред него на масата.

През кошмара той смята дявола за халюцинация и макар да води диалог с него, току го изобличава, че не съществува („Това аз, аз сам говоря, а не ти"), че е негова болест, призрак, въплъщаващ „най-гадните, най-глупавите" му мисли и чувства.

Също така и проф. Артър нарича нощния си гост призрак на своето въображение, свой сън („Много добре зная, че лежа на кушетката и разговарям със себе си"). И както Иван изобличава дявола, слушайки го, така и

професорът — Президента: „Това аз съм го казал“, „Хм, и това аз съм го казал“ и пр.

Но и Президентът уличава в противоречие учения си събеседник: уж професорът не вярва в съществуването на неканения си нощен посетител, а е повярвал, че той знае как да се усъвършенствува, как да се направи действено откритието: „Значи молите вашия сън да ви каже тайната, да ви разреши задачата? Че какъв сън е това“ и пр. Така и дяволът изобличава Иван, който се кани да го срита („. . .Значи вярваш, че съм реалност, на призраци ритници не се удрят“),а и го замеря с чашата („Уж ме смята за сън, а хвърля чашата върху съня!“).

Комичните подробности тук-там само открояват болезнената драматичност на цялото.И Иван Карамазов, и Артър Вагнер изпадат „извън себе си“. . .

Разбира се, героите и призраците у Достоевски и у Емилиян Станев са твърде различни по душевност, като личности. Различни са и взаимоотношенията: Иван Карамазов е много по-груб с дявола, ругае го, замеря го, а дяволът „храненически“ кротува, докато Президентът и неговите помощници стават все по-настъпателни. . .

Диалозите на стареца с Черния монах в повестта „На сън и на яве“ са също диалози с призрак, с двойник, със самия себе си. В плана на повесттта си Емилиян Станев е отбелязал: „Той е нещо като мономан, нервно болен човек, вижда халюцинации, щом легне да спи“; „Черният монах е в самия него. Той спори със себе си“. Спори — заврян в ъгъла. И той, като парадоксалиста на Достоевски в „Записки от подземието“ е човек „на ъгъла“: и двамата многократно споменават за своя ъгъл, където се свиват, разговарят със себе си, отдават се на въображението си, чувствуват своето безсилие.

Повестта е построена изцяло върху диалозите на стареца с Черния монах. (Така е и в написаната част, така е и според замисъла.) Двойникът е постоянен спътник на героя, както е в ранната повест на Достоевски „Двойник“, а не в големите му световни романи, където двойниците се явяват временно. Но повестта на Емилиян Станев е не само построена оригинално, „по нощи“, но и двойничеството в нея се различава съществено от това явление в творчеството на Достоевски. Вярно е, че чрез своя нощен събеседник старецът се самоосъзнава и изразява някои „черни“ черти и страни на душата си, на личността си, но същевременно Черният монах се очертава не само като самостоятелен образ, но и за него се разказва (в структурата на повестта той разказва за себе си) в друг план: не толкова на драматично самоизразяване, колкото на биографично-епично изобразяване. Тук пак се разкриват възможности за големия живописец и пластик Емилиян Станев, тъй далечен, върху тази плоскост, на Достоевски: „. . .Другояче грееше слънцето — жълто и нежно, каквото е след летен дъжд, когато се явява манà. И въздухът друг — звуците глъхнеха в сгъстена тишина, небето — син, копринен копнеж, зер там бог чакаше с небесното си войнство земните души“ — великолепното начало на „Първа нощ“.

Погледнато в широк план, поетичната пластичност е частен случай на едно плътно изображение на видимия, осезаемия свят и по-специално, на телесния, ако се има пред вид човекът. Зачитат се правата на тялото и в рисунъка, защото нали плътта си е плътна. . . Понякога това е малко шокиращо: „Тя роди, заряза следването, задебеля и такъв гръб и задник направи, че сутрин, като идваше по комбинезон да се мие, щом се наведе, гледам настрана“. . . „Разказвам и се срамувам, че употребявам груби изрази. . .“ — добавя старецът. Но Черният монах, неговият двойник, не се срамува да разказва, че през ранната му възраст всичките му „удове“ и „особено мъжествените“ буйно растели. . . Тези плътно плътски щрихи, които имат и характерологични функции, не сближават, разбира се, Емилиян Станев с Достоевски.

Ако от различията и контрастите се върнем към приликите и родствата, мисля, че е необходимо да спомена за изразяването на авторови възгледи и размишления, чувства, мечти и съмнения чрез най-различни герои. Изследователите с основание твърдят, че често е трудно да се определи с кого е Достоевски: с вярващия Алексей Карамазов или с невярващия Иван Карамазов. Общо взето е с Альоша, но нали писателят, отговаряйки на онези, които го критикуват в религиозна ретроградност, сочи „силата на отрицанието на бога", което е изживявал, което е вложил „в Инквизитора и предишната глава" и дори се гордее, че „така силно изразени атеистични възгледи *няма* и *не е имало* и в Европа"; нали сам той е „дете на неверието и съмнението". Нищо чудно следователно, ако изразява свои интимни душевни драми и чрез съмняващия се, невярващия Иван, макар да предпочита Алексей — (и понякога да вярва дълбоко заедно с него. . .). Той може да бъде и с дявола, свои мисли да изказва чрез дяволовото слово: „Без критика ще има само „осанна". Но за живота е малко само една „осанна"; необходимо е тази „осанна" да е минала през горнилото на съмненията." Смятам, че гласът на писателя звучи в гласа на дявола и в казаното против пълното благополучие: „Ако на земята би било всичко благополучно, няма нищо да се случи", няма да има „никакви произшествия, а трябва да има произшествия". И може би още по-определено са заангажирани словото и мисълта му в разсъжденията на дявола за страданието: „Именно страданието е живот. Какво удоволствие би имало в живота без страдание. Всичко би се превърнало в молебен: свято, но скучновато."

Така и Емилиян Станев в драмата си е преди всичко с проф. Артър, с неговия бунт на съвестта, на нравственото чувство, с неговите усилия да постигне „морална хармония", пък, ако щете, и с неговите мечтания за излъчващите божествена енергия светове, гдето „обитават безсмъртни духове във вечно блаженство и просветление". Той е, както споменах, и за истината-смисъл на проф. Рендел, изразява чрез неговите слова своята идея, пречупва с охота в случая своя глас в неговия. Може да се каже, че той е и с бленуванията на Кнут Щром за времето, когато щяла да настъпи „велика тишина на планетата" (за такава тишина говори и художникът Тасо от „Язовецът"), когато „ще се изясни смисълът, именно смисълът на всичко, на цялото човечество". . .

Същевременно ние долавяме понякога мисълта на Емилиян Станев (не характерологичната, а пряката, собствената) и в реплики на героите от другата страна, на тези, които се опитват да принуждават великите учени, угнетяват ги, подтискат ги. Всеки, който е слушал опасенията на Емилиян Станев от опакото на научно-техническата революция, знае, че не му е чужда мисълта на Президента за „разбеснелите се науки". Опасения на писателя са вплетени и в думите на мафиоза-призрак за практическото приложение на научните открития и моралната хармония, за оглупяването на милярдните мозъчни клетки на човека от огромната, невероятната натрупана книжнина: „Отнемат им въздуха и водата, естествената храна, съня и спокойствието — те вярват, че животът им става по-добър. Отнемат им свободата — те смятат, че прогресират. . ." Тези думи е произнасял писателят преди да ги произнесе неговият герой. (Това важи и за някои реплики на Черния монах от повестта, които имат успоредици в дневника на писателя — например за склонността на българина да се „окешва", да си трае, да отвръща поглед от злото край себе си — склонност, придобита през вековете на робство.)

Дори и някои реплики на генерала, натикал в психиатрична болница гениални учени, се долавят мисли и съмнения на Емилиян Станев през най-черни негови минути: че човек е може би „впримчен от самата природа между някаква относителна истина и чиста лъжа", че вярата във възможността да

се избегне войната е наивна. Това явление — изразяване на авторови мисли-настроения, идеи-съмнения и чрез типични „отрицателни герои“ можем да съзрем и в по-ранни творби на Емилиян Станев като романа „Иван Кондарев“, например в пасажи за Христакиев. Емилиян Станев присъствува гласово-смислово в казаното от Христакиев, че богът на революцията „мъчно се носи в сърцето, но задоволява ума“, че „тайната да живееш добре е да нямаш угризения и да се наслаждаваш на противоречията“. Тези и други подобни изказвания изразяват с христакиевска окраска една тенденция в неговите търсения на истината-смисъл, без да става дума за трайни убеждения. (А същността на Христакиевия мироглед, насочен против прогреса, за запазване „блатото“ на всяка цена, с всички средства, Емилиян Станев, разбира се, решително отхвърля, без да изразява отношението си пряко, а чрез полемиката на Кондарев с Христакиев.)

Такива съжителства и преливания на авторова реч и мисъл в гласовете на най-различни герои създават на много места двусмисленост, която се засилва от подобна симбиоза между гласове на герои — явление, много характерно за поетиката на Достоевски и лесно забележимо в последните творби на Емилиян Станев. Зачестява и сюжетно-фабулната двусмисленост, също и психологическата. Наистина, за Емилиян Станев не бихме могли да кажем казаното за Достоевски: „Всичко, което изглежда просто, в неговия свят става сложно и многосъставно“, „той вижда дълбоката двусмисленост и многосмисленост на всяко явление“ (Бахтин), но двусмислени и многосмислени положения не са редки в неговия художествен свят, особено — в творбите от по-късните години. Те приличат, както е и у Достоевски, преди всичко от сложните, противоречиво-подвижните отношения между героите: между Еньо - Теофил и Евтимий („Антихрист“), французойката и Тасо художника („Язовецът“), доктор Старирадев и Елеонора („Търновската царица“), стареца-разказвач и отново Евтимий (повестта „Насън и наяве“). . .

Третата, незавършената картина на драмата е изградена до голяма степен върху психологическо-ситуационна двусмисленост. Луд ли е Кнут Щром със своите фантастични идеи за „деня на възкресението“, в който „живите ще заговорят с мъртвите“, „ще се слеят в едно минало, настояще, бъдеще, всички епохи“, „ще бъде осъществено безсмъртие, няма да има нито смърт, нито страх от смъртта“. (Емилиян Станев писа това дни преди смъртта си. . .) „Но защо и вие, нормалният, сте тук?“ — пита момъкът професор Артър Вагнер, подозирайки, че и той като другите го смята за луд. Дори управителят на болницата, макар да казва, че Кнут Щром е опасно луд, прибавя: „и все пак“. . .

Тези думички „и все пак“ („и однако же“) се срещат извънредно често у Достоевски, както — и „впрочем“ ; те естествено никнат при двусмислени и многосмислени положения, а понякога просто валят. . .

Ако Емилиян Станев беше живял още поне месец-два, би дописал своята драма и щяхме да имаме една типично интелектуално-философска и много съвременна творба. Ако беше живял повече, щеше да завърши и своята тъй своеобразна повест, единствена по рода си в нашата белетристика, а можеше да се очаква със сигурност да създаде нови произведения в тази насока.

Когато авторът дава израз на свои мисли и идеи, чувства и настроения чрез речта на „отрицателни“ и изобщо на далечни нему по общия си облик герои, той, щом е талантлив художник, повече или по-малко пречупва своето слово в тяхното — от изобразителна вярност към типа, характера, индивидуалността. Но това типово-индивидуално оцветяване се отразява, макар често едва забележимо, и върху смисъла. Писателят набляга, акцентира,

заостря — нека да е и съвсем леко — върху думи и изрази, търси особена интонация чрез словореда и така нюансира, видоизменя мисълта си, чиято насоченост би била по-друга, ако беше я изказал пряко.

В много от тези случаи словото е според терминологията на Бахтин слово с вратичка — особено, когато писателят изразява чрез речта на героя своите предположения и съмнения, мечтания и недоумения, макар тази реч да има позивистична обща насоченост. Вратичката в случая е за измъкване, за промяна на крайния, окончателния смисъл на казаното. Това е прикрита възможност, която се чувствува. В следващия момент героят би могъл да се възползува от нея. А може и само с единия крак да прекрачи прага на вратичката и на първоначалния смисъл на казаното.

В един разговор (в края на първия том) Иван Кондарев, чието вътрешно изграждане протича мъчително, чиято мисъл търси нови пътища и средства на борба, блъскайки се болезнено в затворените двери на бъдещето, казва на своя приятел Сотиров, че такива добри и душевно чисти хора като него ще започнат да протестират, когато започне изграждането на новия строй след победата на революцията. „Ще протестират в името на любовта, на доброто и на красотата. . .“ Защото революцията не може да се прави „без насилие, без кръв“ и „изправя човека срещу всичко, което сам е създал да крепи неговите душевни сили и равновесие“. Добрите и чистите хора „всякога са консервативни“ и „за да не ги загубим, не бива отсега да им казваме всичко“.

Тук Кондарев се шегува и говори сериозно. Дръзките, тежки за Сотиров и нечувани дотогава думи могат да минат за шега, а този особен род шеги — за форма на изказване на затаени, съкровени убеждения. Сам Кондарев не е сигурен дали говори сериозно или се шегува, по-точно — доколко се шегува и доколко говори сериозно, изказва изстрадани, мъчителни мисли. Това е в стила на героите у Достоевски.

Двусмислеността е огразена и в диалога. Чул казаното, Сотиров възкликва смаяно: „Ти подиграващ ли се с мене? Ако ме смяташ твой приятел, длъжен си да говориш сериозно.“ Но след малко, когато Кондарев заявява, че наистина се е пошегувал, Сотиров отсича: „Не, ти говореше сериозно. По лицето ти личеше, че това са твои интимни мисли.“

И както Иван Карамазов, след като вижда смайването на брат си Алексей от легендата за Великия инквизитор, след като чува бурната реакция на тихия момък, омаловажава разказаното, наричайки изумителното творение ученическо упражнение, на което сам не отдава значение (макар да е вложил в него драмата на душата си), така и Иван Кондарев омаловажава казаното пред Сотиров: „Нима моите несвързани мисли ти направиха такова силно впечатление? За истинския марксист те са изживени, пък за мене са развлечение, понеже в тях има емоции от особен род. . .“

И у двамата това не е само ход за успокояване на събеседника, не е само прикритие; и двамата се съмняват — кога по-малко, кога повече — в собствените си мисли и дори в даден момент искрено могат да ги сметнат за шега, изживелица и пр. . .

Двугласно слово от типа на слово с вратичка възниква често тогава, когато писателят има двойствено отношение към героя. Това отношение, например присмех и симпатия, обич и ненавист, основаващо се естествено върху противоречивата сложност на изобразявания, дава отражение не само върху начина, по който писателят говори за него, но и върху речта на героя — пряка или вътрешен монолог. Степан Верховенски в „Бесове“, който отначало повече ни разсмива, защото и авторът често му се присмива, който в ранните глави на романа се очертава предимно в гротесково-пародиен план, а после завършва едва ли не като извисено трагична личност, този типичен

герой на Достоевски, обрисуван чрез някакво задъхано, неизтощимо вдъхновение, чрез хиляди психологически детайли, често предизвиква с речта си у нас смесени чувства и оценки, защото комичното в словоохотливото му саморазкриване току минава през вратичката на сериозното, а сериозното — през вратичкката на комичното.

Подобни явления — не в такива мащаби и форми, разбира се — се срещат и у Емилиян Станев: например в речта на отец Лука, бившия разбойник Витан („Антихрист“) — герой, на когото Емилиян Станев и се присмива, и симпатизира за народностно-българското във възгледите му.

Слово с вратичка се ражда и от душевна противоречивост, от раздвоение на съзнанието, от двойствено отношение към самия себе си, като например у човека от подземието. От една страна, тоя герой осъжда себе си, но, от друга, както вече са посочили проницателните изследователи, се и оправдава, макар и не пряко; ще му се другите да видят, колкото и да е виновен, и неговата „правда“, да я приемат и затова оставя вратички в многословното си укоряващо самоосъзнаване, през които да се промъкнат такива оправдаващи го мнения. Това той прави не пресметливо, а спонтанно, защото в същност не е наясно със самия себе си. . .

Така и Настася Филиповна („Идиот“), както ни е разкрил дълбокият анализ на Бахтин, искрено смята себе си за виновна, за паднала, но същевременно й се ще другите да я оправдават, макар да спори — също така искрено — с оправдаващия я във всичко княз Мишкин.

Касае се за борба на различни гласове в едно и също съзнание. Такава борба е характерна за героите на Достоевски и затова толкова често те се обръщат към себе си, разговарят със себе си на ти; по-точно, един глас разговаря с друг — убеждаващо или иронично, изясняващо или саркастично. . .

Така е построен забележителният разказ на Емилиян Станев „Скот Ренолдс и непостижимото“. Гениалният учен не може да постигне единство „между сетивните представи за света и мисълта“, между нравственото чувство и „демона на познанието“, между устремеността към тайните на природата и отговорността към човечеството, между откривателя и гражданина и т. н.

Разказът е изграден именно върху спора, борбата на разни гласове у Скот Рейнолдс, изразяващи различни и противоположни сили на съзнанието му. Точно както е казано у Бахтин за героите на Достоевски: „Един глас беседва с друг глас, спори с него, увещава го иронизира го, издевателствува над него“ (макар в разказа на нашия писател тази вътрешна борба да не е така нажежена).

Гласът, по зова на който Скот Рейнолдс е напуснал изследователските лаборатории в родината си и е отишъл в далечна малка страна край морето, за да живее, поне за известно време, „с петте си сетива“, да съзерцава и да се наслаждава на природни красоти и дарове, този глас иронизира учения, вярващ, че „притежава съкровищницата на истината „и дори го праща по дяволите — с неговата популярност, с неговите гениални проекти, с неговите амбиции и тщеславие, или пък го увещава да не категоризира, да не се отдава на научни определения и абстракции, ако иска да се наслаждава, внушава му, че светът на сетивата е „единствено възможният климат за човека“.

Гласът на съвестта му припомня „нощите и дните в Хирошима“, „моралното безсилие пред ония там“, съди го строго, че се погубва „като морално същество“, че е станал старец-егоист, „преситен с познания, недоверие, със заблуждение“, нарича го дори „отровна вода“, а същевременно го подканя да обикне хората, „клетото човешко същество“, да се откаже от страшната си идея. Този глас се съюзява със съзерцателско-естетическия, за да припомни на Скот Рейнолдс щастливите минути на тихи радости, отнети му пак

от „демона на познанието“ и да постави ребром кардиналния въпрос: „Не помръква ли светът след всяка разкрита негова тайна, не се ли разпилява прелестната му цялост, не чезне ли смисълът и омаята му?“

Но срещу тези гласове се изправят други. И те атакуват Скот Рейнолдс, и те се обръщат към него на ти. И също го обвиняват в егоизъм, но вече от друга позиция, от гледна точка на задълженията му към собствения гений, към науката: „Да се измъкваш хитро от себе си, да се забравяш в съзерцание, да махаш с ръка на всичко, значи да плуваш в старческия си егоизъм, ти, шейсетгодишният, уважаван, световноизвестен учен.“ Гласът на трезвия разсъдък нарича чудачество и детинщина, а също преструвка и лъжливо смирение опита за живот с петте сетива, за приобщаване към природно-непосредственото чрез отърсване от честолюбия и „лъжи за величие“: „Подобно очистение ще послужи за чиста основа на нови мръсотии.“ Творческият интелект, обхванат от страст да разкрива загадките на природата, иронизира съзерцателно благоговейното и смирено отношение към „световната тайна“. Същевременно този глас също се стреми към съюз с естетико-съзерцателския (по-точно — естетския), твърдейки, че и ученият, и художникът търсят истината „вън от времето“, „вън от кръвта, сълзите и страданието“. Той апелира и към честолюбието на учения: „Няма ли да съжаляваш, задето си облякъл просешките дрехи на смирението?“ (Скот Рейнолдс би могъл да каже като Версилов на Достоевски, че е в състояние преспокойно да изпитва в едно и също време противоположни чувства; а също — едновременно да чувствува основанията на противоположните възгледи в съзнанието си. . .)

На природно-нравствения човек се противопоставя не само скептично трезвото, но и демоничното начало — „демона на познанието“, както се казва в разказа, или още — „дяволът“. . . „Чрез мене — увещава и убеждава демонично-дяволското начало — ще се освободиш от терзанията и от моралното си безсилие“. Този глас ласкае и гордостта на учения, провокира най-големите му мании за величие, поставя го редом с бога, в борба с бога, борба, която изисква твърдост, жестокост, преодоляване на „състраданието към себеподобните“. Нали Скот Рейнолдс открива тайни на природата — нима съвестта е над тях?; нима в безкрайните мащаби, пространствени и временни, на вселената смъртта, нека и да е на милиони, значи нещо? Един съвременен демонизъм, самотен в българската литература. . .

Кой глас е най-силният, кой ще надделее? Развръзката сочи поражението на сетивно-природния човек, но зад пределите на разказа читателят си представя бъдещата още по-силна борба на гласовете у Скот Рейнолдс, когато „ония там“ ще сложат ръка на откритието. . . Този човек ще се самоосъзнава докрай.

Поетиката дълбоко сродява този тъй оригинален и съвременен разказ с творчеството на Достоевски. И природните изображения, в които отново блести живописно-пластичната дарба на Емилиян Станев, често са дадени през погледа на Скот Рейнолдс. Така разказът представлява един своеобразен, дълбоко реалистичен и правдив поток на едно драматично, конфликтно съвременно съзнание, което може да бъде наречено многогласно или разногласно.

Не под влияние на Бахтин, а съвсем закономерно се появиха подобни понятия у Емилиян Станев. Черният монах в повестта „На сън и на яве“ уличава стареца, че се люшка в „разногласо“ мислене като мнозина други, които са обхванати от съмнения и противоречия, пък и обичат „умствените напъни и словесни заплетеници“. И в себе си той съзира „многогласност“ поради смесването на различна кръв в жилите му.

Но „многогласността“ е белег не само за противоречивост, но и за откритост, за незавършеност на съзнанието според смисъла, който влага в

тези понятия литературознанието. Макар всяко съзнание строго погледнато да е в някаква степен открито, незавършено, за типичните герои, за типовете в литературата, за един Плюшкин например или за Тартюф тези термини не са подходящи. За литературните типове казваме, че са завършени.

На тази плоскост героите на Достоевски са антиподи на Гоголевите или Молиеровите. На тяхната откритост и незавършеност (плюс противоречивостта естествено) дължим до голяма степен събитийно-психологическите изненади, наситената с напрежение атмосфера, в която се потапяме с болезнена наслада. Толкова противоречиво подвижни са тези герои, че сами не разбират какви са („изверг ли съм аз или жертва?“ — пита се Разколников), не знаят на какво са способни, какви мисли и чувства могат да ги връхлетят, нямат точна представа за звучащите в душите им гласове.

„Мои мисли, мои! Нима са мои мисли, макар и на шега?“ — проф. Артър Вагнер, слушайки Президента. „И той ли говори или някой друг в мен, не знам, не съм уверен“. . . — Старецът, слушайки Черния монах.

Белег за родствени връзки с героите на Достоевски. . .

Разбира се, и между тях, между героите на Достоевски, ще срещнем някои, не чак толкова открити и незавършени. В сравнение с Разколников следователят Порфирий е доста завършен тип — именно на следовател. . . Но сякаш, за да потвърди, че в света на Достоевски завършеността не е на почит, той смята себе си не за завършен, а за свършен. „Кой съм аз? Аз съм свършен човек и повече нищо.“ „Вие сте нещо друго, на вас бог живот е отредил.“ — Порфирий Петрович казва това на Разколников, на извършилия убийство, на този, комуто предстои съд и каторга. . .

Непротиворечиви, завършени, цялостни според известния термин герои у Достоевски след „Записки от подземието“ са в същност само епизодични фигури като майката на юношата от едноименния роман, т. е. сюжетно-необходими лица, на които не е дадена думата за самоизразяване и с чийто душевен мир писателят не остава насаме. Цялостен в „Юноша“ е и Макар Иванович, един „прекрасен човек на Достоевски“ (Гросман), защото силната религиозна вяра го е превърнала в божи човек, безбурно нравствен, без съмнения, страсти и пороци. Но в същност и той е епизодичен герой. И това е може би по-съществено от неговата „идеалност“. Защото дори „истински прекрасният човек“ княз Мишкин не е съвсем единен и завършен и неговото слово е понякога разногласно.

Интелектуално-психологическата незавършеност запазва възможност за героите на Достоевски да се изявят в даден момент в нова светлина, като разкрият неподозирани предразположения и наклонности. Те никога не са казали последната си дума и ние се сбогуваме с тях, без да я чуем. Но това е един от стимулите отново да се връщаме към тях, да живеем мислено с тях, тази загадъчност ни привлича.

При това съзнанията им са открити не само за проблемите на битието и мирозданието, но и за съзнанията, за гласовете на другите герои — нов източник на двугласно слово.

„Да вървиш срещу сърцето си е най-висша наслада. . . Сърцето гори в сладка мъка по безгранична свобода и същевременно става като камък, ожесточава се и е самотно. . .“ Когато Кондарев чува от Христакиев тези думи, произнесени с „тъжен, замислено-прочувствуван глас“, те го дразнят, макар да е изказал такива мисли в дневника си. Защото тонът изменя смисъла им, придава им провокационна окраска, т. е. те звучат в случая двугласно и двусмислено. Съзнанието на Христакиев е открито за един от гласовете на Кондарев от миналото. От своя страна Иван Кондарев вижда у следователя нещо свое „лично, отминало като болест, нещо мъчително глупаво и долно“.

Такава дифузия на гласове и съзнания — наистина тук частична — е в духа на Достоевски. По-късно в „Антихрист“ това явление се засилва, докато се дойде до двойниците в незавършените произведения.

Поетиката на Достоевски постоянно ни изправя пред странни „антиномии“. Като говорим за подвижно-противоречивото съзнание на героите, за неговата откритост и незавършеност, не можем да не се питаме как се съгласуват тези особености с „идеята“, на която са отдадени същите герои. Нали литературоведите са единни в мнението си, че те са хора на идеята. Затова впрочем често ни подсещат самите герои. „Исках по-скоро да престъпя. Аз не човек убих, принцип убих!“ — казва Разколников. Но макар тук да говори за принцип, всеки читател знае, че у него идеята е била всепоглъщаща страст, обхванала постепенно цялото му същество.

Така е по начало с всички герои. „Извод, превърнал се в чувство“ — казва Васин за идеята у Крафт („Юноша“), който се самоубива, следвайки тази идея. . . „Великата мисъл — заявява Версилов от същия роман — е най-често чувство, което понякога твърде дълго остава без определение.“ А сам Достоевски, отивайки на каторга, пише на брат си: „Покрай мене ще има хора и да бъдеш човек между хората, да останеш такъв завинаги, в каквито и да са нещастия, да не изпаднеш в униние — ето в какво е животът, каква е истинската задача. Аз осъзнах това. Тази идея влезе в плътта и в кръвта ми.“

Точно така става и с идеите на неговите герои: завладяват не само ума, но и сърцето, влизат и в кръвта. А това е възможно, защото, както е забелязал на времето близкият нему литературен критик и философ Н. Страхов, той умее да чувствува мисълта. „Простата мисъл, понякога отдавна известна и обикновена, изведнъж го запалваше, явявайки му се в цялата си значителност. Той, тъй да се каже, необикновено живо чувствуваше мисълта. Тогава я развиваше в различни варианти, даваше ѝ понякога много рязък, образен израз. . .“

Идеята така дълбоко и многопосочно завладява съзнанието на героя, че без нея не можем да си представим неговия образ. Не тезис е тя, а „човек в човека“ според израза на самия Достоевски („в неговата свободна незавършеност и неразрешеност“ — добавя Бахтин). Ето защо изобразяването на идеята става чрез самоосъзнаването на героя, в което се разкрива своеобразният му поглед върху света и върху самия себе си. Освен това — чрез общуването му с други герои, за чиито гласове съзнанието му е открито и възприемчиво.

И без помощта на теоретиците Емилиян Станев дълбоко чувствуваше взаимната връзка между своеобразната психологическа диалектика у героите на Достоевски и тяхната идея. Десетилетия Достоевски е присъствувал в разговорите ми с Емилиян Станев. Свидетел съм бил на най-различни емоционални реакции, събудени от един или друг роман или от човешки образ, или от творчеството изобщо на този най-трагичен гений на човечеството през новите времена. И все пак Достоевски неизменно си оставаше за нашия голям белетрист недостигнат в прозорливостта, с която разкрива психологическите драми и конфликти — наричаше го „най-великия диалектик“, имайки тъкмо това пред вид. Същевременно винаги е наблягал, че неговите герои имат своя „кауза“, като включваше в същност каузата в диалектиката, в онова „про и контра“, което е и в самата душа на Достоевски. (За него Емилиян Станев споменава и в недописаните си спомени.) С понятието „кауза“ искаше да подчертае и голямата вътрешна заангажираност на героя към идеята. Заангажираност, подобна на онази, която личи в едно изказване на Кондарев, останало в работния бележник на писателя: „Аз зная, че никакво

щастие не ще замени вече моята лудост, тъй като тя е най-сладката отрова на сърцето ми и пламък на ума ми.“ Думите „лудост“ и „отрова“ трябва да се възприемат метафорически (макар че по-късно Иван Кондарев не би ги произнесъл).

Не би могло да се каже, че Емилиян Станев изобразява Иван Кондарев само или главно чрез самоосъзнаването му, в което се изявява идеята му, както е в големите романи на Достоевски от „Престъпление и наказание“ нататък. Образът на Кондарев се строи, общо взето, биографично, в зависимост от семейна и другарска, класова и национална среда и обстановка, в зависимост от обществените събития. Но несъмнено самоосъзнаването има съществена роля в характеристиката му. И нещо по-важно в случая — нерядко, особено във втория том на романа, предметното и събитийното, природното и социалното е дадено пречупено през самоосъзнаването на героя. Дори след една поправка при второто издание и външността на Иван Кондарев „става обект на рефлексия“ от самия Иван Кондарев.

Тук, в романа „Иван Кондарев“, както и в цялото творчество на писателя изобщо (но не във всички произведения, разбира се) се преплитат въздействията на двамата колоси в руската и световната белетристика: Толстой и Достоевски. Това са въздействия творчески, подпомагащи изявяването на индивидуалността, а не деиндивидуализиращи. (Преките влияния, за които току-там нещичко съм загатнал, без да съм смятал за нужно да се занимавам специално с тях, са незначителни.) Разбира се, Емилиян Станев се е възползувал от някои открития на Толстой и Достоевски в общата поетика на реалистичната психологическа проза, но това са правили талантливи, че и гениални писатели от цял свят. Тези открития са достояние на световната художествена литература. Толстой има предимство, той е главната фигура в творческите общувания на Емилиян Станев. Но с течение на годините ролята на Достоевски се засилва. Това е отразено и в сферата, върху която току-що спряхме поглед: самоосъзнаването и идеята в образната характеристика на героя. С оглед на тях романът „Антихрист“ и особено разказът „Скот Ройнолдс и непостижимото“ са несъмнено по-близко до Достоевски, отколкото „Иван Кондарев“.

Към въпроса за литературната дейност на Киприан в светлината на общославянското културно-историческо движение през XIV век

Лила Мончева

Дейността на митрополит Киприан (1375—1406) е изследвана от редица руски, съветски и български учени.[1] Съобразно с научните си интереси те интерпретират книжовното дело на този славянски писател твърде различно. Докато руските църковни историци от края на миналия и началото на нашия век се интересуват предимно от творчеството на Киприан в сферата на църковноканоничното му приложение, изследователите от по-ново време го разглеждат в контекста на общославянското културно развитие, а така също и в пряка връзка с националната специфика на културно-историческия процес в Русия през XIV в. Съвременният подход към творчеството на руския митрополит, българина Киприан, който посочва главно идейно-естетическото съдържание на неговите произведения, дава възможност обективно да се оценят стойностните моменти в неговата книжовна дейност и по този начин по-точно да се определи мястото на писателя в средновековната славянска писменост.

Изходна постановка във всички изследвания за Киприан е неговата принадлежност към общността на исихастите. Работите на И. Майендорф,

[1] М. Булгаков. История русской церкви. Т. 3. 1857; Е. Голубинский. История русской церкви. Т. 1. Ч. I. М., 1900; Н. Глубоковский. Святой Киприян, митрополит всея России (1374—1406) как писатель. — ЧОЛДП, 1892, кн. I, с. 358—424; Пл. Соколов. Русский архиерей из Византии и право его назначения до начала XV века. Киев, 1913; М. Мансветов. Митрополит Киприян в его литургической деятельности. М., 1882; А. И. Соболевский. Южнославянское влияние на русскую письменность в XIV—XV веках. СПб., 1894; П. Сырку. К истории исправления книг в Болгарии в XIV в. СПб., 1894; Д. С. Лихачев. Культура России времени Андрея Рублева и Епифания Премудрого (конца XIV — начала XV вв.). М.—Л., 1962; Л. А. Дмитриев. Роль и значение митрополита Киприяна в истории древнерусской литературы (К русско-болгарским литературным связям XIV—XV вв.) — ТОДРЛ, 1963, т. XIX, с. 230; Г. М. Прохоров. Повесть о Митяе. Л., 1978; Й. Иванов. Българското книжовно влияние в Русия при митрополит Киприан (1375—1406). — ИИБЛ, 1958, кн. 6, с. 25—29,; И. Снегаров. К истории культурных связей между Болгарией и Россией в конце XIV — начала XV вв. — В: Международные связи России. М., 1961, с. 200—269; И. Дуйчев. Центры византийско-славянского общения и сотрудничества. — ТОДРЛ, 1963, т. XIX, с. 257—277; Н. Панайотова-Дончева. Търновската книжовна школа и Русия в края на XIV и началото на XV век. Киприан и Григорий Цамблак (Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен). В. Търново, 1974; Н. Панайотова-Дончева. Неизвестно Похвално слово за митрополит Петър от Киприан Цамблак. — В: Старобългарска литература. Т. II. С., 1977, с. 136—157.

Г. М. Прохоров, Кл. Иванова и др. върху особеностите на това църковно учение и характера на дейността на участниците в него дават основание да се говори за исихастка общност.[2] Тя се формира най-вече върху единството на социалната и идеологична принадлежност на привържениците на учението на Григорий Палама. В нея липсва националната връзка между членовете на общността, но тази връзка е успешно заменена от общата им верска принадлежност — нещо, което обуславя един по-широк регионален периметър на изявата на исихастите. Съзнанието за принадлежност преди всичко към източното православие е определящо в дейността на исихастите. То обяснява и наглед парадоксалното несъответствие между пасивносъзерцателната същност на учението и активната обществена реализация на неговите носители. Съхранението на вярата, опазването на чистотата ѝ са непрекъсната грижа на „молчалниците". Но в условията на чуждоземните нашествия през XIII—XIV в. тази задача своеобразно се трансформира в задача по опазване суверенитета и държавната цялост на православното славянство.

Осъзнаването на общата цел и задачи у исихастите определя особено тесните връзки между тях. Анализът на кореспонденцията (посланията) на писателите-исихасти би разкрил преди всичко наличието на една атмосфера на близост и братска привързаност (посланията на Киприан до Сергий, Фьодор и Атанасий, писмото на Евтимий до Киприан и т. н.). Идейната, естетическата и етичната приемственост на исихастката общност е главното, което до голяма степен облекчава адаптацията на южнославянските писатели към спецификата на културно-историческите условия в страните, където те емигрират след османската експанзия на Балканите.

Ето защо Киприан, идвайки в Русия, в качеството на руски митрополит не само че не загубва творческите си възможности, но разгръща още по-широко литературната си дейност, която по същество се оказва продължение на неговата работа в лаврата „Свети Атанасий" на Атон, където заедно с Евтимий редактират богослужебни книги. Но оценката на дейността на Киприан в Русия би била твърде едностранчива, ако тя обхваща единствено коригирането на канонично-обредната книжнина на руската църква от края на XIV и началото на XV в. Действително литературната дейност на Киприан в Русия е свързана преди всичко с коригирането на църковно-обредните книги, но тя е обусловена и от историческата проблематика на руския национален живот от този период — борбата срещу татарското иго и обединението на руските княжества около Москва. В последно време на този аспект на литературната дейност на митрополит Киприан обръща внимание съветският изследовател Гелиан М. Прохоров.[3] Разглеждайки летописната повест за Митяй — протеже на Дмитрий Иванович (Донски) и претендент за престола на всеруския митрополит, и анализирайки отношенията на Киприан с московския княз, Прохоров стига до заключение, че българинът Киприан изиграва съществена роля в обединението на руските князе в борбата им срещу татарите. Известно е, че в сражението край р. Дон (1380) русите

---

[2] J. Meindorff. Introduction à l'étude de Gregoire Palamas. Paris, 1959; Byzantine Hesychasm: Historical, théological and social Problems. London, 1974, Introduction; Й. Ф. Майендорф. О византийском исихазме и его роли в культурном и политическом развитии Восточной Европы в XIV в. — ТОДРЛ, 1974, т. 29, с. 291—305; Г. М. Прохоров. Исихазм и общественная мысль в Восточной Европе в XIV в. — ТОДРЛ, 1968, т. 23, с. 86—110; Кл. Иванова. Някои моменти на българо-византийските литературни връзки през XIV век (Исихазмът и неговото проникване в България). — Старобългарска литература, 1971, кн. 1; *Ταχίαου, Ἀ. — Ἐπίδρασεις τοῦ ἡσυχασμοῦς τὴν ἐκκλησιασικὴν πολιτικὴν εν Ῥωσία.* 1328—1406. *Θεσσαλονίκη*, 1962.

[3] Г. М. Прохоров. Повесть о Митяе. Русь и Византия в эпоху Куликовской битвы. Л., 1978.

нанасят първия съкрушителен удар на „Златната орда“ и поставят началото на освободителния процес, който ликвидира почти двестагодишното господство на степните племена в Русия. От друга страна, победата на московския княз издига авторитета му на владетел и превръща княжеството му в епицентър на обединението на руските национални сили.

Но усилията на Киприан, насочени към заздравяване на руската народност и издигане авторитета на руската държава, не се ограничават само в рамките на епохата преди Куликовската битка. В битността си на митрополит, Московски и всеруски, Киприан с цялата си дейност целенасочено и последователно ратува за утвърждаването на единна руска църква и могъща руска държава — дейност, която стимулира прогресивните тенденции в историческото развитие на Русия през XIV—XV в., но същевременно произтича от една по-широка по значението си задача — превръщането на Русия във форпост на източното православие срещу експанзията на азиатските народи-мюсюлмани.

По такъв начин в дейността на Киприан се очертават два основни момента. Първият се определя от мисията му на поставленик на Цариградската патриаршия и от задачата му по опазване на руското паство от домогванията на католическата църква и татарите-друговерци, вторият момент произтича от първия и пада върху дейността на Киприан като обединител на руските национални сили и организатор на руската централизирана държава. Този втори аспект на дейността на Киприан излиза извън границите на руското национално значение, защото в крайна сметка цели утвърждаването на една държавна и идеологически стабилна сила, способна да противостои на нашествениците от Мала Азия. Това е политика, съобразена с интересите на Московското княжество, а най-вече с интересите на южното славянство и Византия.

Когато се разглежда литературното наследство на Киприан, трябва да се вземат пред вид както неговата национална, така и общославянската му значимост. Едностранчивият подход към творчеството на Киприан се проявява най-вече в характеристиката на литургичната му книжовна продукция. М. Мансветов, обръщайки внимание преди всичко на обредно-каноничния й характер и на традиционната й художествена структура, стига до заключението, че литургичната книжнина, свързана с името на Киприан, не притежава особена стойност, доколкото в по-голямата си част тя според руския учен е превод на византийски оригинални произведения и ролята на Киприан се свежда до това да преведе или свери преписите с оригиналите.[4] Мансветов отбелязва редакторската намеса на Киприан в превода на византийските канонични книги, без да обясни нейната същност. Този пропуск попълва Й. Иванов, който посочва, че в коригирането на литургичната литература Киприан е бил зависим не от гръцките оригинали, а от техните южнославянски преводи и по-точно тези от среднобългарски произход.[5] Подобна теза защищава П. Сырку, като посочва близостта на преводите на Евтимий Търновски и Киприан.[6] По този начин двамата учени обръщат внимание върху съществена страна от преводаческата дейност на Киприан — нейната зависимост от теоретичната и художествено-прагматична насока на литературното творчество в славянския ЮГ и по-точно от естетическите принципи на Търновската школа. Във всички случаи обаче или се игнорират, или не се придава особено значение на онези моменти от преводните съчинения на Киприан, които характеризират неговата авторска индивидуалност, а така също и отзивчивостта му към проблематиката на историческата реалност.

[4] М. Мансветов. Цит. съч.
[5] Й. Иванов. Цит. съч.
[6] П. Сырку. К истории исправления книг в Болгарии XIV в. СПб., 1890, т. I.

И Киприан, и Евтимий Търновски съставят служебник, изграден върху Ватопедския препис на Ерусалимския устав, по редакцията, направена от Филотей (Константинополски патриарх — 1345—1355 и 1362—1376).[7] Те превеждат молитвите на константинополския патриарх, в които Евтимий въвежда имената на българския цар и членовете на неговото семейство, а Киприан — името на московския княз и на всички руски князе „иже русскую землю пекущихся"[8]. И двамата писатели работят над еднакъв по съдържанието си каноничен материал, но в тяхната преводаческа и редакторска работа се появяват някои различия. Те засягат предимно композицията на отделните книги — служебници, требници, псалтири, а също така правят и известни редакторски промени в оригиналните гръцки текстове. Тези различия са пряко следствие на влиянието на националните културно-исторически фактори, в условията на които работят Киприан и Евтимий.

Обстановката в България в навечерието на османското нашествие налага задачата на Евтимий да обедини духовно разединените сили на българската народност, за да я противопостави морално заздравена срещу настъпващия враг от Югоизток, неговият стремеж е да укрепва авторитета и могъществото на търновския цар.

В своята дейност Киприан е затруднен не от духовното, а от териториалното разединение на руското паство, което внася и морално разединение сред русите. Целта на Киприан е да укрепи духовната власт чрез обединението на отделните руски княжества и подчинението им на единна княжеска власт. Затова той поема функцията на събирател на руските земи около Москва. Цялата политическа и културна дейност на Киприан е тенденциозно насочена към поддръжката на централизираната държавна власт в Русия. Това обяснява и компромисите, които руският митрополит прави с личното си достойнство в усилията си непрекъснато да издига авторитета на московския княз, и стремежа му да бъде арбитър в отношенията между Москва и Литва.[9] Обяснява и най-същественото в цялостната литературна дейност на Киприан — култивирането на силно национално самосъзнание у русите и превръщането на Русия в защитница на източното православие и южното славянство.

Идеята на Киприан за силна княжеска власт особено подчертано се откроява в оригиналните му произведения (житието на митрополит Петър, посланията). В житието на митрополит Петър много настойчиво звучи тезата на Киприан за извисена княжеска власт и единна руска държава — тук мисълта на автора придобива значението на теоретична постановка. Именно тази постановка се превръща в идеология на централизираната власт в Русия и подхранва руската публицистична мисъл в продължение на почти два века. На базата на теорията „Москва — трети Рим"[10] възникват и новите тенденции в културното развитие на Русия от края на XIV — началото на XV в. — централизиране на изкуството около Московския княжески двор и патриаршеската канцелария и окрупняването и ансамбловото оформление на литературните произведения.

Неслучайно по времето на Киприан се разгръща широка строителна дейност в московския Кремъл, става събирането на художествена ценност (пренасянето на иконата на Богородица от църквата „Успение" във Вла-

[7] П. Сырку. К истории исправления книг в Болгарии XIV в. СПб., 1890, т. I, с. 47—74.

[8] М. Мансветов. Цит. съч., с. 33.

[9] Киприан, митрополит. Послание Сергию Радонежскому и игумену Федору с жалобами на преследования Дмитрия. — РИБ, т. 6. СПб., 1908, № 20.

[10] За ролята на Киприан в създаването на теорията „Москва — трети Рим" вж. Й. Иванов. Цит. съч., с. 76—78.

димир в църквата „Успение“ на московския Кремъл), поставя се началото на обединението на разпокъсаното по области летописание. Инициативата на Киприан по централизирането на руската историография около митрополитската катедра дава своите резултати след смъртта на писателя — век по-късно в руската литература се появяват големите литературни сводове — Хронографът, Степенната книга, Великите Чети-миней и др.

Идеята за идейно-художествена обработка на руските летописи, принадлежаща на Киприан, се подчинява на основното направление на неговата дейност по укрепване мощта на руската държава и превръщането ѝ в крепост на източното православие срещу мюсюлманското нашествие.[11] В летописния свод от 1409 г. (Киприановия свод) неведнократно се споменават половците, татарите и „измаилтяните“ като исконни врагове на Русия. По този начин Киприан акцентува върху необходимостта да се дава решителен отпор на степните врагове, извеждайки враждата с тях от историческия ѝ корен.[12]

Но в редакторската намеса на Киприан в руското летописание се проявяват и типологично общите белези на културно-историческото развитие на Югоизточна Европа през XIV в. — засиленият интерес към историята и актуализацията на историографията. Преработките и големите компилативни трудове във Византия върху историческите хроники на Малала, Синкел, преводите на Зонара, Амартол, Симеон Логотет, Манасий, Дионисий Ареопагит в южнославянските литератури очертават общата тенденция, която се проявява и в дейността на Киприан като вдъхновител на мероприятия с грандиозни за руската историография последствия.

Точно тази целенасоченост в творчеството на Киприан не отчита Мансветов в характеристиката на литературната му продукция (химнографска и литургична). Руският изследовател открива значението на Киприан-химнографа единствено в неговите преводи на гръцките канонични текстове. В защита на оценката си той привежда превода на известния молебен канон на патриарх Филотей „На поганыя“ („Канон Господу Исусу Христу и к пресвятей Его Матери на поганыя молебень, творение святейшаго и вселенскаго патриарха Филофея и потружение же Киприана, смиреннаго митрополита всея Руси“).[13] Гръцките сборници са запазили само канона, молитвата липсва. Няма я и в сборниците с южнославянски преводи на молитвите на Филотей. Единствено тя е запазена в превода на Киприан. Този факт дава основание да се допусне не обикновена преводаческа работа над молебния канон от страна на руския митрополит, но и неговата активна редакторска намеса, граничеща със съавторство. Мансветов категорично отхвърля подобна хипотеза, базирайки се най-вече на особеностите на стиха и на структурното единство на творбата.[14]

Преценката си за химнографското творчество на Киприан руският учен гради предимно върху характера на молебния канон „На поганыя“, като оставя почти без внимание идейно-художествената природа на останалите произведения на писателя (преводни и оригинални).[15] А проблемът за ори-

---

[11] М. Д. Приселков. Летописание XIV века. — В: Сборник статей по русской истории, посвященных С. Ф. Платонову. СПб., 1922.

[12] Д. С. Лихачев. Очерки форм летописания XI—XVI вв. (Летописи как литературные произведения). Докторска дисертация. Л., 1948, с. 720—744.

[13] Включен в ръкопис от края на XIV в. от библиотеката на Троицко-Сергиевата лавра. — ГБЛ, ф. 304, № 253; преводът му на съвременен руски език е направен и публикуван от Г. М. Прохоров в книгата му „Повесть о Митяе“. Л., 1978, с. 14—15.

[14] М. Мансветов. Цит. съч., с. 109—111.

[15] Включени в „Каноник“, XVII в. — ГБЛ, ф. 304, № 284: „Канон-молебен ко Господу нашему Исусу Христу в усобных бранех иноплеменным, творение святеишаго патриарха Филофея, потружение Киприяна, митрополита Киевского и всея Руси“, л. 90

гиналността на собствените му химнографски произведения може да бъде изяснен в анализа на системата от неговите литургични творби.

„Канон-молебен. . . в усобных бранех иноплеменным" е дело на константинополския патриарх Филотей. В него вярно е отразена политическата и духовната атмосфера във Византия през втората половина на XIV в. — заплахата от турското нашествие, гражданските междуособици, борбата за престола и т. н. Химнографията на Филотей пресъздава една основна тема — страданията на гръцката земя, бедствуваща под ударите на нашествениците, глада и епидемиите, както и политическата неустроеност на властта. Тя е написана в стила на исихастката литература с типичната концентрация на мисълта и чувството в ярки символно-метафорични образи. Художествено изискани и политически актуални, произведенията на Филотей Кокин придобиват широка популярност и бързо се внедряват в обредната практика на източноправославната църква. Киприан въвежда молебния канон на гръцкия патриарх в руския църковен обред, защото това произведение съответствува на историческата и политическата обстановка в Русия—татарското иго, сушите, княжеските междуособици. Вероятно той превежда молебния канон още на Атон, преди идването си в Русия, но с оглед на мисията си, защото в превода на молитвата на Филотей се забелязва непоследователната замяна на титлите „цар", „царе" с „князь", „князе".

Непоследователната замяна на титлите в молебния канон „В усобных бранех" не означава само това, че Киприан редактира произведението на Филотей с оглед на приспособяването му към историческите условия на Русия. Като се има пред вид основната цел на мисията на Киприан, може да се открие в редакторската му работа над молебния канон стремежът на дипломата Киприан да реализира една по-широка по значението си задача — издигането авторитета на руския цар-обединител под протекцията на гръцката патриаршия и византийския монарх. Затова на определени места в молебния канон Киприан запазва оригиналния титул „цар". Този акцент е бил особено наложителен, като се имат пред вид настъпилите промени в церемониалния порядък на богослужението в руската църква, наложен от татарското господство.

Според трафарета на църковно-обредната практика в източноправославната църква в молитвите, отправени за съответните владетели, на първо място е трябвало да се споменава задължително името на константинополския цар. Този порядък се съблюдава и в обредната практика на страната под татарско иго. Идването на татарите в Русия, които са проявявали относителна толерантност към православната християнска религия на русите, налага промяна в литургичния ритуал и вместо името на византийския император зазвучава името на татарския хан. Това не е последица от асимилаторски претенции на азиатския поробител, а по-скоро начин да се даде формален израз на политическата лоялност на неговите васали.[16]

Ставайки руски митрополит, Киприан възстановява каноничния порядък на богослужението в руската църква. Това е въпрос не само на църковната практика, но преди всичко политически акт с открита тенденциозност — укрепване националното самосъзнание на русите и верското им чувство за принадлежност към ортодоксалната християнска църква, чиито водачи са патриархът и византийският император. Така че по настояване на Киприан

об. — 97; „Канон ко Господу нашему Исусу Христу и ко пречистеи Богородицы,певаем о гобзине плода и за бездождие, творение смиренния митрополита всея Руси Киприяна", л. 97 об.—101; „Молитва о нашествии иноплеменник, за бездожие и смертоносие и за всяко прошение и о всякой потребе", л. 101 об. — 104; „Молитва другая тому же", л. 104—104 об.

[16] Вж. Г. М. Прохоров. Повесть о Митяе. . ., с. 8.

в епохата на татарското господство молитвите на руските свещеници започват със застъпничеството за византийския император и руския княз — корелация, в която се очертава основната политика на Византия спрямо източното славянство в Русия.

Този факт сочи, че в работата си над превода на молебния канон „В усобных бранех" на Филотей Киприан ясно е осъзнавал диференциацията в титлите на византийския и руския владетел, за да допусне простата механична замяна на едната титла с другата. Той е извършил тази замяна единствено в случаите, когато това е било наложено от идейната му концепция.

Във връзка с това се откроява и онази част от молебния канон, която съдържа молитвата за княза („Молитва о князе, о различных потребах паче же внегда потребе бывше ратному времени на супротивныя. Та ж и в четверг светлыя недели — л. 96—97). Молитвата следва четвъртата песен. В ектенията на песента се чете: „Помнлвй насъ бже... Еще молимсѧ w бгоговѣрномъ н о хрⷭтолюбивомъ н великомъ цр҃ѣ. имр҃, w дрⷢжве побѣде пребыванна мнр҃ w здравiн н о спсенiи его гд҃ѣ бг҃ѣ нашему напаче поспѣшити н направити его во всемъ н покорити подъ нозѣ его всѧкаго врага..." Следват молитвите за епископа, за царствения град (Константинопол), против нашествениците и враговете. След всичко това се появява и молитвата за княза, която отново обиграва евхологичната тема на произведението, но с наличието на съвсем нови моменти, които не са типични за общото идейно и художествено-структурно съдържание на творбата на Филотей.

Тясно свързани с историческата проблематика на Византия — вътрешните междуособици и разорението на столицата от нашествениците, — молитвите на константинополския патриарх се отличават с публицистичното си звучене. Така например в цитирания по-горе молебен канон „В усобных бранех" в духа на средновековната църковна публицистика остро звучат упреците на Филотей към неговите съвременници, престъпили божите и човешките закони и по такъв начин довели страната до гибел: „Согрешенна щедре по грѣхомъ злѣ совокѵплающе оудалнхом сѧ w̃ тебе свѣтанго крова, wкаанiи нако во тмѣ нощней н нечювствующе дрⷢгъ на дрⷢга wполчаемсѧ" (л. 92 об.). „Законы твоѧ долготерпе н кровь твою завѣта страшнаго похвалнхомъ н воздрⷯ дѣлы скверным н страшнаго тн неоутолнмаго сѧда нникакоже оустрашившесѧ моученiи wнехъ, еже конца ненмущнхъ достойнѣ чаемъ! Злое разделенне н молва безъчестнаѧ. Неднноколѣнныхъ братей смр҃т прнапнсветъ бⷭдⷭщее... законы мы естественныѧ w̃ложнмъ вѧще сроднм бо н еднноколѣнныѧ крове землю нсполннхомъ н преданн быхомъ врагомъ нако же естественныѧ претворившна законы wбратн естество в себе. Зло настоящнхъ н бⷭдⷭщаго wсѧженна" (л. 94 об.).

В молитвите на Киприан, както и в старобългарската химнография публицистичният тон е значително смекчен и подчинен на евхологичното звучене на жанра. Освен това в оригиналните произведения на Киприан мотивът за чуждоземните нашествия по правило се съчетава с други мотиви — срещу засуха, епидемии и други природни и обществени бедствия.[17] В разширяването на основната тема чрез включването в нея на няколко мотива

[17] Сравни оригиналните произведения на Киприан: „Канон... певаем о гобзине плода" и др., цитирани под линия в бел. 15.

и в универсализацията на приложната функция на творбата се заключава специфичният белег, който отличава творческия почерк на Киприан от този на Филотей-химнографа.

Именно тези характерни белези — умиротворяващият тон и съчетанието на мотивите, са присъщи на молитвата „О князе", включена във Филотеевия молебен канон: „воньство нхъ на вса ѣзыкы борително оукрѣпи, людн н народн в цѣломѫдрнн н мнрѣ пребыватн бг҃оволн всако оугобзенне, еже ѡ҃ земла бг҃нхъ в державѣ нхъ дарн" (л. 96 об.). Ето защо може да се допусне, че „молитвата за княза" е дело на Киприан. Тя може да е оригинална работа на писателя, а е възможно да бъде и негова преработка на южнославянски вариант, най-вероятно старобългарски. Кое ни дава основание за подобно предположение?

За пръв път тук, в молебния канон, се появява титлата „княз": „г҃дн бже нашъ ц҃рю ц҃рьствующнм н г҃де господьствующнмъ, тебѣ молнмсѧ н тебѣ проснмъ: спсн кнзѧ наша нх же wправдалъ есн владетн на земл, сохранн тѣхъ подъ кровомъ своѥ бг҃остн покорн нмъ н всѧ ннопленна н сѫпротивныѧ ѣзыкы. Дарн нмъ мнренъ жнвотъ н бг҃оугоднаѧ та творнтн тѣхъ оустав. . ." (л. 96). В молитвата за княза се появява и титлата „боляри". И двете титли са от номенклатурата на държавните системи на славянските източноправославни народи. Въвеждането им в молебния канон естествено се обяснява с актуализацията на произведението в една нова културно-историческа реалност, но по-важно е другото, че връзката на употребата на „княз" и „боляри" е вярно отражение на взаимоотношенията между сюзерена и васалите, между централизираната княжеска власт и опозиционното болярство — отношения, които характеризират политическата обстановка в Русия през XIV — началото на XV в., нежели тази във Византия, където се разпалват политическите страсти на династическите фамилии. В молитвата звучи молбата, отправена към Христос, да дари княза със спокойствие и да запази болярите в тяхното послушание към владетеля, а така също и в тяхната незлобливост: „Дарн нмъ мнренъ жнвотъ н бг҃оугоднаѧ та творнтн тѣхъ оустав, болры тѣхъ в послѣшанїй во страсѣ не мздопрнемный сохранн. . ." (л. 96).

Независимо от идейно-художествените ѝ особености молитвата „О князе" органично се вмества в молебния канон, без да нарушава неговото идейно и структурно единство. Тази литературна „вместимост" е обусловена от общите идейно-естетически концепции на двама писатели-исихасти — Киприан и Филотей, както и от жанровия трафарет, който уеднаквява в значителна степен художествената природа на химнографските произведения.

Кога Киприан би могъл да „попълни" молебния канон на Филотей с молитвата за княза? Вероятно това е станало по време на някое от нашествията на татарите. „Степенната книга" съдържа летописна бележка за молитвата на Киприан по време на Темир-Аксаковото нашествие срещу Москва. Към готовия молебен канон Киприан е добавил и молитвата за княза. Молитвите и каноните на Филотей той превежда на Атон, там, където превежда голяма част от литургичната си книжнина, а молитвата е инкрустирал покъсно в молебния канон, използувайки по всяка вероятност образци на южнославянската химнография. Основание за такова предположение дава и фактът,

че от молебния канон „В усобных бранех“ е запазен само канонът. Той се съхранява в т. нар. Синодален сборник с Филотееви произведения на гръцки език. Молитвата е запазена единствено в южнославянските преписи на молебния канон.

В цитираната по-горе работа М. Мансветов допуска мисълта, че Киприан се е възползувал от сръбските преводи, съхранявани в Хилендар, но неоправдано е да се твърди, че в литературната си дейност Киприан е бил зависим от старобългарската школа и по-точно от образците на Търновската книжовна школа.[18] Основание за това е българският произход на руския митрополит и съвместната му литературна дейност с титуляра на Търновската книжовна школа — патриарх Евтимий.[19] П. Сырку и особено Й. Иванов обосноваха близостта на литературното (литературно и химнографско) творчество на Киприан с паметниците от среднобългарски произход, разглеждайки най-вече ония, които имат уставно-нормативен характер. От особено значение е забележката на Й. Иванов за близостта на молитвите на Киприан в неговия Псалтир и тези от Псалтира на Иван Александър (1337). Българският учен отбелязва усвояването на една национална традиция от страна на Киприан, нещо, което определя облика на неговото литературно творчество. В този смисъл и химнографията на Киприан е действителна реализация на литературно-естетическите принципи на Търновската книжовна школа. А както става известно напоследък, сред писателите-агиографи на Търново се откроява и талантът на химнописеца Ефрем, чиито произведения допълват общата представа за жанровия обхват и художественостилистичните особености на книжовната продукция на Евтимиевите ученици. Изследователят на творчеството на Ефрем, американският медиевист Предраг Матеич посочи оригинала на няколко от неговите молитви в хранилището на Хилендарския манастир, там, където според Мансветов Киприан използува готови преводи на филотеевските молитви. Впечатление прави и фактът, че сред произведенията на българския химнописец особено ярко се откроява с художествените си качества молебният канон „За царя“, посветен на Иван Шишман и сина му Александър в епохата преди османското нашествие. В него се проявява характерният за епохата стремеж да се внесе в литературното произведение историческата действителност, актуализирана в определени национални рамки.[20]

Константин Преславски, Климент Охридски, Евтимий и Ефрем са химнотворци, в чиито църковно-песенни произведения се реализира българската литературна традиция в областта на химнографията. Трудно е да се допусне, че начетеният атонски монах Киприан не е запознат поне с част от това творчество, както и фактът, че неговата химнография стои извън границите на средновековната българска книжовна традиция.[21] Близостта на Киприан с писателите-търновски книжовници се проявява преди всичко в типологията на ония моменти в техните произведения, които не покриват структурата

[18] Мнението на Мансветов се коригира от изследването на пълния текст на два служебника от сбирката на Ватикана: И. Дуйчев и А. Джурова. Каталог документи, карти и ръкописи на Ватиканската библиотека и секретния архив на Ватикана, 1978; Е. Коцева. Евтимиевият „Служебник“ — старобългарски паметник от XIV век. Увод към фототипното издание (под печат).

[19] Н. Панайотова-Дончева. По въпроса за родството между митрополит Киприан и Григорий Цамблак. — Стара българска литература, 1978, кн. 3, с. 77.

[20] Вж. П. Матеич. Българският химнописец Ефрем от XIV век. Живот и дело (Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“). С., 1978.

[21] Руските летописи характеризират Киприан като „премъдър“, което означава, че той е бил изключително образована и високо ерудирана за времето си личност (Степенная книга. — В: ПСРЛ. Т. XXI. Ч. 2, с. 395).

на клишираната по византийски образец писменост — постановката на темата, нюансите на авторовото отношение към нея, характера на общата тоналност (риторичен, публицистичен, лиричен). Потвърждение на връзката на литературните творби на руския митрополит със старобългарската традиция е и Синаксарът, включен в Киприановия „Псалтирь с последованием“[22].

Синаксарът съдържа служби на славянски светци (български, руски и сръбски), въведени за пръв път от Киприан в руското богослужение. Той е още един резултат от политиката на Киприан в Русия за приобщаване на русите към проблемите на южното славянство и източноправославната църква. Безспорно Синаксарът е резултат и на дейността на Киприан по унифицирането на богослужението в руската църква според Ерусалимския Типик (устав), но в случая е по-важно това, че Киприан осъществява тази дейност, опирайки се на южнославянската (старобългарска) литературна традиция. В по-голямата си част Синаксарът е съставен от преписи на служби, известни като литургични произведения на българската литература от по-ранна епоха (XII—XIII в.). Това са службите на Константин Философ, Иван Рилски, Петка-Параскева, Иларион Мъгленски.[23]

Под датата 21. XII в Синаксара е включена и службата на Петър — Киевски митрополит. Тя е оригинално произведение на Киприан: „Благожив в мире чисто, просвѣтивъ ученнем вселенную, Святительства пріемь паству, Апостоломь наследникь, тѣм пренемь дар чюдесь от Бога, Отче Петре, молн Хра Бга да спсет дша наша“ (Тропар, л. 204). „Явися днесь пресвѣтлаа память твоа, Святителю треблажене Петре, в мире свѣтло сіяюще всѣмъ, божественное сіанне“ (Кондак, л. 204).

Сравнението на службата на Петър със службата на българските светци, включени в Синаксара, показва общи черти на художествената им структура— лаконичния тезис, представяне индивидуалността на светеца (в Тропара) и подчертаната символно-обобщена и метафорично-експресивна образност, утвърждаваща санкцията му (в кондака). Без съмнение и Киприан, и старобългарските писатели съблюдават литературния етикет и структурната схема на жанра, но налице е и една установена литературна традиция, която се проявява в спецификата на художествената структура на произведението.

Синаксарът със служби на южнославянските светци, съставен от Киприан, издава зависимостта на неговото литургично творчество от южнославянската литературна традиция, и то преди всичко в нейното старобългарско проявление. Това е съвсем правомерно, като се вземе пред вид писателската школовка на Киприан в манастирите на Атон, където той работи съвместно с Евтимий и където усвоява богатия литературен опит на славянската книжнина, съхранявана в манастирските библиотеки.

И в идейно, и в художествено отношение литературната дейност на Киприан е част от голямото културно-историческо движение на славянския Юг. То носи всички черти на литература, призвана да укрепва народностното самосъзнание на народите в Югоизточна Европа, да укрепва християнството в международен мащаб. Произведенията на този славянски писател са блестящо потвърждение на изключителните художествени достойнства на литературата, сътворявана в България през XIV в. от Евтимий и неговите ученици.

---

[22] Киприян. Псалтырь с последованием. — МДА, ф. 173, № 142; ГБЛ, М., Синаксарь, л. 192 — 264.

[23] Ст. Кожухаров. Търновската книжовна школа и развитието на химничната поезия в старобългарската литература. — В: Търновска книжовна школа. С., 1974, с. 278.

Руска революционна литература сред българската емиграция в Румъния (1875–1878)

Стефана Таринска

Периодът, избран за изследване в настоящата статия, е много кратък, но изключително динамичен, изпълнен е с най-решителните събития в новата история на българите. Достигна кулминация националноосвободителното движение, в нова фаза премина организираната революционна борба, прегрупирвайки силите за бърза подготовка на въоръжено въстание срещу поробителя. На Балканския полуостров се създаде революционна ситуация, а в Европа назря нова политическа криза, която доведе до Освободителната война.

През тези години земите по северния бряг на Дунава са истинско международно средище на революционни дейци. Тук са намерили убежище за по-кратко или по-продължително време полски изгнаници, българи-бунтовници, хървати и сърби — ратници на национална независимост и социална правда, руски социалисти, подгонени от царската полиция. Особено характерна е атмосферата на взаимно съчувствие и солидарност. Революционният подем заглушава националните противоречия и извежда на преден план култа към свободата.

Една проява на интернационални връзки е организирането на славянско дружество в Букурещ. На 3 август 1875 г. Христо Ботев съобщава чрез в. „Знаме“: „Дружеството „Славянска дружина“ се установи вече и избра свое управление. . . За председател се избра г. Кларич (хърватин), за подпредседател г. Дунин (поляк), за секретар г. Похар (словак), за касиерин г. Тодорович (сърбин). В отборът се избраха двама българи, двама чехи и двама сърби. За поляците и за русите се остави празно място. Уставът на дружеството се поднесе на правителството и се удобри.“ И добавя: „Ние желаем добър успех на това в много отношения полезно дружество.“ Известно е от какви позиции Ботев преценява полезността на всяко обществено начинание, очевидно „Славянска дружина“ е била създадена, за да служи на революцията. Един от членовете на ръководството, словенецът Йован Похар, е стар познат на Ботев, редактор е на в. „Югославия“ (Букурещ, 1871), за който намираме положителен отзив във в. „Дума на българските емигранти“[1]. Уставът на дружеството, публикуван в издавания на румънски език български вестник „Balcanul“, показва стремеж към широка и целенасочена пропаганда под формата на просветни и културни задачи.[2] По-

[1] Хр. Ботев. Събрани съчинения. Т. II. С., 1976, с. 33—34, 387—388.

[2] Вж.: Н. Жечев. „Славянская дружина“ в Бухаресте (1875—1877). — In: Etudes historiques. T. VI. Sofia, 1973.

късно, вече в политическата обстановка след Априлското въстание, в. „Нова България“ (редактиран по това време от Стефан Стамболов) информира за учредяване на „Български клуб“ в Букурещ и подчертава специално, че в него може да намери място всеки чужденец, препоръчан от редовните му членове.[3]

Наред с тези легални организации за международните контакти на българските революционери свидетелствува и тайният социалистически кръжок, създаден в румънската столица от дейците на руското подполие Н. П. Зубку-Кодреану и Н. К. Судзиловски-Русел. В него участвуват руснаци, румънци, поляци и българи.[4] Между руските емигранти са Константин Доброджану-Геря и малко известният Бонифачио (Бонифас) Хетрат, който след войната се легализира като френски поданик и се отдръпва от обществените борби, но през годините, за които става дума, е активен член на първите румънски социалистически кръжоци и поддържа тесни връзки с българските революционери. Дружбата му с българите е отбелязана в едно писмо от съпругата на Н. К. Судзиловски-Русел,[5]а в писма на самия Бонифачио се споменава за Хр. Ботев, Петър Енчев, Ст. Стамболов, за посещения в клуба на „Славянска дружина“.[6] След време негови другари го описват като младеж с широка култура, отлично владеещ френски и румънски, поривист и склонен към силни, но нетрайни увлечения.[7]

Обаятелни като личности, Зубку-Кодреану и Судзиловски-Русел (през 1876—1877 г. те завършват образованието си в Медицинския факултет в Букурещ) спечелили приятели сред българските студенти-медици, а и в по-широк кръг дейци на националноосвободителното движение. Познавали са се добре освен с Ботев и Стамболов още с Иван Вазов, Дим. Ценович, К. Цанков и с др. Няколко писма на д-р Русел от времето непосредствено преди Априлското въстание, с които той се обръща към свои другари от Лондон и Женева, разпитвайки за военни ръководители и за оръжие, показват колко присърце е взимал борбата на българите.[8] Четири десетилетия по-късно той си спомня с непомръкнала живост на впечатленията, как Ботев го е посещавал със своите другари-хъшове: „Понякога той ги довеждаше по 15—20 души в моя коптор. Те си изуваха обувките навън и в стаята насядваха по импровизираните миндери със скръстени нозе. . . Касаеше се да премина през Дунава с четата като хирург. Така ми предлагаше Ботев, но някои четници се отнасяха отрицателно към това и предпочитаха да ме видят с винтовка, защото „куршумът е вятър работа — всеки може да го изчопли с пръст!“ . . .“[9]

---

[3] Нова България, бр. 62, 28 ян. 1877, с. 4.

[4] Вж. по-подробно в: Ст. Таринска. Ботев и първият социалистически кръжок в Букурещ (1875—1876). — Литературна мисъл, 1976, кн. 3, с. 60—66.

[5] Documente privind istoria Romaniei. T. X. Războiul pentru independenţă. Vol. I. P. I. Bucureşti, 1954, p. 676.

[6] Ibidem, p. 498, 531, 671.

[7] Amintiri literare despre vechea mişcare socialistă (1870—1900). Editie, prefaţa şi note de Tiberiu Avramescu. Bucureşti, 1975, p. 65—69.

[8] К. А. Поглубко. Очерки истории болгаро-российских революционных связей (60—70-е годы XIX века). Кишинев, 1972, с. 255—256. Книгата предоставя богат исторически материал за връзките на българската интелигенция с руското революционно движение и руската революционна мисъл. Много от изнесените данни съдържат ценна информация за литературния живот на времето.

[9] Писмо на д-р Н. К. Судзиловски-Русел до Г. Бакалов от 8. IX. 1911 г. Вж.: Ал. Бурмов. Христо Ботев и неговата чета. С., 1974, с. 627.

* * *

През 70-те години на XIX в. и особено през втората половина на десетилетието в Румъния се установяват значителен брой руски революционери, които поддържат връзка между емигрантските центрове в Европа и нелегалното движение в страната. Това е било жизнено важен въпрос за руската революция. Разширяването и активизирането на борбата срещу царизма, увеличаването на емиграцията и ролята ѝ в ръководството на борбата налагали да се осъществи здрава и постоянна връзка между задграничните центрове и революционните кръжоци, пръснати в множество градове на огромната Руска империя. Именно за изграждане на този революционен път, който се простирал от Лондон и Женева до Сибир, работели руските младежи в румънски земи, когато установили контакт с ръководителите на българското революционно движение.

Известно е, че през март или началото на април 1875 г., няколко месеца преди да тръгне за Румъния, Н. К. Судзиловски-Русел се обръща с писмо към Хр. Ботев, тогава редактор на в. „Знаме", и му предлага революционно сътрудничество. По този повод Ботев пише на приятеля си Иван Драсов: „Новост! Руските социалисти в Лондон и в Цюрих ме викат да отида при тях или да им стана комисионер. Тие искат да влезат в сношение с нашите революционери. Предлагат ми да се меним с пропагандисти, с паспорти и др. . . Аз му отговорих, че се земам да им бъда комисионерин на книгите, а за повече — ще чакам да реши събранието."[10] Обикновено този момент от писмото се тълкува в смисъл, че на Ботев е било предложено и той е приел да участвува в прехвърляне на нелегална руска литература. Подобно тълкуване не е съвсем точно. Тук според нас не става дума за участие в нелегалния път през Румъния (работа, в която Ботев действително е бил включен малко по-късно), а за установяване на контакт между две революционни издания и два революционни центъра. Отговорът на Ботев се отнася до съгласието му да стане *разпространител* на руските задгранични издания.

Ботевото писмо е от 12 април. На 22 май Стефан Стамболов, току-що пристигнал в Румъния, изпраща отговор от името на редакцията на в. „Знаме" до редакцията на „Вперед!" в Лондон, от който проличава, че връзката между тях вече е установена и е започнала размяна на литература. Българите са получили първите седем броя на в. „Вперед!" и молят да им бъдат изпратени и останалите, а също по един екземпляр от всички издадени в Лондон руски революционни книги. „На нас много ни харесва вашето списание, отбелязва Стамболов. Продължавайте, братя, да разяснявате на вашата публика причините за техните страдания и нищета!"[11] Според съветския историк К. А. Поглубко, който откри писмото на Стамболов в архивата на редактора на „Вперед!" П. Л. Лавров, Хр. Ботев е използувал лондонското руско издание за някои информации във в. „Знаме", главно информативните материали за руското революционно движение, също някои съобщения за борбите на работниците в капиталистическите страни и информацията за Интернационала.[12]

Изданията на „Вперед!" били изпращани и до споменатия вече в. „Balcanul", редактиран от Киряк Цанков,[13] вестник, който Ботев препоръчва, изтъквайки, че се появява, за „да брани интересите на българския народ",

[10] Хр. Ботев. Събрани съчинения. Т. III. С., 1976, с. 216.
[11] Пак там, с. 606.
[12] К. А. Поглубко. Цит. съч., с. 221—227.
[13] Н. Жечев. Един документ за руско-българските журналистически връзки от 1875 г. — ИБИД, 1968, кн. XXVI.

Институт за литература БИБЛИОТЕКА

„да проповядва бунт и сближение на южните славяни“[14]. Връзка с Лондон установява и редакторът на либералния в. „Стара планина“ С. С. Бобчев[15], който през разглеждания период развива извънредно богата публицистична и преводаческа дейност в Цариград и Букурещ.

Писмото на Ст. Стамболов показва, че е бил добре осведомен за пропагандната издателска дейност на руския емигрантски център в Лондон. Това е естествено. Само преди няколко седмици той е напуснал окончателно духовната семинария в Одеса, където интересът му към школските занимания постепенно е бил изместен от науката за революцията, преподавана в тайните младежки кръжоци; деен член на един от тези кръжоци, той е чел старателно препоръчваната литература, водил си е бележки, които е трябвало да му послужат по-късно, когато по примера на своите руски другари ще отиде „сред народа“, сред своя поробен народ, за да сее бунт и любов към свободата; за същата цел той е приготвил пропаганден материал на роден език: превел е някои от книжките за народа, издадени от „чайковците“, революционни стихотворения, сам е съчинил бунтовни песни.[16] През 1874 г. Стамболов пребивава известно време в Цариград и прави опит да организира издаване на пропагандна литература в турската столица. Той пристига тук с ръкописа на преведената от него повест „Тереза“ от Еркмен — Шатриан. Това произведение на двамата френски писатели Емил Еркман и Александър Шатриан, създали голямо количество популярни книги със сюжети от френската история, било използувано в Русия с пропагандни цели, тъй като разказвало правдиво и убедително за борбата на широките народни маси по времето на френската революция. Макар че се използувала за революционното възпитание на народа, творбата била издадена легално, може би затова Стамболов е сметнал, че може да я включи между легалните български цариградски издания. Но той се излъгал, преводът му не можал да бъде отпечатан. Успял вместо нея да издаде чрез просветното цариградско българско дружество „Промишление“ превода на една от първите пропагандни брошурки на руските народници, предназначена за разпространение сред народа на политикоикономически знания, брошурата „О денгах“ (Петербург, 1871), която популяризирала някои идеи от „Капиталът“ на К.Маркс.[17] Вестник „Знаме“ отбелязва излизането на книжката в броя от 16 март 1875 г. с кратък отзив: „Тая книжка е написана с един лек и удобопонятен език и по съдържанието си заслужава да се прочете от народа. Види се, че преводачите са знаели какво да изберат за превод и как да постъпят с предмета си.“[18] Очевидно и редакторът на в. „Знаме“ е знаел добре какъв вид литература представя книжката, която той препоръчва на своите читатели, и какво е отношението на превода към руския текст. Наскоро революционният орган съобщава за още един български превод от същия идеен кръг, този път с подчертано възторжено отношение към нейния руски автор: „Г-н Атанас Илиев от Стара Загора е превел от руски език книгата под заглавие „Съкратена история на умственото развитие в Европа“. Тая книга е съкращение на Дреперовата история от знаменития руски писател-рационалист Писарева

---

[14] Знаме, бр. 6, 19 ян. 1875.

[15] К. А. Поглубко. Цит. съч., с. 229—230.

[16] Ал. Бурмов. Революционната дейност на Ст. Стамболова през 1873—1875 г. — Родина, 1939, кн. 2.

[17] К. А. Поглубко. Цит. съч., с. 195—199.

[18] Преводачите са Ст. Стамболов и Филип Симидов, който след Априлското въстание избягва в Румъния и участвува в списването на в. „Нова България“. Заглавието на превода е: Народно четение. За парите. Превели от руски С. и С., Цариград, 1874.

и по своето съдържание трябва да заслужи особено внимание от страната на всеки един от нашите учители и интелигентни младежи.“[19]

Известно време преди появата на тези отзиви в едно писмо на Ботев четем за друго произведение от пропагандната библиотека на руските революционери: „Изпращам Стамболову Шатриана — съобщава той на Михаил Греков, революционен деец в Русе, чрез който Стамболов получавал кореспонденцията си от Румъния. — Нека ме извини, че закъснях. Книгата беше изгубена, едвам я намерих.“[20] Според К. А. Поглубко тук става дума за „История одного французского крестьянина“, издадена в авторизиран превод от кръжока на „чайковците“ в Женева през 1873 г. за нуждите на тяхната пропагандна дейност в Русия.[21] От пролетта на 1875 г. датира съобщението и за първия превод на романа „Какво да се прави?“ от Н. Г. Чернишевски. За него съобщава пак в. „Знаме“ и преводач отново е Ст. Стамболов.

В споменатото вече писмо на Ботев до Иван Драсов е засвидетелствуван още един интересен за нашата тема факт. По думите на Ботев в Букурещ е пристигнал младеж от Одеса, изпратен при него от Ст. Стамболов с конкретни предложения за разширяване и активизиране на революционната работа. „Той е на мнение, пише Ботев, да се основе тука чисто народна печатница, в която да се печатат различни книжки, брошури, прокламации, за да се развие революционната литература у нас. Около тази печатница да се основе един кръг от деятели, до които да се изпровождат точни и верни сведения за страданията и положението на народа в политическо и икономическо отношение, за да бъде всяка една наша дума основана на факти. . .“ Няма съмнение, че тези идеи са почерпани от опита на руските тайни кръжоци от времето на движението „хождение в народ“, което насочва революционната пропаганда към широките селски маси. По-нататък в писмото по повод решението на Драсов да преведе съчинението „Законите на Швейцария“ Ботев се изказва за това, каква трябва да бъде българската преводна литература, изразявайки идеи, от които са се ръководили и руските революционери, когато създават своите книги на народа: „В преводите си бъди проповедник на революцията и защитник на сиромасите — съветва той своя приятел. — Нашата революция трябва да се сее в народа, а не между чорбаджиите.“ Съдържанието на писмото показва, че Ботев е бил запознат с най-актуалните идеи на руското революционно движение. Могат да се посочат сходни моменти със съдържанието на основния програмен документ на „чайковците“ — записката на П. А. Кропоткин „Длъжни ли сме да се занимаваме с идеала на бъдещия строй“, четена като доклад в Петербургския кръжок през ноември 1873 г. Тя предизвикала оживени разисквания и била разпространена сред младежите от нелегалните кръжоци и в други градове, включително и в Одеса. А знаем, че Стамболов, който през 1874—1875 г. поддържа тесни връзки с българските раволюционери в Букурещ, е посещавал кръжока на И. Ковалски — ядрото на одеските чайковци.[22] „Записката“ на Кропоткин поставяла един главен въпрос, най-актуален в навечерието на похода сред народа — въпрос, къде да се приложат силите на революционната пропаганда — сред интелигентната младеж, сред селяните или сред работниците.[23] По образеца на този вид съчинения Иван Семерджиев като „пропагандист“ в Търновско написва една

---

[19] Знаме, бр. 15, 9 май 1875.
[20] Пак там.
[21] К. А. Поглубко. Цит. съч., с. 200.
[22] Пак там, с. 107.
[23] Ето някои откъси от тази част на програмата, съзвучни с мисълта на Ботев за това, в какви среди трябва „да се сее“ българската революция:

брошура по въпроси на българските освободителни борби и я изпраща за отпечатване в Румъния. Тя носи руското наименование „Записка“, обичайно за този вид революционна литература, и многозначителният подпис „Цървулан“.[24] Останала е в ръкопис вероятно поради наскоро разиграли се събития около неуспешното Старозагорско въстание.

Споменахме, че в писмото на Ст. Стамболов до редакцията „Вперед!“ се изискват освен вестника и списанието на руските лаврист също и всички книги, издавани в Лондон за целите на революционната пропаганда в Русия. Нямаме сведения, дали в редакцията на „Знаме“ се постъпили някои от тези книги, но според един документ от архивата на „Вперед!“ през месец декември същата година за Букурещ е заминала голяма пратка, която включвала следните издания: всички броеве на двуседмичника „Вперед!“ и том трети на списанието (сборника) под същото заглавие, произведението на Н. Г. Чернишевски „Письма без адреса“ и брошурите „Общественная служба“, „Самарский голод“, „Пугачев“, „Хитрая механика“, „Изнанка“, „Мудрица“.[25] Вероятно пратката е била предназначена за прехвърляне в Русия по канала, осигурен от ръководителите на тайния социалистически кръжок в румънската столица. Нейното съдържание дава известна представа за това, какво биха могли да получат нашите революционери от Лондон. А от спомени, писма и печатани материали, свързани с дейността на руските емигранти в Румъния през тези години, установяваме, че голяма част от руската пропагандна литература — нелегална и легална, преводна и оригинална, на руски език и на други езици — е била в обръщение в техните среди и е била достъпна и за българските им приятели.

Руските революционери в Румъния поддържали тесни връзки и с другия голям емигрантски център, който действувал в Женева. Там работели предимно привърженици на Бакунин, „бунтарите“, чиито идеи след неуспеха на движението „хождение в народ“ взимат превес в ръководството на революционната борба. Техните издания също преминавали през Румъния. З. Арборе-Рали твърди в спомените си, че по това време той и неговите другари са прехвърлили през румъно-руската граница стотици килограми нелегална литература.[26] По-конкретни сведения дава в писмо до Евгений Волков: „В 1874 г. — пише той, — издавайки в Женева различни революционни издания — „Сказка о четырех братях“, „Хитрая механика“, „Парижская коммуна“, „Сытые и голодные“ и др., аз получих из Румъния, от Яш, писмо от тогава още неизвестния ми Николай Петрович Зубку-Кодреану, комуто моят адрес бе даден от московския кръжок на 50-тимата, които бяха

„Прежде всего, куда должна быть направлена наша деятельность где должны мы по преимуществу распространять свои воззрения и подыскывать себе единомышленников — в среде ли учащейся молодежи и вообще барства или же в среде крестьянства и городских рабочих?

Мы отвечаем на этот вопрос категорически и этот ответ считаем основным положением в нашей практической программе: непременно в среде крестьянства и городских рабочих. . .

Прежде всего восстание должно произойти в самом крестьянстве и городских рабочих. Только тогда может оно рассчитывать на успех. . . Всякая партия, стоящая вне народа, — а тем более барская . . .неизбежно будет обречена на гибель“ (Революционное народничество 70-х годов XIX века. 1870—1875. Т. I. М., 1964, с. 88).

[24] Публикувана от Т. А б а д ж и е в. Някои документи от архивния фонд на Иван Драсов. — Известия на Държ. архиви, т. 10, 1965. Авторството посочва К. А. П о г л у б к о. Цит. съч., с. 207. И. Семерджиев прекъсва ученето си в Одеса, за да се посвети на революционна работа.

[25] К р. Ш а р о в а. Към историята на руската революционна емиграция и южнославянските революционери през 70-те години на XIX век. — Изв. на Държ. архиви, 1967, кн. 13, с. 262.

[26] Amintiri literare despre vechea mişcare socialistă. . . , p. 34.

снабдени от мен с женевските издания. По молба на последния аз започнах да му изпращам в Румъния не само руски издания, но и интернационална литература на френски език, тъй като той ми беше съобщил, че тази литература е нужна не само на него, но и на други, с които той образува в Яш социалистически кръжок от бакунински характер."[27]

Може да се посочи и друго свидетелство, което потвърждава и допълва спомените на Арборе-Рали. Веднага след ранната смърт на Н. П. Зубку-Кодреану в Женева бил отпечатан биографичен очерк за него. Върху кориците на брошурата намираме списък на задграничните издания, които Кодреану е препращал в Русия. Посочени са освен „Вперед!" и периодичните издания на женевските бакунисти — в. „Работник", списанията „Община" и „Громада", още книгите „Хитрая механика", „Мужицкая правда", „Рассказы для народа", „Парижская коммуна", „Чернышевский. Выпуск 1, 2, 3", „Сытые и голодные", „Баши-Бозуки Петербурга", „Сборник стихотворений русских заключенных. 1873—1877".[28]

Всички тези книги, списания и вестници, предназначени да подготвят революцията, не само са минавали през румънските земи, тук те били очаквани с нетърпение, четени и обсъждани оживено. Ценно свидетелство за интереса, с който се посрещало всяко ново явление в руската революционна литература, и проявите на прогресивната научна и социална мисъл в чужбина дава кореспонденцията на руските революционни дейци в Румъния. Част от тази кореспонденция, попаднала в ръцете на полицията при ареста на Н. К. Судзиловски-Русел и З. Арборе-Рали през 1881 г., е публикувана от Румънската академия в отделен том.[29] Повече от триста писма, по-голямата част от които са изпратени до д-р Русел от другарите му в Румъния, в Европа и в Русия, ни потапят в атмосферата на идейния живот и литературните интереси на руската революционна интелигенция през тези години. Младежите постоянно се информирали взаимно, следели за появата на нови издания, отделяли от оскъдните си средства, за да се абонират за вестници и списания, които после разменяли помежду си; в непрекъснато обръщение били и книгите, с които разполагали.

Съвсем наскоро след като пристига в Румъния, Н. К. Судзиловски-Русел се обръща с молба до свои другари в Женева да му изпратят някои съчинения на Чернишевски. Отговорът с дата 13 ноември 1875 г. гласи, че в момента нямат налице тези произведения, но след две седмици ще му бъдат изпратени 50 екземпляра от романа „Какво да се прави?", а „Очерки по политическа икономия" и „Писма без адрес" могат да се получат от гр. Яш, където са изпратени за продажба на книжарина Димитриу Даниели. Писмото завършва с думите: „Пожелавам Ви успех в популяризирането на произведенията на Чернишевски."[30] Съчинения на Н. Г. Чернишевски се споменават в още няколко писма, изискват се руски и френски издания,[31] което показва, че са били предназначени както за славянската емиграция, така и за румънската младеж. Судзиловски не само е разпространявал руската революционна литература; по време на престоя си в Европа той взима участие и в създаването на някои революционно-пропагандни издания, за които намираме сведения в писмата до него. Другар от Лондон го поздравява през

---

[27] Ст. Каракостов. Ботев в спомените на съвременниците си. Т. I. С., 1977, с. 705.

[28] [З. Арборе-Рали]. Николай Петрович Зубку-Кодреану (Биографический очерк). Женева, 1879. Заглавията предаваме точно както са в източника.

[29] В посочената поредица „Documente privind istoria. . .".

[30] Documente privind istoria. . ., p. 486.

[31] Ibidem, p. 472, 766 etc.

септември 1875 г. за „новото издание на книга с песни“, осъществено заедно с Л. Голденберг, завеждащ печатницата на „чайковците“ в Женева.[32] В Лондон той превежда от френски език брошурата на белгийския социалист Цезар де Пап „Общественная служба в будущем обществе“, отпечатана в печатницата „Вперед!“.[33] За получаването на тази брошура в Румъния научаваме от друго писмо с дата 16 май (1876). Тя е била известна на приятелите на Русел румънци, вероятно са я чели и българите. В същото писмо е отбелязана още една политическа брошура, получена от Лондон, със заглавие „Руската социалреволюционна младеж“. Сред новите приятели на руските революционери добър прием намерили народните книжки „Мудрица Наумовна“ и „Приказка за копейката“ от С. М. Степняк-Кравчински, „За бедността“, „Марфа“ и др. Интересен е възторженият отзив за „приказките“ на Кравчински.[34]

Наред със задграничните издания в средите на емигрантите в Румъния имало в обръщение и редица книги, отпечатани в Русия — стари и нови издания, легални и нелегални. Споменатите заглавия са от кръга на политическата и художествената народническа литература (книгата на В. Берви-Флеровски „Азбука на социалните науки“ и романът му „Живот и смърт“, повестите на Златовратски), но и от по-широк кръг („Записките на един луд“ от Н. В. Гогол).[35] Новите явления в руската литература младежите следели главно чрез периодичния печат. Съхранявали и разменяли помежду си броеве от „Отечественные записки“, „Вперед!“, „Работник“, „Набат“, „Община“, „Слово“, „Знание“, „Неделя“ и др. Прави впечатление големият брой заглавия от западноевропейската научна и политическа литература. Четат се книги на Спенсер, Ноел, Шмид, Бюхнер, Ласал, изданията на Интернационала и ред забравени днес прояви на западната социалистическа мисъл. Интересно е да отбележим, че в подвижната им библиотека бързо се включват и румънски автори: Н. Бълческу, К. Негрузи, авторитетното румънско списание „Литературни беседи“. Има свидетелство — за съжаление единично и неясно (документът е повреден), че са се интересували и от българската революционна литература. В едно писмо от 12 април 1877 г. без подпис неизвестният автор моли да му бъдат изпратени няколко румънски книги и освен това някаква книга, която представлява „мемоари на един български въстаник от Балкана“[36]. Може би става дума за съчинението на Ангелаки Савич „Спомените на капитан Васил Вълков“, излязло на румънски през 1872 г.

Данните от кореспонденцията на руските революционери се допълват от спомените на един румънски социалист, участвувал в тайния кръжок в Букурещ. Те умножават заглавията на художествената и публицистична литература, която се е ползувала с авторитет сред младежите. „Предпочитаните от нас произведения някога, с които започнах през годините 1874—1875, произведения, които ни вълнуваха и раволюционизираха, бяха: Бюхнер — „Сила и материя“ и „Кои сме ние? Откъде идваме? Къде отиваме?“; Камил Демулен; Виктор Юго—„Клетниците“, „Ужасната година“, „История на едно престъпление“, „Парижката Света Богородица“, „Възмездия“; Ламане — „Катехизис на народа“; Волней — „Развалините“; Мишле — „Жената“; „История на революцията“, Луи Блан и т. н. и т. н.“[37]

[32] Documente privind istoria. . ., p. 480.
[33] К. А. Поглубко. Цит. съч., с. 234.
[34] Documente privind istoria. . . , p. 732, 740, 756, 800.
[35] Ibidem, p. 560—563, 648—649, 740, 800.
[36] Ibidem, p. 522.
[37] К. Бакалбаша. Социализмът в Букурещ. — In: Amintiri literare despre vechea mişcare socialistă. . . , p. 76.

Списъкът на книгите, с които са живеели руските революционери в Румъния, разбира се, може да бъде попълнен с още много заглавия, но и посоченото вече говори достатъчно красноречиво за техните широки интереси, за уважението към прогресивната научна мисъл и любовта им към честната и талантлива художествена творба. Страстната преданост към революционната доктрина не ги е правила духовно ограничени. Те имали твърди и ясни разбирания за задачите на литературата и стойността на художественото произведение свързвали с неговата обществена роля. Подчертаният им интерес към художественото творчество е отразен и в тяхната кореспонденция. Някои от писмата им обсъждат теоретични въпроси, други съдържат критични отзиви за отделни произведения. Вълнува ги проблемът за новите форми, които трябва да търси литературата, за да отговори на задачите на времето, да се приближи до живота и борбите на народа. Не е случайно, че в средата на тази малка група политически изгнаници израства големият румънски литературен критик Константин Доброжану-Геря. Те допринасят и за формирането на талантливи създатели на румънската социалистическа публицистика и социалистическа литература. Също така през един кратък, но извънредно значителен период те създават част от атмосферата, в която работят най-големите представители на българската литература през втората половина на 70-те години — Христо Ботев и Иван Вазов.

* * *

След Априлското въстание масата на българската емиграция в Румъния се увеличава. В големите градове и главно в столицата се приютяват оцелелите ръководители на революционното движение. Тяхна трибуна става в. „Нова България“. По неговите страници ще открием забележими следи от въздействието на руската революционна литература. Редакторът Стефан Стамболов и най-активните му помощници Иван Вазов и Петър Енчев поддържат тесни приятелски отношения с руските емигранти. Петър Енчев си спомня, че той заедно със Стамболов и Вазов често посещавали семейството на Судзиловски и по цели часове спорели горещо на различни политически и социални теми.[38] По същото време във в. „Нова България“ се появява, вероятно под перото на Стамболов, кратка публицистична творба, озаглавена „По примера на Ламене“.[39] Тя е написана под влияние на популярната пропагандна книжка „Слово верующего к народу“, която представлява авторизиран превод от С. М. Степняк-Кравчински на произведението на френския публицист Хюг де Ламене „Слова на един верующ“. Запазвайки страстния проповеднически тон на оригинала и християнската символика, Кравчински превръща памфлета на Ламене срещу светската и църковната тирания в открит призив към бунт.[40] Българският автор използува същия творчески подход, като задачата му е да възвеличи „юнака“, поел пътя на освободителните борби.

Въздействието на руската народническа публицистика откриваме и в някои статии в „Нова България“, но най-осезателно и безспорно е то в избуялата през тези години революционна мемоаристика. Това са въпроси за специално изследване; тук ще посочим само един характерен пример — стихотворението и статията за Христо Донев, революционер, загинал през Априлското въстание. Написани са от Стефан Стамболов; неговото творчество през 1876—1877 г. продължава да бъде ярка проява на връзките с рус-

[38] К. А. Поглубко. Цит. съч., с. 272.
[39] Нова България, бр. 38, 10 окт. 1876, с. 150.
[40] Евгения Таратута. С. М. Степняк-Кравчинский — революционер и писатель. М., 1973, с. 45—48.

ката революционна литература. Стихотворението е изградено върху действителен биографичен факт — раздяла между майка и син, който тръгва, за да вземе участие във въстанието. Носи за заглавие името на героя и стои по-близко до публицистичната проза, отколкото до поезията въпреки откровеното позоваване на поетични мотиви от Ботевото „На прощаване". Но тъкмо публицистичният подход към темата и стремежът да се придържа буквално към реалните жизнени ситуации показват, че авторът е верен последовател на творческите принципи в революционната народническа литература. „Сцената, която се описва в стихотворението, е току-речи изцяло заета от думите на неговата юначна майка" — така е защитена стойността на творбата.[41] Заедно със стихотворението е публикуван и кратък биографичен очерк под заглавие „Вечен спомен — безсмъртна душа". Тук вече усилията на писателя са дали действителни творчески резултати. Непосредствените впечатления от живота и оценките, стоплени от искрено чувство на възхищение и преклонение, изграждат убедителен публицистичен разказ. Създаден е запомнящ се образ на всеотдаен революционер и истински народен деец. Това произведение по своето съдържание не е единично явление. Още през първите месеци след трагичния край на въстанието в емигрантските вестници и отделно започват да се печатат спомени на участници, материали от очевидци. С истинска страст се изнася и събира всичко, което говори за страданията и героизма на народа. Филип Симидов, съгражданин и другар на Стамболов, също редовен сътрудник на в. „Нова България", развива активна дейност в тази насока: той печата материали за Априлското въстание в Търновско, за Ботевата чета, за участието на българите в Сръбско-турската война все под названието „Съвременни записки". Те са интересни не само като исторически извор, но и като начало на традиция, която след едно десетилетие ще създаде забележителните „Записки по българските въстания" на Зах. Стоянов, епопеята на априлци.

Любопитно е да отбележим, че създаването на априлската тема в българската историческа и художествена литература съвпада със засилване на вниманието към съвременната летопис на революционното движение и сред руската младеж. През 1875 г. в средите на руската революционна емиграция възниква първият проект за история на руското революционно движение от въстанието на декабристите до съвременността, история, в която видно място трябвало да заеме движението през 70-те години. Инициативата е на П. Н. Ткачев, редактор на женевския орган на „руските якобинци" в. „Набат". Проспектът на изданието бил отпечатан в Женева на отделен лист, в него се отправял апел към всички участници да събират материали и документи. Н. К. Судзиловски-Русел е знаел за тази инициатива. По-късно, през 1881 г., той изпраща в Женева бележки за своята революционна работа в Русия.[42] В задграничните периодични издания „Вперед!" и „Работник", които са пристигали, както видяхме, и в Румъния, започват да се печатат материали за събития и за отделни дейци, набелязват се и някои общи изисквания към съдържанието и към оформянето им, известна схема. По характерните очертания на тази схема улавяме съответствия между историографските увлечения на руските народници от втората половина на седмото десетилетие и национално-героичната тема в българската литература, добила през тези години нови измерения. Всичко това дава основание да смятаме, че революционната дейност и революционната книжнина на руските борци заема място между факторите, които определиха някои тенденции в развитието на българската литература през следващото десетилетие.

[41] Нова България, г. I, бр. 24, 19 авг. 1876.

[42] Ш. М. Левин. Очерки по истории русской общественной мысли вторая половина XIX — начало XX в. М., 1974, с. 120.

Досие за „Керванът“ от Вазов

Пирин Бояджиев

Не един път народният поет е изпитвал горчивината да бъде обвиняван и „изобличаван“ в липса на оригиналност, в недобросъвестно и нехудожествено използуване на чужди творби. Изчерпателно е представил и обяснил взаимоотношенията между Вазовото художествено творчество и българската литература критикът Георги Димов, за когото именно „Вазовото творчество послужва като основа и критерий за развитието на научната теоретико-критична мисъл“[1]. Смятам, че въпросът за обвиненията, които Димитър Полянов е отправил към Вазов във връзка с неговата балада „Керванът“, не е напълно изяснен,[2] а заслужава да се види във всичките му аспекти — да се преразгледат документите на епохата и да се направят критически уточнявания и бележки, както и изводи за творческия подход на Вазов към реминисценциите от Юго.

Вазов е написал „Керванът“ през ноември 1899 г., а го отпечатва през април 1900 г. в кн. 3 на сп. „Надежда“, издавано в Стара Загора от приятеля му Атанас Илиев.[3] Същата година той издава сбирката „Под нашето небе“, в която бива включено и стихотворението „Керванът“. През 1902 г. Георги Бакалов го помества в популярната си антология „Към свобода“. Направил е обаче непростим пропуск: изпуснал е епиграфа „Il marche, Виктор Хюго“. Тогава Димитър Полянов, възмутен от непочтеното прикриване на извора, от който поетът се е вдъхновил, написва памфлета „Подражание, плагиат и светотатство“ и за да се аргументира по-добре, превежда от френски „La caravane“ от Юго.[4] Те биват отпечатани в сп. „Наш живот“, г. I, кн. 3 за януари 1901, с. 136—142.

Памфлетът започва с общи обвинения за „замъглявания, подражания, заимствувания и тайни компилации“ на Вазов, като се подхвърлят и примери: „Паисий“, „Ековете“, „Жанета“ и др., в които всичко е бивало „изцедявано или просто черпано“ от Юго, Пушкин, Некрасов, Стекети, Хайне. Д. Полянов очаква от бъдещите компаративисти да открият „ако не всичките, то поне повечето от източниците на неговото — нека кажем — вдъхновение“, от които щяло да бъде явно, че „то не е идело всякога от нашата природа. . . и от нашия живот“. Позовавайки се на Вазовото признание, че Юго е не-

[1] Г. Димов. Ив. Вазов и българската литературна критика. С., 1974, с. 12.
[2] Пак там, с. 142—143.
[3] Ив. Вазов. Събрани съчинения в XX тома. Т. XX, С., 1955—1957, с. 205.
[4] V. Hugo. Oeuvres complètes. Edition chronologique publiée sous la direction de Jean Massin. Le club français du livre. Vol. VIII. Les châtiments. Paris, 1968—1969, p. 750—753.

гов любим поет, Полянов обобщава, че от три десетилетия „той е поетизирал с френската поет". А пък е превел от него само едно стихотворение: това е било така, понеже предпочитал да пише „подражания на Югови стихотворения, да заимствува и компилира"[5].

Обвинението, че като преводач Вазов не е бил изпълнил дълга си към своя „Ментор и Виргилий", е несъстоятелно . Вазов е превеждал само от издателски, редакторски, съставителски съображения: за редактираните от него списания „Наука" и „Денница", за съставената съвместно с Константин Величков „Христоматия", както и за „Христоматията" на Ст. Костов и Д. Мишев.

Специално за „Керванът" Д. Полянов твърди, че Вазов е взел от Юго: 1. Заглавието. 2. Темата за керван, който върви по вековечен, пълен с премеждия път, за да внуши идеята за непрестанния прогрес на човешкия дух. 3. Определени изрази и образи. Той го обвинява даже и за това, че се е отдалечил от модела си, защото така „окастрил е, изкълчил е, зацапал е, замъглил е една неподражаема поема", не е внесъл нищо свое, по-хубаво, което дава право на великите писатели да преработват основни мотиви в световната литература. Последното обвинение е, че Вазов бил извършил „престъпление, светотатство", като е превърнал лъва в символ на „грубата сила", с която керванът на духа трябва да се бори, докато у Юго той олицетворява в случая пробудилия се народ, спасител на духовните си водачи и винаги е величествен символ на могъществото.[6]

Статията на Полянов е отпечатана със следната бележка на редакцията: „Редакцията не е съгласна с много от тия бележки, но малкото, с което е съгласна, стига, за да ги обнародва." В следващия двоен брой на списанието, на с. 235—236, е поместено „Писмо до редакцията"[7], което Вазов е писал на 5 януари 1902 г. Народният поет уточнява: „Запазването същото заглавие, името на Виктор Хюго, мотото — неизвестно защо изпуснати в Бакаловата книга — не свидетелствуват ли ясно, че не съм искал да скрия извора. . .?" Същевременно той твърди, че стихотворението му „по форма, по развитие, по самостоятелност на разработката съвсем се различава от Хюговото и носи печата на оригинално творение." Вазовият отговор е последван от следната бележка: „От редакцията: Ний искрено съжаляваме, че грешката в Бакаловия сборник, която грешка е въвела в заблуждение и автора на дадената статия, е пропусната и от нас — инак статията не би била поместена." В своя отговор, под черта, Вазов обяснява: „Възможно е мотото да не е точно. . . понеже го бях турил на приумица — нямайки тогава, нито сега „Les châtiments", четени преди години."

Нещо повече, в ръкопис „Керванът" има съвсем друг епиграф: „A way A way!, „Лорд Байрон".[8] Но понеже в 1882 г. е бил отпечатал друго стихотворение, „Ex elsior"[9], със същия епиграф, взет пак от Юго, който го е поставил като мото на поемата си „Мазепа", вдъхновена също от Байрон, Вазов избира друг епиграф, този път от Юговата поема, чието заглавие е взел. За идеята се е вдъхновил пак от Юго, но я е развил съвсем самостоятелно, освободил я от всички странични мотиви, отклоняващи се от подсказаната от заглавието тема.

---

[5] Наш живот, 1901, кн. 3, с. 139—140.
[6] Цит. съч., с. 141—142.
[7] Вж. И. Вазов. Събрани съчинения. Т. XX, с. 215.
[8] В. Вълчев. Иван Вазов. Жизнен и творчески път. С., 1968, с. 443.
[9] И. Вазов. Събрани съчинения. Т. II, с. 43.

Оптимистичният догматизъм на своята философия на историята, който Юго е взел от утопичния соцализъм,[10] се е изразил най-ярко в мислите му за прогреса и революцията в романа „Клетниците": „Прогресът е форма на човешкото съществуване. . . Прогресът крачи напред. . . Той спира по пътя си и изчаква закъснялото стадо. . . Понякога настъпва нещо и прогресът спи. . . . Когато обаче положението не е назряло, когато въстанието не е получило съгласието на народа, когато масата е против него, бойците са загубени. . . Горко томува, който се опитва да го насили. Народът не търпи принуда."[11] Та това са идеите от Юговата поема, включена в кн. VIII, „Les sauveurs se sauveront" на „Les châtiments". Към тези мисли трябва да прибавим и романтичния месианизъм на Юго като човек на делото, обединил в представите си за своето предназначение на поет и измеренията на пророк и предтеча:

„Nous, pasteurs des esprits, qui, au bord du chemin,
Regardons tous les pas que fait le genre humain,
Poètes, par nos chants, penseurs, par nos idées. . ."
(„Sunt lacrimae rerum").[12]

А идеята Вазов е могъл да вземе и от други Югови поеми, например от „Les mages":

„Dans l'ombre immense de Caucase,
Depuis des siècles, en rêvant,
Conduit par les hommes d'extase,
Le genre humain marche en avant;
Il marche sur la terre. . ."[13]

В поемата си „La caravane" Юго, поетът-пророк и вожд, си е поставил тройна задача. Първата е да изобрази неудържимия напредък на човечеството, водено от духовните си избраници към великата цел — свещена свобода, мир, труд. Водачите се сменят — Хус, Лютер, Волтер, Мирабо. Спират се, мечтаят, тръгват, взират се към непознати земи, при всяка стъпка „сланата намалява". Това е първата част на поемата, която изчерпва първата задача. Във втората част керванът си почива. Миналото, представено от хищни зверове, „ужасният прегракнал народ на пустинята. . . посреща човека с викове и ревове" и тогава „пътникът призовава в своя дълбок ужас или своя мюсюлмански светец, или своя християнски покровител". Но изведнаж всички млъкват, понеше се понася страхотен и продължителен рев. Това е лъвът. Третата част представлява славословие на лъва. Четвъртата част дава ключа към последните алегории. Лъвът е народът, който се е пробудил от дългия си сън, а зверовете са духовниците, сановниците и военните от камарилата на Втората империя. Те са назовани поименно или с имената на прочути разбойници или предатели от световната история. Всички те ще изчезнат внезапно, щом чуят на народа „мощния глас да се издига към звездните небеса". В изпуснатите от Вазов части Юго си е поставил две съвсем злободневни политически задачи: да изобличи камарилата на Наполеон III и да изрази увереността си, че народът неизбежно ще се революционизира и ще помете омразната империя. Отначало Юго бил написал съвсем отделна поема „Le lion", която впоследствие прибавил към „La caravane".[14]

[10] Ch. Renouvier. Victor Hugo, le philosophe. Paris, 1935, p. 121—125, 138—146.

[11] В. Юго. Клетниците. Ч. V. Кн. I. Гл. XX. С., 1965, с. 463—465.

[12] V. Hugo. Oeuvres complètes. . . , vol. V. Les voix intérieurs, p. 596.

[13] V. Hugo. Oeuvres complètes. . . Poésie, vol. VI. Les contemplations, livre VI, p. 322.

[14] V. Hugo. Oeuvres complètes. Le club français du livre. Vol. VIII. Les châtiments, p. 750, note 1.

В цялата поема на Юго се натъкваме на непрекъснато разминаване между образа и значението му, на постоянно преминаване от реалистично изображение на фактите към техния алегоричен смисъл. Ако е вярно, че у Юго „Мечтаенето придава на конкретните подробности символична стойност, но съответно не позволява никога на символа да се отдели от конкретните предмети“[15], то „La caravane“ прави изключение. Тя си остава една дидактична алегорична поема.

От Юго Вазов е взел само идеята за пътуващ в пустинята керван като символ на човешкия напредък. Аналогията между реалистичните подробности на трудния и героичен път на кервана в пустинята (спира се, докато мине развихрилият се самум, докато прогони нападналия го лъв; лута се из пясъчна пустиня, гони миражи, бие се с разбойнически шайки) и между преносното значение е естествена, вътрешно обоснована и се домогва до неограничените възможности на символа, до безкрайна смислова перспектива.

Обвинението, че Вазов бил принизил образа на лъва, показва, че Д. Полянов не е разбрал стилистичната отсенка на образа у единия и у другия поет. Най-страшният звяр, който може да нападне керван в пустинята, е лъвът. Тигър няма какво да търси в пясъчна пустиня. У Вазов лъвът е хищникът, от който човек трябва да се брани. Но не е вярно, че у Юго лъвът бил винаги незиблен, величествен символ. Той винаги поставя редом с него образа на орела. Когато ще го изобрази като хищник, назовава го лешояд (vautour). Защото за него орелът е знамето на Наполеон I. Затова поемата „La retour de l'empereur“ завършва с пророческото видение, когато лъвският паметник на бойното поле при Ватерло ще бъде напляскан от Наполеоновия орел.[16] Омразата си към „черния лъв на Ватерло“ Юго е изразявал неколкократно и в други стихотворения, пък и в рисунки.[17] За същия „фантом на лъв“, който свидетелствувал „пред историята лъжата на една победа“, Юго е написал друго, великолепно по своето символично значение стихотворение за неизбежната победа на мира над войната.[18] На бойното поле при Ватерло от устата на лъва, символ на войната, той чува чуруликането на червеношийка, направила си там гнездо.

„. . .je compris alors que j'entendais chanter
L'espoir dans ce qui fut le désespoir naguère,
Et la paix dans la gueule horrible de la guerre.“

(„L'avenir“)

Тук Юго, който е преработвал многократно един библейски образ,[19] го довежда до съвършенство.[20]

В 1949 г. Д. Полянов пише спомени, които обясняват биографично и идейно написването на разглеждания памфлет. За отношението на писателите към тази статия той признава, че от нея били доволни само Стоян Михайловски и Пенчо Славейков. Но даже и от перспективата на изминалите 30 години отговорът на Вазов му се вижда „надменен и явно недостоен“, а пък А. Страшимиров, който го поместил в списанието си, бил проявил „измяна“ към поканения от него сътрудник, както и „ветрения си характер“.[21] Нито едното, нито другото е вярно. По-достоен от този отговор, по-обоснован, по-сдържан трудно ще намерим в тогавашната преса. Вазов наистина

[15] Ibidem, vol. II. Odes et ballades. Introduction par P. Albouy.
[16] V. Hugo. La légende des siècles II, Paris, 1967, p. 240.
[17] V. Hugo. Oeuvres complètes. . . vol. VIII, p. 743.
[18] Ibidem, vol. XV, L'année terrible, p. 189.
[19] Книга Съдии Израелеви. Гл. XIV, стих 8.
[20] G. Brunet. V. Hugo. Paris, 1930, p. 60—61.
[21] Иван Вазов в спомените на съвременниците си. С., 1966, с. 514—515.

не е помнел чуждите стихове. Той се съгласява с Константин Гълъбов, че това го е предпазвало от опасността да се натрапи нещо чуждо в творбите му.[22] А. Страшимиров проявява праволинейност и в отношението си към Вазов, и към Полянов, и към истината. Той е фактическият ръководител на сп. „Наш живот", въпреки че от брой 2 до 8 включително директор е Ст. Михайловски, а съредактор — Кирил Христов, след като е скъсал със сп. „Мисъл". В списанието се поместват възторжени рецензии за Вазовите сборници разкази „Видено и чуто" и „Пъстър свят", като за първия се казва „превъзходна книга", а за писателя — „едничкият колос в нашата литература".[23] Нещо повече, в кн. 1, 2 и 4 е отпечатана статията на А. Страшимиров с псевдоним Н. Н.[24] „Мисли върху домашната ни художествена литература", чиято основна теза е, че Вазов и Величков са си поставили за задача да изравнят духовния живот на народа ни с изпреварилите го културни народи, изучавали са чуждите литератури и са постигнали творбите им да се нареждат сред образците, от които са се ръководили. „Не подражателството победи у нас, а с подражателството се победи!"[25] Това е най-правилният отговор на Д. Полянов.

И едно последно уточняване, този път във връзка с твърдението, че Полянов бил пожертвуван като сътрудник. В следващите книжки на списанието той продължава да отпечатва свои преводи на други шест стихотворения на Юго.[26]

---

[22] Иван вузов в спомените на съвременниците си. С., 1966, с. 437.
[23] Наш живот, г. I, 1901—1902, с. 236—237, 469—470.
[24] И. Богданов. Речник на българските псевдоними. С., 1978, с. 426.
[25] Наш живот, г. I, с. 210—211.
[26] Пак там, с. 341—344, 398—399, 440—441, 493—499.

Неизвестен вариант на Дебеляновата елегия „Аз искам да те помня все така“

Денислава Коларова

В литературнокритическото списание „Листопад“ (1913—1935) в книжка II на 1919 г. е публикувано Дебеляново стихотворение „След разлъка“ — заглавие, непознато от досегашните стихосбирки на поета. Това е нов вариант на известната му елегия „Аз искам да те помня все така“, неотбелязан нито в събраните съчинения на поета,[1] нито в литературнокритическите очерци за Дебелянов. Сведения няма и в подробната статия на Мария Филипова-Байрова „Редакционни промени в стихотворенията на Димчо Дебелянов“[2], където са проследени измененията в творбите на поета в следсмъртните издания на стиховете му.

Известно е, че елегията е била отпечатвана два пъти, преди да добие окончателния си вид — този, който четем в стихосбирките на Д. Дебелянов. За пръв път тя е публикувана в сп. „Смях“, г. III, 1913, бр. 115, със заглавието „Елегия“ и с посвещение „На Зв.“ . Различията между този пръв вариант и окончателния са малко:

стих 5: „Градът далече *гасне* в. . .“ /„*тръпне в*. . .“,
ст. 12: „. . .когато Тя *ме* победи“/„. . .когато Тя *ще* победи. . .“,
ст. 16: „Че ти при мене“. . . /„И ти при мене. . .“,
ст. 19: „*подкрепа* сетна“ /„*утеха* сетна. . .“.

За втори път елегията е отпечатана в сп. „Художествена култура“, г. IV, 1914, кн. 29, като първа от цикъла „Елегии“, без посвещението „На Зв.“. Тази редакция се отличава много от първата от сп. „Смях“, тази от сп.„Листопад“ и последната в стихосбирките на Дебелянов. Ето целия ѝ текст така, както е в сп. „Художествена култура“:

Аз искам да те помня сѐ така:
самотна, изоставена, унила,
В ръка ми вплела своята ръка
и до сърце ми скръбен лик склонила.

Далеч градът се дави в мътен дим —
край нас на хълма тръпнат дървесата,
и любовта ни сякаш пò е свята,
защото трябва да се разделим.

---

[1] Д. Дебелянов. Съчинения в два тома. Т. I. С., 1974, с. 301.
[2] М. Филипова-Байрова. Редакционни промени в стихотворенията на Димчо Дебелянов. — Известия на И-та за български език, 1957, кн. V, с. 374.

Ще тръгна утре. . . ти тогаз дойди
и донеси ми своя взор прощален,
да го припомня — верен и печален,
в часа, когато Тя *ме* победи!

— *Не, тиха, тиха,* в буря скършен злак,
смълчи словата детски-неразумни,
повярвай, чакат ни възторзи шумни,
че ти при мен ще се завърнеш пак!

И се по-тъмно пада нощ над нас,
незнайни стъпки глъхнат нейде в мрака
утеха *твоят взор от мене чака,*
а в твойта ранна смърт тъй вярвам аз!

И ти отпущаш *немощна ръка*
и отминаваш, взор в тъмите впила,
изгубила дори за сълзи сила —
аз искам да те помня сѐ така!

Ясно личат промените и в езиково, и в смислово отношение. В тази втора по ред редакция мисълта за смъртта е ясно изказана от поета. Тя присъствува и в думите на девойката, и в неговите мисли, докато в първия и във всички останали варианти думата „смърт“ не е спомената никъде. Разлика има и в охарактеризирането на любимата девойка — тук тя е *самотна, изоставена, унила*, което не отговаря напълно на смисъла и тона на творбата. Любимият е до нея, той иска да я утеши, той я обича и тя му се доверява. Не е изоставена и самотна любимата, има кой да сподели скръбта ѝ. В тази редакция тя е назована Тиха вместо по-изразителното Морна от другите варианти на творбата. Забелязва се и известно противоречие между думите и мислите на поета. Той ободрява девойката и вярва във *възторзи шумни*, които ще настъпят след нейното завръщане, но едновременно с това вярва в ранната ѝ смърт. Всичко това е избягнато във вариантите от сп. „Смях“, от сп. „Листопад“ и в окончателната редакция.

Непознатата досега редакция от сп. „Листопад“ е с променено заглавие — „След разлъка“, което точно отговаря на трагичните спомени на поета; дори думата „разлъка“, употребена вместо стилистично неутралната „раздяла“, внушава едно по-лирично и изповедно настроение. Друго, с което тази редакция се отличава от всички останали, е липсата на последното четиристишие: „И ти отпущаш пламнала ръка. . .“ и т. н. Така стихотворението е лишено от трагичното усещане за невъзвратимостта на разлъката, губи се и още по-нюансираната характеристика на Морна, която остава в спомените на поета със своята „пламнала ръка“, със своя поглед, впит в тъмнините, със своите вече пресъхнали сълзи. Губи се впечатлението за цикличност, за непрекъснатост на чувствата, изразени чрез повторението на началния и последния стих: „Аз искам да те помня все така.“ Другите различия с окончателния вариант са незначителни и не влияят на общото звучение на творбата:

в сп. „Листопод“	в окончателен вид
ст. 14: „*Смълчи* молбите. . .“	„*Укрий молбите*. . .“,
ст. 16: „Че ти при мен. . .“	„А ти при мен. . .“,
ст. 20: „И в свойта вяра. . .“	„А в свойта вяра. . .“.

Разликите между редакциите от сп. „Смях“, от сп. „Листопад“ и последната са следните:

„Смях“	„Листопад“	последна
ст. 5: „Гасне“	„тръпне“	„тръпне“,
ст. 14: „Укрий молбите“	„смълчи молбите“	„укрий молбите“,
ст. 16: „Че ти при мене“	„че ти при мене“	„и ти при мене“,
ст. 19: „Подкрепа сетна“	„утеха сетна“	„утеха сетна“,
ст. 20: „А в свойта вяра“	„и в свойта вяра“	„а в свойта. . .“

Вторият вариант — от сп. „Художествена култура“ — се различава от трите разгледани редакции в значителна степен, но в него последното четиристишие е налице, макар и в променен вид, и така творбата има своя завършек.

Остава открит въпросът, коя по ред е редакцията от сп. „Листопад“, отпечатана три години след смъртта на поета, едновременно приличаща и на първата, и на окончателната. Може би вариантът от сп. „Листопад“ е трети поред — непосредствено предхождащ окончателния, като последното четиристишие е взето и отново прибавено от първия вариант направо в окончателния. А може да се допусне и друго: хронологически вторият вариант — от сп. „Художествена култура“, поради големите си различия и несъвършенство в сравнение с всички останали да е фактически *пръв* по рода на написването, след него да е или вариантът от сп. „Смях“, или вариантът от „Листопад“. Липсват спомени, а и други сигурни документи, които да насочат литературния историк към категорични изводи.

Несъмнено е, че нашият голям поет е търсил упорито и дълго най-добрия, най-съвършения текст на своята забележителна елегия „Аз искам да те помня все така“.

Познание и тайна

Към духовната биография на Асен Разцветников

Видка Николова-Пашова

В общата композиция на книгата си „Стихотворения“ от 1942 година, непосредствено след „Двойник“, Ас. Разцветников поставя цикъла „Пряспа“. Той е може би единственият от всичките му стихотворни цикли, за които можем да кажем, че е най-малко работен. В какъв смисъл? Излязъл за първи път в сп. „Златорог“ през май 1929 г., Разцветников запазва това му вътрешно композиране и в публикацията от 34 г., и от 42 г., като го редактира съвсем частично — променя само отделни думи (огромния, ножа, О прости ми, огромна, Упокой над мен—стават съответно: грададния, меча, дай ми край и прости, грададна, ясни думи). Тези промени не могат да се сравнят с промените по същество, които наблюдаваме в различните редакции на „Двойник“, на цикъла „Искри“, на цикъла „Затвор“, на цикъла „Селска песен“ и др. За какво говори този факт? Годините минават, впечатленията се окрупняват, размислите стават все по-вглъбени, отделни изрази и идеи, подхвърлени в едно или друго стихотворение, намират своя нов живот в общата художническа биография на поета; проблемите на „аз“-а от времето на юношеството са същите с тези на зрялата възраст, но видени от различни страни; светът се върти в кръг, поетът заедно с него и със собствените си кръгове продължава започнатия диалог; перото все търси най-точното, изчиства мисълта от несъответните ѝ думи, т. е. търси настойчиво естетическия израз на душата си, защото в това вижда призванието си, в това се състои личният му вариант на съществуване. И отговора на поставения току-що въпрос можем да получим или в предположението, че цикълът „Пряспа“ със своите проблеми вече не го занимава така същностно, или обратното — че „Пряспа“ е дотолкова възлово неговото творение, изпято от творческата му стихия така адекватно и наведнъж, че всяко следващо пипване става излишно. Съпоставката със създаденото по-нататък от Разцветников би ни убедила в истинността на второто предположение. Подобни непипнати произведения можем да открием почти у всеки художник и техният неизменен вид ни води до извода, че те са „светая светих“ на творчеството им.

Всяка дума, всяка изявена тенденция в мислене и светоотношение от цикъла „Пряспа“ получават своите нови акценти и варианти в цялостната поетическа работа на Ас. Разцветников.

> Над бялата пряспа разперил ръцете си, двете, —
> стоя и умирам, и пея самин в снеговете
>
> („Пряспа“, част I)

Кръстът-разпятие, това единство на вечните вертикални и хоризонтални пътища на човека, измислил по свой образ и подобие символа на смъртта и възкръсването, на края и началото, е очертан. „Стоя“ — покоят, който идва след узнатите тайни, след опита и в същото време спирането преди следващите, неизменно предстоящите крачки в битието; „умирам“ — изнемогата на духа и тялото пред неразрешимото неизбежно; „пея“ — творческото веселие на човека, радостта и съзидателната му сила, въпреки „стоя и умирам“, пряко тях, над тях; „самин в снеговете“ — тази благословена цялостност на поета, който по съдба няма как да не носи, няма как да не е събрал у себе си целия свят — дете негово и мъдрец негов.

Не вдигам ръка: да повикам за помощ със нея.

За какво, защо му е на поета да се спасява, има ли смисъл и може ли той да излезе вън от света и вън от себе си. Къде е това „трето“, в което би заживял?

Не бутвам нозе: да изляза. Не мога. Не смея.

Може ли да се излезе вън от неизменната природа, съсредоточила у човека своите „нагоре“ и „надолу“, които го сливат, изравняват го с нея.

И започва романтичното, приказно реално шествие на „аз“-а сред себе си и сред околните (част II) —

Тръгнах с меден рог на пояса,
с триста ножа — във зениците

И започва баладичното търсене на бляна, започва опитът да се осъществи този блян. . .

Там над пламналите гребени
има къща с грозд накичена. . .

Има, разбира се, че *има* — без вярата, че има, би ли се живяло. Но това има е само в приказките и тогава —

но не зърнах нигде стрехите,
но сред каменните гребени
аз намерих: само ехото
и камбаните му сребърни.

Всичко в тази втора част е издържано в ireален план — и е светът на влюбения в непостижимото. И на още хиляди като него, вярващи в безпределното романтици, за които чукването о родната твърд на земята донася съзнанието за

само стъпки на загубени,
само сняг и али капчици.

Умалителните форми на кърпичка, камбанките, капчици, цялото лудо препускане на коня-горянин сякаш идват, за да изразят естествения детски порив към неизвестното безкрайно, така характерен за нашето хилядолетие, когато късният човек при всяко приземяване губи силата си от принесените в подвиг жертви и постигнат от душевно раздвоение, трябва наново да обходи дебрите на природата, за да извлече от тях загубеното си равновесие. Защото са изтрити от земята стъпките на антично-хармоничните герои, у които земното и небесното са в родствено съавторство. От техните времена

навярно е останала само необходимостта от приказката и Ас. Разцветников с чувство за сигурност се потапя в нея.

„Ний гоним миража на някаква светла страна". . . — пише Разцветников през 23—24 г. И още — „ний забранения плод ще откъснем!" Глаголните времена са сегашно и бъдеще време — „аз"-ът, обичащ и съпричастен с мечтите на „бедните и онеправданите", върви с тях в могъщия „устрем към освобождението", частица е от „ние"-то, с него е и когато то затъва в „запустението" на „след боя". С него остава дори след привидното отшумяване на кървавата преизподня — защото, макар че не може повече да приеме социално-революционните мигове като единствено средство за преобразуване на света, той е бил вече *вътре в тях и за тях,* преживял е резултатите им заедно с „ние"-то и въпреки че му дарява неистовия си блян по една безкръвна уредба на света (следствие от лично преживяното и от разчитане на многовековния човешки опит в тази сфера) — той заживява с непосилното чувство за вина.

Съпровождал отрудените в „тяхната стихийна ярост и роптание" и обикнал ги като борци, Разцветников вижда себе си виновен за неуспеха им, удавил ги в „кръв и ужас". Моралната отговорност след боя пада с пълна сила върху плещите на единицата — нали тя е, която е пяла за свобода, участвувайки в покръстването на множеството в нова вяра и в този смисъл нали тя също е участвувала в задаването на въпроса „Съгласни ли сте, братя, да въстанем?". И те въстанаха и паднаха. Те дадоха своя дял в гоненето на миража. Какво и кой сега ще изтрие кървите, би ли могъл преди тях поетът да възстанови приказката за живата вода, да ги изпревари; да спре стихията на могъщите ѝ горди вълни или поне да предупреди. . . Но нали вярата във възможността „да прегърнем, да залюбим цялата вселена" е била и негова, т. е. обща. Кога поет е посягал да погуби вяра? Собствената му романтична устроеност — нали тя е, която запалва като факел душата му и би ли могъл да угаси той себе си.

а посегнахме със своите груби, черни длани
да прегърнем, да залюбим цялата вселена.

(„Затвор")

Глаголното време е вече минало. Съзнанието, че светлото невъзможно е останало нереализирано въпреки гордата „светла бран", след която „Беше жестокост и тъпа, и странна", изправя поета лице срещу лице с волята на създателя — символа на вечното добро и вечното зло.

Заспете вий, ръце ранени,
напразно бихте в лудост плочите,
угасвай ти, сърце червено,
от ярост и копнежи огнени. . .

(„Затвор")

Непостижимо е невъзможното съществуване само на доброто, само на белия свят, само на идеалната половина. Уви! И поетът запява за „мир и пощада", „за човечност и свян", за „спасителен цяр" — жива вода, за надмогналите „свойта жестокост и злоба" свирепи тигри, за „братство и обич" — заема се със също толкова непосилната задача да изтрие сълзите поне, щом кръвта е невъзвратима.

Огромното чувство за отговорност диктува редове за милост — щом помисълът от „аз диря всеки брат загинал" не довежда до реално възстановяване. . . „Смирена вечер — сестро нежна. . ." или „там под смирените бели тополи" — единствено природата е в смирение, тя, чиято двуначална утроба е сама рожба на черната и бяла ръка на създателя. По-късните под-

стъпи към нея още дремят в съзнанието на поета, търсещ изход, но обръщението именно към нейните закони и уроци е налице още в „Жертвени клади“. Чрез тях и непосредствено след тях Разцветников ще се потопи в „обезумялото небе“ и луд от непосилната вина, ще разчита пътищата ту на Исус и Дон Кихот, ту на Каин и Авел, ту на Радил и чакащите неговия пример, ще убива и ще съхранява своя двойник. В цялостната му творческа биография това ще бъдат мигове, наредени не в права линия, а мигове от концентричните кръгове на основния му камък, хвърлен във водите на битието. И един от тях е мигът на заставането с молитва за прошка пред бога.

О, аз плащах със кръв, дето тъпках ти волята божия,
дай ми край и прости — аз не знаех тогаз, че греша:
дето тръгнах без теб и възлюбих до смърт невъзможното. . .

(„Пряспа“)

Колко пъти поетът се обръща към бога за милост — чрез баладичните стихове на „Лудата“, на прокажения и на самоубиеца, чрез „Улицата“, чрез „Пряспа“ и „Искри“, чрез репликите на изнемогващите под товара на новата вяра герои от „Подвигът“, чрез последните си стихотворни творби и в същност чрез самото си отношение към човешката дилема —бог. Драмата на божественния син Христос трайно вълнува поетическото съзнание и интересът към нея естествено предхожда въпросите за бащата-бог — този, който обрича смирения си син, жертвата му е необходимост, и този, който наказва — непослушния и горд Сатанаил. В най-страшните години на своето време Ас. Разцветников е склонен да възприеме света като творение единствено на дявола и затова лишен от скрепяващите сили на любовта. Особено ясен е този акцент в първата редакция на композицията „Двойник“:

Светът безнадежния, светът безутешния, пустия.
Светът е грамадна, светът е безумна индустрия.

Ний всичките хора (които сме малки жестоки чудовища,
залегнали в дупки и плюшени меки леговища),

ний всичките хора сме мънички живи бутончета,
а наште сърца — пирометри, а наште душици — балончета.

О, ти Сатана, който движиш безкрайните змии — трансмисии,
виж там между зъбците — живо месо — любовта е увиснала.

И въпреки това поетът не се поставя вън от света, а потопен в него, пак говори с „ние“, не се самоизключва. Не заема поза на раздаващия правосъдие. Не поучава, не нравоучителствува и това е достойнството на поета у него — със съдбовното перо в ръка той пее за своя живот, видял ясно всички „тъмнини у мене“ и всички светлини, защото в това е жребият му. Това е и скромността на поета — рядката способност да потъне в глъбините на собствената си душа, да признае собственото ѝ разорение в часовете на равносметките.

Душата ми е разорена
от много мълнии и жажди,
от много тъмнини у мене,
от мислите, които ражда.
. . . . . .
и тъне в тоя свят безумен,
от който нищо не разбира.

(„Жребий, 1936)

Поетът и света — неразделимото отношение, независимо от това, дали бие часът на възторга или часът на покрусата. И няма оправдание за поета — няма секунда безотговорност, няма секунда невинност — „ний всичките хора сме". . . Нравственият договор е действително взаимен, „аз"-ът дори не помисля да излезе от него, да се разтовари. Вината е за всичко, вината е вечна като света, безначална и безкрайна като него.

> И разбирам: че моята гордост и мъдрост, и книгите —
> то бе, Господи: пламък в блатата и пролетен дим. . .
>
> („Пряспа")

Гордост! Кои са нейните измерения или пък нейните синоними? Дори самата дума гордост има дълъг и неслучаен живот в поетическото творчество на Ас. Разцветников. Той избира именно нея, когато още в „Жертвени клади" трябва да обоснове подтика и необходимостта от бунта. Гордостта е в основата на новото себесъзнание на онеправданите — те, видели прелестта на забранения плод и сравнили го със своето „И гинем ний смазани, хроми, одрани от данъци, щикове, глад и злини", възлюбили до смърт новата вяра; те — виделите себе си равни с абсолютното, стават синове „горди, непослушни", неподчинимите са вече на досегашното, готови са борците у тях „за горда, светла бран". Насъбраната мъка законно ражда гнева, яда в гърдите, раненните; удря часът на разплатата, на бунта, този богоборчески човешки рефлекс, който разкрива всичките си образи. Чувството за художествена правда и истинност изправя поета пред необходимостта от това, едно и също действие да бъде разгърнато многопланово, по възможност всецяло. Склонен преди всичко към един нравствен поглед и разнищване на света, Ас. Разцветников не затваря очи нито пред блясъка, нито пред калта на онова, което го е развълнувало до дъно и потресло. Още повече, че той сам е бил вътре в него, негов участник е, и тогава — какво ще приспи съвестта му, кое ще изтрие кървавите спомени?

Моментът, в който „аз"-ът оценява бъдещето като родилен акт, заченат в омраза, сеч и мъст, се стоварва като скала върху обичащата му душа и започват вече безмилостните себеразрези, себеобвинения. Любовта към огромните маси, била поначало любов към човешкото у тях, изписква окървавена, затваря се кръгът; на преден план е вината, неизкупена и страхотна. Гордост, гняв, бунт — тази взаимовръзка изисква победата поради вложените в усилието смелост и геройство. Но нали Разцветников е съвременник на непобедата, на невъзторга след боя. Опияняващата радост остава там — в боя, времето ѝ е изтекло, миражът на светлата страна е заменен от реалността на бясно разигралия се терор; воюването е усетено като братоубийство, принесените жертви живеят като сенки в основата на зида, а видимо зид няма. Новият Месия, някога извикан на живот от поетическото съзнание като водител за подвиг „свещен и велик", сега, той, символът на саможертвата, е повикан за урок по смирение, по въдворяване на порядък в мирозданието. От друга страна, съзнанието на „аз"-а, носило вече гордостта от пожелаването на забранения плод, ясно прозира у себе си и в околното следите и на другия — богоборческия, гордия, поискалия да стане сам бог и създател („Толкова горд бе и дързък. . ."), и потъвайки в земното — това сатанинско творение, вече се насочва директно към бога — бащата на „смирения" и моли за прошка. Въпросът за победата е изместен от въпроса за спасението и милостта. В такива времена влюбеното художническо перо изписва страници за голямото себевоюване, за разкаянието, за смелостта, взета в светлината на хармонизирането на света.

„. . .и мъдрост, и книгите“ — и заради тях поетът коленичи пред бога, обладан от чувството за вина, за престъпване на непозволеното.

Но пак пред мен настръхват градовете,
угасват лампи и свещи в нощта
и майките, от ужас пак обзети,
прегръщат стръвно своите чеда.
Напразно моята десница чука
и багри яки порти и стени:
заключена е всяка милост тука
и всеки глас, и всички светлини.

(„Балада на прокажения“, 1934)

Кой е този, който идва толкова страшен, толкова самотен без „къшей хляб и радост във света“, без милост, безпомощен в пътя си на „вълк във тишината“, безприютен. Сякаш сам дяволът слиза сред селенията на човеците, сякаш е дяволовото шествие, сякаш сатанинската тъмнина приема жив образ. За него от апокрифните притчи знаем, че „Моят Отец го преобрази поради неговата гордост и беше отнета от него светлината и лицето му стана като нажежено желязо“ и „не може да създаде никакъв покой за себе си, нито за тези, които бяха с него“. . . Има премного близост в трактовката на образа му, така както е тя в тези два различни цитата. Разцветников го нарича прокажения.

И не е случайно, че за да защити художествено мисълта си за него, поетът избира именно баладата — чрез нея пръв народният певец някога е търсил да въплъти земната си идея за неподвластното му извънземно съществуване. В какво се състои то според усещанията, представите и убежденията на Разцветников? Своята първа редакция на „Балада на прокажения“ Разцветников публикува в памет не на друг, а на Яворов — на поета, най-драматично сплетен с жизнената му и духовна биография; на този, чиято творческа мощ се устремява към идеалното битие на нещата и идеите и който сам изнемогващ под товара им, все търси изходи за себе си било в любовта, било в социално-революционните форми, предложени от съвремието му. Пак неслучайно Разцветников посвещава нему това си произведение, в чието заглавие, забележете, имаме не *за*, а *на* прокажения. И започва монологът *на* „аз“-а, в света сме на способността му за —

Отново, мрак, вълнувам твойте тайни.

Тайната! Неподвластното на човешките сетива, забраненото за човешките знания. Онова, заради което най-жадните умове все са сключвали неравностойния договор с Мефисто и все са излизали от него в една или друга степен болни. Болни от непосилността на видяното, обжарени от него; то ги дарява с един получовешки живот, прави от тялото и духа им страдалци и все „по-безкрайна расте пустошта“ за тях. За тях отношението аз и хората, аз и земята все повече губи своята хармоничност, първоначалната, първичната им свръзка изгаря. Самият факт на извънмерната им обич и преданост към познанието донася смъртния удар на бумеранга, те губят почва под себе си и, станали съпричастни с тайната, поемат пътя на едно отвергнато съществуване.

Вървя. Изгарят устните ми свити,
но щом вглъбени шепи устремя,
затварят свойте брегове реките
и кладенците тънат в дън-земя.

Вървя. И мре край мене всеки вятър,
люти сгъстена в раните кръвта
и по-бездънна глъхне тъмнината.

(„Балада на прокажения")

И няма изход за тях — заразените, обречените. Отпред им остава единствено сънят, носител на упойната забрава, те няма какво повече да очакват.

И ще тръпна така и ще чакам да дойде нощта
като сетня любов, като сетня надежда — сънят.

Те са се саморазтворили в тайната, убити от непосилното ѝ бреме, от престъпната мисъл да я разкрият на хората, те преценяват себе си „като морно дете, от рождена ръка изоставено в страшния лес". Именно детето у „аз"-а е унищожено, той е безжизнен жив труп, когото „Бог не иска в своя свят", защото плодът е узрял за смъртта. В една или друга степен всеки от цикъла „Балади на нищите" носи заряда на надарените със свръхсетива и свръхвъзможности, носи познанието като белег на сатанинското. Има ли то смисъл, необходимо ли е то на човека, щом сраснал се с него, той се превръща в получовек, в източник на едно епидемично самоунищожение на земния род. . . Цялата тази логика в мисленето и идеите за света кара Ас. Разцветников да напише думата „нищи". Кои са те?

Единият е поетът — прокажен от глъбините на художническото си проникновение. Следва сляпата, чуващата „смътни викове за помощ, които не долавя никой друг", за нея поетът пише:

И твоят лик — тъй чист е от тревога,
тъй чист и чужд за всичко на света,
като небе забравено от Бога,
от слънцето, от здрача и нощта.

Привиден е покоят ѝ, неангажираността ѝ с околното — тя дотолкова е била в същността му, дотолкова зрението ѝ е обърнато навътре и надолу, че цялото ѝ вертикално устроено същество става било непонятно, било странно, било излишно. Затова, ако някой все пак би разкрил вратата на душата ѝ,

той в миг би паднал, люшнат като птица
от удара на кървавия писък,
от смъртния ти зов из пропастта.

Разцветников е създал редове, пълни с обич и съчувствие към надмогналата световните тъмнини идеална благородна единица. Следват бездомните — и същото раздиращо съчувствие пожелава и за тях единствено съня. Следват затворниците — гордите-безумни, окървавени единици, чийто опит завещава на другите, извън затвора, вярата по Деветия брат и „нежни мисли и желания". Следва лудата — гонената с камъни и хули, загубилата реалното си равновесие от много мъка и от много обич по децата си; тя, чиято утроба е родила юнаците-поборници за човешката свобода, и поетът ги осмисля като полубожествени създания —

Мене ми божи ангели казаха,
че съм ги рожби от Бога добила.

Там, в безкрая на земната жажда за идеалното и за освобождение, ангелското се събира в една точка с дяволското. И двете, изведени в най-чистата си форма, стават болни, белязани са със знака на неподвластното за човека, несъизмеримо с призванието му. Цикълът „Балади на нищите" се формира

бавно, в продължение на петнадесет години, всяко отделно произведение има първоначално самостоятелно съществуване (с повече от една редакция); мисълта на Разцветников за тайните на битието и смисъла на човешкото присъствие в него следва собствения му жизнен и творчески път, става резултат от личния му опит; става негова съкровена изповед, изведена на белия лист в монологична форма и в същност — това са пет баладични автопортрета. Те проследяват движението на „аз"-а сред единството на духовното и материалното, те са песни за уроците, които той е получил от дòсега си с това единство.

Запитан какво разбира под думата вдъхновение, в края на 30-те години Ас. Разцветников отговаря: „Овладява ме тогава радостта, която изпитва човек, когато иска да извърши нещо хубаво, и едно нервно напрежение, от което не мога да се отърва ни денем, ни нощем. Краят на всичко това бива едно или няколко стихотворения и разболяване от безсъние. Нека ония читатели, които са се измъчвали да четат работите ми, се утешат: първият наказан от моите стихове съм аз."[1] Разболяване, наказан. . . А през 1935 година (в интервюто на в. „ЛИК") Ас. Разцветников, спомняйки си за първото написано някога в детството си стихотворение, определя — „това беше първият ми грях". Човекът, за когото перото става съдба, именно човекът, който моли небесата за прошка поради художническия си грях — поезията, написва много редове за отдалия се на изкуството — тази всеразбираща и всепроникваща стихия, донасяща *радост* поради извършваното „нещо хубаво".

По рождение заразеният от нея преценява себе си като „пустинник див", самообрекъл се на мъдростта; удовлетворен, „странно ясен и щастлив", радостен и в същото време уязвим, болезнен и измъчен от най-съкровената си обич — перото. Поради него, поради сатанинската му сила да разголва до сърцевината душата и материята, „аз"-ът се вижда низвергнат, отхвърлен от вълните на земното, нелюбим за людете и за боговете. Достигайки боговете на тайната именно чрез изкуството, „аз"-ът сам става въплъщение на абсолютното, самоунищожава се именно когато изкачва най-високите върхове; достигайки далечното, той сам става далечен; неразривно свързан със света чрез творчеството си, той става най-несвързаният, животът му е най-вън от света. Парадоксите на вглъбяването и самовглъбяването, абсурдите на познанието са любими води за поетическата мисъл на Разцветников.

Със твойте пръсти никой не играе,
над рамото ти детски взор не свети.
Ти имаш други радости и воли,
ти имаш твойте светове вълшебни
и твойта шир, и вечното небе.
И никой тук не е така богат.

(ц. „Искри", 1942)

Това е едно от най-чистите себепрозрения в нашата лирика, когато тя разкрива вратите на собствения си рай, ведра и опиянена от него, и дарява околното с мир. Колкото по-всеобемно, по-радостно и глъбинно става богатството на поетическия „аз", толкова по-силна е необходимостта му "за малка хапка проста земна радост". Разцветников го сравнява пряко със светската жажда на царското дете, възмечтало „черна пита", възмечтало непринудени човешки отношения и бита на по-малко богатите, по-бедните.[2]

[1] Поетът разказва за себе си. — Литературна мисъл, 1970, кн. 6, с. 120.

[2] Показателна в това отношение е и по-ранната редакция на „С твойте пръсти никой не играе. . .", която Разцветников озаглавява „Царското дете" или „Царският син". Са-

Духовният аристократизъм на висшето интелектуално съществуване обиква своята реална противоположност. Другите — по-първичните тонове на душата, настояват за своето, „аз“-ът се чувствува виновен пред тях, усеща себе си непоправимо ранѐн, грешен пред волю-неволю живите сокове на природата.

И бавно над помръкналите книги
израства с укор моята душа.
И лик над мойто рамо тя склонява
и смъртно гладна плаче и скимти
като дете, обидено без право,
и в късна вечер срещу светъл празник
заключено пред пътните врати.

(„Ученият“, 1930)

Демонът на познанието налага духовен аскетизъм, налага други изисквания и други висши норми на вътрешен живот — за да успее стихията на дарбата, за да се овещести тя в ненаситните причудливи образи на художественото слово. И пълна ли ще бъде радостта от възвръщането на блудния син към изконното, към прародината на далечния нецивилизован свят — един свят пълен и равен, по своему кротък и чист, доволен от самия себе си, недързък и съподчиним с естественото. . . Докато дойде времето от средата на 40-те години, когато ще се родят стихотворенията от с. Сушица, Разцветников многократно и в различни форми ще задава въпроса — „Защо си запалил в сърцето ми земните жажди и трепети?“ Преди да дойде мигът на постигнатия свой вариант опиянение от „гибелната хубост на света“, Разцветников с настървение ще изследва виновността пред човешкото у себе си, греховността от пожеланото невъзможно, с което го е сродила съдбата му на зрящ, на поет. Кръг след кръг — от началната точка нагоре и обратно към нея. И пак нагоре, което значи навътре — все по-дълбоко. Оттам бляскат пак вълшебните светове от оброка с изкуството, поетът, засрамен от слабостта на обременената си душа, отмахва „твърдо тия странни мисли“, потъва отново в своя свят —

и лягаш си спокоен като нощ —
но кой е силен колкото съня?

И отново е бистро спокойствие за „аз“-а, ненарушена е хармонията на избрания от него собствен вариант на смисъл и битие, той отново е в равновесие — възможно единствено, когато са кратки и ясни пътищата до небето. От него Разцветников чака милост — милост за себе си, за прокажения, за сляпата, за лудата, за бездомните — великите болни, великите изгонени от света, които все обитават улиците, къщите и мраковете на града. В този смисъл понятието *познание* става синоним на понятието град. За труда си на поет, за полезността и безполезността на този вид работа Разцветников споделя: „Особено ми тежи навикът да продължавам работата си по улицата; вървя и в такъв случай, както се казва, като през турски гробища, блъскам се с хората и не поздравявам познатите си. . . Може би тъкмо обстоятелството, че е безполезна, поне у нас. Вгледайте се в живота на околните и ще видите, че има един вид хора, които влагат голяма любов и грамадна енергия в работи, що са безполезни; същите хора свършват съвсем неохотно полезните си работи.

мата идея за подобно сравнение се формира бавно, получава своя следващ вариант в книгата „Планински вечери“ — 1934, с. 119, и вече професионално най-изчистено се явява в книгата „Стихотворения“ от 1942 г.

Това е вероятно несъзнателен протест на личността против обществото, което е взело човека от пещерите и горските му леговища, настанило го е в мобилирани стаи и му е нахлузило на врата яката и вратовръзката, които аз мразя от дън-душата, защото те са хомотът, с който хората теглят след себе си една кола, претоварена с условности, съображения за изгоди и вреди, фалшиви усмивки и лицемерни състрадания.

Да се занимаваш с поезия в днешния материалистичен век това значи да изпитваш замайващото, парливото, престъпно блаженство, което изпитва един ученик, който избягва от час и отива да се разхожда в Борисовата градина."[3] В същия период още един от поколението на Разцветников, също предал се във властта на поезията, написва редове, сродни с горните:

И без свян да мога да говоря
с простите на прост неук език. . .
научи ме, господи велик,
да живея като всички хора.

(„Молитва", Атанас Далчев)

Епохата на мъдреците, живеещи наравно с птиците, дърветата и просяците, е отдавна минало. Духовният аристократизъм се е окопал в най-големите градове, там, където елементите на цивилизацията са в най-концентрирана форма. Понятието *град* у Ас. Разцветников също има свои парадокси и своя вътрешна диалектика. То е и синоним на познанието-грях, и лъчезарност, белота. Така в миговете на отрицанието пред думата град Разцветников поставя прилагателното гибелен („Кръг", 1926, 1934). В миговете на надмогване на отрицаващите сили и преценяването им като отчуждаващ нагон Разцветников нарича града *бял*, въпреки „не те обичам" отпред и въпреки

Умри, и ни върни отново мрака,
гората и безкрайните жита,
върни ни въздуха и тишината
и песента на малките щурци.

(ц. „Искри" — 1934, 1942)

Т. е. върни ни детството с безграничната приказна фантазия, върни ни естественото братство между човеците; върни ни сетивата, потушени под грамадността на придобитото познание, под горчивите страници от индивидуалния опит на личността.

Ето те днес като пленник сред тия площади измамни

(„Улицата")

Градът — еднакво оковаващ и чрез социално-революционните си тежнения, и чрез духовните си натрупвания, т. е. еднакво грешен поради възторжената гордост от допира с тайната.

Тая вечер и аз, като камък сред твоите камъни,
слагам тежка глава,
сключвам знойни очи и отново заспивам,
със тревожното чувство, че всичко под мен се люлее,
че съм в някакъв кораб обречен,
що се носи, на път в неизвестното,
пряко гибелни бездни безкрайни.

(„София 1933", 1942)[4]

[3] „Поетът разказва за себе си" — Литературна мисъл, 1970, кн. 6, с. 120.

[4] Този цитат има следния вид в редакцията на стихотворението от 1934 г., книгата „Планински вечери":

Детското състояние на „аз"-а, напуснало корен и родина, жадно за безкрайност, потеглило „към твойте далнини, о свят", напразно жадувало за „топъл кът и обич", е преобразено в друго качество вече. Опѝто от прелестите на цивилизацията, то е вече мъдро и всеразбиращо и именно затова —

и ето ме на край захвърлен
във безизходните ти бездни.

(ц. „Искри", 1942)

То е наказано *от* и *заради* собствения си порив към узнаването. „Училището ми откри един друг свят. Осмя като „прости" мечтите ми, измести ги и ги прогони и развали завинаги живота ми."[5] Може ли ученикът, при това един ученик от XX в., да избяга от час, за да се разхожда из градината, без да изпитва престъпно чувство? *И* оставането в познанието, *и* напускането на селенията му — две действия, които съотнесени към съвременното състояние на световния човек, се оказват в еднаква степен желани и нежелани, еднакво грешни и необходими —

И всичко става — все едно. . .

И пак кръгът е затворен. Но пак отваря го обичта. Обичта към нищите, обичта към бездомните онеправдани обитатели на града. В същност кръгът е надмогнат *от* нея и *чрез* нея. Защото победител е не голата идея, не идеята, висяща сама за себе си, вън от човешкото, превърната в безплътна фикция, в някакъв измамен идеал. Победител е човекът, надвил миражните свои илюзии за само сетивното и само знанийното, той става единица мярка, единица съображение; победител е поетът — единен и цялостен, нравствено отговорен за съдбата на своя век и ближните си в него. „Необичта"-град — става основа за изпяване на обични страници, на пълни със съчувствие и нежност произведения и усилия. Така Ас. Разцветников написва и „Балада на бездомните", създава цикъла „София", идентифицира и замисъла на цикъла „Планински вечери", отдава се на творчество за деца, заема се с превод на едни от най-бляскавите страници на световната цивилизована мисъл, за да съприкоснови с тях българското съзнание. Служейки на перото именно сред дебрите на града, Разцветников служи на скрепяването, на съединяването, на хармонизирането *въпреки всичко,* което идва отвън и което е вътре у него. В различни моменти от собствения си живот Ас. Разцветников решително се противопоставя на всичко, което има претенция за единственост, за абсолютна правота, с убеждението, че няма унифицирана рецепта, защото световните форми на съществуването са ненаситни в своето многообразие и е богат земният релеф.

Аз наведох глава. И разбирам, о Господи, всичките.

(ц. „Пряспа")

Тая вечер и аз, като камък сред твоите камъни,
слагам тежка глава,
сключвам знойни очи и отново се питам:
де е светлият свят, що в мойто детинство сънувах?

[5] Интервю с Ас. Разцветников. — ЛИК, бр. 20, 1935.

Николай Иванович Кравцов
(1906—1980)

На 9. IX. 1980 г. в Москва завърши своя житейски път проф. д-р Николай Иванович Кравцов — един от най-значителните представители на съветската наука. В разцвета на своята научна зрелост напусна редиците на ветераните

Николай Иванович Кравцов

един високоерудиран учен, известен педагог и личност с изключителни човешки качества. Неговото име е добре известно и на българската научна общественост.

Професор Н. И. Кравцов е роден на 11/24 юни 1906 г. в Орехово, Волгоградска област. През 1925 г. завършва Института на словото в Москва,

където получава солидна литературно-теоретична подготовка. Важен момент от научната му биография от този период са творческите контакти със Сергей Есенин, чиято поезия става обект на внимание в първите публикации на съветския изследовател (Есенин и народное творчество.—Художественный фольклор, 1929, кн. 4—5). През 1929 г. Н. И. Кравцов се дипломира във Филологическия факултет на Московския университет, от 1947 г. е старши научен сътрудник в Института по славистика, а от 1962 г. — професор в Московския университет, завеждащ катедра по славянски филологии и по руски фолклор.

Главно направление в цялостната дейност на съветския учен са проблемите на литературната теория. Ценен принос в изучаването на новелистичния жанр в съветската литература представлява кандидатската му дисертация „Новелла — теория и история жанра", 1943 г. Сред ранните научни публикации на Н. И. Кравцов заслужава отбелязване изследването му за руската литературна пародия (нейния генезис, функции и същността ѝ в концепциите на М. В. Ломоносов, В. К. Тредиаковски, А. П. Сумароков, Г. Р. Державин, А. С. Пушкин и др.) в Б. Бегак, Н. Кравцов, А. Морозов. Русская литературная пародия. М. — Л., 1930. Още в началото на научната и преподавателската си дейност Н. И. Кравцов утвърждава траен интерес към славянската култура, литература, изкуство и история. Неговата докторска дисертация е посветена на сръбското народно епическо творчество (1947) и е отпечатана в отделно издание — Сербский эпос. Т. I—II. М., 1960.

Научните постижения на видния съветски славист са твърде широки. Като литературовед той разработва проблемите в тяхното историческо развитие, обхваща цялостно литературните периоди, строи концепциите си с удивителна задълбоченост, принципност и изчерпателност. Основната методология на Н. И. Кравцов е марксистко-ленинската теория, главният метод на изследване — сравнително-историческият подход към процесите и явленията.

Сред трудовете на Н. И. Кравцов в областта на съветското литературознание важно място заемат статиите му за развитието на руската литература през втората половина на XIX в. и изследванията му върху творчеството на А. Н. Островски, А. А. Фет, Ф. М. Достоевски и Л. Н. Толстой (История русской литературы второй половины XIX в. Под ред. проф. Н. И. Кравцова. М., 1966). Прави впечатление и работата му за художествените средства при създаването на образа-персонаж в басните на И. А. Крилов (Поэтика и стилистика русской литературы. М., 1971). В теоретичен план са разработени проблемите за националното и интернационалното в литературата, езика и фолклора, както и редица други въпроси на съвременната литературна наука, публикувани в редица академични издания.

Значителни са приносите на Н. И. Кравцов в изучаването на руския фолклор. Особено изпъкват заслугите на учения в създаването на съвременната съветска теория за фолклора като изкуство на словото. Този възглед е застъпен във всички фолклористични изследвания на Н. И. Кравцов и в редактираната от него поредица „Фольклор как искусство слова" (М., 1971, вып. 1). Научното дело на Н. И. Кравцов решава основни проблеми на съвременната съветска фолклористика. Сред тях на първо място са историческата поетика на фолклора (Историческая поэтика фольклора. Общие вопросы. — В: Фольклор. Поэтическая система. М., 1977) и създаването на единна теория за народното творчество (Проблемы фольклора. М., 1973). Важни моменти в развитието на съветската фолклористика са неговите разработки на поетиката, идейното съдържание и естетическата ценност на редица фолклорни жанрове (Поэтика русских народных лирических песен. М.,

1974; Сказка как жанр. — В: Вопросы жанров русского фольклора. М., 1972 и др.). Изрично трябва да се отбележат изданията на курса лекции по руски фолклор и преди всичко написаното съвместно с проф. С. Г. Лазутин „Русское устное народное творчество. (М., 1977). През последното десетилетие Н. И. Кравцов работи все така енергично върху твърде актуална проблематика — взаимоотношенията между литературата и фолклора (Русская проза второй половины XIX века и народное творчество. М., 1972).

Трудовете, посветени на сравнителното литературознание и на фолклористиката, в най-голяма степен разкриват марксистко-ленинския мироглед на съветския изследовател в решаването на сложните и изискващи широка ерудиция въпроси на съветската, българската, полската, чешката, сръбската и словашката литература. Ученият анализира развитието на славянските литератури от тяхното създаване до съвременното им състояние, изучава романтизма и критическия реализъм, проследява големите епически жанрове (Роман в современных литературах южных и западных славян. М., 1973). Съществена научна стойност притежават постановките на Н. И. Кравцов за славянските литератури като система, за техния метод, художествени форми и новаторство. Особено внимание заслужава книгата „Проблемы сравнительного изучения славянских литератур“ (М., 1973), в която сравнителното изучаване на литературата се характеризира като основно направление в съвременното литературознание. Целта на автора е да разкрие общото и своеобразието в историческия развой на славянските литератури, да изтъкне ролята им в световния литературен процес, като проявява подчертана критичност към схващанията на някои западни слависти. Н. И. Кравцов е между изследователите на славянската култура, които настойчиво се борят за изграждането на единна методология и терминология в литературната компаративистика. Стремежът към широко проучване на фолклора намира израз в учебното пособие за студенти-слависти „Славянский фольклор“ (М., 1976). Известни са студиите му за епическите и лирическите жанрове в славянската народна поезия.

Нашата културна общественост високо оцени трудовете на съветския учен, посветени на старобългарската, възрожденската и съвременната литература. В университетската си дейност, от трибуните на славистичните конгреси, чрез многобройни изследвания проф. Н. И. Кравцов представя широко българската литература и творчеството на нейните най-талантливи създатели. Особено ярко той подчертава епохалното значение на делото на Кирил и Методий за цялото славянство, разглежда творчеството на видните старобългарски книжовници Климент Охридски, Константин Преславски, Черноризец Храбър, посочва огромната роля на Охридската и Преславската книжовна школа за създаването на славянската средновековна култура. Заедно с редица съветски слависти Н. И. Кравцов насочва интересите си към творчеството на нашите възрожденски поети (очерците за Добри Чинтулов и П. Р. Славейков). В изданието на Института по славистика в Москва „Очерки истории болгарской литературы XIX—XX вв.“ (М., 1959) статиите за Елин Пелин, Георги Караславов и Никола Вапцаров принадлежат на перото на Н. И. Кравцов. Ученият открива заслугите на българските писатели и поети в обогатяването на славянската и световната литература и особено подчертава огромната идейна сила на Вапцаровото художествено слово.

В изучаването на руско-българските литературни отношения съветският учен вижда един от пътищата за укрепването на културните взаимоотношения между двете страни. Ще отбележим само някои негови студии за въздействието на руската класическа и съветска литература в България: „Гоголь и болгарская литература“. М., 1952; „Творчество Шевченко и закономерности раз-

вития славянских литератур". М., 1963 и др. Н. И. Кравцов високо оценява преводите на Иван Вазов на отделни строфи от „Евгений Онегин" на А. С. Пушкин, отбелязва и преводите на Пушкинови произведения от П. Р. Славейков, Л. Каравелов и Ал. Константинов. В студията „Некрасов и поэты нового типа в славянских литературах" е характеризирано творчеството на Христо Ботев.

В студиите си за българската литература от края на XIX и началото на XX в. видният славист отбелязва като важно явление в литературния живот на България възникването на пролетарското изкуство в творчеството на Д. Полянов и Г. Кирков (Ученые записки Тамбовского пединститута.— В: Статьи о болгарской литературе. Вып. 14. Ч. II. Тамбов, 1957.) Кравцов широко разработва тематиката за влиянието на Октомврийската революция върху изграждането на българската пролетарска поезия (Хр. Смирненски, Хр. Ясенов и др.). От съвременната българска литература той разглежда някои въпроси за развитието на водещия белетристичен жанр — романа (К. Калчев, Бл. Димитрова, Б. Райнов, Ем. Станев и др.).

Българската фолклористика заслужено отбелязва интересните наблюдения на съветския фолклорист върху социалната природа, жизненото съдържание, идейната същност и художествената специфика на българските народни пословици (Ученые записки Тамбовского пединститута. — В: Статьи о болгарской литературе. Вып. IV. Тамбов, 1951,), на жътварските песни през XIX в. (Песни жнецов в болгарском народном творчестве XIX в. — В: Проблемы славянского фольклора. М., 1972), на съвременните народни песни, както и изследванията му върху българския народен епос, народната балада и лирическа песен, обредните песни и редица други жанрове. Н. И. Кравцов се спира на въпросите за националното своеобразие на българския фолклор и мястото му в системата на славянското народно творчество.

Високо надарен и разностранно образован учен, Н. И. Кравцов вещо познава славянските езици, притежава тънък усет към славянската поетическа реч, отлично владее преводаческото изкуство.

Българското правителство присъди на проф. Н. И. Кравцов голямото отличие — ордена „Кирил и Методий" I степен — достойно признание за всеотдайната му любов към България, към нейната многовековна история, литература и култура.

Елена А. Томова

Константин Г. Фотинов
(Бележки и спомени)

Никола Г. Чолаков

В град Самоков съществува предание, че дядото на Константин Фотинов по мъжка линия се именувал Иванчо Маджаро, преселник от Маджарско, и че създаването на село Маджаре, Самоковска околия, е свързано с неговото име. Това предание не е правдоподобно, понеже не се подкрепя от събраните досега исторически данни.

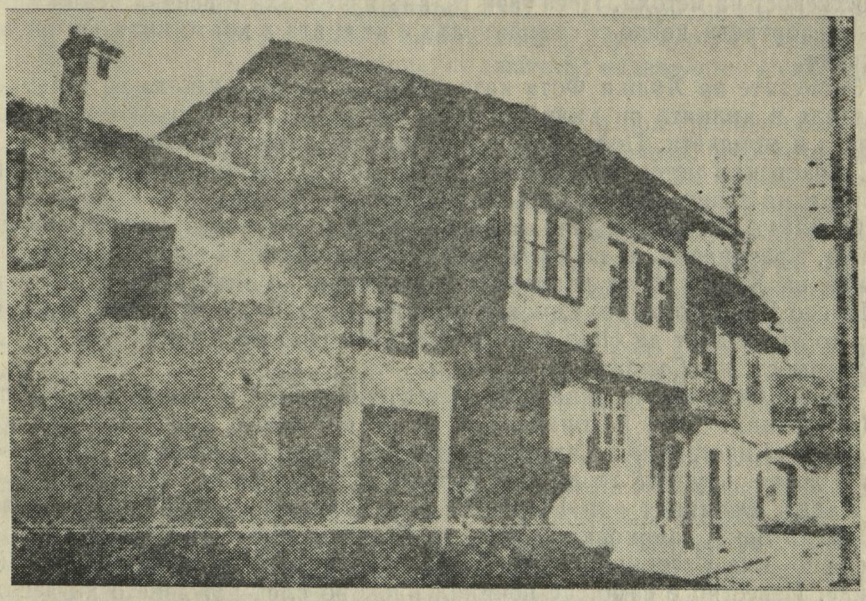
През 1942 г. в килията на Хаджи Фота, основателка на женския манастир в Самоков и баба по баща на Фотинов, се намери саморъчно написано от нея завещание, което започва така:

„1820: лето месец ноември: 21 д. известую язе много грешная Йовчовица филибелийкя нарицаемая Фота, а последи, недостойная Хаджи Теофания монахиня и Теоктиста, още у животе моем продадох килия моя, сос покъщнина сос сички такъм варандес до лъжица, моем внуки, на Теофания, калугерица и Евдокия, пословем за четири стотин гроша и словом утвърдихме, да ме чуват во смерти моем воля божия негово произволение, какво се ему изволит. . .“ Следват и други разпореждания.

От съдържанието на това завещание на Хаджи Фота не може с положителност да се установи дали споменатият в него Йовчо е бил неин баща. По-скоро трябва да се приеме, че той е бил съпругът ѝ. Към такъв извод ни насочват поставената пред името дума „прежде“ (по-рано) и фактът, че Хаджи Фота е била омъжена, а омъжената жена по онова време приема винаги името на мъжа си. Хаджи Фота се е омъжила в Пловдив за Йовчо, който, както показва името му, вероятно е бил пришълец от някой подбалкански град, като Копривщица, Клисура или Калофер. От тия градове по онова време се преселвали много българи в Пловдив и се настанявали като занаятчии измежду търговското гръцко население.

Хаджи Фота е родена в гр. Пловдив през 1734 г. Тя е съвременница и сподвижница на Паисий Хилендарски. Родителите ѝ, чисти българи-преселници в Пловдив от някой от подбалканските градове, били състоятелни хора. Баща ѝ се занимавал с кожухарство. Не се знае нищо за детските и моминските ѝ години освен това, че от брака ѝ с Йовчо, който се поминал твърде млад, се родило едно момче на име Георги — бащата на Фотинов. Фота не пожелала да се омъжи повторно и понеже била много религиозна на 30—35-годишна възраст заминала за Русия. Там, в гр. Киев, придобила добро образование, след което постъпила в един женски манастир, където се подстригала за монахиня под монашеското име Теоктиста. Колко време е престояла в Киевския манастир, не се знае. След завръщане-

то си в Пловдив прибрала сина си Георги, оставен при роднини, и заминала за Самоков. Там отишла, защото се научила, че имало много калугерици, които живеели пръснато из града. Купила си килия, събрала около себе си калугериците и положила основите на Самоковския женски манастир — метоха „Св. Богородица“, който съществува и до днес.[1]

Килията на баба Фота в Самоковския женски метох

Той се намира в центъра на града, на „Широкио сокак“, сега бул. „Борис Хаджисотиров“. Както всички манастири и метохът е обиколен с каменна ограда и малки килии, строени в различно време без план и особена архитектурна стойност. В средата на двора, постлан с каменни плочи, оградена с градинки от здравец, се издига метохската черква с висока дървена камбанария, с позеленели от годините каменни стени, обвити до половината с бръшлян. Строена е с помощта на благочестиви християни.

Килията на Хаджи Фота, игуменка на метоха, се намира откъм северната страна на метохската черква. Тя е най-хубавата килия, на два етажа, с южно изложение, боядисана в бяло. В дясно от входа, на няколко стъпала, има открита тераса, заградена с художествено изработени перила. В дясно е голямата стая с юклуците (стенни долапи за дрехи), с миндери, покрити с вълнени червени янове и един грамаден иконостас от красива дървена резба. В тая стая се е помещавало килийното училище, в което Фотинов под ръководството на баба си Фота се е научил да чете и пише. Една стръмна стълба води за горния етаж, в който има две стаи, наредени по същия начин. В преддверието на килията едва се забелязва един капак, през който се влиза в подземие, служило според спомените на Ст. Заимов за скривалище на В. Левски, когато е идвал в метоха, за да основе калугерския революционен комитет.[2]

[1] Девическият метох в Самоков е построен през 1772 г. Той е най-старата културна сграда в Югозападна България.

[2] За основания от Левски женски революционен комитет в килията на Хаджи Фота по време на игуменката Евдокия (Чирпанлийката) говори („по твърдения на самаго

След Хаджи Фота тази килия е обитавана от нейните внучки, сестрите на Фотинов, калугериците Архелая, Теофания и Аполинария, а след тях от правнучките, дъщерите на Фотиновата сестра Сузана, калугериците Армония и Евантия. Евантия е последната обитателка на килията. По нейно време в килията имаше доста ценни вещи. Тя почина през 1918 г. в дълбока старост. След смъртта ѝ килията по предписанията на каноническото право премина в собственост на метоха. През тази година изчезнаха и всички ценни книжа, писма и портрети, които се съхраняваха в килията и които имат историческо значение.

Заслугите на Хаджи Фота като организаторка в метоха са големи. Тя е създала в килията си килийно училище, в което са ограмотени мнозина момчета и момичета. Положила е основите на женското образование у нас. От Самоковския метох и от Калоферския женски манастир излезли първите учителки на девическите училища в Плевен и Враца.

От майка си зная, че дядо ми Иван Алексов Сахатчиев, на който Фотинов е вуйчо. е разправял, че по време на въстание в Сърбия турските власти възложили на Хаджи Фота дипломатическа мисия — била изпратена с някой си Иванчо Чавдаро от гр. Самоков в Сърбия при княз Милош Обренович, за да го убеждават да спре бунтарството си, понеже Турция щяла да даде независимост на Сърбия.

Хаджи Фота се е поминала на 17 септември 1844 г. в дълбока старост — на 110 години. Тя е родоначалник на родословното дърво на Фотиновия род. Като се настанила в Самоков, купила там къща за сина си Георги, обзавела я добре, изучила го да чете и пише и го оженила.

Хаджи Фотиният син Георги се е женил два пъти. Първата му жена се казвала Вена, самоковка от рода на Щръкльовите. От нея той имал една дъщеря на име Катерина, която родила две деца. Как се казва мъжът ѝ не се знае. Известно е само, че починал наскоро след раждането на децата и младата вдовица по настояване на баба Фота се подстригала и приела монашеско име Архелая. Починала също в дълбока старост на 15 май 1873 г. Нейният син Христо се преселил в Цариград, където постъпил на голяма длъжност — калфа-башия в „Хамбара", където шиели дрехи на турската войска. Сестра му Екатерина се изучила там и станала учителка. Втората жена на Георги се казвала Невена, самоковка от рода на Хаджи Янчовите. От нея той имал четири деца — първороден син на име Константин и три дъщери.

Фотиният син Георги на старини се покалугерил и приел монашеско име Герасим. Но той желаел да отиде при сина си Константин в Смирна. Затова продал къщата си на своя зет Алексо Сахатчи за 6000 гроша и с тия пари заминал за Ерусалим. На връщане, на път за Смирна, слязъл от парахода на пристанището на гр. Бурла, където внезапно се разболял и починал. Уведомен за смъртта на баща си, синът му Константин веднага заминал за Бурла и го погребал много тържествено, с обредите на духовно лице, в черковния двор на този град. Георги починал на стогодишна възраст.[3]

Левски") Ст. Заимов в кратка биография на Левски, написана по случай откриването на паметника му в София.

[3] След смъртта на Георги известният самоковец Хаджи Гюро прегледал сметките му. Оказало се, че е останала сума от 2838 гроша. Той съобщил за тази сметка на сина му в Смирна. С писмо от 22 юни 1848 г. до Хаджи Гюро, което съхраняваме, К. Фотинов, като описва тържественото погребение на „Отца си" в гр. Бурла, прави завещателни разпореждания как да се разпредели тази сума и останалото след смъртта му имущество. На Рилския манастир и черквите в гр. Самоков отрежда 1515 гроша за литургии, парастаси, псалтири, покров, такситоти, сарандар, бдение; част от тази сума е предназначена и за абаджийския еснаф, към който се е числил баща му — за трапези и помощи на жените, които са подре-

Константин Георгиев Фотинов е роден в гр. Самоков. Рождената му дата не е точно установена. Йордан Иванов посочва годините 1800—1801, Боян Пенев — 1790, Н. Тъпчилещов, който лично се е познавал с Фотинов, уверява, че когато той започнал да издава „Любословие", бил на 55 години, оттук следва, че Фотинов е роден през 1789 г. Тази е най-вероятната рождена дата, защото съвпада с твърдението на П. Р. Славейков, който споменава за срещата си с Фотинов в Търново през 1842 г. и говори, че е в напреднала възраст. Данни за това ни дава и една статия в „Любословие", написана от самия Фотинов, в която той съобщава, че започнал издаването на списанието, уверен в своята житейска опитност.

Най-старата и средната сестра на К. Фотинов под силното обаяние на баба си Фота се покалугерили още като моми. Първата, мирското име на която не е известно, приела монашеско име Теофания, а втората, мирското име на която е Евдокия (Дода), е имала монашеско име Аполинария. Най-малката сестра на Фотинов, на име Сузана, по настояване на баща си, „за да не се затрие родо", се омъжила за самоковеца Алексо Сахатчи. Но и тя на стари години като баба си и своите сестри също се покалугерила. Това показва какво силно влияние са упражнили духовният сан и високата начетеност на Хаджи Фота върху жените от нейния род. Това нейно влияние се отразило и върху следващите поколения. Хаджи Фота и всички нейни внучки са починали в Самоков и са погребани в двора на черквата „Св. Николая".

Внукът на Хаджи Фота Константин е роден и израснал в къщата, която Хаджи Фота е купила за баща му Георги. Тази къща се намира на „Широкио сокак" (сега бул. „Борис Хаджисотиров" № 66, наблизо до метоха, срещу „Владишкия конак"), сега празно място от двора на директора на гимназията, запален поклонник на патрона на гимназията. Той се е отнесъл с нужното уважение към мястото, където се е родил Фотинов, и за да се реставрира неговият дом, е построил своята къща в дъното на двора.

През голяма порта се влизаше в обширен двор, постлан с разноцветни плочи, стъпките по които глухо отекваха като в манастир и се губеха в тайнствения шепот на сребристите борове, под които бълбукаше чешма с водопровод направо от Цар Шишманов връх. В дъното на двора имаше зеленчукова градина и малка къща, в която се намираха амамите (банята). Край нея протичаше бистра река, по която сега е прокарана ул. „Чавдар войвода"

В ляво от входа на къщата имаше един просторен кьошк с перила от красива резба. Влизаше се в голям хол, постлан с червени плочки, доста

дили мъртвеца за погребение. Останалата сума от 1323 гроша Фотинов завещава на „Общенародното училище самоковско" и „да се направи дрешка и облече някоя сиротинка, която е оскъдна". За наследниците на баща си оставя само 400 гроша, която сума „челядта на отца ни да получи за возпоменание вечно памятно". От домашните вещи на баща си нарежда да се дадат на сестрите му само кухненските съдове — бакърчета, тепсийчета, тендерчета" и пр., а по-ценните да се дадат в дар: „една тепсия токатска на Рилския манастир, една канка сребърна на церков Успения Св. Богородица в Самоков, гдето като пият ракийка епитропите и прочие да споменават, пояси сребърни и позлатени во храм покров Св. Богородица, също в Самоков, едно сребърно кандило, що има отец ни, на церков Долномахаленска" и пр.

Фотинов завършва завещанието си така: „Ето прочее, господине Х. Гюро и прочие почитатели мои соотечественици и мои любезни вси сродници, ето това е мое за покойнаго ми отца разпределение и произволение, и ако да е предпочетено, молим ви да склоните и се разпределите така, каквото съм горе едно по едно описал. Аз така намерувам благоскловно и пристойно, а друго разпределение не познавам. Аз, слава Богу, немам потреба от отеческо имение, негово имение стига за мене на най-последния час негово благословение и с мое имя во уста му негово последно издихание, благодарим на Бога, защото благоволи да ся представи мой неповинни родител в това место, гдето близо аз на тоя час съществувам и по возможности за воспоминание негово предстанувам. . ."

изтъркани от времето. От хола в ляво имаше просторна стая с осем прозорци, препречени с гъсти железни решетки, а в дясно — по-малка стая с голям иконостас, трапузан, юклуци и четири прозорци с капаци. В тази стая се е родил Константин Фотинов. Зад тази стая беше кухнята (мутвако) с голямо опушено огнище, нощви за месене на хляб и полици с лъскави сахани, талури, блюда, гаванки, бърдета, гюведжи и много други съдове. Една дървена стълба се виеше към горния етаж. Тя извеждаше на обширен еркерен чардак. От него на запад имаше празна стая с миндери околовръст и много прозорци, а на изток откъм улицата още две големи стаи. Северно от тях беше „тлуканата" за сено, а под нея яхър за кравите.

В една от двете източни стаи на горния етаж се съхраняваше част от библиотеката на Фотинов, изпратена от Цариград след неговата смърт. Много години преди къщата да бъде разрушена, Министерството на народната просвета беше издало нареждане да се издири портрета на Фотинов. По този случай пишещият тези редове — негов правнук — рови библиотеката, но не можа да намери негов портрет.[4]

По късно, по времето на Фотиновия зет Алексо Сахатчи и син му Иван Сахатчиев, къщата е била богато обзаведена. Видният тогава Сахатчийски род в съдружие с пловдивския търговец Гюмюш-Гердан започнали търговия с Цариград, където изнасяли кервани с дървен материал, желязо, шаяци, гайтани и други стоки, а оттам докарвали восък, зехтин, маслини, смокини, стафиди и други и така родът забогатял. Съдружниците дори се опитали да посадят розови градини на „ридо", за да произвеждат розово масло, но самоковският студен климат не благоприятствувал за развитието им. Сахатчийските имали голям чифлик с много земя в землището на село Поповяне, Самоковско. За този чифлик се говори и досега от стари хора в това село.

Фотиновата къща беше голяма и една от най-хубавите в Самоков. Затова през време на Освободителната война 1877—1878 г. освободителят на града генерал Велиаминов, в памет на който признателните самоковци са наименували една улица, е избрал нея за квартира на своята армия.

Къщата на Фотинов в Самоков вече не съществува. Тя беше съборена през 1923 г. Тогава наследниците на големия българин правиха настоятелни постъпки в Министерството на народната просвета, в службата за Музеите и паметниците и пред общинския съвет да се запази тази сграда за показ на поколението като народна светиня и символ на патриотизъм. Но неразумни управници вместо да я пригодят за музей, наредиха да се разруши. Таванът в една от големите стаи, в която се намираше и библиотеката на Фотинов, беше изработен в чудно хубави форми от най-известните майстори на самоковската резбарска школа. Този таван беше откупен от кръчмаря Зашо и поставен в кръчмата му в село Калково, и остана да гние на дъното на язовир Искър. Върху земята, на която К. Фотинов се е родил, няма никакъв белег.

В историческия музей в гр. Самоков има изложен доста сполучлив макет на къщата, в която е роден Фотинов. Има и една хубава картина от бележития самоковски художник Йончев-Крискарец.

За детските и ученическите години на Константин Фотинов научаваме от баба Евантия. Като всички малки деца и той е скачал из обширния чардак

[4] Тогава правнукът подбра годишни течения от списанието „Любословие" (1844 и 1846 г.), „Всемирне история, съставена от Георги Лазарович-Зорич, учител по немског езика в С. Петерсбурском Екатеринском Институту, печатана в Петербург в 1826 г. за славяно-сербску юнос", „Практическа медицина", съчинение Д. Пирова, преведена на български от Атанасий П. Петрович Гранитски от Котел, бивш ученик на Императорската в Константинопол Отоманска медико-хирургическа академия на Галата-Сарай, т. I, издадена в Константинопол в 1854 г. и други книги, които предаде на музея на Възраждането в гр. Самоков за съхранение.

и големите одаи на къщата, катерил се е по смолистите борове, обвити с бръшлян, тичал по алеята с чимширите покрай градината, към малката къщичка край реката, в която плували бели патици, за да наблюдава как буйно се плъзга водата по улеите на старата воденица в горния край на „Йокуша". Като поотрасъл, ходел с другарите си в с. Доспей, където се приказвало, че селото било родно място на Отец Паисий, и на върха „Цар Иван Шишман", на който според легендата царят водил люта бран с поробителите, загинал там и около гроба му избликнали девет извора студена вода.

Едничко мъжко дете между сестри, Константин е бил много обичан, дори гален, както е ставало обикновено в старите български семейства. По характер той е бил тих, кротък, милостив и извънредно ученолюбив. Затова съдбата го отклонила от абаджийския занаят и от слабостите на неговия баща и му отредила пътя към килията на просветената баба Фота, която проявила нежни чувства към него, поела е възпитанието и началното му образование и му е дала презимето „Фотинов".

След като се научил да чете в килийното училище в метоха, Фотинов бил настанен в самоковското училище на духовника Софроний, открито от тогавашния архиепископ Филотей. След завършване на това училище баба му го изпратила да следва в гръцката гимназия в Пловдив при прочутия учител Адам, където изучил добре гръцки, старогръцки и френски език. Голямата страст към по-висше учение подтикнала Хаджи Фота да продаде бащиния си т. нар. „Соколовски хан" в Пловдив. С получените пари Фотинов заминал да продължи образованието си в Малоазиатския град Кидония, който тогава бил средище на висока просвета и култура. Там завършил висши науки. През 1821 г., по време на освобождението на Гърция от османско иго, град Кидония бил опожарен и Фотинов се завърнал в Самоков.

Придобил голяма култура, той започнал да произнася в неделен ден от амвона на митрополитската черква проповеди за откриване на градско училище. Но самоковци го подиграли, а баща му поискал да го ожени. Честолюбивият учен се оскърбил от съгражданите си, напуснал града и се зарекъл да не се връща никога в него, което и сторил.

Като напуснал Самоков, Фотинов учителствувал в Пловдив и Габрово, след което заминал за Цариград с намерение да започне там издаване на списание. Но като не намерил печатница с кирилски букви, се установил в Смирна.

Досега не е намерен портрет на Фотинов нито в имуществото, останало след смъртта му в Цариград и Смирна, нито в неговите роднини и близки. Никъде в кореспонденцията си той не дава данни за своята личност. Бил е скромен, искал е да запази личността си в сянка. По разни поводи — обикновено честувания на годишнини — в пресата са отпечатвани снимки и рисунки с лика на Фотинов — във в. Отечествен фронт, 13 декем. 1968, във в. Самоковска комуна, 21 декем. 1968, в сп. Радио-телевизионен преглед, 6 март 1969, във в. Самоковска комуна, 25 ноем. 1978, също и в броя от 11 май 1974, върху корицата на „Избрани страници от творби на Фотинов", издание на Хемус 1943 г. Пред гимназията в Самоков е издигнат и негов бюст. Ако снимките във в. Отечествен фронт и Самоковска комуна са автентични, заслугата на откривателите ще бъде голяма. Четирите рисунки, от които последните две (еднакви) са на художника Б. Стефчев, са съвсем произволни, измислени и дават невярна представа за лика на Фотинов. В рисунката на Стефчев Фотинов е представен като отшелник. Някои смятат погрешно тази рисунка за официална. Бюстът пред гимназията в Самоков представя Фотинов с дълга коса и бакембарди. Той по-скоро прилича на някой от братята Миладинови, отколкото на „ингилиза" Фотинов.

Биографът на Константин Фотинов проф. Шишманов е събрал данни за неговия лик чрез разпит на Сава Доброплодни и Н. Тъпчилещов, които лично са го познавали. Според тях, а това потвърждава и баба Евантия, Фотинов е бил нисък на ръст, с лице сухо, коса руса ниско остригана, бръснати мустаци и брада, носел винаги „френски" дрехи, висока шапка (цилиндър)

Семейството на Алексо Сахатчи и жена му Сузана — сестра на Фотинов (1868)

и фрак и приказвал на френски. Тази негова външност правела странно впечатление на хората и затова те го наричали „ингилиз". Това са за сега единствените данни за външността на Фотинов, които трябва да послужат за неговия портрет.

Както вече се каза, най-малката сестра на Константин Фотинов, Сузана, се омъжила за самоковеца Алексо Сахатчи, който бил виден търговец. Нямаме данни, кога е роден и кога е починал Алексо, както и какъв е бил неговият живот.[5] Притежаваме един съвсем запазен портрет от 1868 г. на фамилията на Алексо Сахатчи и жена му Сузана, сестра на Фотинов. Дядо Алексо и и неговата съпруга се виждат седнали в центъра на снимката. На лицата им личи благородство и кротост, от облеклото им — чорбаджийска осанка; дядото е с висок калпак, папуци, бели чорапи и бастун със сребърна дръжка; Сузана с калугерско калпаче, превързано с кърпа; и двамата са с дълги палта подплатени с кожа. Заобиколени са от домочадието си — синовете Иванчо и Костаки, прави с фесове на глава, и дъщерите Домница и Мария с гердани на шия и хубави прически, всички с чохени дрехи и с усмихнати лица. На предна линия с ръце на корема са внуците Екатерина и Петър

[5] В кореспонденцията на Фотинов е намерено едно писмо, в което Алексо Сахатчи изказва своето свръхуважение към своя шурей, че го е удостоил с писмо. Той пише: „Приявши прочее покланяе мите ви послания в ръцете и учинисе, като да ни е харизал султан Меджит ефендия половин азиятската Туркия, 1843 юний 8."

Сахатчиеви. На снимката има и двама мъже, облечени „алафранга", близки роднини. Единият от тях вероятно е Спас Тумпаров, сподвижник на В. Левски в Самоковска околия.

Притежаваме и една снимка на къщата, в която се е родил и живял Фотинов. Тя е направена на 18 юли 1894 г. в деня, когато е била поставена па-

Къщата, в която се е родил и живял Константин Г. Фотинов

метна плоча на къщата. На снимката личат държавници, обществеици, писатели и роднини на Фотинов — д-р В. Радославов, министър-председател на България, професор Ив. Д. Шишманов, министър на народната просвета, д-р Д. Моллов, Марко Балабанов, писателите Ал. Константинов, П. Ю. Тодоров, Т. Г. Влайков, видните граждани М. Сестримски, Н. Ив. Вариклечков, Н. Хр. Велчев, Хр. З. Зографски, Захари Митов,роднините на Фотинов: монахинята Евантия, Иван Сахатчиев, Костаки Сахатчиев, Екатерина Чолакова и Петър Сахатчиев. На този ден местната гимназия е кръстена на името на Фотинов.

Последен обитател на къщата, в която се е родил Фотинов, е Костаки Сахатчиев. По професия той беше часовникар, но на старини изостави работата си и изпадна в голяма оскъдица. Гладуваше, но сахатчийската му гордост не му позволяваше да даде израз на това. Дядо Костаки беше строг и много студен човек.

* * *

По онова време, когато гр. Смирна (Измир) се славел с богатство, великолепие и цветуща култура, когато там съществували висши школи, в които се преподавали философски науки, логика и етика на староелински език, изучавали са се Аристотел, Платон, Омир, Тукидид, в града е съществувал един метох на Хилендарския манастир, в параклиса на който черковната служба се изпълнявала на славянски език. В метоха се подвизавала малка

българска колония. В една тъмна килия се настанил да живее и бедният Константин Фотинов.

Метохът, построен неизвестно кога, заемал доста голямо пространство. В него имало канцелария, килии, стаи за гости, домакински сгради, кухни, обори и други постройки, всички стари и прихлупени, с изкривени стълби и чардаци, с попукани стени, накупчени без ред и план, така че човек трудно е можел да намери това, което е търсел. Дворът, постлан с калдъръм от разноцветни камъни, в делничен ден бил тих. Чувал се само плясъкът на един водоскок, обиколен с чимшир, както и стъпките на калугерите, преминаващи през двора, наметнати с избелели и не дотам чисти раса. Те се разхождали край водоскока, кръстели се почтително с метания при всеки монотонен звън но черковната камбана и нашепвали молитви.

В източния край на двора, между високи кипариси, се издигала черквата на метоха, до нея — висока камбанария от дялан камък, позеленял от времето, обрасъл с трева. Черквата не била като другите градски черкви, които се отличавали със своя блясък от мраморни колони, разноцветни стъкла, лъскави полилеи, златисти одежди. Затова пък простата й обстановка с мириса на вощениците и гъстия тамянен дим, който забулвал олтара и иконите, придавал тайнственост.

Край метоха се кръстосвали тесни улички с наредени като броеница малки бедняшки къщурки с големи дворове, засенчени от черници и смокини. Тези улички извеждали към широки булеварди и площади, по които се издигали хубави жилища, прилични на дворци.

В града имало доста българи — занаятчии и дребни търговци — абаджии, кюркчии, мутафчии, шивачи, хлебари, млекари, градинари и др. Те носели шаечни потури, салтамарки, били обути с ементи. Мнозина от тези българи напуснали своите родни огнища в България през Руско-турската война от 1828 г., за да се спасят от грабежите на кърджалиите. В началото се заселили в Цариград, където образували цял квартал — т. нар. „Хамбара", по-късно част от тях преминали в Мала Азия и се заселили край бреговете на Мраморно море и по̀ на юг — по крайбрежието на Егейско море чак до Смирна, където образували малки български села.

В метоха на Хилендарския манастир в Смирна на Фотинов отредили килия, в която едва се събирало леглото му и една маса, натрупана с книги. Килията имала само едно прозорче с желязна решетка, през което се виждала тясна калдъръмена уличка, по която рядко минавал човек. Тук в безмълвие той потърсил забрава в труда. Лицето му било бледо, с цвят на слонова кост, но хубаво. От него поглеждали сини очи, пълни с живот и с надежди.

Три години Фотинов прекарал в метоха, изучавайки упорито произведенията на старите гръцки философи, на руските и френските класици, четял художествена литература, списания, вестници. По този път оформял своята духовна същност.

Възпитан в романтиката на метоха в Самоков, до края на живота си Фотинов остава по природа и по дух строго религиозен и морално запазен. Калугерите постоянно го увещавали да се подстриже и да приеме монашески сан, като го уверявали, че в монашеството ще намери най-голямо успокоение и смисъл. Но религията не го задоволявала. Той живеел с мисълта за духовна и политическа свобода на българския народ.

Фотинов поддържал грижливо своята външност, без облеклото му да показва, че е беден. Но отбягвал общение, държал се почтено и скромно. На обед се хранел в скромни гостилнички, вечер в килията. Понасял спокойно всички материални затруднения.

Пред килията му имало дървена скамейка, на която обичал да си почива. Там посрещал бедни българи, давал им съвети, пишел прошения и писма.

Към залез слънце излизал от метоха, преминавал през калдъръмените улички, отдъхвал под сенчестите чинари край града и после приближавал към скалистия бряг на морето и там, в здрача на настъпващата нощ, мечтаел по замислени от него планове.

През 1828 г. Константин Фотинов открива в Смирна своето частно училище. От географията му научаваме, че там е имало само едно общо елинско училище, пет взаимни за момчета, три за момичета и няколко частни гръцки и френски училища. В България по това време не е имало общи училища, които да се издържат от общината или от държавата. В някои градове търговци и занаятчии наемали някой неподготвен даскал или полуграмотен калугер, който учел децата им на „четмо и писмо".

Фотиновото училище се е намирало във френския квартал на града, където били и Славянският метох, Демерджи хан и Дервишоолу хан, които сега не съществуват. То не е било субсидирано нито от градската община, нито от местния еснаф и частни лица. В него били приемани предимно български деца. Всички плащали малка такса за издръжка на училището.

В първите дни на своето учителстване Фотинов наел за училище една стая, която му служела и за жилище. С наемодателя сключил договор за срок от десет месеца срещу заплащане по 300 гроша годишно и при задължение учениците да не бъдат повече от десет. Така започнал своята педагогическа дейност с най-голямо въодушевление. Преподавал почти всички общообразователни предмети, както и български, турски, гръцки, френски език и музика. При преподаването за първи път прилага алилодидактическата метода. Няколко години по-късно тази метода на обучение е приложена в Габровското училище от Неофит Рилски.

Изоставяйки религиозното образование, Фотинов дава на учениците си познания за произхода на славяните, за християнството преди покръстването на българите, за самото покръстване, за делото на Кирил и Методий и пр., които черпа от византийски източници. Затова още в първите години на своето учителстване той се прочува като добър педагог и просветител.

При обучението проявявал особено старание да възбужда у децата родолюбиви чувства. За големите педагогически способности на Фотинов говори преди всичко бързият развой на неговото училище. В продължение само на десетина години броят на учениците му нараства от 10 на 200. Фотинов се прославил не само като даровит и ревностен учител, но и като високообразован славист. Той бил оценен и поощрен от видни хора не само в България, но и от други страни — Васил Априлов, Диополския владика Авксентий, Софрония йеродякон Захариевич, от видния общественик Захария Круша, от игумена на Рилския манастир, учителя Димитър Драганов от гр. Орехово и други.

Не само хората от българската колония в Смирна, но и мнозина българи от пределите на България са смятали Фотинов като свой консул. Интересни са писмата им, чрез които искат съвети и услуги. Много чужденци в Смирна и Цариград започнали да тачат Фотинов като един от първите български учени. Французите го назначили за преводач във Френското консулство. Порасналата популярност му открила широк път. Бил поканен да преведе Новия завет, да бъде секретар на българското черковно настоятелство в Цариград, да учителствува в Одрин. Но той отказал и останал да работи в Славянския метох в Смирна. Спечелената репутация го издигнала в очите на турските властници, които не обръщали внимание на доносите на враждебно настроените срещу него гръцки среди.

Фотинов често посещавал България, събирал материали за географията си, за сп. „Любословие". Най-големи надежди за просвещение на народа

Фотинов възлагал на учителите. Той препоръчвал да се откриват училища, читалища и дружества, да не се посещават „винопродавниците", а читалищата и библиотеките (книгохранилищата); тези, които имат повече средства, да си създадат частни библиотеки. И давал за пример културните европейски народи.

Фотинов апелира всички от сърце и душа да се заемат с обучението на народа — „кой с достоинство его и власт . . кой със съвети и наставления". . . което е „уобу богуугодно и человекоугодно дело".

* * *

Самоков е всред онези планински градове, които се издигнали материално и духовно по време на упадъка на турския феодализъм. Тогава там се развивало производството на желязо и груби железни произведения, процъфтявали и се закрепвали занаятчийството, скотовъдството, земеделието. Започнала търговия с Цариград, Египет, Западна Европа.

В Самоков има много паметници на културата, свързани с различни събития, с живота и дейността на заслужили хора. Между тях са: Митрополитската черква — средище на борби срещу гръцките владици през време на османското робство, известна с изящни фрески и орехова резба на самоковската иконописна и резбарска школа; историческата Вельова черква; старата Николаева черква с гроба на първия български владика Доситей, със стари заличени гробища, в които според легендата бил и гробът на Паисий; джамията „Йокуша" — чудото на старите самоковски дюлгери, които тайно включили в строежа символи от християнската вяра; голямата чешма сред чаршията, украсена с каменна обица; къщите на бележитите самоковци Захария Зограф, Станислав Доспевски, Никола Образописов, Никола Карастоянов, Борис Хаджисотиров и мн. др.[6]

По времето на Фотинов Самоковска епархия е била една от най-големите, тя включвала не само цяла Югозападна България, но и половината от Македония, на юг до Велес и на запад до Ниш. В нея влизал и Рилският манастир. В черковно отношение Самоковска епархия била една от най-зле поставените. Там Цариградската патриаршия изпращала най-недостойните за сана си владици. Разказва се за гръцкия владика Матей, брат на султански сановник, който бил пияница и развратник. Самоковци го наричали „дели (луд) Матея" и три пъти го изгонвали от града. Но той бил връщан по ходатайство на своя брат.

Непосилните тегоби, жестокостите на поробителя, безжалостното ограбване от страна на бейове и гръцки владици формирали и в Самоков борци и революционери като монахинята Хаджи Фота, Хаджи Гюро Христович, сина му Захари Хаджигюров, зет му Захария Зограф, гайтанджията Смрикар, народния художник Станислав Доспевски, агронома Спас Тумпаров, работниците Иванчо Чакалчето, Младенчо Бимбашията и други. Организирани били хайдушки дружини.

Паисий Хилендарски е роден през 1722 г., Хаджи Фота — през 1734 г. Почти връстници, те са се вълнували от едни и същи чувства. Хаджи Фота, духовната възпитателка на Фотинов, затвърдила в съзнанието на своя внук подбудите на Паисий. История славянобългарска е била преписана през 1771 г. в Самоков от самоковеца Поп Алексей Вълкович Попович. Попаднала в ръцете на Фотинов, тя упражнила върху него голямо влияние в просветната и публицистичната му дейност.

---

[6] Фотинов прави кратко описание на Самоков в своето „Общо землеописание".

При обиколките си из България във връзка със събирането на материали за своята география Фотинов посетил селищата, в които е била проникнала историята на Паисий и той насърчавал нейното преписване и разпространението на искрата-предвестник на българското национално освобождение.

Фотинов посещава Стара Загора и се снабдява с препис от Паисиевата история, Търново, където се среща с П. Р. Славейков, който също имал препис от историята. Среща се и разговаря с Раковски, общува и кореспондира с Неофит Рилски, Васил Априлов, Антим I. Ходи ежегодно на Узунджовския панаир, влиза в контакт с хора, които вършели „народна работа". Броди из пределите на родината, за да възбуди интерес и страст към откриване на училища и читалища.

Фотинов продължава своето дело в Цариград. Благодарение на порасналия си авторитет той въздействува на тамошните влиятелни български търговци Мавродиев, Тъпчилещов, Моравенов и други не само да участвуват в черковните борби, а да съдействуват пред турските власти да се дадат права на българския народ. В издаването от него в Смирна първо българско периодическо издание „Любословие" той застъпва становището, че Кирил и Методий и жителите на Солун и Пловдив произхождат от славяно-български племена, разглежда произхода на славяните и създаването на българската държава.

Фотиновото списание е изпълнено със статии за индустрията, занаятите, търговията, сдруженията и пр. Той посочва българите да подобрят производството на желязо, да усъвършенствуват килимарството, гайтанджийството, абаджийството, да търгуват с добитък и шаяци, с далечни страни.

* * *

Не е известно кога точно се е зародила у Фотинов идеята да пише. Към тази дейност го подтиква професията му на учител и педагог. Още в ранните си години той превежда от гръцки на славяно-български няколко полезни четива за своите ученици, по-късно, през 1838 г., за същата цел съставя учебник — граматика по подобие на тогавашните гръцки граматики.

Подтик за журналистическа дейност му дават разни списания в Гърция, Сърбия, Турция — на турски, френски, арменски, еврейски език. Въодушевлението му се подсилва и от съчиненията на Юрий Иванович Венелин „Старите и съвременните българи и техните политически, исторически и национални отношения с Русия" (1829), „Произход на новата българска литература" (1837), от произведението на Васил Априлов „Денница на новобългарското образование".

Конкретна подкрепа за издаването на „Любословие" той получава от българите в Смирна, повечето еснафи и дребни търговци, които се надпреварвали да стават „спомоществователи" на списанието. Те давали своите помощи безвъзмездно.

По онова време и особено през 1843 г. печатарството в Цариград се засилило. Тогава там работели стотина печатници с печат на разни езици.[7] В Смирна обаче нямало печатница с кирилски букви. Само в печатницата на

---

[7] Там работят и мнозина словослагатели — българи. Между тях е Димитър Паничков от Калофер, който по-късно открил печатница в Румъния и изучил на занаят словослагателите Тодор и Георги Чолакови, Стефан Блъсков, Стефан и Христо Кисеви, Никола Астарджиев, Иван Попов и др., които са печатали вестниците на Любен Каравелов в Букурещ. След Освобождението Иван Попов стана народен артист, а другите печатари работили в печатницата на Хр. Г. Данов в Пловдив. След Съединението те взеха живо участие в създаването на държавната печатница в София.

А. Дамянов се намирали стари и изпочупени славянски букви, които Фотинов се принудил да използува за своето списание. Някои букви съвсем липсвали и се заменяли с други подобни на тях, употребявали се главни букви в средата на думите и пр.

Списанието било радушно посрещнато от българската интелигенция, както и от учените-слависти Шафарик, Водянски, Срезневски и др., които са го получавали като абонати. То упражнило съществено влияние и върху развиващата се възрожденска преса. Наскоро след излизането му се появяват „Български книжици", „Цариградски вестник", „България", „Време", „Дунавски лебед", „Македония", „Гайда", „Читалище" и мн. др.

Англичанинът д-р Хамлин е писал книга за живота и делата на К. Фотинов, която за съжаление не е преведена на български език.

През 1858 г. Фотинов и доктор Рикс отиват в Цариград, за да прегледат излезлите от печат преводи на Стария завет. Тук той замислил издаване на ново списание. Внезапната му смърт обаче осуетява този негов план. Фотинов починал на 29 ноември 1858 г. На погребението му присъствували официални лица, чужденци, цялата българска колония в Цариград.

След смъртта на Фотинов неговите трудове, библиотеката, архивът и покъщнината, поставени в три сандъка, били изпратени от Захарий Хаджигюров през Пазарджик в Самоков. Трудовете, библиотеката и архивът били запазени от Иван Сахатчиев, покъщнината — пръсната между Фотиновите роднини или предадена на черкви и манастири. Когато започва Освободителната руско-турска война, Иван Сахатчиев бил заподозрян от турските власти в бунтовничество. Затова той пренесъл съхранените вещи в с. Поповяне, Самоковско, и там ги укрил.

След Освобождението той предал част от библиотеката на К. Фотинов в Министерството на народната просвета, възглавявано от проф. Ив. Д. Шишманов.

С Ангел Каралийчев в Стражица

Йовко Киров

Доста време, изглежда, го беше мамил неговият Узуналан[1] с кръстосаните си пътища, по които е търчал като малък в детския орляк, бос, понесел зеления синджир от окрелчета. . .

Или пък душата му неизразимо силно бе закопняла през тая незабравима пролет на 1951 г. да се завърне за малко в стаичката със саморъчно направената брезова библиотека и с леглото до прозореца, от който е слушал обложника как шуми в листата на крушата. . .

Прехвърлихме Балкана и колата ни понесе през зелените простори. Той седеше неспокоен, но не изпущаше от очи нито един пътник, нито един двор на обновените села, през които минавахме. Стремежът му да обгърне всяка промяна с жадния си поглед стигаше до възхищение. И аз се вълнувах — водеше ме в родния си кът.

Затананика някаква мелодия. Бях го слушал при други обстоятелства да пее с Фурнаджиев. Спомних си думите на жена му: „Какъв хубав, какъв весел беше Ангел някога! А как пееха като се събереха с Кольо, с Бешков!". . .

Песента сякаш го приближаваше до хората из полето. Той сочеше с ръка местата, където някога римските завоеватели са строили яките си крепости, и търсеше с очи реките, които оставаха встрани от пътя. Назоваваше имената им. Говореше за тях като за живи същества, до които се е докосвал. Веднъж пътувахме във Варна на литературно четене. Фурнаджиев наблюдаваше сребърните нишки в ливадите и весело се обърна към него:

— Ангеле бе, ние що не си направим една карта на тези реки и да ги зачешем поред. . .

Каралийчев тихо се усмихна. Скитането край реките на него му носи нещо друго, той по-скоро обича да се любува на зелените отражения и на белите облаци, които плуват във вировете. Шофьорът знаеше рибарската му страст и при всеки мост неусетно намаляваше скоростта, за да му даде възможност да надзърне от прозорчето.

В далечината се откри пътят, по който е трополяла конницата на старите българи към Велико Търново. Каралийчев се надигна. Жълтият пътен знак с името на древната столица още повече върна младежкия вид на лицето му. Като гимназист оттам се е завръщал всяка събота вечер в село да напълни кошницата с хляб и майка му да сложи още нещо за ядене за през седмицата. Спомни си за добрата хазайка леля Райна, за някои от връстниците си[2]. . .

[1] Ангел Каралийчев е роден в с. Стражица (сега град), Великотърновски окръг, на 21. VIII. 1902 г.

[2] По това време тук учат писателите Асен Разцветников, Камен Зидаров, Стефан Мокрев, акад. Христо Даскалов, Дончо Славчев, Иван Попов и др.

Фурнаджиев тогава бил ученик в Елена. Двамата печатали стихове в сп. „Ученическа мисъл“ в Русе[3]. Почнали да си кореспондират. Един ден бъдещият голям поет пристига в Търново да се видят и се сприятеляват за цял живот.

Отминахме родното село на Асен Разцветников — Драганово. Показаха се първите къщи, към които се стремеше. . .

— Ето, тук е бил старият камен мост с разкривените славянски букви: „Стражица“[4] — повдигна се той и помоли шофьора да спре, да си отдъхнем в сенките на дърветата. Огледа бухналата зеленина, зад която се чуха детски гласове, и нетърпеливо махна с ръка:

— Да вървим!

Портата на слънчевия двор, в който е прекарал най-хубавите си години, бе отворена. Влязохме направо. Оставих го при поруменелите от радост жени на двамата му братя. Те ни чакаха. Отидох в сянката на мушмулата, където е бил някога харманът и където, насълзена от радост, го е прегърнала майка му, когато пристигнал с първата си книга. Тя, милата, го галила, без да може да си обясни как така ще му отпечатат разказите, а и толкова пари ще му наброят![5]. . . Подредила набързо любимата му стаичка и пошепнала:

— Сега тук вече ще си четеш и ще си работиш спокойно!

И той наистина тук четял и обмислял бъдещите си работи, но спокойствие не намерил. Пишат му Георги Бакалов, Гео Милев, Георги Цанев. . . Той е бил един от запалените младежки деятели в този край. И вечер, когато закъснявал по събрания, газената лампа го чакала пълна, шишето ѝ изчистено и яденето топло на масата. Светела възторжената му душа. Хората с обич му казвали:

— Ето, и синът на Кривяка учи в София, но като ни говори, ги плещи все едни такива купешки, а на тебе всичко ти разбираме. . .

Той остави набързо жените и дойде под мушмулата.

— Ето, тук написах „Росенският камен мост“[6]. — Погледна двора с грейнали очи и мина под клона на дървото. Надзърна към съседите. — Оттук веднага отидох с разказа до моя приятел от детинство Петър Куция. Заварих го под крушата. Майка му предеше. Попитах ги желаят ли да им прочета нещо. . . Исках да сверя часовника си с някого. . . И преди да стигна още половината, видях женицата как изтри с длан сълзата от окото си. Свърших, а тя, слисана, остана да ме гледа. . . „Да го изпратя ли в някое списание?“ — попитах ги. „Разбира се!“ — отвърнаха ми те.

Каралийчев се ослуша, сякаш отново усети как тръгва разказът му от пъстрата сянка на крушата по нашата земя. В същото време очите му се поусмихнаха:

— А когато се нараних пред Народния театър[7], без да съм очаквал в болницата цъфна този същият Петър! Какво правиш тук? — викнах му. Той се сви боязливо. Вестниците писали: писателят еди-кой си „се застрелял“,

---

[3] Каралийчев е един от именитите сътрудници на сп. „Ученическа мисъл“ — Русе. През 1919 г. тук печата своето стихотворение „Орелът“. Тази негова творба напомня много на „Буревестникът“ от М. Горки. В нея има неутолима младежка жажда за щастие и очарователна дързост.

[4] Каралийчев се гордее със славянското име на своето село Стражица. То се е появило по времето на Калоян.

[5] Три хиляди лева ми наброи Георги Бакалов — усмихна се Каралийчев. — Имах вече пари за нови обуща и за дрехи.

[6] „Росенският камен мост“ е написан през лятото на 1924 г., а е публикуван през май 1925 г. в кн. 4 на сп. „Златорог“.

[7] Малцина знаят, че Каралийчев носи близо до сърцето си късче олово. Причината е наранено честолюбие.

И той единствен дойде от Стражица. Откъде е взел пари за влака?. . . Беден беше. В това време получих една литературна награда и му се отплатих, както трябва. . .

Каралийчев беше готов дълго да разказва, наоколо нямаше никого, но неговите „черни братя", към които някога се беше провикнал: „Ако вие всички имахте една ръка, щях да я стисна. Щях да ви кажа: кураж!" — бяха само на една крачка и той заедно с тях — в мечтаното от него прекрасно време. Явно нямаше търпение, искаше да излезем, да им стисне ръцете.

— Обичам ги!. . . — казваше той, докато бяхме в София и се стягахме за път. — Страдалци! Какви побоища им нанасяше Гонгъла в изоставената попова къща.[8] После изпратиха друго чудовище и аз написах приказката „Ижо-Мижо и Клан-Клан", в която чудовището се позна и ми изпрати заплашително писмо!. . .

Тръгнахме към улицата.

Жената на Дачо, по малкия му брат, ни забеляза от прозореца на кухнята:

— Бате! — притеснена се затича тя. — Ами да бяхте поседнали. От път идете. . .

— Няма да се бавим! — успокои я той и хлопна остарялата пътна врата зад гърба си. Спря се, приятно заслушан в познатия глас. Кимна за поздрав на мъжете, които бързаха, нарамили вили, и тихо ми рече:

— Пенчо Пенев идвал у нас. Да види къде съм се родил. Половин ден седели с баща ми на двора и разговаряли. Той го нагостил. . .

Погледна улицата към центъра, но изглежда предварително бе избрал посоката за това първо излизане.

— Да се отбием при даскал Ради. . .

Аз в момента бях забравил за това пъргаво синеоко старче, герой на Вазов. Народният поет ходил по работа в Търново, разказали му тъжната история на младия учител и се появила на бял свят пиесата „Казаларската царица". Каралийчев на няколко пъти, като разтваряше пликовете от пощата си, казваше: — Чакай сега да видим какво ни пише даскал Ради.[9] И в такива случаи си спомняше как учителят му ги учил да присаждат плодни дръвчета по полето, как ходел от двор на двор и без да вземе лев, облагородявал круши, ябълки, череши. Увличал се и в изучаването историята на Стражица. Получиха се веднъж две тетрадки, изпълнени с едричък почерк.

— Записките му!. . . — въздъхна той. — Трудно ще влязат в работа. Легенди, не почиват на никакви сериозни данни. . .

Дори, за да ме увери, прочете една страница.

---

[8] Той също е бит тук заедно с партийния секретар Михаил Лесов.

[9] В същност писателят Ангел Каралийчев е открит от младия учител Константин Кръстев, пристигнал в Търново през 1915 г.

На един от имените си дни Каралийчев беше болнав. Покани само някои от приятелите си. Макар и не добре, той се опита да бъде весел. Много голямо удоволствие му доставиха снежинките, които се появиха зад стъклата на прозорците. Моята жена беше до него и той ѝ посочи с пръст зимните пеперуди:

— Запомнил съм, на тоя ден една снежинка ще се появи, но сняг ще има.

Той ѝ разказа, че първото негово стихотворение е за бялата пътека на двора и за Шаро, който се дразнел от снежинките и тичал да ги лови с уста.

Съученичката на Каралийчев Йорданка Харалампиева също си спомня, че това „смугло момче" тайно пишело стихове. Каралийчев обаче смята за свой „пръв литературен опит" класното упражнение за войната, което им възлага учителят Константин Кръстев.

— Какво съм писал не знам! — учудва се той, но си спомня похвалата пред целия клас. Може би по-скоро това „първо признание" е оставило у него усещането за „първа" творба. А не е изключено, това да е действително мигът на истинското негово начало.

През 1916 г., когато малкият Ангел Каралийчев завършва стражишката прогимназия с отличен успех — 5.66, Кръстев съветва родителите да изпратят сина си в Търновската гимназия.

Заварихме го в сянката на високите дървета, сред двора. Редеше буктетчета от момини сълзи. Каралийчев ми посочи с очи табелките по боровете: всяко дърво имаше име. Едва сега почувствувах колко нежна душа носеше този стар човек.

— Казаха ми, че си пристигнал!. . . — впери светлите си очи в ученика си. И от вълнение се задави в сълзи. Подели цветята на две и с трепереща ръце ни ги подаде.

Седнахме на пейката до къщната врата. Заразказва как живее, къде е ходил напоследък. От обикновените случки, разчувствуван, премина към любопитна история — за две дръвчета, които му отсекли тайно. Каралийчев изви озареното си от слънцето лице. Аз в този миг долових в погледа му само едно мило съчувствие, а по-късно разбрах какво е изпълнило душата му, като прочетох разказа „Тополките на учителя“[10].

Синият вечерен дим се появи в околните дворове. По баира откъм лозята затрополяха каруци. Ние станахме. Късно беше вече да ходим другаде. Прибрахме се. Дачо, по-малкият му брат, беше пристигнал от града, където работеше. Чакаше ни. През комшелучето се появи и Георги. Тая вечер видях големия писател между близките си. Той ги гледаше с топлите си радостни очи. Разпитваше ги нетърпеливо за какво ли не — за онези, с които е другарувал като дете, за Лазар Бъчварина, с когото са развявали червеното знаме по първомайските манифестации, за връстниците си, с които е пял Ботевите песни по седенките. Повечето от тях се оказаха живи — работели в мебелностроителния цех, в леярната, в шивашката кооперация...

Най-много спомени се събудиха около студентските му години. Всички му напомняха за веселия му характер, за шегите, които е правил по жетва и на хармана.

— А помниш ли — вдигна глава той — балканджиите, които отсядаха с колите си на мегдана около лумналите огньове. Няма на кого да продават те дървените си вили и паламарките освен на музеите. . .

Кучето излая в тъмното към улицата. Дачо направи знак с глава да не му обръщаме внимание.

— Ами циганите как я карат?. . . — сети се за нещо Каралийчев.

— Утре излезте над селото и ще видите какви къщи вдигнаха — весело отвърна сестра му Тотка — Те сега са по-добре и от нас! Хванаха се в стопанството и работят. . . По четири-пет души от къща излизат и много пари изкарват. . .

Разговорът се връщаше ту към детските му години, ту навлизаше в новия живот. Стана доста късно, но те все още не можеха да се наситят и за госта това беше един мил, рядък празник.

На утрото, когато излязохме към центъра, аз исках да видя дядовата Христова черница от разказа „Пролет“, училището, където е учил , но той ме поведе по една крива, камениста уличка. От двете страни ни посрещнаха утихнали работилници със спуснати кепенци. Простичко изписаните имена и фигурки над вратите, които сочеха специалността на майсторите, стояха по местата си, но личеше, че тук вече не се работи. Той ме погледна закачливо усмихнат. Аз недоумявах какво иска да ми открие. Зърнах синята емайлирана табелка с името му и зарадван разбрах къде се намираме.

— Това е моята улица! — погледна в земята той. Беше ми разказвал какви незабравими чувства изпитал, когато го поканили при откриването на училището близо до Вакарел, наречено на неговото име. Мъчех се да си

[10] Каралийчев дойде да напише очерк за радио София. После се появи и разказът „Тополките на учителя“. Историята тук е променена, отсечените дръвчета не са „тополки“, а два бора пред входа на къщната врата.

го представя, седнал под ореха на тревата, заобиколен от зажаднелите за знание деца. За да ги зарадва, той им раздал тогава по една от своите книги. И сега най-неочаквано на неговата улица. Ниската врата е на „Неновата ковачница“. Стори ми се, че виждам младия мъж, запретнал ръкави, как бие с чука огнения сърп. Сякаш още пееше наковалнята и сякаш още прелитаха до нас рояк жълти светулки. Нямаше я Гинчето, която е подскачала до вратата и е ловила в шепи светулките. . .

— Нашите доста време се посърдиха. Особено баща ми. . . Искаше на мене да нарекат улицата, където е къщата ни. . . Аз съм по-доволен от тая! Тук беше работническата класа!. . .

Тръгнахме към коларо-железарския цех, но не се отбихме, поехме към леярната. . . Тогава да се видеше в едно село как изработват помпи за вода, елеватори, резачки за тръстика беше цяло чудо. . . И в бъчварския цех кипеше ентусиазиран труд. Тук ни запознаха с един рационализатор. Той създал машина за изглаждане на дъгите и многократно увеличил производството. Каралийчев не сваляше бележника от ръцете си. Всичко си записваше най-подробно.

— Вие много подробни бележки си водите — направило впечатление на Арагон[11] при посещението им в Самоков. — Аз си записвам най-много по една дума и тя ме подсеща за интересното хрумване или ми възстановява картината. . .

Каралийчев, като ми разказваше този случай, добави, че за един поет една дума може би е достатъчна да му подскаже онова, което му е направило най-силно впечатление, но за белетриста са нужни пълни бележници. Той и сега прехвърляше листовете, но същевременно гледаше всичко да хване с очи и всекиго да изслуша. Стремеше се да вникне в новото, в същността на нещата и навсякъде ловеше по нещо много интересно с душата си. Лицето му ставаше все по-светло. Той сякаш виждаше раждането на новия човек, свободен, уверен!. . .

— Ангеле! — застана пред него нисичък, със силно прошарени коси мъж. — Помниш ли на едно събрание в клуба, ти като ни държа реч, как запяхме „Бандера роса“ и всички тръгнахме през селото[12]. . .

Хванаха се под ръка и се загледаха някъде напред.

— Помня!

— А когато ни задържаха след въстанието и ти припадна при побоя?. . .

Огледа се. Сякаш се върна неспокойната му младост. Пое си дъх. . .

Спомените му бяха скъпи, но потокът, който кипеше наоколо, изглежда го мамеше по-силно. Продължихме. Освободихме се от шума на машините и високите гласове. Той обра потта от челото си.

— Цял завод!. . . — каза ми писателят, уморен от впечатления, без да се спира. Сякаш едва ли щеше да му се удаде пак да мине по тези места. А то така се случи, че наскоро отново дойдохме, по молба на бащата на писателя, дядо Иван. И отново със същото нетърпение Каралийчев ме поведе през селото: при даскал Ради, при своите приятели. И през цялото време вървеше по средата на улиците — да вижда прозорците, да хваща всеки шум. И така жадно търсеше онова, което искаше да запомни с душата си. А когато поехме нагоре край реката, която някога безмилостно е влачила снопите и добитъка на хората, той сепнато се спря, сякаш чу далечен глас.

---

[11] През 1947 г. Арагон посети Югославия, а след това пристигна и у нас. Каралийчев го придружаваше из страната.

[12] През 1919 г. Каралийчев е изпратен от стражишката партийна организация на курс в София. Тук слуша лекции от Георги Димитров, Васил Коларов и др.

Сребърната лента блестеше успокоена между вековните тополи. Беше напоила просторните лехи на доматите и бързаше към царевиците.

— Ех, няма ги онези крайселски градинки! — някак гордо промълви той. — Гледай! Отвсякъде блика младост! А на времето нашите бащи се губеха по Унгария и Влашко, робуваха на чокоите. И моят баща ходеше. Обещаваше да ми донесе червени ботушки до коленете, а парите му все недостигаха. . . Конопените ми гащички бяха протрити и тръгвахме боси още щом се разтопеше мартенският сняг. . .

Стигнахме мястото, където е бил кладенецът, описан в „Гергьовски огньове". Нямаше го куцият дядо Ибрахим. И кичестата върба не плакнеше чело в дървеното зеленясало корито. Инак наоколо всичко шумолеше: ливадите, клоните. . . Тук той питал скитника циганин познава ли неговата Мария?. . . Виждал ли е очи по-черни от нейните. . .

Вероятно аз съм го погледнал озадачен, защото ме попита какво ми е.

— Как ѝ казвате на тая местност? — отвърнах просто, за да му отговоря нещо.

— Ти нали не водиш дневник — попита ме усмихнат той, — за да има значение мястото?. . .

Знаех, не обича да записват думите му и за да го успокоя, скрих истината. Той продължи:

— Аз също не водя, но имах като ученик. . . Когаго се ожених, жената го намерила, чела го и каза: „Каква чиста любов!". . . Аз имах дружба с една учителка.[13] Баща ѝ беше от Елена, живееха в село, беше от многодетно семейство. С брат ѝ бяхме добри приятели. Отстъпих ѝ учителското си място, което бях получил. Бях уверен, че другарите ще ми намерят работа. Общината беше завзета от нас, комунистите. Но те се преселиха в Дълбок кладенец, Варненско, и тя отиде там. Помня, беше по харман. Чакаше ме, където е сега партизанският паметник. Оттам тръгнахме към Узуналан, където много пъти бяхме ходили. И тя най-неочаквано заплака. Техните я натиснали да я женят. . . А аз вече бях решил да следвам химия. . . Пък и години ли бяха тогава? Вятърът играеше в окървавените стърнища, селата още димяха. . . След известно време получих писмо от нея. Искаше да се видим. Тя, изглежда, беше си създала гнездо, защото казваше, че нищо друго не желаела от мен, освен да ме види. . .

Той надзърна към върбите. Гърдите му се подигнаха. Тръгнахме.

— Младите хора сега са щастливи! Виждаш ли какъв радостен и широк е пътят им. . .

Височината беше пред нас. Стръмна. Но да вървиш с такъв събеседник, нима можеш да усетиш умора. Той гледаше към хората под железопътната линия, към селото зад нас и се радваше. От тая година на жетварите с корясалите от пот ризи щяло да им бъде по-леко. Брат му се похвали, докарали им две нови сноповръзвачки с криле като самолети. Завинаги захвърлили кремаклиите дикани. Площадката за вършачките била готова в Честите круши.

— Виж класовете как са привели шийки! Зърното им тежи! И всичко това ще се насипе в народната житница!. . .

Погледна към гората, която е крила в меките си зелени пазви народните партизани. Оттам лъхаше свежест. Виждаше се колко е леко на душата му сред оживеното от народ поле. . . Тридесетина забрадки се белееха вдясно.

---

[13] Това е Недка Лазарова, която завършва Варненската гимназия. Дончо Славчев, съученик на Каралийчев, в своите спомени поразен се пита: „Какво ги раздели?" Разделя в същност не е имало. Хубавата голяма взаимност преминава в трайно приятелство и то продължава до 1958 г.

Жените минаваха втора копан на картофите. Носеха се гласове и от слънчогледите, позлатили с челата си огромно пространство.

Ненадейно се появиха и лозята. На километър далеч в прави редици се виждаха мъже, задянали пръскачки.

Кехлибареният плод се налива от слънцето! — посочи ми той лозите. — Бъчварите сума дъбови трупи смъкнали от Еленския балкан. От тях правят десеттонните бъчви за прочутото стражишко вино. Няколко държави се надпреварват направо оттук да го вземат. . .

Той говореше и не забеляза кога ни изненадаха на пътя няколко души, както са с пръскачките на гърбовете. Избърсаха ръце в дрехте си, изпръскани от синия разтвор, и го поздравиха с „Добре дошъл"! И тук, както при майсторите от „завода", радостта му се сля с техните усмивки, с тази разлика, че тук бяхме нависоко, слънцето блестеше право в очите му и обичта му към тия хора беше по-силна. Тук, под небето, където за пръв път е видял света, той беше и някак най-истински, най-голям! Хората не криеха радостта си от настъпилите светли дни. А той така по младежки ги гледаше, сякаш вземаше направо от тяхната вяра. Но тъй като му стана неудобно да ги отдели от напрегнатата работа, кротко каза:

— Ще се видим пак, долу в село. . .

Отправи се към последната височинка. Почувствувах голямото му желание, което е имал, да се изкачи дотук. Огледа полето и вдъхна от полъха му.

Не знам къде спря погледа си и какво усети в този миг, но сякаш от мястото, върху което стоеше, го полазиха тръпки. Предложи да поседнем. Поизлегна се на тревата така, че да вижда хората, които се трудеха, от които и той се чувствуваше частица. Посочи ми нивата, където се е учил да жъне, дивите круши, по които се е качвал като малък, за да пипне пъстрите сврачи яйца. Посочи ми „Куминчето". Някъде наоколо бяха „Чуката", „Белият камък", „Черковските хълмове". Тук по жътва майка му паднала в стърнището и я отнесли в село.

— Ангел ще ми помогне!. . . Извикайте го! — шепнели парещите ѝ устни. И той наистина пристигнал, втурнал се към града за лекар, но когато се върнал, добрите ѝ очи не се извили към прага да го посрещнат. Добрината си тя му я оставила.

Доста поседяхме. Когато станахме, той очисти с длан тревичките от панталона си, погледна слънцето, което клонеше към запад, и махна с ръка към оврага:

— Сега оттук ще слезем. Ще те запозная с един мой добър приятел. . .

Аз му напомних за поръката на Дачовата жена да не са бавим за обяд. Той кимна да не се тревожа.

Гласовете на лозарите останаха назад. Височината, от която слязохме, се изписа по небето. Аз крачех надолу, а го виждах все още горе при хората. И уж знаех, че неговата сила е в изключителната му близост с народа, а сякаш едва сега го осъзнах дълбоко в душата си.

Встрани от нас имаше път, но ние слязохме направо през шубраките. На една поляна, на завет, блеснаха небесносините пчелни кошери. Висок мъж свали от главата си новата защитна каска от зелена мрежа. Лицето му засия от обич. Отдалеч позна госта си и тръгна към вратичката. В ръката си държеше нож и от резеца му се стичаха златисти капки мед. Посрещна ни и чак тогава наруга кучето:

— Млък, че като взема една сопа! Ти когато трябва да обаждаш, спиш, а сега ме оглуши!

Изглежда този мъж имаше пред вид някакъв неприятен случай и може би щеше да ни го съобщи, но една пчела се завъртя настървено и той замахна с ножа. Пазеше ни.

Кучето легна и послушно затупа опашка в тревата.

— Как са работничките ти? — попита Каралийчев, когато стигнахме в сянката пред новата стаичка. Погледна огнището до зида, на което къкреше гърне с боб, и се пошегува:

— Ама виж, че и ние знаем кога да дойдем!. . .

— Пък какъв майстор съм на боба!. . . — смигна домакинът и захвърли каската на леглото. — Сядайте! Има и с какво да си намокрим устата, и с какво да си засладим!. . . Да знаеш, Ангеле, колко пъти съм си мислил за тебе, като чета книгите ти. И ми е леко, през твоите очи като гледам тоя свят...

Пчеларят се оказа много добре запознат с всичко, което става в селото. Знаеше каква площ ще заемат младите лозя, какви ще са доходите от зеленчуковата градина. И за всичко ни разказваше подробно и живо. Аз седях, слушах и кой знае защо ми се струваше, че той все още си е там горе, при лозарите. И си мислех, кой ли от нас се сеща, че Каралийчев е имал и майка, която се е казвала Рада, баща, който той нарича дядо Иван, и че неговият роден кът е Стражица. За всички ни той е само един от онези големи българи, на които роднят кът е България.

Ситният звън на стадата слезе заедно със здрача откъм гората. Кучето стана, протегна бялото калъфче на единия си крак успоредно с дългата си опашка и изскимтя. Приятно беше тук, но трябваше да се разделяме. Огледах полето, потъмнелите очертания на лозята. Нима можеше да се обходи за ден-два тая земя, така горещо описана от човека, с който крачех по пътеката. Той стъпваше леко, сякаш ловеше и най-малките звуци, с които идеше меката синя вечер след нас. . .

Калина Малина

Бистра Ганчева

— Другарко Калина Малина, какво бихте разказали за родителите си и за ранното си детинство?

— Баща ми беше инициативен човек. Най-напред създава частни забавачници — първите в София. Те бяха в три софийски квартала. Казвал ми е, че тази идея се зародила у него още преди да се родя. Ето една снимка от забавачниците, където сме учителката, завършила в Германия институт по Фрьобеловата метода, бабата, която чистела, аз и сестричето ми Анка като бебенце. Майка ми помагала при изготвянето на обеда и шиела престилките, като бродирала буквичките от името на детето по тях. Децата пристигаха всяка заран с вестовоите си. Те бяха деца на висши офицери.

Забавачниците бяха закрити през 1903 г. По-късно баща ми създаде общежитие за празноскитащи, за деца без родители.

— След 1903 г.?

— Да. Още преди Макаренко у баща ми се появяват такива идеи. Това става, ако не се лъжа, по времето на министър Шишманов.

— Шишманов е министър до 1907 г. — преди уволнението му при откриване на Народния театър и освиркването на Фердинанд.

— Имахме управници, които след Освобождението приемаха всяка нова идея за доброто на народа.

— Вашият баща споменавал ли е Шишманов?

— Говореше за министъра, но името не споменаваше.

— Какво стана после с общежитията?

— Съдбата на това начинание е много тежка. Шопите, възмутени, че им прегражда мерата, една нощ нападат бараката, изскубват засадените овошки, натирват двата вола, с които момчетата обработвали земята. Кога точно става това, може да се провери в документите. Архивата от забавачниците и други начинания е у мен.

— Писали ли сте някога за баща си?

— Много често в автобиографии и други статии, една от които е отпечатана в юбилейното издание на читалище „Пенчо Славейков“ в Горни Лозенец, на което той се смята един от основателите.

— Как оценявате дейността му сега?

— Дейността на баща ми беше от голям мащаб. Но трая само около пет години. Аз се гордеех с инициативите му, но той не можеше да ги осъществи докрай. Страдаше от манията, че други са виновни, че зложелатели му пречат. В действителност той не беше практичен човек. Не мислеше за бъдещето на семейството си. Гледаше ден за ден. От всичко това пострадаха моите братя, които се повлияха от неговото непостоянство. Художникът не завърши Рису-

валното училище, музикантът — Музикалното. Постоянство прояви само брат ми Стефан, който цял живот си остана обущар, и то кърпач.

— Изглежда, баща Ви е бил общественик повече от всичко друго. Делото му е пионерско.

— Беше много състрадателен човек. Искаше чуждите нещастия да оправя. Но, както Ви казах, не можеше да доведе нещата докрай. Колкото брат му беше разумен, толкова той беше човек само на чувствата.

— Какво стана после с инициативите на баща Ви?

— След пожара на общежитието държавата даде под съд общината. Делото се води дълго. Държавата го спечели, когато аз бях вече ученичка в трето отделение, и даде на баща ми хиляда лева обезщетение, като го назначи учител в Кюстендил. Там започнах това отделение.

— Защо в Кюстендил?

— За да си лекува нервите с бани. Все мислеше, че е нервен, а не беше. Спеше си като агне.

После какво стана, не мога да Ви кажа. Още преди да завърша трето отделение, посред зима, баща ми премести семейството си в Бърдарски геран. Сигурно е направил някаква беля, та са го наказали. Там се ражда сестра ми Луска една седмица след пристигането ни. С волска кола пътувахме. Брат ми Петър заболя от пневмония. Баща ми не се интересуваше от последствията. Завие ни с юрган и толкова. А до Кюстендил бяхме отишли с файтон. Все се караше с хората — той ще оправя несправедливостите. Изкарат го прогресивен, уволнят го и туйто. Местехме се от село на село, обиколихме цяла България. Уволняваха го не че бе комунист, много близък на Благоев и на Георги Бакалов, а защото все протестираше против беззаконията.

— Не беше ли широк социалист?

— След разцеплението на партията през 1903 г. мина към широките социалисти, защото Янко Сакъзов му бе съгражданин. Сакъзов е от Шумен, а той — от Нови пазар.

— Имате ли сведения за отношенията на Вашето семейство със Сакъзов тогава?

— Майка ми е разказвала, че като ученичка в София е взела участие в една „жива картина". Така са я наричали, защото я осветявали с бенгалски огън. На богата трапеза седели Янко Сакъзов и жена му Ана Карима (след това те се разведоха), а на софра — баща ми и майка ми. Те представлявали бедното семейство, което се хранело от паница, с дървени лъжици.

— На празненство ли е било това?

— На партийно тържество.

— Баща Ви е имал и много приятели.

— Да, имаше. Беше много грижлив към мене. Като кажеше „Райничке", устата му отворена оставаше. Защото бях силна ученичка. Може би оттук иде онова чувство на възхищение към него у мене. Той беше дребен, по-дребен от мене. Поради малкия му ръст всеки го е галел. Още като дете са му казвали Джидженото Иванчо. Даже има случай — като идват русначите, го слагат в бурузан. Той влиза и се загубва, не се вижда, че има човек.

Като бяхме в Бърдарски геран, ни покани на гости в Оряхово моя леля, неня Тудория, много богата. Тя е сестра на баба ми по майка, на баба Васила. Но са само от една майка — бащите им са различни. Тогава за първи път видях Дунава. Там прекарахме цялото лято, кръстихме Лушка. Записахме я Лукса под румънско влияние, една от дъщерите на неня Тудория носеше това име. Навярно е дошло от Румъния — нали живееха в Оряхово. Там е умряла моята прабаба, певицата Христина. Мъжът на неня Тудория,

Данаил Георгиев, е вуйчо на Орлин Василев — свако Данаил, македонец. Владееше много земи. Неговият внук е отрицателният тип в „Тревога".

— Навярно на Борис. Как се казва този внук?

— Не го знам.

— Какви спомени имате от Бърдарски геран?

— Направи ми силно впечатление. По-късно го описвам в един от разказите си, в „Нощни пеперуди"[1]. През лятото, преди да заминем за Оряхово, майка ми ни уши бели жоржетени престилки с кърпички. Не мога да ги забравя. Тя беше голям естет, подреждаше къща.

— Докога бяхте в това село?

— Там завърших трето отделение. Наближаваше учебната година — не зная как баща ми си уреди въпроса и веднага отидохме в Шумен, а оттам — на гара Каспичан.

— Защо се преместихте?

— В Бърдарски геран баща ми се скара с католишкия свещеник, който преподаваше вероучение. Започна да копае кладенец, за да има вода за училището, но нищо не излезе от това. Скара се и с някои други големци и го уволниха. Изобщо баща ми беше авантюрист. Човек на идеите, които мъчно реализираше. Не беше практичен като брат си Жеко. Той приличаше по характер на дядо, а чичо Жеко — на баба. И на вид беше рус — същински дядо Ради. А чичо Жеко — черноок като майка си. Баща ми беше завършил педагогическо училище с пълно отличие. Казвах му, че чичо Жеко с по-малък успех е станал професор. А той: „Аз се ожених, деца отгледах, помагах на България да няма в София празноскитащи" — да не оказват лошо влияние върху мене и другите деца.

— Че вярваше ли си сам? Това са непостижими цели.

— Увличаше се в приказките си. Цял пламваше. Малко хора са го виждали — почти всички умряха. Хубаво е и друг човек да го види с други очи. Анна Каменова го ценеше, не го смяташе невъзможен човек.

— Вие имате много ярки спомени от детинството си. Намирате ли някаква връзка между тях и постиженията си като детска писателка?

— Да, голяма. Местенето обогати представите ми за живота.

— Много педагози са решително против промените в детския живот в ранна възраст. Как бихте се отнесли към такова становище въз основа на собствения си опит?

— Промените дават много впечатления, които се отразяват благотворно върху един писател. Може би педагозите смятат, че те преуморяват детската психика, но у мен не се е получило такова нещо. Използувах ги за устни разкази пред моите братчета и сестричета.

— Каква беше дейността на баща Ви в Каспичан?

— В Каспичан баща ми създава училище за железничарските деца. Сега там го смятат основател на училището, имат портрета му. В същност назначиха го в Шуменското педагогическо училище — оттам си получаваше заплатата — и го командироваха да преподава по гарите на железничарските деца. Занимаваше ги от гара на гара, колкото да се каже, че учат. А той обичаше да пътува — не го свърташе на едно място. Той е първият учител в подвижни училища. Почти по същото време създаде и постоянно училище с помещение. Отделиха му един дюкян за класна стая, той прибра семейството си от Шумен — там го беше оставил — и го настани в съседно помещение. Преподаваше на слети отделения. Мене ме остави на първо време в Нови

[1] Калина Малина. Лъвицата. — В: Нощни пеперуди. Разкази. — Литературен глас, 1938.

пазар. Старците* не искаха да се разделят с мен. Помагах им, а и аз обичах да седя при тях.

Като организира училището, баща ми прати през коледната ваканция файтонджия в Нови пазар да ме доведе. Заварих класната стая преградена с одеяла. Готвят забава. Веднага ме включиха в програмата. А аз пеех много хубаво. В Нови пазар бях научила една песен, с която младежите се сбогуваха с училището. Имаше много непознати думи, но мелодията беше разнообразна — за всеки куплет различна — и аз я пеех с голямо вживяване. Много ми ръкопляскаха. И този успех породи у мен желанието да остана при родителите си. В Нови пазар не устройваха такива забави. По този повод баба Катерина се скара с баща ми. Същата година тя почина.

А какво стана с второто ни дете Василчо? То почина по невнимание на майка ми. Аз заболявам от дифтерит. Вземат ме в болница. Аз съм била много красиво дете. Притежавам от онова време снимка, правена от придворния фотограф Карастоянов. Баща ми не пожелал да се раздели с мен и отива в болницата. Братчето ми е едва на 40 дни, завито в пелени. Когато започнала дезинфекцията, не го забелязват и го задушават.

— А къде е била майка Ви?

— Тя се уплашила от хората с бели престилки и избягала вън, без да знае, че те ще пръскат стаята.

По онова време не лекували дифтерита със серум, а режели направо гърлото. Баща ми се възпротивил: „Няма да позволя да ми обезобразите хубавото дете.“ Казали му: „Има само едно средство, но не сме го изпитали.“— „Изпитайте го!“ А то било впръскване на серума през коремчето. Така че върху мен изпробвали това средство, което сега широко се прилага.

— Бихте ли разказали за някои Ваши силни преживявания от детството?

— Най-силното е, когато ни изгониха на улицата посред зима. Живеехме в някакъв сутерен в София и съседи ни приютиха пак в сутерен. Имах тежко детство — глад, болести, безпаричие, местехме се от квартира в квартира, от селище в селище — пътувания в студ или през големи горещини. Всичко това са трайни преживявания. А като се прибавят и някои отделни случаи, става ясно защо в моите произведения за деца и възрастни надделява социалният елемент.

— Бихте ли си спомнили местности, които в детинството са Ви правили силно впечатление?

— Да. Величествената скала над Мадарския конник. Често посещавах тази местност, защото баща ми беше учител в Кюлевча — село, разположено над тази скала.

— Кога живеехте в Кюлевча?

— Семейството беше в Шумен, а той учителствуваше в Кюлевча. Прехождаше всяка неделя.

Имах и съученичка от село Мадара, Добра Стойчева, която живееше при нас в Шумен. Като влязох в гимназията, напуснахме къщурката на дядо Стефан край гробищата и наехме старинната къща на Сахатчи Бойо, като приехме няколко ученички на пансион у нас. На бедната ни майка не ѝ стигаха нашите грижи, пое и чужди, но се справяше. Това наше жилище, по-право уличката, на която се намираше, съм описала в разказите „Ана“, „Братовчедката на Ана“ и „Певачката“ от книгата „Провинциални сенки“.

Направи ми впечатление Дунав край Оряхово и Етрополският балкан. Както и голямата, т. нар. „Бяла чешма“ в Нови пазар, с много олуци за поене на добитъка.

— Бихте ли споделили някои други силни впечатления от това време?

* Бабата и дядото на Калина Малина.

— Най-напред разкажете за убийството на моята другарка от детинство Фатме. Беше едра, много красива. Тя се ожени, когато бях в Шумен ученичка. Като си кърмела детето (била добре облечена), мъжът ѝ я попитал: „Защо си се облякла така?“ — „Канят ме на гроздобер.“ Той ѝ забил нож в гърдите и я убил. Баща ѝ направи чешмата. Описах я в „Чешмата на Фатме“ в „Провинциални сенки“.

— Запазили сте много от действителната случка в разказа, а и от героинята.

— Героите ми са винаги живи хора, близки до прототипа.

— В училище какви бяха предразположенията Ви към отделните предмети?

— Към литературата. Мразех математиката. Веднъж в час по геометрия написах свободно съчинение за геометричните фигури вместо да напиша урока си. Навярно не съм го знаела. Тогава ни даваха такива внезапни класни упражнения. Учителката ми по литература Евдокия Чанкова винаги ме хвалеше пред баща ми, че в час не свалям очи от нея. Тя най-дълго ме е учила, а по-късно съпругът ѝ ми преподаваше по география в педагогическия курс — Жечо Чанков, автор на много географски пособия и на географски речник. Последните две години в София учителка по литература ми беше Гичева, жена на професор Михалчев.

— Кой Ви насочи към литературата?

— На първо място учителката ми по литература Евдокия Чанкова, която имаше обичай да чете моите съчинения пред класа. Мисля, че това стана и поради необходимостта да забавлявам по-малките в къщи. Отначало разказвах приказки, но децата се сърдеха, когато ги повтарях не в първия им вид. Тогава започнах да ги записвам. Разказвала съм им понякога и цели прочетени романи. „Братя Карамазови“ ли беше? Май „Престъпление и наказание“. В същност задоволявах своя нужда — да разказвам.

— С Достоевски ли започнахте? Не стели записвали други, детски книги?

— В Кюстендил преписвах „Без дом“ на Хектор Мало. Харесваше ми. Все си пишех нещо. Оттам започна литературното ми развитие.

— Имахте ли наклонност към историята?

— Много обичах тоя предмет, особено в прогимназията при учителя Иван Калчев от Видин. Веднъж той ми каза: „Благодаря ти за урока“, защото му го разказах, както той искаше — с допълнителен материал от прочетени книги.

— Бихте ли си припомнили исторически четива, които сте използували тогава?

— Да. На Никола Станев от „Войнишка библиотека“.

— Вие имате преводи от руски и френски . Обичахте ли чуждите езици в училище?

— Обичах френски език. Учителката ми в София Шимшон беше прекрасен човек и добре владееше предмета си. От обич към нея много напреднах по френски. Четях от оригинал и се мъчех да превеждам Бодлер, Верлен, Самен и други от т. нар. „прокълнати поети“.

— После продължихте ли тези занимания?

— Да, покрай Митов бях за кратко време в Париж. Продължавах да превеждам. Превела съм „Малкият Пиер“ на Антол Франс.[2]

— Коя е първата прочетена от Вас книга?

---

[2] Малкият Пиер. Превод от френски Калина Малина. С предговор от Д. Б. Митов. С., Игнатов и синове, 1927.

— Приказка от Андерсен — „Райската градина“. Изпрати ми я чичо ми Жеко в Нови пазар. Написала съм стихотворение по този повод под заглавие „Първата книжка“. Излезе в „Пионерски ръководител“. Ето го:

В мойто детинство много обичах
първата книжка, пратена в дар.
Пролетес беше, аз още сричах,
имах едничък само буквар.[3]

Тогава бях в първо отделение. Прочетох я цялата. После другите книги само ги започвах. Обичах много да играя. Бях много палава. Особено в Кюстендил, дето играех с момчетата от нашата улица, която се казваше „Гороцветна“. А като се разболях от шарка, започнах да преписвам онова, което ми харесва от списанията.

— „Първата книжка“ е публикувана твърде дълго след като сте се радвали на първата си книжка.

— Стихотворението дълго носих в себе си, преди да го напиша. Не е поправяно. Сега откривам, че съм публикувала и стихотворения, невлезли още в книга.

— Кой е първият български писател, когото сте видели?

— Ако не се смята старият Блъсков, който живееше до прогимназията в Шумен и се разхождаше пред нея (дали знаех, че е автор на книги, не си спомням), смятам, че Вазов е първият. Бях ученичка в последния клас на гимназията. Училището беше на „Цар Освободител“. Често сядах на една скамейка, дето имаше хубави храсти и чучурче, откъдето падаше вода в малко езерце. Четях си там, обикновено стихове. Вазов сяда до мен и ми казва: „Дай да видя книжката. Жъ ти я дам.“ Прегледа я. Не му хареса: „То много знаят младите.“ Стана и закрачи бавно към дома си на „Раковски“.

[3] Калина Малина. Първата книжка. — Пионерски ръководител, г. VIII, 1958, кн. 3, с. 7.

Из епистоларното наследство на Теодор Траянов

През февруари 1982 година се навършват сто години от рождението на Теодор Траянов (1882—1945) — голям поет, един от основателите и творците на българския символизъм, създател на своя оригинална поетика, който се нарежда между първомайсторите на българското художествено слово. Неговото поетическо творчество, събрано главно в стихосбирките „Regina Mortua" (1909), „Химни и балади" (1912), „Български балади" (1919), „Песен на песните" (1923), „Романтични песни" (1926) и „Пантеон" (1934), съдържа характерните белези на символистичната поезия, наша и чужда. Ала наред с това в редица стихотворения поетът излиза малко или повече извън сферата на символистическите канони и създава поезия ярка и монументална, в която неговият строен, железен стих, пълен с една вътрешна сила и динамика, с музика и патос, се отличава с такава красота, виртуозност и съвършенство, каквито малцина наши поети са постигнали. Достатъчно е, мисля, да се посочи дори само това достойнство на поезията му, за да се види неговото място в развитието на българската литература.

В ежедневния си живот Теодор Траянов е добър и честен човек, благ и прямодушен в отношенията си към приятели и познати. Много често той проявява голяма отзивчивост към хората, изпаднали в беда, към които съдбата не е била особено милостива. Ласкав, общителен, високо нравствен, той е подпомагал не само нуждаещите се свои близки, но често и съвсем непознати, с всичко, което е могъл в момента да им даде, въпреки че сам той е бил много беден и едва е свързвал двата края.

Човеколюбието и щедрата натура на този обаятелен човек и поет-хуманист намират израз и в епистоларното му наследство, което за съжаление е сравнително малко по обем. Но и писмата му, които са оцелели и са достигнали до нас, съдържат не само информация за живота му, но разкриват също така интересни страни на характера му, на неговата богата душевност.

В архива на писателя Вичо Иванов (1901—1979) намерихме няколко писма на Теодор Траянов, които поместваме тук.

Иван Сестримски

I

5. III. 36
(дата на пощенския печат в Пловдив)

Драги Вичо! Току-що ти получих картичката. Пощаджията я занесъл пак на Гладстон 37!![1] Ще дойда в петък. Ще ти телеграфирам с кой влак

[1] По времето, когато пише това писмо, Т. Траянов живее вече на улица Белчев 11, сега ул. Г. Генов.

ще тръгна.[2] Иска и бай Иван да дойде.[3] Поздрави семейство Стаматови[4], Хрисан[5], Громови[6].

Здравей, Вичо!

Много здраве от твоя бачо Тодор.

II

26. III. 1940

(дата на пощенския печат в София)

Получих всички писма — твои и на Казанджиев.[7] Споделям с известни резерви мнението ти за пиесата.[8] Лилиев още не я е чел.[9] За този сезон е изключено. Нека Казанджиев да има малко търпение. Аз прекарах тежко тази лоша зима.

Много съм разтревожен за живота на Асена.[10] Неговата болест е *рак*. Задушава го и в петък му правиха малка операция, за да може да диша.

Аз те моля, Вичо, да отърчиш веднага при благородния г-н Х. Димов[11] и да му кажеш диагнозата — *рак*. Какво мисли той и трябва ли пълна рискована операция? Или ще му прати веднага лекарство? Пиши ми още днес. Време няма.

Стискам ръката на теб и на великолепната Радка.[12]

Ваш бачо Тодор

Поздрави сърдечно Х. Казанджиев.

III

София, сряда, 10. IV. 40

Чакам с нетърпение известие от теб за разговора ти с г. Х. Димов. Както знаеш, болестта на скъпия ни Асен е *рак*. Няма никакво съмнение. Той не дава да го режат, понеже вярва, че г. Х. Димов ще го излекува.

---

[2] Т. Траянов наистина изпраща телеграма, която е запазена в архива на Вичо Иванов — „Тръгвам 9 часа сутринта. " Върху телеграмата е отбелязана датата, когато е получена от Вичо Иванов в Пловдив — 15 март 1936 г.

[3] Бай Иван е известният литературен критик Иван Радославов (1880—1969).

[4] Семейство Стаматови — става дума за големия български актьор и режисьор Георги Стаматов (1893—1965) и съпругата му актрисата Петя Герганова (1905), които по това време работят в Пловдивския театър.

[5] Хрисан Цанков (1890—1971) през тази година е също режисьор в Пловдивския театър.

[6] Актьорът Георги Громов (1895—1966) също работи в Пловдивския театър.

Трябва да се спомене, че Георги Стаматов, Петя Герганова и Георги Громов участвували в литературната вечер, организирана от Вичо Иванов през март 1936 г. в чест на Теодор Траянов.

[7] Христо Казанджиев (1896—1955) е автор на няколко пиеси и сборник с разкази. Драматург на Пловдивския театър.

[8] Христо Казанджиев навярно е представил ръкопис на своя пиеса в Народния театър — София чрез Т. Траянов, четена и от Вичо Иванов. Не е изключено това да е ръкописът на някоя от двете негови пиеси „Черней, горо!" и „Цар Мурад Мари думаше", които излизат от печат през следващата 1941 г.

[9] Николай Лилиев е драматург на Народния театър в София и авторът е чакал мнението му за представената пиеса.

[10] Асен Траянов (1885—1940) е брат на Теодор Траянов, емигрирал през 1923 г., след преврата на Девети юни с. г., в Южна Америка. По-големи подробности за Асен Траянов съдържа книгата за него от Вл. Манев „Един българин из джунглата", 1977, с. 144. За него се споменава и в мемоарния разказ на Б. Райнов „Пътят за Санта Крус". Литературен фронт, броя от 5 декември 1974 г.

[11] Хаджи Димов е народен лечител от Пловдив, познат на семейство Вичо Иванови.

[12] Радка е съпруга на Вичо Иванов, който в продължение на десет години (от 1934 до края на септември 1944 г.) е главен библиотекар на Пловдивската народна библиотека.

Асен не може да напусне София, понеже всеки ден трябва да ходи да нагряват гърлото му с ултравиолетови лъчи, за да не се подуе и да го задуши! Инак той щеше да тръгне с тебе. Но време за бавене няма. Помоли г. Х. Димов да му изпрати лекарствата. Свидетелство ще му даде Чолаков.[13] (Утре ще ида при него.) Много се боя Асен да не се застреля с пистолета си. Днес реших да го взема от нощната му масичка. Такова е положението: критическо. Единствената надежда е г. Х. Димов. Иди веднага при него и апелирай към благородството му, за да побърза и изпрати лекарствата. Съобщи веднага телеграфически.

Стискам ръката на двамата ви.
Ваш бачо Тодор

IV . . .април 40
(дата на пощенския печат в София)

Току-що получих препоръчаното с праха на г. Х. Димов. Но Асен не може да го вземе, понеже е в Париж! Ето какво стана! Нашите гении — лекари от болница „Царица Йоана" щяха да уморят Асена с голямата си наука. Но за щастие големият французки ларинголог професор Леметър чул за болестта на Асена и поиска да го прегледа. Прегледа го добре в една частна клиника и заяви, че *не е убеден* напълно в диагнозата на нашите гении. „Може да е рак, но може и да е някоя тропическа болест!" Трябвало 6 седмици изследване! При това, като изследва на Асена гърлото (със свои апарати и огледала), заяви, че и *рисунките* на нашите гении са неверни! ! ! А Асен едва дишаше! „Не искам никакви пари за лекуването и изследването — заяви професор Леметър. — Само пътя да си плати болният." Асен му каза, че има в Пловдив един българин г. Х. Димов, който лекува рак! „Защо не — заявил професорът, — ние нищо не знаем за рака!" Той взе Асена със себе си (безплатна карта получи Асен от дирекцията на железниците), за да го подложи на изследване в своята клиника. „Няма време за чакане! Всеки миг може да се задуши болният! Той ще пътува с мене в експреса и в случай на криза ще му отворя гръкляна под гласните връзки, както на децата при опасност за задушаване при дифтерит." Леметър страшно заобича Асена и му каза: „Ако болестта Ви е рак, ще Ви облекча в Париж и Вие, вън от опасност за задушаване, можете да продължите лекуването в Пловдив." И наистина Асен можеше да се задуши всеки миг. Каква е болестта — професорът ще ни пише. След 6 седмици Асен ще се върне. Ако наистина е *рак* болестта му, нашият благороден г. Х. Димов ще го излекува. Аз ще дойда за панаира в Пловдив, за да стисна десницата на г. Х. Димов и да го помоля да помисли върху *моята* болест.[14] Асен те моли да благодариш на г. Х. Димов. „Ако моята болест е рак, само Х. Димов може да ме излекува! !" Той заяви същото и на професора. Сега, Вичо, благодаря ти от сърце за твоята сърдечна грижа за Асена. И вярвам, че г. Х. Димов, ако наистина Асен има рак, ще го спаси! ! !

Сърдечно много здраве на теб и Радка! Поклон и поздрав и на г. Х.Димов.

Твой бачо Тодор

---

[13] Д-р Димчо Стоев Чолаков е писателят и преводачът Димитър Стоевски.

[14] Както е известно, Т. Траянов е имал болно сърце.

V

София, 24 юли 1940

Драги Вичо,

Онази вечер се завърна от Париж нашият Асен. Онзи ад, който е бушувал над Франция,[15] само Асен, царят на Джунглите, е можал да го преживее и изживее по необикновен начин. Необикновена съдба! Гладувал е ужасно. Нали знаеш, че той от м. април гълта много мъчно и се хранеше само с масло, мед и компоти! А течности не можеше да гълта. В Париж му наливали мляко и бульон в стомаха с маркуч! А при бягството — къде тези удобства! Гладувал е като пустинник и светия. Едва в Мюнхен, в болницата, го нахранили с мляко и бульон! След това за София — пак пустиннически глад! Само сянка от кожа и кокали, а не човек, се върна в София. Д-р Чолаков му каза, че само неговото здраво биволско сърце го е спасило! ! ! В Париж не се е оставил да го режат, защото аз му препратих твоите писма с мнението на г. Х. Димов. Той искал моментално да се върне, но границата затворена! За да не му се разпространява болестта — нагрявали го с радий през 2 дена. Но става катастрофата и всичко бяга! Асен остава на улицата. Без никой да се погрижи за него! Много се обидили господа учените, че той не се оставил да го режат. А и един млад доцент, д-р Сухе, го посъветвал тайно да не се оставя да се правят опити с него, като му развил теорията, че ракът може да се цери само отвътре, с лекарства, а не чрез нож! Асен му казал, че има в България един мъдър старец, който по своя метода лекува рака! „Тичайте при него!“ — го посъветвал доцентът. Но същия ден границата била затворена. И почва мъката на нашия Асен! Сега лежи. Едва тука го напуснаха силите му. Но не може да гълта! Яде само масло, мед и пъпеши! Твърда и течна храна — не може. Задух няма никакъв. Но от глад и изтощение е толкова слаб, че не може да ходи. Ти ми беше писал, че като се върне от Париж, г-н Хаджи Димов ще му даде да пие ленено семе и лекарство. Ще му ги наливам с маркуч в стомаха. Д-р Чолаков, знаеш го как презира много работи от медицината, настоява час по-скоро да се почне лекуването. В петък-събота ще се върне д-р Шиваров[16] от отпуска и ще даде свидетелство, подписано от д-р Чолаков. А ти, великолепни Вичо, още днес иди при г. Х. Димов, съобщи му, че Асен се върна и го помоли да ти каже как да направим лекарството с лененото семе, а също помоли го да изпрати и бинлъка с водата. (Ти ще го изпратиш чрез агенцията.) Няма време за бавене.

Поздрави сърдечно г-н Х. Димов.

Много, много здраве на теб и Радка от бачо ви Тодор.

PS. Пиши ми веднага (или телеграфирай!), ул. Белчев 11.

PS. Чолаков каза, че Асен е толкова изтощен, че не може да пътува!

---

[15] В началото на юни 1940 година хитлеристките войски нахлуват във Франция и окупират голяма част от територията ѝ, включително и Париж.

[16] Д-р Никола Шиваров е известен по онова време ларинголог в София.

Неизвестни писма на български писатели и критици до Васил Ставрев

В архива на Васил Ставрев — учител по български език и литература, автор на книгата „Рабиндранат Тагор — живот и творчество“, с предговор от Ас. Златаров (1927), се пазят писма от изтъкнати писатели, критици, общественици — Ст. Загорчинов, Н. Ракитин, М. Белчева, д-р . К. Кръстев, К. Иречек, Ал. Тодоров — Балан, Хр. Борина, И. Даниел и др. Някои писма вече са публикувани („Подател — Мара Белчева“. — Народно дело, 7. I, 1977, „Непубликувани писма на д-р Кръстев“. — Литературна мисъл, 1979, № 10).

В. Ставрев като учител по литература във Варна от 1911 до 1929 г. развива разностранна културна дейност: председател на Дома на изкуствата, организатор на Варненски летни музикални тържества, автор на театрални критики. През 1926 г. излиза от печат неговият превод на „Садхана — пътят към съвършенството“ от Рабиндранат Тагор, с предговор от Н. Райнов, година по-късно — книгата му за Рабиндранат Тагор.

Тук публикуваме едно писмо от д-р К. Кръстев (1918), шест писма от Хр. Борина (1921—1926), две писма от Ст. Загорчинов (1925), (1927), едно писмо от племенника на П. Яворов — Н. Найденов (1925), едно писмо от д-р Димо Тодоров (1926) и едно писмо от Мара Белчева (1927).

Лиляна Ставрева

Г-н Васил Ставрев
учител в Машинното у-ще
Варна

София, 30. IV. 1918 г.

Любезни г-н Ставрев,

Онзи ден най-сетне Ви пратих Веркович.[1] От септември не бях ходил във вилата, а той беше там; оная седмица едвам намерих 2—3 дена да отида да прекарам там. Пролетта вече дойде, àко и някак несетно — не я чаках и не я сетих, — и мен ми иде на ум за моето обещание. Имах намерение още на Томината неделя да бъда във Варна, но се ангажирах за лекции на фронта, за където и заминаваме на 6. V. десетина души колеги. За 18 и 19 се ангажирах да бъда в Свищов, тъй че за Варна остават дните — 25 и 26-ти май — след „Кирил и Методий“ — петък. Няма ли това да е пречка? Струва ми се, че Вие

[1] Ст. Веркович. Веда Словена. Београд, 1874.

празнувате много тържествено и ще има умора на следващия ден и дни. Могло би тогава на 18 и 19 да бъда във Варна, а 25 или 26 — в Свищов, още има време да променя. Телеграфирайте ми през празниците тук, коя дата ще предпочетете. Темата знаете — две до три лекции ще бъдат — една в събота вечер, а две в неделя. Господин Тодоров[2] да приготви и музикални номера. Също и четения да има из Славейкова.

Сърдечни поздрави на госпожата, на Сакъзова[3] и Вам
Д-р К. Кръстев

ПП. Бях написал писмото, когато получих Вашето от 24-ти април. Нека датата за лекциите да остане 25 и 26;аз ще гледам или да дойда по-рано, или да остана 2—3 дена след лекциите.

На г-на Пенчева[4] ще пратя 30—40 броя от книгата за Алека, от нея имам още, другата се свърши.

Г-н Васил Ставрев
ул. Шопска № 16
Варна

София 12. IV. 1921 г.

Драги Ставрев,

Благодаря ти от сърце за пратените ми два превода.[5] Те са интересни и добре извършени. Особено ти благодаря за работата от Рабиндранат Тагор, в която са казани тъй правдиви и ценни мисли. Статията за драматическото изкуство е напечатана в книга 2, която след ден-два ще бъде окончателно готова. А Тагоровата ще влезе навярно в книжка 3. А не би ли превел ти и цялата Тагорова книга „Садхана", из която си взел тая статия? Книгоиздателството „Слънце"[6] с благодарност ще я издаде. Това ти обещавам като негов редактор. Пиши ми по тоя въпрос. А съобщи ми също и издателски фирми в чужбина, откъдето бих могъл да я доставя на Народната библиотека. Поздравявам те най-сърдечно,

Твой Христо Борина

ПС. В случай, че не получаваш редовно„Слънце",съобщи ми — да наредя препращане.

София, 2. VIII. 1921 г.

Драги Ставрев,

Статията ти за „Народно и индивидуално творчество в развитието на българската литература" получих още на времето, но поради претрупана работа не бях я още чел. Сега я прочетох и я намирам много добра; такива разбирания по въпроса имам и аз. И аз като тебе съм убеден, че литературата на един народ не може да роди нищо с по-трайна ценност, докато не пусне здраво корени в собствена почва; до тогава тя ще бъде анемична и безжизнена, каквато е нашата в по-голямата си част днес.

---

[2] Коста Тодоров — музиковед, учителствувал във Варна.
[3] Борис Сакъзов — учител по литература.
[4] Никола Пенчев — учител.
[5] Превод из „Садхана — пътят към съвършенството" от Р. Тагор.
[6] Слънце — двумесечно списание за литература и свободна трибуна за обществени въпроси, 1919/1921.

Статията ти навярно ще влезе в тази книга на списанието, която ще се печати през септември.

Скоро ще бъдат печатани и другите ти работи, пратени по-рано — за дадаизма и за Гьоте.

За превода на Тагоровата книга какво да ти кажа? Прав си, като казваш, че е съвсем ниско оценен с такова плащане. Но ти би бил също така прав, даже още по-прав, ако речеше, че днес у нас (пък изглежда, че не само у нас!) трудът на учения, на писателя се цени много по-долу от труда на дърваря например. А кой е крив за това?

Днес на интелектуалния работник, на писателя частно, предстои едно от двете: или да се откаже от призванието си и да употреби на друго поле силите си, дето ще получи по-добро възнаграждение, или с пълно съзнание на трудностите да продължава да носи своя тежък кръст, който винаги е изисквал големи жертви. Но аз мисля, че никой роден да бъде писател (защото на този свят всеки е роден да бъде нещо!) няма да се откаже от своя кръст, колкото и тежък да е той. Защото без Голгота словото е празен звук! Така е, драгий мой. Макар и слабо платени пак ще се ровим, ще издирваме, ще пишем, а за катадневния ще си помагаме било със стенография, било с коригиране на чужди работи, било с чиновничество и т. н. Разбира се, няма да преставаме да се борим за по-добро, то се знае.

Но още две думи за превода на Тагоре. Към казаното горе, ето какво смятам да направя още: ще кажа да се печати с по-едри букви, за да излезе книгата по-голяма, а надявам се, че заедно с това и изданието ще излезе по-хубаво. Но добре ще сториш да я преведеш тази книга.

Поздравявам те най-сърдечно и ти пожелавам всичко добро,

Твой Христо Борина

София, 15. XI. 1923 г.

Драги Ставрев,

Най-после получих писмото ти, пратено чрез Дома на изкуството. Аз наистина не живея вече в старата къща. Адресът ми сега е: ул. Раковска № 181.

Пращам ти днес превода на „Садхана". Колко добре ще бъде да намериш издател. Тази книга трябва да се яви и на български. Тук аз питах някои издатели, но никой не се наема. На книжната търговия никак не ѝ върви в последно време. Хората се борят за всекидневния.

Питаш ме за „Слънце". Сега не съм дирил издатели, но и да диря, надали ще намеря. Лани потърсих — не найдох. Ще чакам по-благоприятни времена, които един господ знае кога могат да дойдат. Но като ти казвам това, да не мислиш, че го казвам от отчаяние — не! Тази криза трябва да се изживее, тя е неизбежна. А поради нея човек трябва да се съобразява и да направлява волята си в най-целесъобразна посока, да дири пътища, по които по-малко сили би разпилял нахалос, за да постигне гонената цел. При днешните непосилно тежки условия да се издава списание — едно сериозно списание — е крайно рисковано.

Да имах свободно време, аз и по друг начин бих постигнал това, за което смятам че съм годен, но време не ми достига.

Изкарах една година със свободна, т. е. частна работа. Сега от 10. VIII. съм на служба в Дирекцията на печата. И съм зает от сутрин до тъмна вечер,

а понякога и нощем имам работа. Така бе до днес; как ще бъде по-нататък — не зная!

Мъчнотиите на всекидневния живот се натрупаха толкова много над главата ми, че хич не видя кога и как ще се разправя с тях. От дълго време нищо не мога — по-право нямам време да напиша и това ме много измъчва. А върху толкова много неща има да се пише и много нещо да се каже, но. . .

Пък какво ли ти разправям това, като че ли ти сам не преживяваш същото, а може би и в по-широки размери от мен.

Преди няколко дни говорих с Бабев за тебе и за твоя превод. Той те моли да му пратиш нещо за „Листопад“[7], ако желаеш, прати му и от „Садхана“. Ще го печати с удоволствие.

Желая ти всичко добро и ти пращам най-сърдечни поздрави от жена ми и мен на тебе и госпожата ти,

Твой Христо Борина

София, 23. I. 1924 г.

Драги Ставрев,

Кутинчева познавам отдавна, той си разбира от работата като печатар, а сега се учи и ще се научи и да разбира и като издател. Аз бих ти препоръчал да му дадеш „Садхана“ за издание. Ще ти направи хубаво издание. Аз мога да ти я коригирам, за да не се допуснат грешки. Хонорар навярно ще ти плати между 200—300 лева на кола.

А не можеш ли написа ти и една кратка характеристика на Тагоре? Добре ще бъде. Фотографията можеш да приложиш към книгата.

Съобщи ми нещо за тамошния Дом на изкуствата.[8] Сега е основан такъв и в Пловдив. Сърдечно те поздравявам,

Твой Христо Борина

София, 27. XII. 1925 г.

Драги Ставрев,

Най-хубави клишета правят в Придворната печатница. Цената им е 1 лв на кв. сантиметър; Портрета е 6×8, значи ще струва 48 лв. Когато желаеш съобщи ми за да оставя да бъде направен. Избор на хартия за корица няма, трябва да направиш каквото се намери. Пък и що ли ти трябва да харчиш за такива неща. Красиво издание може да се направи и без луксозни корици; ще зависи много от буквите и от разпоредбата — от вида, който ще се даде на страницата. По скандала в театъра мога да ти кажа туй: има ли пушек, трябва да е имало огън! Най-дълбоката причина за станалото се крие в скандалното уволнение на стари и заслужили артисти , които са създали Народния театър като Златарева, В. Игнатиева, Ив. Попов и други. Не знам кога най-после ще престанат тия грозни произволи у нас.

Със сърдечен поздрав,

Твой Христо Борина

[7] Листопад — двуседмично литературно-художествено списание, 1913/35, ред. Д. Бабев.

[8] Дом на изкуствата — основан във Варна през 1923 г. с председател Васил Ставрев.

Прага, 16. II. 1926 г.

Драги Ставрев,

Четох последните дни, че преводът ти на „Садхана“ е излязъл; ще чакам да ми пратиш екземпляр. Научих и за другата деятелност, която развиваш с четенията си. Поздравявам те най-сърдечно.

Чехите много се интересуват за Черноморското крайбрежие. През идното лято мнозина се канят да посетят морските ни бани. По тоя повод аз писах на кмета и го молих да прати някои сведения. Ти не би ли могъл да напишеш описание на Варненския бряг и баните, за да бъде публикувано тука? Поговори с кмета и ми пиши.

Най-сърдечно те поздравявам,
Твой Христо Борина

Васил Ставрев
ул. Шопска № 22
Варна

София, 5. X. 1925 г.

Драги Ставрев,

Вярвам, че изпълних добре и трите поръчки, макар с второто си писмо ти да ги намаляваш на две. Така че: В „Акация“[9] действително са на път да сложат „Садхана“ под печат, чакат само от тебе отговор за предговора. Ти вероятно си вече получил както твоя, тъй и тоя на Николай Райнов. Ти (или те, не знам), си искал да прегледаш и сравниш двата. Има, изглежда, различия в правописа на самото име — Райнов — Тагоре, а ти — Тагор. Как ще изравните тая разлика в четенето? За писмото на секретаря на Тагоре, те, като че ли, не знаят нищо. Желателно е, мисля, да се напечата в един послеслов това писмо. До нейде ще ликвидира спора за произношението на името. Тъй че, там всичко е наред — до края на ноември книгата ще излезе.

Отидох в „Акация“ до нейде и за една моя работа. Струва ми се, че Надежда[10] ти е говорила за моята книга „Легенда за Света София“, която искам да издам. Издател мъчно ще се намери — книгата е големичка — 8 печатни коли, името на автора почти неизвестно, та рекох да се обадя и до „Акация“. Собствено бях им писал още от Варна, но отговор тогава не получих. Сега узнах, че са ми отговорили. Изглежда писмото им е пропаднало. На въпроса за издателство на книгата не получих утвърдителен отговор. Оплакват се, че белетристиката не се чете. Поглъща се само натурфилософско четиво. Но имат желание да започнат издаване на библиотека от издавани и неиздавани литературни работи. Обещават там да поместят моята повест. Кога? Три-четири месеца, а може би повече. Жалко, аз много исках да бъде издадена книгата до края на декември, тая година, за да се явя на конкурса за премии. Бих те помолил — и понеже знам чрез Вичо и чрез Надежда за мнението ти върху четвърта глава, печатана в „Хиперион“[11] — да споменеш няколко думи в някое от идните си писма до „Акация“ и ги поубедиш, че парите им няма да отидат напразно. Ако, разбира се, това мое желание не

---

[9] Ал. Кутинчев — издател, книгоиздателство „Акация“.
[10] Надежда Загорчинова — съпруга на писателя.
[11] Хиперион — месечно списание за литература и изкуство, 1922/31, ред. Т. Траянов, Ив. Радославов, Л. Стоянов.

ти се вижда смело и неоснователно. Пиши ми, какво можеш да направиш. Колкото за учителско място в Техническото училище — безрезултатно, уви. Ходих днес след обяд. Оказа се че наистина е имало ваканция по немски, български и френски език, но намерили учител, който взел и трите предмета. Това са били само допълнителни часове, поради увеличението на паралелките. В нашето училище по немски език е д-р Тумпаров и то като лектор — неизгодно за теб, а български език не се преподава никак. Ако, разбира се, се яви нещо за теб или главно — обърнат лектора по немски език на щатен, ще побързам да ти се обадя.

Изглежда, че не си доволен от твоите чорбаджии и разбирам това. Идеята да дойдеш тук е прекрасна, но ще трябва да почакаш до идната учебна година.

Работа ние почнахме от 1-ви този месец. Имам 18 часа засега, доволен съм твърде много. Условия материални като в Машинното училище,[12] но има и преимущества: близо, по-голям ред, удобства и пр. Ние не сме се напълно още уредили, та дори и не успяхме да отидем на премиерата на „Омуртаг“ — една крайно безжизнена и несъстоятелна пиеса.

Все ми е мъчно за хубавата, бяла и тиха Варна. София е страшно мръсна, черна и многолюдна.

Поздрав на Арнаудова[13] и на всички други. Надежда поздравява госпожата, а Севар[14] — своите другари по игра.

Поздрав,
Ст. Загорчинов

София, 3. II. 1927 г.

Драги Ставрев,

Получих твоята книга[15], за която много ти благодаря. Предадох другата книга на Вичо. Искрено те поздравявам; книгата е много добре написана и личи грижливото проучване на творчеството на Тагоре. Напълно споделям мнението на един вестник, че си най-добрият познавач на Тагоре.

Не забравяй да се обаждаш. Вл. Василев вече няколко пъти ми се извинява чрез други лица за критиката. Бил подведен и щял в първата книжка на „Злагорог“ самичък да поправи стореното.

С поздрави на теб и госпожата.

Стоян Загорчинов

Подател:
Стоян Загорчинов
бул. Евл. Георгиев № 32
София

---

[12] Я. Арнаудов — професор във Висшето търговско училище — Варна.

[13] Ст. Загорчинов е бил преподавател във Варненското машинно училище от 1920/25 г.

[14] Севар — син на Ст. Загорчинов.

[15] В. Ставрев. Рабиндранат Тагор — живот и творчество. С предговор от А. Златаров, библ. „Великани на човечеството“, изд. „Акация“, С., 1927.

Васил Ставрев
ул. „Шопска“ № 22
Варна

30. XII. 1925 г.
гр. Стара Загора

Уважаеми господин Ставрев,

Позволете ми, при все че не Ви познавам, да поднеса моите големи благодарности за хубавия отзив във вестник „Време“[16]. С това Вие подпомагате твърде много разсейването на една низка клевета, изкуствено създадена от хора, напоени от злоба и завист, хора, които Яворов засеняше.

Аз изпълних, макар и късно един скъп за мен завет, с единственото желание да хвърля светлина по трагедията и с това да дам възможност да изгрее пред бъдещите поколения ликът на Яворова с ореола на невинен мъченик.

Подкрепа като Вашата ме особено много радва.

Приемете още веднъж благодарностите ми.

С почит Н. Найденов[17] — племенник на Яворов

П. С. Днес Ви изпратих една книга, ако Ви е възможно и ако обичате посочете ми някои лица, които биха могли да разпространят книгата във Вашия град, па и в други градове, за да им я изпратя.

Васил Ставрев
ул. Шопска № 22
Варна

София, 10. XII. 1926 г.

Любезни господин Ставрев,

Вие сте искали част от ръкописа за Рабиндранат Тагор, за да попълните нещо.

Използувайте случая и поместете нещо и за възгледите му относно съвременния фашизъм, към който той се отнася отрицателно; а също така относно възгледите му относно Русия, към която бил се отнасял със симпатии, както пишеха някои вестници. Тия му възгледи биха намерили изява в общото му идейно-философско мировъзрение.

Вие сте имали случай да говорите лично с него в Русе. Тогава Вие сте по-щастлив от нас, софиянци, малцина от които имахме случай да слушаме словата му в Театъра. Аз можах само да го видя на гарата, но на конферансите му не отидох, по ред съображения.

С поздрав
Д-р Димо Тодоров

Подател: Д-р Димо Тодоров
ул. Алеко Константинов № 15
София

---

[16] Време, независим вечерен вестник, Варна, 1925/26 г.

[17] Н. Найденов. — племеник на Яворов, вж. Г. Найденова — П. К. Яворов — Летопис за живота и дейността му. С., 1959, с. 729.

Г-н Васил Ставрев
Учител в Търновската г-я
Варна

19. VIII. 1927 г.
с. Каменица, Пещерско

Уважаеми г-н Ставрев,

С голяма радост получихме интересната Ви книга[18] за Рабиндранат Тагора. Не сме я още прочели, защото имахме чужденци-гости (проф. Германус, Дамияни[19] и др.), тия дни, но преди да пристъпим в тоя храм, искаме да Ви благодарим за вниманието. Ще Ви изкажем по-сетне впечатленията си. Ще ли останете във Варна или ще се приберете в София при своите близки.

Искрени поздрави,
Мара Белчева

И от мен благодарности и поздрави,

Дора Габе

[18] В. Ставрев. Рабиндранат Тагор — живот и творчество. С предговор от А. Златаров, библ. „Великани на човечеството", изд. „Акация", С., 1927.
[19] Енрико Дамияни. (1892—1953) — италиански филолог, българовед.

История на „незавършеното настояще“

Преди години, когато в Института за литература се подготвяха и обсъждаха очерците по история на най-новата българска литература, мнозина скептично свиваха рамене. Не прибързваме ли да уловим и закрепим в литературноисторически понятия и категории един процес, който се разгръща буквално пред очите ни, „в светлината на историческото настояще“?

Историята на „незавършеното настояще“ е вече реален факт. Сега тя е нужна не само на българските читатели, но и на онези познавачи и ценители на българската култура в чужбина, които следят с интерес днешното ѝ развитие. А то за пръв път е показано цялостно и системно — в органичната му връзка с предшествуващата художествена традиция, с етапите и тенденциите му, с многообразието и сложността му.

Като изясняват последния съвременен етап от българския литературноисторически развой, „Очерците“ увенчават едно дело, чието начало бе положено още през 50-те год. Те са продължение и завършък на четиритомната академична история на литературата, която обхваща времето от IX в. до Деветосептемврийската победа. И не само поради естествената приемственост на равнището на фактологията и единното полиграфическо оформление на двете издания. Съществено е тяхната вътрешна, концептуална връзка. Бихме я определили като двупосочна, противоречива. Авторският колектив на очерковата история се е стремил да запази и затвърди ценното от социологическия подход на предшествуващата историографска традиция, но заедно с това е пренесъл и някои нейни същностни недостатъци. От друга страна, потърсени са нови, по-модерни изследователски гледни точки и сцепления в съответствие със съвременното равнище на критиката и литературознанието ни, които не навсякъде дават очакваните резултати. В този смисъл не можем да не се съгласим с предговора към първия том: в историята на най-новата ни литература действително се оглеждат и силата, и слабостта на националното ни литературоведско мислене от изминалия четвърт век.

Принципите на литературната историография занимават изследователите не от вчера. В неедноктатните обсъждания все по-настойчиво излиза на преден план въпросът за периодизацията на националното ни литературно развитие. И все по-категорични стават възраженията срещу едностранчивата, механистична представа за връзката между историята на обществото и нейното отражение в изкуството.

В съгласие с основните принципи на марксическото литературознание „Очерците“ представят съвременната българска литература като летопис на народните изживявания след Девети септември, като съвест и самопознание на епохата. Подчертана е „задължителната взаимна обусловеност“ между историческите събития и породените от тях литературни форми. Върховите събития в най-новата ни обществено-политическа история — Деветосептемврийската победа и Априлският пленум, добиват поради това стойността и на литературноисторически граници.

Дотук моделът на очерковата история следва традиционните периодизационни принципи. Подобна приемственост не е лишена от основания: съвременният литературен процес се „вписва“ в многовековното ни духовно развитие, запазвайки и доразвивайки неговите демократични, народностни, борчески традиции.

Идеята за социалната определеност на изкуството обаче днес не бива да бъде просто повторена — това би значило да повторим на практика недостатъците на четиритомната история, отразила социологическото мислене на 50-те год. Очерковата история е крачка напред в това отношение: условният характер на литературноисторическите граници е многократно подчертан, а изразен и чрез по-различната ѝ композиция. Като описва художествените явления в тяхната задължителна хронологическа последователност, авторският колектив ги разчленява и систематизира в зависимост от тяхната жанрова характе-

[1] Очерци по история на българската литература след Девети септември 1944 година. С., 1979. Кн. 1; 1980, Кн. 2.

ристика, а не както в четиритомната история, в поредица от портрети на отделни автори с предхождащи ги обзорни въвеждащи глави.

Новата композиционна схема има редица предимства. Тя позволява да се проследи литературният процес в смяната на теми и проблеми, но и като последователно преобразуване на жанровите форми на равнището на поетиката и стилистиката. Паралелно очертани, линиите на поезията, на разказа и повестта, на романа и на драмата свидетелстват, че общите тенденции получават в рамките на отделните жанрове специфични измерения, че всеки жанр има свои вътрешни норми, а оттам и свои развойни темпове. Така единният художествен процес се разкрива вече не така единен по отношение на границите, които го разчленяват. Ако поезията откликва спонтанно на жизнените изменения, реакцията на разказа и повестта е доста по-забавена. Е. Константинова и К. Куюмджиев много точно отбелязват: зрелите постижения тук не идват веднага след Април 1956 г., а едва към втората половина на 60-те год., след един предварителен етап на творчески търсения и избистряне на художественото метод. Що се отнася до романа, процесите в него протичат най-бавно и резултатите са най-късни поради специфичните мащаби и принципи на романовото мислене.

В същност подобни изводи се съдържат в анализа по-скоро потенциално, между редовете, отколкото ясно и недвусмислено обосновани. До тях читателят стига след един професионален — задълбочен, аналитичен прочит. В този смисъл той, така да се каже, досътворява написаното. Но ще направят ли за себе си същите тези изводи широкият кръг читатели, които несъмнено ще се заинтересуват от „Очерците"? Ще доловят ли принципиалните разлики между социологическия подход тук и в четиритомната история?

Съзнанието за сложната идеологическа природа на литературата и за относителната й самостойност спрямо обуславящите я външни фактори е безспорно достойнство на очерковата история. На практика обаче това съзнание е повече заявено, но непоследователно доказано. Така В. Бояджиева говори в очерка за драмата за „качествено новия *скок*" (курсивът мой — С. Б.) в развитието й след 1956 г. Но дали е така *скокообразен* преломът, който донесе за изкуството историческият Априлски пленум? Не подхожда ли тук повече понятието *преход*? В. Колевски пък, изтъквайки свободолюбивия революционен дух и политическата ангажираност на народа ни, пише: „На какво се дължи тази особеност — трудно е да се каже. Нека точните причини определят историците и народопсихолозите."

В същност не само те — народопсихологията не е безинтересна и за литературния историк, доколкото засяга смисъла на художествените процеси. Преди да бъде факт от естетическия развой на един народ, социалната конфликтност трябва да стане факт на самосъзнанието му, да бъде усвоена и пречупена през призмата на душевността му. Литературната история се нуждае от анализ — всеки път исторически конкретен — на психологическия механизъм, по силата на който става „охудожествяването" на обществените събития. Такъв анализ дава тъкмо междинното свързващо звено във взаимоотношението общество—литература, което и днес така често липсва в нашите изследвания. Той до голяма степен ще определи успеха и на бъдещата многотомна история, чието написване предстои. Засега българското литературознание твърде рядко се занимава с него. Оставили са го настрана и авторите на „Очерците". Затова въпреки отделните верни наблюдения периодизационната схема не разкрива докрай сложната специфика на нашето съвременно литературно развитие. Тя носи нещо от оная педантична точност, с която литературните граници в четиритомната история повтаряха преломите в обществено-политическия живот.

Социологията на историко-литературното развитие е само един от неговите аспекти. Систематизирането на материала по жанрове само по себе си предполага в анализа да намерят място литературната теория и поетика, а изменението на темите и мотивите да се разкрие в единството му с динамиката на жанровете и междужанровите съотношения. Още повече изминалото тридесетилетие поставя пред историците много и изключително интересни въпроси из областта на поетиката. Защо спада епическият тонус на романа и след големите епически платна от 50-те год. на смяна идва камерният психологически монороман? Как се променят във връзка с това кратките повествователни форми? Как влияе подемът в поезията, а малко по-късно и в прозата върху облика на драмата?

Едва ли е нужно да припомняме, че подобни въпроси довеждат в края на краищата пак до изводи за социалната природа и социалната функция на изкуството. Погледнати откъм собствено-литературната им специфика, съвременните литературни движения ще се открият като единство — но единство сложно и разнородно, което ще докаже тъкмо тяхната сложна идеологическа същност, ще обогати общата развойна концепция, ще направи по-гъвкава периодизационната схема.

Очевидна е нуждата художествените явления да бъдат осветлени не само откъм тяхната външна, социално-художествена страна, но с оглед и на вътрешно-литературните им закономерности, в преливането от формата към нейното съдържание и обратно. Защото на много места в очерковата история аналитичността спада под равнището, задължително в подобен род изследвания, и надделяват констатациите. Причините за това не

са само субективни. Те се коренят и в незадоволителното състояние изобщо на нашето литературнотеоретическо мислене. Създаването на модерна историко-литературна концепция се предхожда от приносни теоретически проучвания, които са рядкост засега у нас. От друга страна, това, с което все пак разполагаме, не е достатъчно активно усвоено в „Очерците". Като привлича „постиженията на нашата критика и литературознанието ни в тяхното усилие да изяснят и интерпретират съвременния литературен процес", авторският колектив се опира повече на текущите оперативно-критически оценки.

Една от основните предпоставки за успеха на литературната история е наличието в нея на *чувство за художественост*. Традицията в това отношение като че ли носи помалко рискове: в дистанцията на времето е по-леко да разграничим приносите от „неустойките" и да разкрием литературния процес като йерархическа система от ценности. Далеч по-сложно стоят нещата, когато сме свидетели, а и активни участници в художествения процес. Авторите на очерковата история са пристъпили към задачата си с усета и опита на дългогодишни активни участници в литературнокритическия живот. Но заедно с това и със съзнанието за задължителния *исторически подход* към съвременния литературен материал. „Едно културно дело не може и не бива да се оценява само с оглед на естетическите ценности, вложени в него." Тази идея, последователно проведена в „Очерците", е толкова по-респектираща, ако си припомним, че става дума за област, в която „формите са още некристализирали, явленията — в развитие, процесите — незавършени, страстите — неулегнали".

Няма да премълчим, че очерковата история е пренатоварена с фактология. Десетки, стотици имена и заглавия; сюжетни преразкази в анализа на прозаическите жанрове и на драмата; ненужни повторения в очерка за поезията. . . Другите, които един ден отново ще пишат история на следдеветосептемврийския период, несъмнено ще проявят повече избирателност, водени от критериите и социално-художествените задачи на своето време. Но също толкова несъмнен е приносният характер на тази, която имаме днес. Защото в нея намират законното си място и исторически вярна оценка ред творби, които отдавна са престанали да занимават критиците, но които ще се окажат след време неоценимо свидетелство за атмосферата на тридесетилетието, за трудностите и търсенията му. От друга страна, в нея се открояват върхове, които доказват, че съвременната литература продължава, но и сама създава значителни духовни традиции.

Тук ще се спра именно на тези върхове и на тяхното интерпретиране. Съчетавайки историческите и аксиологическите аспекти, авторите на очерковата история отделят специално внимание на най-значителните моменти от литературното съвремие, които изразяват в сгъстен вид днешните му тенденции и закономерности или пък съдържат фермента на бъдещи художествени промени. Така в хода на литературно-историческото изложение се обособяват (понякога дори специално озаглавени) относително самостойни фрагменти — било литературни портрети, било анализи на отделни творби, които и сами вече са знак за висока стойностна оценка и историко-художествена значимост. Всеки от тези фрагменти, въвеждащи детайлно в същността на явленията, е забележителен и с това, че пресъздава индивидуалната неповторимост на художествения факт или творческата личност — качество, което липсваше в четиритомната история. Написани с артистично проникновение и нескрито емоционално съпреживяване, те носят почерка на т. нар. „импресионистична критика", която през 60-те г. направи много за преодоляване на догмите и нормативността в нашия литературен живот.

Яркият емоционален патос безспорно е нужен в една литературна история, която цели да разкрие традицията като наистина жива, активна художествена реалност. Но той поставя и въпроса за мярата, която задължително се налага поради самата специфика на подобен род изследвания. Стремежът към стилово многообразие в „Очерците" надхвърля тази мяра и нарушава органичността им като цяло. Не става дума за разностилието на отделните очерци: то е напълно естествено в съвместната работа на различни изследователи. Нито дори за рязко изразеното двойно авторство в очерка на Е. Константинова и К. Куюмджиев. Става дума за противоречието между сравнително по-спокойния, обективен тон, който предполага историко-литературното изложение, и степента на субективното, допустима в такова изложение. Защото, увлечени от стихията на съпреживяването, авторите на места като че забравят мисията си на историци. Това особено личи у Здр. Петров и у К. Куюмджиев. Интересът към неповторимото своеобразие на индивидуалните творчески профили и постижения затъмнява съзнанието за литературно-историческите цели на анализа. Тогава процесът „спира", зафиксиран в поредица от моментални „снимки", в които понякога отпадат много съществени подробности. Така К. Куюмджиев, вдъхновено и с проникновение, разкривайки света на Радичков, се спира върху сблъсъка в този свят между предисторията и съвременната цивилизация. Проблемът е интересен, но не засяга в пълнота Радичковото творчество. И понеже няма отношение към всички Радичкови книги, става тъй, че извън анализа остава сборникът „Барутен буквар". (Няма го и в раздела, посветен на антифашистката тема.) А това е книга с етапно значение на равнището и на поетиката, и на социално-художествената проблематика след Априлския пленум.

Вече отбелязах, че развитието на литературата след Девети е показано в „Очерците“ в широта и многообразие. Картината би била още по-изчерпателна, ако съдържаше развитието и на критическите и литературоведските идеи през тридесетилетието. Липсата е компенсирана до известна степен от очерка на В. Колевски за проблемите на социалистическия реализъм. Заедно с онези интересни подробности, които привличат и останалите автори, когато разкриват атмосферата на нашия литературен живот, този очерк дава вярна представа за идеологическите измерения на съвременното литературно развитие, както и за съотношенията между художествената практика и критико-теоретическата мисъл. Възраженията тук са свързани главно с разбирането на автора за традиционно-реалистичното изображение на живота („във формите на самия живот“) като най-пълноценна реализация на метода на социалистическия реализъм. Подобно разбиране, многократно подчертавано в хода на анализа, ограничава до известна степен реалното богатство на съвременния литературен процес, многопосочността и пълнокръвието му.

Очерковата история на най-новата българска литература е значително събитие в нашето литературознание. Тя е най-трудна, защото е първа — крачка към цялостно литературноисторическо осмисляне на съвременността. Като продължава постигнатото от предшествуващата изследователска традиция главно по линията на социологическия анализ, тя изразява тенденциите и перспективите на съвременната литературоведска мисъл: стремежа ѝ да разкрие социалната обусловеност, но и спецификата на литературното творчество, да усвои за целите на литературно-историческия анализ интерпретаторската гъвкавост и стиловата неконвенционалност на литературнокритическото мислене.

От друга страна, в нея остават нерешени все още редица методологически проблеми. Те не трябва да бъдат отминати при оценката ѝ, най-малко пък днес, когато предстои да се напише многотомен колективен труд, който да очертае по новому многовековния ни художествен развой. В този смисъл очерковата история е необходима и ценна и с постиженията си, и с потенциално заложените в нея нови изследователски възможности, и с поуките от непостигнатото, без които не бива да прекрачваме към проблемите и задачите на утрешния ден.

Сабина Беляева

Семинар по методологически проблеми на литературната история — „Българското възраждане в европейски контекст“

Теоретическият семинар в Института за литература, посветен на методологически въпроси на литературната история, продължи своята работа през 1978—1980 г. върху темата „Българското възраждане в европейски контекст“. Този важен и недостатъчно изяснен проблем бе разгледан от различни страни в петнадесет отделни сбирки, на които бяха изнесени осем основни доклада; докладите дадоха повод за обстойни изказвания и сериозни разисквания. В работата на семинара взеха участие главно сътрудници от Института за литература, също гостите Цв. Дамянова (от СУ) и В. Паскалева (от Института за история).

Въпросът за общометодологическите принципи и тяхното конкретно приложение бе разгледан от Тончо Жечев в доклада „Книгата на Н. И. Конрад „Запад и Изток“ и някои методологически въпроси на българската литературна история“.[1] Т. Жечев посочи, че някои основни идеи на големия съветски изтоковед за Ренесанса като „световно, а не локално явление“ могат да ни помогнат да проникнем в характера и съдържанието на Българското възраждане. Той изтъкна условността на термина „възраждане“, ограничеността в традиционните формулировки на понятието „ренасанс“ и това, че преходният характер на ренесансовата епоха (преход от феодализъм към капитализъм) в различните страни приема различни форми. Формулира няколко главни особености на Българското възраждане, като застъпи становището, че основно съдържание на епохата е „борба за национално легитимиране и освобождение“, а отличителните ѝ белези са обръщане към миналото на народа (не към античността), преобладаване на политическия и социалния момент, едновременно присъствие на неоднородни елементи (обществено-културни и специфично-литературни) поради забавяне и по-късно ускоряване на развитието. Характерно за епохата е отсъствието на ясно изразени хронологически граници, поради което основните етапи според него могат да се уловят в развитието на възрожденското съзнание, определящо развитието на литературата.

Върху частен аспект от темата „Английският ренесанс и Българското възраждане“ се спря Тодор Киров. Без да търси съотношение между съдържанието на двете понятия, той обърна внимание върху любопитни паралели (на текстово ниво) между драматичното творчество на Шекспир и поезията на Хр. Ботев, посочи драматургични моменти в стихотворенията на поета-революционер.

Докладът на Ванда Смоховска „Българската литературна история в общославянски контекст“ постави съществени въпроси от типологията на Възраждането. Тя посочи, че терминът „славянско възраждане“ е несъстоятелен, тъй като отделните славянски народи, поставени при различни исторически условия, се включват в орбитата на теченията, характерни за новото време, и създават своите нови литератури неравномерно, в различни исторически епохи. Спря се предимно на отличителните особености на Българското възраждане, според нея то е „на първо място ренесанс, т. е. преход от средновековието към нова ера“, но ренесанс, повлиян от историческите условия и от времето, в което се развива. Голямо внимание отдели на отсъствието на класицизъм в развитието на българската възрожденска литература и мотивира това явление с факта, че „античният образец е чужд на българина със своята елитарност и военщина. . . със своя естетизъм и култ към изкуството“. Ренесансовата доминанта на епохата тя вижда както в рационализма на Софроний Врачански (ренесансов, а не просвещенски), така и в индивидуализма на Хр. Ботев. Говори за особеното положение на религията у нас за разлика от други славянски народи — турското робство прекъсва процеса на хуманизиране на религията и тя се превръща в пазител на старите догми, до XIX в. остава средновековна (именно това обуславя явления като Софроний).

[1] Публикуван в сп. Литературна мисъл, 1978, кн. 1.

Повече теоретичен характер имаше докладът на Цвета Дамянова „Българското възраждане в сравнителен аспект — опит за методологическа насока". В него бе посочено, че е необходимо литературата на Българското възраждане да се разглежда в контекста на цялостната култура на епохата. Авторката изтъкна предимствата на функционално-сравнителния метод, чрез който може да се отчете не само интересуващото ни литературно явление, а и неговият културноисторически контекст. Според нея „някои явления, които определят основния облик на възрожденската литература, изпълняват функция, аналогична на тази, която изпълняват някои съществени явления в западноевропейската романтична литература".

Оригинална, логически издържана и същевременно конкретна методологическа постановка предложи Методи Лилов чрез темата „Литература и културно-историческа ситуация през Възраждането". Излизайки от предпоставката, че културно-историческата ситуация през Българското възраждане е ренесансова по тип, той търси главните опозиции, които определят характера на епохата и на нейната литература. Смята, че основа за сравнение при търсене на европейския контекст не бива да бъде понятието „епоха", а понятието „културно-историческа ситуация", което формулира като „съвкупност от явления, определящи съдържанието на епохата, докато тя запазва определена структура".

Преводите през Възраждането, показател на взаимоотношенията между българската литература и другите литератури, бяха разгледани в два доклада. Лиляна Минкова посочи някои тенденции в подбора и нарастването на преводите в доклада „Френската преводна литература през Българското възраждане". Тя изтъкна сравнително широкото място, което заемат преводите от френски, и обясни този факт с културно-политическите условия в Турската империя и с интереса на българските книжовници към литературата на просвещението. Посочи, че се превеждат представители на френския просветителски реализъм, на класицизма и сантиментализма, че отсъствува френският романтизъм.

Темата на Дочо Леков „Преводите в литературния и обществения живот през Възраждането"[2] очерта масива на преводните съчинения в развитието на литературата ни от Софроний до Ботев, засегна тяхното място и значението им, отзвука, който намират. В заключение той изтъкна, че „преводът е органическа част от литературния процес през Възраждането и трябва да се има пред вид при изясняване спецификата на този процес".

В работата на Семинара взеха участие и историци. Докладът на Вера Мутафчиева засегна основите, върху които се изгражда българската народностна култура, като подчерта необходимостта от проучване на нейния диалог с източните култури. В разискванията по този доклад колегите припомниха, че българските земи през новото време стават кръстовище на нови идейни движения, които идват не от Изток, а от Западна Европа.

Виржиния Паскалева запозна участниците в Семинара с главните изводи за общоисторическия и културно-историческия процес през Възраждането, очертали се при работата над новата многотомна история на България. Тя изтъкна трудностите, които произтичат от недостатъчно обосновано разграничаване на понятията „народност" и „нация" и трудно определимото съдържание на понятието „национално съзнание", ако трябва да се разграничи от народностното съзнание. Застъпи разбиране за Ренесанса като конкретна историческа епоха, локализирана териториално и хронологически (също и Просвещението). Мотивира необходимостта хронологическите рамки на Българското възраждане да включат целия XVIII в.

По въпроси, повдигнати в докладите, обстойни изказвания на отделни сбирки направиха Н. Драгова, И. Конев, Ст. Таринска, Св. Игов. Главният проблем, който разискваха, бе типологията и своеобразието на възрожденската епоха и на възрожденската литература.

Надежда Драгова застъпи становище, че типът култура на Българското възраждане не е ренесансов, а просвещенски, като подчерта, че възрожденските процеси преминават през два етапа на развитие: XVIII в.—20-те години на XIX в., етап на формиране на национално съзнание, и от 20-те години на XIX в. до Освобождението, когато се развива модерната литература. Според нея да се говори за ренесанс през XVIII в. е анахронизъм, припомни, че Н. И. Конрад определя „световната епоха на Ренесанса" в хронологически рамки от VIII в. до XVI в. Драгова се спря на приемствеността в нашето литературно развитие, осъществена през XVIII в., и характеризира преломния характер на века: преход към модерно мислене, но все още няма модерно художествено съзнание и художествени литературни явления, поради което според нея липсва база за сравнение със западноевропейските литератури. Спря се на недостатъчно проучения въпрос за формирането на българската творческа интелигенция, подчерта особените исторически условия у нас, които трябва да ни предпазват от прибързани аналогии с изкуството у други народи.

Ст. Таринска постави акцент върху индивидуалността на националния историко-литературен процес и изказа съмнение, че този процес може да бъде изяснен с теорията за ускореното развитие. Тя се присъедини към становището, че Българското възраждане

[2] Публикуван е в Литературна история, 1979, кн. 5.

като културна епоха не е тип „ренесанс“, а би трябвало да се отнесе към националните възраждания от края на XVIII и през XIX в., свързани с по-напреднал стадий от развитието на Европа; подчерта различията между тези „възраждания“. Тя смята, че Българското възраждане като епоха получава смисъл и съдържание върху линията на националното историческо развитие и не може да бъде изяснено извън нея, характерът на епохата трябва да се търси отвътре навън. Решаващо значение има да се разкрие смисълът на осемнадесети век като преходна епоха, в която започва преориентиране към новоевропейски форми на духовно строителство; развитието на художественото съзнание е следствие от тази тотална културна преориентация.

Отново XVIII в. бе предмет на изказването на Илия Конев. Той обърна внимание върху факта, че историографията на Възраждането у нас има богати научни традиции. Спря се конкретно върху по-слабо проучени моменти от епохата преди Паисий, които според него допринасят за доизясняване на проблемите за началната граница на епохата и за новия тип културно-исторически процеси. Обърна внимание върху книжовната дейност на българските католици и върху общобалканските (включително и български) черти в делото на Христофор Жефарович и Партений Павлович. Според него имаме основание да говорим за „исторически граници на новата българска литература, обхващащи общите социално-мирогледни преобразования и свързващи се с художествени граници, преди още те да са се оформили“.

Светлозар Игов разгледа частен въпрос от периодизацията на българската литература през Възраждането. Противопостави се на опита да бъде обособен нов последен период в развитието на възрожденската литература въз основа на „криза на възрожденското съзнание“, явление, което според Т. Жечев характеризира духовния живот непосредствено след Освобождението. Игов завърши полемичното си изложение, като изрази тревога, че все още не можем да дадем ясен и точен отговор на въпроса „Що е Възраждане?“.

Във връзка с изказванията и докладите се състояха разисквания, бяха изразени мнения и съображения, поставени бяха интересни въпроси. Всичко това наистина не доведе до цялостно и категорично решаване на поставения проблем, нито до нов етап в знанията ни за Българското възраждане, но разкри правдиво състоянието на проблема, различните насоки в търсенията, опити за нови методологически решения. В подхода и оценките на литературни историци и компаративисти се очертаха различия, които за съжаление останаха неосмислени. Липсваше основен теоретически доклад, който да постави главните въпроси на темата в издържан сравнителен аспект. Независимо от слабостите работата на теоретическия семинар беше успешна. Конкретният характер на темата и стремежът към сериозно и обективно научно търсене доведоха до резултати, които заслужават внимание.

Стефана Таринска

Институт за литература БИБЛИОТЕКА

Българска литературно-историческа библиография

Книги, статии, литературни анкети, публикувани през 1978 г.

Общи въпроси

Анчев, Ангел. Лев Толстой и българската литература. С., Наука и изкуство, 1978. 215 с. 20 см.

Арнаудов, Михаил. Избрани произведения. В 2 т. Т. 2. Статии. С., Български писател, 1978. 347 с. 22 см.

Арнаудов, Михаил. Психология на литературното творчество. [С предговор от Пантелей Зарев]. 3 изд. С., Наука и изкуство, 1978. 663 с. 22,5 см.
1 изд. 1931. Библиогр. под линия. Именен показалец.

Благоев, Димитър. Статии. Предг., подбор и бел. Стоян Каролев. [10 изд.]. С., Бълг. писател, 1978. 183 с. 20 см. (Библ. за ученика).
1 изд. 1966.

Богданов, Иван. Речник на българските псевдоними. Писатели, науч. работници, прев., карикатуристи, публицисти и журналисти. 2 осн. прераб. и разш. изд. С., Наука и изкуство, 1978. 575 с. 20,5 см.
1 изд. 1961.

Динеков, Петър. Между фолклора и литературата. Към 1300-год. на бълг. държава. [Статии]. С., Бълг. писател, 1978. 504 с. 20,5 см.

Дончев, Николай. Литературни и мемоарни етюди. Избрани произведения. С., Бълг. писател, 1978. 355 с. 1 л. портр. 20,5 см.

Жечев, Тончо. Статии. С., Бълг. писател, 1978. 264 с. 20,5 см.
За Хр. Ботев, Елин Пелин, П. К. Яворов, Ефрем Каранов, Никола Фурнаджиев, Ем. Станев, Б. Райнов, Ефрем Каранфилов, Цв. Стоянов и др.

Зарев, Пантелей. Панорама на българската литература. В 5 т. (3) прераб. и доп. изд. С., Наука и изкуство, 1977. 20,5 см.
3. 1978. 689 с.
1 изд. 1971. Рез. на рус., фр., нем. и англ. ез. Именен показалец.
4. 1978. 624 с.
1 изд. 1973. Рез. на рус., англ., нем. и фр. ез.

Изкуството на превода. Сб. [Статии]. Т. 3. 1978. 224 с. 20,5 см.
Ред. колегия: Филип Гинев, Кузман Савов, Борис Дамянов, Веселин Измирлиев, Иванка Васева и Пенчо Симов. Рез. на рус., англ., нем. и фр. ез.

Към мащабно претворяване на съвременността. Материали от III конгр. на СБП. 19—21 окт. 1976 (Ред. колегия: Божидар Божилов и Герчо Атанасов). С., Бълг. писател, 1978. 325 с. 20 см.

Марков, Георги и Иван Попиванов. Основи на литературознанието [Учебник за студентите от СУ Климент Охридски]. С., СУ Климент Охридски, 1978. 728 с. 20 см.
Офс. изд.

Мир — надежда планеты. [Материали от] Междунар. встреча писателей <София, 7—10 июня 1977 г.>. (Под ред. Н. Федоренко и А. Косорукова). С., София-пресс, 1978. 312 с. с ил. 23,5 см.
Прев. и на фр. и исп. ез.

Мирът — надежда на планетата. [Материали от] Междунар. среща на писателите <София, 7—10 юни 1977>. (Отг. ред. Камен Калчев). С., Бълг. писател, 1978. 319 с. с ил. 25 см.
Ред. колегия: Богомил Нонев, Ефрем Каранфилов, Лъчезар Еленков и Симеон Султанов.

Октомври и съвременността. Докл. от юбилейната науч. сесия 25. X. 1977 г. на Великотърновския унив. Кирил и Методий, 1978. 552 с. 22 см.
Ред. колегия: Хр. Дудевски — глав. ред., К. Ковачев, П. Тодоров и Ст. Василев. Офс. изд.

Освобождението на България и литературата. Сб. с изследвания. [С предг. от Тончо Жечев и Христо Дудевски]. С., БАН, 1978. 388 с. 24,5 см.
Изд. на БАН. Инст. за лит. Ред. Георги Цанев, Христо Дудевски и Ванда Смоховска-Петрова.

Парпулова, Любомира. Българските вълшебни приказки. Въведение в поетиката. [Моногр.]. (Отг. ред. Петър Динеков). С., БАН, 1978. 234 с. 21 см.
Изд. на БАН. Институт за фолклор. Рез. на англ. ез.

Петканова-Тотева, Донка. Апокрифна литература и фолклор. Апокрифната художествена проза и фолклорът. [Моногр.]. С., Наука и изкуство, 1978. 244 с. 20 см.

Попиванов, Иван. Трагикомичното в литературата. [Изследване]. С., Наука и изкуство, 1978. 294 с. 21 см.

Проблеми на новата българска литература. <Сб. в чест на 80-год. на акад. Георги Цанев>. С., БАН, 1978. 356 с. 1 портр. 24,5 см.
Изд. на БАН. Инст. за лит. Ред. колегия: П. Динеков, Т. Жечев, Б. Ничев и Л. Стаматов.

Проблеми на сравнителното литературознание. [Сб. статии]. С., БАН, 1978. 322 с. 24,5 см.
Изд. на БАН. Инст. за лит.

Русинов, Русин. Художествена литература и книжовен език. <Участието на писатели и поети в изграждането и развитието на бълг. книжовен ез.>. Материали за спецкурс. В. Търново, Великотърновски унив. Кирил и Методий, 1978. 131 с. 21,5 см. Офс. изд. Библиогр. под линия.

Славистични проучвания. Сб. в чест на VIII междунар. славист. конгр. В. Търново, Великотърновски унив. Кирил и Методий, 1978. 333 с. 21,5 см.
Ред. колегия: Г. Тагамлицка, Г. Дончев, Р. Русинов и А. Тонев. Съдържа разделите Езикознание и Литературознание. Офс. изд.

Славянска филология. Докл. и статии за VIII междунар. конгр. на славистите. 16. Литературознание и фолклор. С., БАН, 1978. 414 с. 24,5 см.
Ред. Емил Георгиев, Георги Германов и Петър Динеков. Текст и на пол. и рус. ез.

Стоянов, Маньо. Букви и книги. Студии по история на бълг. писменост. С., Наука и изкуство, 1978. 304 с. 40 л. факс. и ил. 20 см.
Рез. на рус. и фр. ез. Съдържа и Прил. Книги със спомоществователи и Селища със спомоществователи.

Стоянов, Цветан. Невидимият салон. [Очерци и есета. С предг. от Кръстьо Куюмджиев]. Варна, Г. Бакалов, 1978. 319 с. 20,5 см.

Талев, Димитър. Съчинения. Под обща ред. [с предг.] на Стоян Каролев. Т. 11. Статии. Спомени. Очерци. Анкети. Подбор и ред. Магдалена Шишкова. С., Бълг. писател, 1978. 463 с. 4 л. портр. и факс.

* * *

Аврамов, Димитър. Бунтът на експресионизма. Мирогледни и стилист. паралели. — Септември, 1978, № 8, 198—217; № 9, 217—245.
С библиогр.

Аморт, Честимир. Вековно родство. Изворите на чехослов. българистика. [Прев. от чеш.]. — Антени, № 50, 13 дек. 1978, с. 7.

Бланк, Антонио. Българската и испанската литература. [Прев. от исп.]. — Антени, № 43, 26 окт. 1978, с. 8.

Бошнаков, Димитър К. Булгарика. Бълг. худож. лит. в СССР и в братските социалист. страни. — Антени, № 51, 20 дек. 1978, с. 15.

Бошнаков, Димитър К. Българо-гръцките литературни връзки. — Веч. новини, № 131, 7 юли 1978.

Бошнаков, Димитър К. Българо-японски литературни връзки. — Веч. новини, № 50, 13 март 1978.

Бошнаков, Димитър К. Българската книга по света. [Библ. преглед]. — Нар. култ., № 17, 28 апр. 1978, с. 7.

Бошнаков, Димитър К. Древност и съвремие. Бълг.-иранските лит. връзки. — Веч. новини, № 95, 16 май 1978.

Бошнаков, Димитър К. 1977 — нашата литература по света. — Антени, № 20, 17 май 1978, 12—13.

Василев, Йордан. Български есеисти на полски език. — Отеч. фронт, № 10248, 7 февр. 1978.

Въгленов, Михаил. Живот, посветен на българистиката. — Отеч. фронт, № 10374, 4 авг. 1978.
Дейността на проф. Роже Бернар по повод 70-год. от рождението му.
Вълчев, Георги. Взаимно опознаване. — Антени, № 46, 15 ноем. 1978, с. 12.
Традициите на шведската школа по българистика.
Вълчев, Георги. Присъствие в Норвегия. — Антени, № 25, 21 юни 1978, с. 6.
Норвежката школа по българистика.
Вълчев, Георги. Финландската българистика. — Антени, № 21, 24 май 1978, 12—13.
Ганчева, Бистра. За патриотичната тенденция в българския пътепис. — Лит. мисъл, 1978, № 3, 44—56.
Гачев, Георги. За руския и българския образ на пространството и движението. Прев. от рус. Михаил Неделчев. — Лит. фронт, № 48, 30 ноем. 1978, 6—7.
Георгиев, Емил. Вдъхновени от братството. Освобождението на България в славянските литератури. — Лит. фронт, № 10, 9 март 1978, с. 7.
Георгиев, Емил. Освободителната Руско-турска война в славянските литератури. — Ез. и лит., 1978, № 1, 1—22.
Георгиев, Емил. Проблемите на славянската историческа, културна и литературна общност, на историята на славянските литератури и на общото и сравнително славянско литературознание пред VIII международен конгрес на славистите. Загреб—Любляна, 4—9 септември 1978 г. — Ез. и лит., 1978, № 5, 104—117.
Георгиев, Любен. Оттук българската литература тръгваше по света. Последни срещи с Игор Шептунов. — Лит. фронт, № 24, 15 юни 1978, с. 7.
Голев, Владимир. С меч и слово. — Раб. дело, № 149, 2 юни 1978.
Гражданското начало в бълг. лит.
Данчев, Пенчо. За художествената структура и подхода към нея. — Пламък, 1978, № 2, 140—157.
Продължж. от № 1.
Данчев, Пенчо. Законите на красотата. — Пламък, 1978, № 1, 134—154.
Данчев, Пенчо. Политика и литература. — Раб. дело, № 142, 26 май 1978.
Димков, Николай. Освобождението и българската художествена литература. — Бълг. ез. и лит., 1978, № 1, 5—12.
Динеков, Петър. Дмитрий Сергеевич Лихачов. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 115—117.
По случай 70 г. от рождението му.
Динеков, Петър. Проблеми на историята на българската фолклористика. — Бълг. фолклор, 1978, № 2, 3—11.
Динеков, Петър. С мащабността на историческите събития. — Раб. дело, № 57, 2 март 1978.
Освободителната война и бълг. худож. литература.
Дончев, Николай. Писма на проф. Луиджи Салвини. — Лит. мисъл, 1978, № 9, с. 139—141.
Съдържа и текста на писмата на итал. българист.
Дончев, Николай. Приятел на България. Проф. Роже Бернар на 70 г. — Лит. фронт, № 32, 10 авг. 1978, с. 8.
Еленков, Константин. Писател и публицистика. — Бълг. журналист, 1978, № 3, 29—31.
Знеполски, Ивайло. За отношението кино—литература. — Лит. фронт, № 18, 4 май 1978, с. 3.
Иванова-Мирчева, Дора. Кирило-Методиевските традиции в литературния български език през вековете. — Лит. мисъл, 1978, № 6, 80—90.
Игов, Светлозар. Поетика на критиката. — Лит. мисъл, 1978, № 6, 8—22.
Илиев, Стоян. Оригинална ли е естетиката на символизма. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 108—125.
Инджов, Никола. Публицистиката — позиция на будния народ. — Раб. дело, № 37, 10 февр. 1978.
Йорданова, Венцеслава. Отон Жупанчич на български. — Ез. и лит., 1978, № 6, с. 95—100.
По случай 100 г. от рождението на словен. поет.
Караангов, Петър. Киното и българската литература. — Раб. дело, № 93, 7 апр. 1978.
Карамфилов, Ефрем. Съдбата на народа — съдба на литературата. — Раб. дело, № 65, 10 март 1978.
Кирова, Лидия. К вопросу о стилистике южнославянской сатиры. — Etud. balk., 1978, № 1, с. 80—97.
Колев, Никола. Ценен принос в българистиката. [Проф. Роже Бернар на 70 г.]. — Нар. култ., № 33, 18 авг. 1978, с. 7.

Колевски, Васил. Творческото овладяване и развитие на социалистическия реализъм [в бълг. литература]. — Пламък, 1978, № 11, 113—130.

Конев, Илия. Просвещение, Възраждане и възрожденски като литературни и общи термини на българската историография. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 63—73.

Константинов, Венцеслав. Ползотворни контакти. 100 г. бълг.-австр. лит. връзки. — Лит. фронт, № 37, 14 септ. 1978, с. 8.

Константинова, Елка. Българският разказ. — Читалище, 1978, № 10, 29—30.

Кошка, Ян. Литература, превърнала се в съдба. — Отеч. фронт, № 10408, 21 септ. 1978.

Интервю за преводите му на бълг. литература в Словакия.

Лихачов, Дмитрий С. Да се лети! — Антени, № 33, 16 авг. 1978, с. 5.

Интервю за връзките му с България, българистиката и бълг. лит.

Марков, Дмитрий Ф. Теорията на социалистическия реализъм на съвременния етап. Размисли за постигнатото, за новите проблеми. Прев. от рус. Минко Бенчев. — Пламък, 1978, № 5, 155—165.

Миленкова, Юлия. Българската литература в Канада. — Септември, 1978, № 7, с. 233—235.

Михайлов, Михаил. Болгарские переводы „Слова о полку Игореве". К вопросу о болгаризации и русификации перевода памятника. — Болг. русист., 1978, № 2, 12—20.

Михайловска, Елена. Българската литература и българското кино — някои връзки и взаимни влияния. — Киноизкуство, 1978, № 3, 47—60.

Мочуров, Атанас. Лириката, животът. . . — Лит. фронт, № 48, 30 ноем. 1978, 1, 4.

Отношението на лириката към фактите.

Мутафов, Енчо. Ние и чуждите литератури. — Нар. култ., № 47, 24 ноем. 1978, с. 7.

Натев, Атанас. Случаят Пшибишевски, или за основанията на излинялата слава. — Лит. фронт, № 31, 3 авг. 1978, с. 7.

Влиянието на неговото творчество и идеи в България.

Нешкова, Нели. Десанка Максимович и българската литература. — Нар. култ., № 21, 26 май 1978, с. 7.

Николов, Никола. Възникването на историята на литературата като наука. — Ез. и лит., 1978, № 2, 31—41.

С библиогр.

Николова, Светлина. Проблемы древних славянских литератур на VIII международном съезде славистов. [Загреб, септ. 1978 г.]. — Старобългаристика, 1978, № 4, 77—82.

Петков, Атанас и Георги Д. Георгиев. Неизбежността на фантастиката. — Съвременник, 1978, № 2, 200—207.

Петров, Здравко. Разширяване на духовните хоризонти. — Лит. фронт, № 51, 21 дек. 1978, с. 2.

За чуждата и за българската есеистика в нашия културен живот.

Пондев, Петър. 1. Отново за бай Ганьо и байганьовщината. 2. Съвременните „превращения" на бай Ганьо. — Лит. фронт, № 42, 43; 19, 26 окт. 1978.

Попиванов, Иван. Самоирония и естетическо отношение [в българската художествена литература]. — Бълг. ез. и лит., 1978, № 2, 9—16.

През векове — за векове. [Разговор между Дмитрий Марков и Андрей Гуляшки за истор. и лит. връзки между рус. и бълг. народ]. — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978, с. 5.

Проблемите на живота — проблеми на художественото творчество. — Ново време, 1978, № 4, 5—16.

Райков, Здравко. Достоен принос. Худож. лит. — фактор за активизиране на личността. — Лит. фронт, № 13, 30 март 1978, 1, 6.

Серафимова, Анна. Условността на фантастичното [в литературата]. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 87—107.

Успехи и недостатъци в едно пионерско дело. Разговор за „Речник на бълг. литература". — Лит. фронт, № 34, 24 авг. 1978, с. 7.

Филчев, Петър. Към въпроса за спецификата на историческата драма. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 72—81.

С библиогр.

Хаджикосев, Симеон. Революция и поезия. — Пламък, 1978, № 9, 118—127

Темата за револ. традиция в бълг. поезия.

Христов, Венко. Човекът — неповторим в повторимостта си. — Съвременник, 1978, № 2, 492—499.

Шишкова, Магдалена. Проблеми и методи на литературната история. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 46—62.

С библиогр.

Янакиева, Татяна. Състояние и проблеми на българската библиография по славянско литературознание и фолклор. — Библиотекар, 1978, № 7—8, 91—94.

Старобългарска литература

Ангелов, Боньо Ст. Из старата българска, руска и сръбска лигература. Кн. 3. 1978. 282 с. с факс. 24,5 см.

Динеков, Петър, Куйо Куев и Донка Петканова. Христоматия по старобългарска литература. 4 изд. С., Наука и изкуство, 1978. 532 с. 25 см. 1 изд. 1961.

Минчева, Ангелина. Старобългарски кирилски откъслеци. С., БАН, 1978. 260 с. с факс. 2 л. факс. 21 см (Бълг. езикови паметници. Т. I). Изд. на БАН. Инст. за бълг. ез.

Петканова-Тотева, Донка. Апокрифна литература и фолклор. Апокрифната худож. проза и фолклорът. [Моногр.] — Вж. Общи въпроси.

* * *

Ангелов, Боньо Ст. За автора на „Слово за мироносците“ [Охридски архиепископ Теофилакт]. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 39—46.

Ангелов, Боньо Ст. Към въпроса за книжовното дело на Презвитер Григорий Мних. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 48—55.

Angelov, D. La conception du monde du Bulgare à travers la littérature médiévale. — Byzantinobulgarica, 1978, 5, 57—71. С библиогр.

Бегунов, Ю. К. Малоизвестные сочинения Григория Цамблака. — Byzantinobulgarica, 1978, 5, 311—322.

Боева, Людмила. О житиях Супрасальского сборника. — Старобългаристика, 1978, № 3, 60—71.

Божков, Атанас. Колко художници са илюстрирали Манасиевата хроника от XIV век? Наблюдения върху украсата на ръкописа в Библиотеката на Ватикана. — Отечество, 1978, № 6, 11—12; № 7, 23—25.

Vasilev, Vasil P. Erstes internationales Symposion über den Codex Suprasliensis (28—30. IX. 1977). — Старобългаристика, 1977, № 4, 50—56.

Георгиев, Владимир. Лихачов за второто българско влияние в Русия. — Пробл. култ., 1978, № 3, 112—119.

Георгиев, Емил. Великото дело на Константин-Кирил Философ и Методий. — Нач. образ., 1978, № 5, 5—10.

Георгиев, Емил. Возникновение оригинальной староболгарской агиографии. — Старобългаристика, 1978, № 4, 3—23.

Грашева, Лиляна. Жанровото богатство на старобългарската литература. — Антени, № 21, 24 май 1978, с. 5.

Гълъбов, Иван. Под знака на Велики Преслав. Старият бълг. книжовен език и неговите школи. — Антени, № 38, 20 септ. 1978, 12—13.

Дамянова, Мария. Об одном интересном моменте в неисследованном списке сочинения Черноризца Храбра „О письменах“. — Старобългаристика, 1978, № 3, 80—86.

Данчев, Георги. Агиографско-реторически произведения на Димитър Кантакузин. — Тр. Великотърн. унив. „Кирил и Методий“, 13, 1978, № 1, 9—55. Рез. на рус. и фр. ез.

Дзюн-Ити, Сато. Слънцето не грее ли еднакво за всички? Старобългаристиката в Япония има голямо бъдеще. — Антени, № 41, 11 окт. 1978, 1, 13.

Димитров, Божидар. Неизвестен летопис за моравската мисия на Кирил и Методий. Кога и как маркоманите (моравите) прегърнаха християнската вяра. — Отечество, 1978, № 18, 16—17.

Dimitrov, Božidar. Une Chronique anonyme du Vatikan relatant la Mission des frères Cyrille et Méthode en Moravie. — Старобългаристика, 1978, № 3, 44—59.

Dinekov, Petăr. La mission historique de l'ancienne littérature bulgare. — Старобългаристика, 1978, № 1, 10—23.

Добрев, Иван. Гръцките думи в Супрасълския сборник и втора редакция на старобългарските богослужебни книги. — Бълг. ез., 1978, № 2, 128—136.

Добрев, Иван. За отношението на Черноризец Храбър към едно разсъждение на граматика Псевдо-Теодосий. — Ез. и лит., 1978, № 3, 38—40.

Дончева-Панайотова, Невена. Идейно-естетическите принципи на Евтимий Търновски според неговите жития и похвални слова. — Родна реч, 1978, № 2, 7—11.

Дончева-Панайотова, Невена. По въпроса за родството между митрополит Киприан и Григорий Цамблак. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 77—85.

Дончева-Панайотова, Невена. „Похвално слово за Киприан“ от Григорий Цамблак. — Лит. мисъл, 1978, № 4, 86—106.

Златанова, Румяна. Первый международный колоквиум по палеоболгаристике (София, авг. 1978). — Старобългаристика, 1978, № 4, 3—23.

Зыков, Энгельс, Г. О литературном наследии Константина Преславского. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 34—47.
С библиогр.

Иванова, Климентина. Няколко наблюдения върху книжовното наследство на Климент Охридски. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 91—106.
С библиогр.

Иванова, Климентина. Словото за Преображение от Йоан Екзарх. Текстолог. бележки. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 55—73.

Иванова-Мирчева, Дора. Среднобългарска преработка на Похвалата на Йоан Екзарх за Йоан Богослов. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 47—54.

Кенанов, Димитър. Патриарх Евтимий и агиографският цикъл за Иван Рилски. — Старобългаристика, 1978, № 1, 74—88.

Киров, Максимилян. Миниатюрите в четвероевангелието от 1356 и епохата на цар Иван Александър. — Пробл. изкуството, 1978, № 1, 40—44.

Коссова, Алда. Възстановим ли е текстът на Азбучната молитва? — Старобългаристика, № 2, 52—65.
С библиогр.

Коссова, Алда. Руската преработка на „За буквите“ от Черноризец Храбър. — Лит. мисъл, 1978, № 4.

Краева, Боряна. Рилският книжовник монах Спиридон. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 113—212.
С библиогр.

Криштo, Дьюла и Имре Тот. Данные к филологическому и историческому изучению жития Наума. — Старобългаристика, 1978, № 4, 24—47.

Куев, Куйо М. Проникване на несторианство в Търново през XIV в. — Векове, 1978, № 2, 38—40.

Кънчев, Симеон. Възвишеното и трагичното в „Похвално слово за Евтимий Търновски“. — Родна реч, 1978, № 3, 11—13.

Лихачов, Дмитрий С. Забележителни десетилетия. [Прев. от рус.]. — Антени, № 40, 4 окт. 1978, с. 13.
Търновската книжовна школа и влиянието ѝ в Русия.

Маринова, Теодора. Павликяните и техните басни. — Родна реч, 1978, № 2, 54—57.

Mateic, Mateja. Hilandar Codex 292 (360): An unusual martyrologion. — Старобългаристика, 1978, № 4, 24—47.

Матеич, Предраг. Химнописецът Ефрем. Значителен български книжовник. — Антени, № 28, 12 юли 1978, с. 5.

Мечев, Константин. Големият свят на старобългарската литература. Черти от творческия портрет на акад. Емил Георгиев. — Ез. и лит., 1978, № 2, 25—30.

Мечев, Константин. Осъществени завети. Проф. д-р Куйо Куев на 70 г. Учит. дело, № 38, 24 окт. 1978, с. 3.

Мечев, Константин. Поетът Ефрем. Новооткрит български писател от края на XIV в. — Родна реч, 1978, № 4, 10—13.

Мечев, Константин. Цялостната същност на средновековната българска литература. — Нар. култ., № 20, 19 май 1978, с. 2.

Мечев, Константин. Юрий Иванович Венелин и вопрос о национальной принадлежности Кирилла и Мефодия. — Bulg. histor. rev., 1978, № 2, 72—85.

Милев, Александър. Велик наш отец и светилник на България. Безспорни данни за народността на Климент Охридски. — Антени, № 32, 9 авг. 1978, с. 5.

Милев, Александър. Старобългарски извори за живота и делото на Кирил и Методий. — Родна реч, 1978, № 6, 5—11.

Milev, Alexander. Über die altbulgarischen Übersetzungen in Codex Suprasliensis. — Старобългаристика, 1978, № 3, 51—59.

Николова, Светлина. Една неизвестна сбирка от славянски ръкописи в Румъния. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 74—100.
За рус. сб. с оригинални творби на старорус. и старобълг. лит.

Петканова-Тотева, Донка. Апокрифна художествена проза. Видова класификация и характеристика. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 13—33.
С библиогр.

Пехливанов, Илия. Ценности с общочовешко значение. В Ленинград в библ. „М. Е. Салтиков-Шчедрин“ се съхраняват някои от най-ценните паметници на старата българ. лит. — Антени, № 21, 24 май 1978, с. 8.

Попов, Георги. За едно споменаване на триезичници в Битолския триод. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 86—90.
С библиогр.

Попов, Георги. Новооткрита оригинална българска част в текста на триода. — Бълг. ез., 1978, № 6, 497—507.

Попов, Георги. Новооткрито съдение за преводаческа дейност на български книжовници от Света гора през първата половина на XIV в. — Бълг. ез., 1978, № 5, 402—410.
С библиогр.

Попов, Георги. Някои текстологични наблюдения върху Битолския триод и други триодни ръкописи. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 3—20.

Рандов, Норберт. „Стара любов ръжда не хваща". — Лит. фронт, № 43, 26 окт. 1978, с. 8.
Интервю за работата на преводача над старобълг. литература.

Ризников, Тодор. Манасиевата хроника. — Лит. фронт, № 51, 21 дек. 1978, с. 7.

Русев, Пеньо. Възникване и развитие, характер и особености на старобълг. култура. 1150 г. от рождението на Константин-Кирил Философ. — Пробл. изкуството, 1978, № 2, 3—9.
Рез. на рус. и фр. ез. С библиогр.

Русев, Пеньо. Място и роля на Търновската книжовна школа в развитието на културното общуване в Югоизточна и Източна Европа през Средновековието. — Год. ВИТИЗ, 19, 1978, № 1, 45—73.
Рез. на рус. ез. С библиогр.

Свane, Гуннар. Константин Костенечкий и его биография сербского деспота Стефана Лазаревича. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 21—38.

Севданова, Николина. Ценности за много народи. Разговори с акад. Дмитрий Лихачов и Жаклин Дозон за старобълг. изкуство. — Отеч. фронт, № 10414, 29 септ. 1978.

Смедовски, Стефан. Неизвестен препис на Похвалното слово за Патриарх Евтимий от Григорий Цамблак. — Бълг. ез., 1978, № 5, 442—445.

Станчев, Красимир. Концепцията на Псевдо-Дионисий Аеропагит за образното познание и нейното разпространение в Средновековна България. — Старобълг. лит., 1978, № 3, 62—76.
С библиогр.

Станчев, Красимир и Трифон Банков. Славянските ръкописи в музея на Възраждането — Варна. — Старобълг. лит., 1978, № 4, 101—114.

Тихова, Мария. Синтактични конструкции с членоподобно употребеното относително местоимение иже, іаже, іеже в езика на Г. Цамблак, К. Костенечки и Й. Бдински. — Год. Висш педаг. инст. Шумен, 2, 1978, 179—206.
Рез. на англ. ез. С библиогр.

Тот, Имре. С уважение към старата култура на България. — Пулс, № 19, 12 септ. 1978, с. 15.
Интервю за старобългаристиката в Унгария.

Търновската книжовна школа. — Антени, № 27, 5 юли 1978, с. 6.
Съдържа: Георги Данчев. Общобалканско и общославянско културно средище; Ангел Давидов. Творчески и издателски проблеми.

Шима, Павел. Дело на бъдещето. Среднобълг. ръкописи в Словакия. [Прев. от словаш.]. — Антени, № 42, 18 окт. 1978, 1, 12—13.

Българска литература през Възраждането

Георгиев, Любен. Български писатели класици. [Очерци]. С., Бълг. писател, 1978. 336 с. 20,5 см.
За Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев, Иван Вазов, Захари Стоянов, Алеко Константинов, Тодор Г. Влайков, Цанко Церковски, Кирил Христов, Димитър Благоев и Георги Кирков.

Димов, Георги. Национална революция и национален литературен процес. [Изследване]. С., Нар. просв., 1978. 176 с. 20,5 см.

Константинов, Георги. Не е легенда, а жива история. Очерци (2 изд.). С., Отечество, 1978. 288 с. 20 см.
За Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Георги С. Раковски, Васил Левски, Петко Р. Славейков, Христо Ботев, Иван Вазов, Алеко Константинов и Христо Смирненски. 1 изд. 1966.

Кръстев, Кръстьо. Етюди, критики, рецензии. (Под ред. [с предг.] на Любен Георгиев). С., Бълг. писател, 1978. 759 с. 1 л. портр. 20 см (Библ. Бълг. критици).

Минкова, Лилияна. Осип Максимович Бодянски и Българското възраждане. [Моногр.]. С., БАН, 1978. 200 с. 20 см.
Изд. на БАН. Инст. за лит. Библиогр. под линия. Именен показалец.

Мутафчиева, Вера. Книга за Софроний. С., Воен. изд., 1978. 212 с. 20,5 см.

Нешев, Георги. Културни прояви на българския народ XV—XVIII век. С., Нар. просв., 1978. 128 с. 16 л. ил. и факс. 20,5 см.

Пауновски, Иван. Малки неща. [Лит. очерци]. С., Бълг. писател, 1978. 231 с. 17 см.

Пенев, Боян. Изкуството е нашата памет. [Лит.-крит. статии и есета]. (Встъп. студия Тончо Жечев. Състав. и поясн. бел. Иван Радев). Варна, Г. Бакалов, 1978. 304 с. 20,5 см.

Пенев, Боян. История на новата българска литература. Лекции в 4 т. Под ред. на Пантелей Зарев и Иван Сарандев. Т. 4. Българската литература през втората половина на XIX век. С., Бълг. писател, 1978. 767 с. 20,5 см.
Именен показалец. Библиогр. с. 710—721.

* * *

Анчев, Анчо. Участието на българи — руски възпитаници, в културно-националното ни възраждане през втората четвърт на XIX в. — Истор. преглед, 1978, № 1, 55—66.

Анчев, Панко. Борец за духовното издигане на народа. 100 г. от смъртта на Нешо Бончев. — Лит. фронт, № 11, 16 март 1978, с. 3.

Атанасов, Жечо. Просветната дейност на Марин Дринов през временното руско управление. — Нар. просв., 1978, № 3, 79—88.

Атанасова, Маргарита. Ирина Кирова-Тотева. Първата наша поетеса. [дъщеря на Бачо Киро]. — Труд, № 92, 9 май 1978.

Божилова, Румяна. Нови сведения за просветните борби през Възраждането. — Истор. преглед, 1978, № 4, 97—109.

Бояджиев, Пирин. Бруслин и неговият „Български буквар". — Ез. и лит., 1978, № 6, 100—104.
С библиогр.

Бояджиев, Пирин. Един възрожденски фолклорен сборник. Сб. от разни бълг. нар. приказки и песни. Ч. I. Събрали и издали Г. Х. П. Лачоглу, Н. М. Аспарджиев. Русчюк. В печатницата на Д. Област. 1970. — Бълг. фолклор, 1978, № 2, 47—53.
С библиогр.

Брадистилова-Добрева, Маргарита. Начало на театрален живот. — Лит. мисъл, 1978, 7, 58—75.
С библиогр.

Бъчварова, Нели. Произведения на д-р Петър Берон в големите лондонски библиотеки. — Сп. БАН, 1978, № 2, 53—60.

Ванчев, Йордан. Движението за новобългарска просвета в Пиринския край през XIX в. до 1878 г. — Истор. преглед, 1978, № 1, 23—44.

Веков, Ангел. Основоположник на съветското ботевознание. (Евгений Захарович Волков). — Веч. новини, № 106, 2 юни 1978.

Вълнарова, Анисава. Някои страни от въздействието на „История славяно-болгарская" върху творчеството на Г. С. Раковски. — Ез. и лит., 1978, № 1, 90—92.

Върбанов, Върбан. Д-р Петър Берон и последното му завещание. — Тракия, 1978, № 2, 138—142.

Върбанов, Върбан. Минчо Вазов в Котел. — Ез. и лит., 1978, № 1, 102—103.

Георгиев, Георги Ст. Васил Попович. 1832—1897. — Антени, № 27, 5 юли 1978, с. 15.

Георгиев, Любен. Антология на народните страдания. „Житието" на Софроний Врачански. — Родна реч, 1978, № 7, 1—8.

Дамянова, Цвета. Някои аспекти на ренесансовия мироглед — сходства и различия с Българското Възраждане. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 106—119.

Данчев, Георги. Неизвестен дамаскин на даскал Тодор Пирдопски от началото на XIX в. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 127—130.

Джамбазов, Петър. Деятельность и личность П. Р. Славейкова во время Освободительной войны, отраженные в его военных донесениях на русском языке. — Болг. русист., 1978, № 2, 3—11.

Джамбазов, Петър. Четири военни донесения на П. Р. Славейков на руски език. — Ез. и лит., 1978, № 3, 52—56.

Димитров, Пею. Непознат препис на Чинтулови стихове. — Лит. история, 1978, № 2, 79—85.

Димов, Георги. Българската литературно-теоретическа и критическа мисъл в годините непосредствено преди и след Освобождението. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 28—51.

Дылевский, Николай. Первый болгарский перевод „Слова о полку Игорове", Райко Жинзифова. (Москва, 1863). — Болг. русист., 1978, № 5, 3—9.

Еленков, Константин. Родов знак на българската критика, 100 г. от смъртта на Нешо Бончев. — Лит. мисъл, 1978, № 4, 7—12.

Иванов, Вичо. Нешо Бончев. — Турист, 1978, № 3, с. 19.
По повод 100 г. от смъртта му.

Йеркова, Яня. Латински извори на Станиславовия „Абигар". — Лит. история, 1978, № 2, 60—68.

Кръстанов, Трендафил. Неизвестни стихотворения на Георги Пешаков. — Ез. и лит., 1978, № 3, 60—65.
Съдържа и текста на стихотворенията.

Лазовски, Атанас. Възрожденският писател Матей Петров. — Лит. фронт, № 21, 24 май 1978, с. 2.

Леков, Дочо. Станка Николица Спасо-Еленина. — Лит. история, 1978, № 2, 49—59.

Лихачов, Д. С. Автобиографиите на Софроний Врачански и Авакум Петров. Опит да се обяснят техните различия. Прев. от рус. М. Блажева. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 89—95.

Любенов, Любен. Римуваният стих в българската поетическа класика. — Септември, 1978, № 5, 212—225.

Маждракова-Чавдарова, Огняна. Идея революционного сотрудничества между славянскими народами в публицистике Г. С. Раковского (1857—1864). — Etud. histor., 8, 1978, 211—232.
С библиогр.

Манев, Андрей. „Литературното поле не е бална зала". — Веч. новини, № 22, 31 ян. 1978.
По повод 100 г. от смъртта на Нешо Бончев.

Манев, Андрей. Патриот, учен, държавник. — Читалище, 1978, № 3, 23—24.
По повод 140 г. от рождението на Марин Дринов.

Маринов, Марин. Виктор И. Григорович за България [и българската литература]. Библиогр. преглед. — Библиотекар, 1978, № 9, 40—42.

Мечев, Константин. Непознат български писател от втората половина на XVIII в. — Проигумен Данаил Зографски — автор на важно съчинение за Кирил и Методий. — Димитр. знаме, (Перник), № 70, 1 септ. 1978.

Минкова, Лиляна. Письма Тодора Стоянова Бурмова Нилу Александровичу Попову. — Bulg. histor. rev., 1978, № 3, 78—102.
Продълж. от № 1, 1977. Съдържа и текста на писмата.

Минкова, Лиляна. Преписка болгар с Нилом Александровичем Поповым. — Bulg. histor. rev., 1978, № 1, 80—98.
Продълж. от № 3, 1977. Съдържа и текста на писмата.

Митев, Йоно. Константин Величков след тъмницата. Неизвестно писмо на писателя. — Лит. фронт, № 40, 5 окт. 1978, с. 6.

Мъжлекова, Мария. Езикови особености в писмата на Петко Р. Славейков. — Ез. и лит., 1978, № 6, 105—112.

Недялков, Христо. „Вендош да бъде начало. . ." Ръкопис [на „Неделник" на Софроний Врачански] с истор. значение. — Лит. фронт, № 21, 24 май 1978, с. 2.

Николов, Никола Г. Проникване на социалистическите идеи във възрожденския ни печат. — Лит. мисъл, 1978, № 1, 85—95.

Николов, Никола Г. Художествени особености на трагедията „Иванку, убийца на Асена I". — Тр. Великотърн. унив. „Кирил и Методий", 13, 1978, № 1, 59—94.

Пеева, Искра. Просветител — хуманист и родолюбец. 185 г. от рождението на Н. Рилски. — Нар. просвета, 1978, № 8, 101—103.

Пенчев, Иван. Севлиевският ръкописен сборник (от 1854 г.). — Антени, № 28, 12 юли 1978, с. 15.

Пехливанов, Илия. Завръщането на Софроний. — Поглед, № 38, 18 септ. 1978, с. 16.
По повод новото издание на „Житие и страдания грешнаго Софрония" в поредицата „Литературни паметници на АН на СССР".

Радев, Иван. Фолклорът и „Изворът на Белоногата". — Родна реч, 1978, № 7, 9—13.

Саев, Георги. Театрално-критическата мисъл през Възраждането. Десетилетие на духовно възмогване. (1860—1870). — Театър, 1978, № 3, 4—11.
С библиогр.

Стоянов, Маньо. Последният дамаскинар — даскал Тодор Пирдопски. — Лит. мисъл, 1978, № 3, 128—138.

Хараламлиев, Иван. Още за книжовника Влад Гладичов и за неговия препис на Паисиевата история. — Ез. и лит., 1978, № 5, 54—63.

Холевич-Симеонова, Йорданка. П. Р. Славейков и народното поетическо творчество. — Год. СУ. Фак. слав. фил. 68, 1978, № 2, 5—60.
Рез. на рус. ез.

Христов, Христо Ив. Три неизвестни писма на П. Р. Славейков до севлиевци по църковната борба от 1861 г. — Векове, 1978, № 5, 55—59.
Съдържа и текста на писмата.

Янков, Петър и Радослав Черкезов. Интересна страница от живота на П. Р. Славейков. — Раб. дело, № 348, 18 дек. 1978.

150 години от рождението на Христо Г. Данов

Ванев, Иван. Голям радетел на читалищното дело. 150 г. от рождението на Христо Г. Данов. — Читалище, 1978, № 5, 18—19.

Ванев, Иван. Христо Г. Данов и учебното ни дело. По случай 150 г. от рождението му. — Нар. просв., 1978, № 6, 94—101.

Величков, Петко. Вдъхновен родолюбец и книжовник. — Раб. дело, № 216, 8 авг. 1978.

Динеков, Петър. Христо Г. Данов и българската литература. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 82—88.

За теб, мили роде. — Отеч. глас (Пловдив), № 10333, 8 авг. 1978.
Съдържа: Николай Казанджиев. Орачът и неговите синове — жетварите; Свобода Запрянова. Географските карти; Анна П. Илиева. Издателското съдружие.

Лазовски, Атанас. Щастливата съдба на възрожденеца. — Лит. фронт, № 33, 17 авг. 1978, с. 3.

Начев, Венцеслав. Книголюбецът. — Пулс, № 16, 1 авг. 1978, с. 9.

Радева, Милка. Да се върви напред. — Поглед, № 32, 7 авг. 1978, с. 10.

Рафаилов, Георги. Неуморим труженик на българската книжнина. — Нар. култура, № 31, 4 авг. 1978, с. 7.

Стоянов, Маньо. „Щом книгата е добра и полезна. . ." — Нар. младеж, № 156, 8 авг. 1978.

Тонев, Йордан. Родоначалник на организирано книгоиздаване. — Отеч. фронт, № 10378, 10 авг. 1978.

130 години от рождението на Христо Ботев

Баз-Фотиаде, Лаура. Румънски изследвания и отзиви за живота и творчеството на Христо Ботев. — Истор. преглед, 1978, № 6, 84—98.
С библиогр.

Велик български национален герой. — Зем. знаме, № 5, 6 ян. 1978.
Съдържа: Вътьо Раковски. Жив е той, жив е!; Христо Банковски. Писмото на Ботев до Венета; Д. К. Бошнаков. Навред по света.

Въгленов, Михаил. Неизвестен у нас документ за Христо Ботев. — Ез. и лит., 1978, № 1, 92—95.

Джагаров, Георги. Слово за Ботев. — Лит. фронт, № 41, 12 окт. 1978, 1, 3—4.

Жечев, Николай. Неизвестно писмо на Христо Ботев [от 21 ян. 1871 г.] — Отеч. фронт, № 10226, 6 ян. 1978.

Жечев, Николай. Учителят по български и руски. Нови данни за дейността на Ботев в Измаил през 1869—1877 г. — Антени, № 1, 4 ян. 1978, с. 5.

Канева, Калина. Другари на Христо Ботев. — Антени, № 2, 11 ян. 1978, с. 15.
Кратки бележки за двамата рус. приятели на войводата — Николай С. Русел и Константин Кац (Доброджано — Геря).

Караславов, Слав Хр. Безсмъртен революционер. — Раб. дело, № 6, 6 ян. 1978.

Коларов, Радосвет. „Обесването на Васил Левски" и поетиката на Ботев. — Лит. мисъл, 1978, № 1, 60—84.

Петров, Здравко. Веруюто на Ботев. — Лит. фронт, № 1, 5 ян. 1978, 1, 3.

Петров, Здравко. С ботевска тръпка. — Пулс, № 22, 24 окт. 1978, с. 6.
По повод ст. на Георги Джагаров „Слово за Ботев", Лит. фронт, № 41, 12 окт. 1978.

През погледа на поколенията. — Нар. култ., № 1, 6 ян. 1978, с. 7.
Съдържа: Стефан Каракостов. Хр. Ботев и погребението на Г. С. Раковски през 1867 г.; „Будилник" замества „Тъпан" през 1873 г.; П. Делирадев. Духът на Ботйова всред стачкуващите железничари.

Протохристова, Клео. Временно-пространствените характеристики на Ботевата поезия. — Лит. мисъл, 1978, № 8, 35—47.

Протохристова, Клео. Наблюдения върху интерпретацията на времето в поезията на Ботев. — Лит. история, 1978, № 2, 17—29.

Радев, Иван. Още една страница за Ботевата смърт. — Истор. преглед, 1978, № 3, 104—106.

Сивриев, Станислав. Следа от стъпките на Ботев. 130 г. от рождението на Христо Ботев. — Пламък, 1978, № 1, 71—78.

Тодоров, Дафин. Ботев във Виена. — Лит. фронт, № 27, 6 юли 1978, с. 3.
Бележки за кн. „Христо Ботев", издадена във Виена през 1949 г. от „Българско студентско дружество проф. Асен Златаров".

Топенчаров, Владимир. Ботевите талисмани. — Труд, № 1, 1 ян. 1978.

Фекелджиев, Иван. Любимата песен на Христо Ботев. — Отеч. фронт, № 10453, 24 ноем. 1978.

Фекелджиев, Иван. Поезията на Христо Ботев и народното творчество. — Родна реч, 1978, № 1, 7—10.

Фермanджиев, Никола. Един Ботев четник (Цанко Минков). — Пулс, № 1, 3 ян. 1978, с. 9.

Фермanджиев, Никола. Христо Ботев и българските хайдути. — Студ. трибуна, № 15, 8 ян. 1978.

Христов, Христо. Певец, идеолог и стратег на националната революция. — Раб. дело, № 6, 6 ян. 1978.

100 години от смъртта на Добри Войников

Бойчева, Къна. Актрисите от емигрантския театър на Добри Войников. — Театър, 1978, № 11, 43—45.

Бойчева, Къна. На позорище в Браила. 145 г. от рождението и 100 г. от смъртта на Добри Войников. — Отечество, 1978, № 20, 28—29.

Бойчева, Къна. Приносът на Добри Войников към българската фолклористика. — Родна реч, 1978, № 9, 35—39.

Бойчева, Къна. Ревностен просветител. — Шуменска заря (Шумен), № 41, 8 апр. 1978.

Брадистилова, Маргарита. Един от първите. — Лит. фронт, № 15, 13 апр. 1978, с. 7.

Бръзицов, Христо Д. „И с театър може да се воюва за свобода! . . ." — Веч. новини, № 70, 10 апр. 1978.

Вачкова, Кина. Дейността на Добри Войников в областта на българската описателна граматика и на българската диалектология. — Год. Висш педаг. инст. Шумен, 2, 1978, 207—244.
Рез. на нем. ез. С библиогр.

Вачкова, Кина. Добри Войников и създаването на нормативния книжовен език. По случай 100 г. от смъртта на Д. Войников (8. IV. 1878). — Бълг. ез. и лит., 1978, № 2, 3—8.

Димков, Николай. Към въпроса за второто учителстване на Добри П. Войников в Шумен. — Векове, 1977, № 6, 71—72.

Кралева, Снежина. Театър, потребен на времето. Откъс от неиздадена кн. — Нар. култ., № 14, 7 апр. 1978, с. 4.

Русинов, Русин. Добри Войников и изграждането на бълг. книжовен език през 60-те и 70-те години на миналия век. По случай 100 г. от смъртта му. — Бълг. ез., 1978, № 5, 474—478.

Цолова, Павлина. Малко известна дейност на Д. Войников. — Бълг. музика, 1978, № 8, 37—39.
Музикалнофолклорните му записи.

Българската литература от Освобождението до Девети септември

Авджиев, Жельо. Литература, класа, народ. Т. 1. Социалистическата литература (1928—1944). С., Наука и изкуство, 1978. 319 с. 20,5 см.
Библиогр. под линия. Кн. 4-а от поредицата Борба за нов свят и нова литература.

Авджиев, Жельо. Христо Смирненски и неговото време. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1978, 215 с. 2 л. ил. и факс. 17,5 см.

Александров, Васил. Литературно-критически статии. Избрани произведения, С., Бълг. писател, 1978. 316 с. 1 л. портр. 20,5 см.

Анастасов, Теодосий. Берковска хроника. Случаи от младите години на Иван Вазов. С., Бълг. писател, 1978. 376 с. 20 см.

Арнаудов, Михаил. Избрани произведения. В 2 т. Т. 1. Пенчо Славейков, П. К. Яворов, Кирил Христов. С., Бълг. писател, 1978. 336 с. 1 л. портр. 22 см.

Бележити българи. Очерци в 7 т. Т. 6. 1878—1978. С., Воен. изд., 1978. 808 с. с портр.

Богданов, Иван. И те са хора. Трагикомични истории с бълг. писатели. 2 доп. изд. С., Бълг. писател, 1978. 260 с. 20,5 см.
1 изд. 1966.

Вапцарова, Бойка. Никола Вапцаров. Летопис за живота и творчеството му. (Отг. ред. Стойко Божков). С., БАН, 1978. 404 с. 33 л. ил. и факс. 24,5 см.
Изд. на БАН. Инст. за лит. Показалци.

Василев, Михаил. Редове за поезията. Очерци за бълг. поети. С., Бълг. писател, 1978. 184 с. 20,5 см.
За П. Р. Славейков, Хр. Ботев, П. К. Яворов, Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Т. Траянов, Л. Стоянов, Хр. Ясенов, Хр. Смирненски, Д. Габе, Е. Багряна, Н. Фурнаджиев, Ат. Далчев, Хр. Радевски, Ал. Геров, В. Петров, В. Ханчев, Ив. Пейчев, Б. Божилов, Г. Джагаров, П. Матев, Д. Методиев, П. Пенев, Вл. Башев, Л. Левчев, Сл. Хр. Караславов и П. Караангов.

Василев, Стефан П. Езикови и мемоарни очерци. Избрано. С., Бълг. писател, 1978. 519 с. 1 л. портр. 21 см.
За Хр. Ботев, Ив. Вазов, А. Константинов, П. Славейков, Г. П. Стаматов, Ел. Пелин, П. К. Яворов, Й. Йовков, Н. Лилиев, Д. Дебелянов, Н. Райнов, Чудомир, Е. Багряна, Г. Милев, Хр. Смирненски, Св. Минков, Г. Караславов, Е. Станев, Н. Вапцаров, Ив. Шишманов, А. Страшимиров, К. Христов, М. Арнаудов, Ал. Балабанов, Ст. Младенов, Ал. Божинов, А. Златаров, Н. Державин, А. Мазон, Е. Дамиани, С. Слонски, Й. Пата и Г. Вайганд.

Ганчева, Надя. Сергей Румянцев. Биогр. очерк. (3 изд.). С., БЗНС, 1978. 63 с. 16,5 (Библ. Сдружени земеделци — револ. борци. 2).
1 изд. 1958.

Генов, Кръстьо Т. Национални и общочовешки измерения в творческия свят на Елин Пелин [Очерк]. С., Наука и изкуство, 1978. 64 с. 20 см (Библ. на д-во Г. Кирков. Поредица Лит., Изкуство, култура. 1978. 1).

Георгиев, Любен. Български писатели класици. [Очерци]. — Вж. Българска литература през Възраждането.

Данов, Христо Г. За теб, мили роде! (Избрани статии, спомени и писма). Подбор и ред. Петко Величков. [С предг. от Маньо Стоянов] (2 изд.). Пловдив, Хр. Г. Данов, 1978. 359 с. 17 л. ил. портр. и факс.
1 изд. 1968.

Данчев, Пенчо. Никола Вапцаров — поэт болгарского народа и всего человечества. (Пер. [от бълг.] Елены Паскалевой). [С.] София-пресс, 1978. 43 с. 16 см.
Прев. и на нем., англ., исп., и фр. ез.

Данчев, Пенчо. Яворов. Творчески път. Поетика. С., Бълг. писател, 1978. 219 с. 1,5 см.

Димов, Георги. Национална революция и национален литературен процес. [Изследване]. — Вж. Българска литература през Възраждането.

Добрев, Чавдар. Планета на свободата. [Лит.-крит. очерци]. С., Бълг. писател, 1978. 324 с. 20,5 см.
За Христо Ботев, Шандор Петьофи, Васил Карагьозов, Пейо К. Яворов, Людмил Стоянов, Христо Смирненски, Гео Милев, Атанас Далчев и Никола Й. Вапцаров.

Елевтеров, Стефан. Нова българска литература. 1878—1918. [Учебник за студентите от ВУЗ]. С., Наука и изкуство, 1978. 255 с. 21,5 см.

Елевтеров, Стефан. Поетиката на Алеко Константинов и нашето литературно развитие. С., Наука и изкуство, 1978. 206 с. 19,5 см.
Библиогр. под линия.

Елин Пелин. Сто години от рождението му. Нови изследвания. С., БАН, 1978. 286 с. 24,5 см.
Изд. на БАН. Инст. за лит. Ред. колегия: Пеньо Русев, Искра Панова и Радосвет Коларов.

Зидаров, Камен. Звезди от голямата плеяда. Спомени и размисли. Кн. 2. С., Нар. младеж, 1978. 264 с. 8 л. портр., факс. и ил.
За Хр. Смирненски, Хр. Ясенов, А. Страшимиров, В. Кирков, Кр. Сарафов, Р. Попова, К. Кисимов, Н. Буюклиева, Л. Тенев и др.

Колевски, Васил. Христо Смирненски в нашата критика. 2 доп. изд. С., Бълг. писател, 1978. 144 с. 20,5 см.
1 изд. 1964.

Константинов, Георги. Не е легенда, а жива история. — Вж. Българска литература през Възраждането.

Крънзов, Георги. Рачо Стоянов. Творец и личност. С., Наука и изкуство, 1978. 128 с. 20 см (Майстори на бълг. сцена).

Ликова, Розалия. Естетически прелом в поезията на двадесетте години. [Моногр.]. С., Бълг. писател, 1978. 372 с. 21 см.

Месечков, Недялко. Завръщане към миналото. Спомени за бълг. писатели. С., Бълг. писател, 1978. 335 с. 20,5 см.

Неделчев, Михаил. Критически страници. С., Нар. младеж, 1978. 251 с. 16,5 см (Библ. Смяна. Първи кн. на млади авт. Белетристика).

Пенев, Боян. Изкуството е нашата памет. [Лит. крит. статии и есета]. — Вж. Българска литература през Възраждането.

Петров, Здравко. Избрано. Лит. портр. на поети. С., Бълг. писател, 1978. 300 с. 1 л. портр.
За Г. Милев, Ас. Разцветников, Н. Фурнаджиев, Е. Багряна, Хр. Радевски, Ат. Далчев, Ал. Вутимски, В. Петров, Ив. Пейчев, Г. Джагаров, Л. Левчев и Ив. Динков.

Петров, Здравко. Силуети на любими автори. С., Нар. младеж, 1978. 204 с. 20,5 см (Библ. Светлина. Кн. за естет. възпитание на младежта).
За Бокачо, Хофман, Маркс, Хайне, Андерсен, Лагерльоф, Уайлд, Яворов, Дебелянов и Гео Милев.

Димитър Полянов и социалистическата литература в България. Сб. от изследвания по случай 100 г. от рождението му. (Ред. колегия: Георги Димов и Стоян Илиев). С., БАН, 1978. 196 с. 24,5 см.
Изд. на БАН. Инст. за лит.

Правчанов, Симеон. Евангелие на ненавистта. По страниците на романа „Хоро" [от Антон Страшимиров]. С., Бълг. писател, 1978. 111 с. 21 см.

Рачо Стоянов, Николай Райнов, Стоян Загорчинов, Константин Константинов в спомените на съвременниците си. С., Бълг. писател, 1978. 951 с. 20,5 см (Библ, Лит. мемоари).
Ред.: Георги Крънзов, Иван Сестримски, Екатерина Станишева и Атанас Свиленов.

Сестримски, Иван. Портрети и записки. С., Бълг. писател, 1978. 304 с. 17,5 см.
За Нешо Бончев, Мара Белчева, Иван Вазов, Пенчо П. Славейков, Мария Грубешлиева, Христо Кърпачев, Цветан Спасов, Христо Козлев, Иван Нивянин, Кирил Маджаров, Атанас Манчев, Симеон Велчев, Иван Стоянов, Марко Ангелов, Тончо Стаевски, Оноре дьо Балзак и Константин Паустовски.

Симидов, Димитър. Страници от един живот. Спомени. С., Бълг. писател, 1978. 240 с. 20,5 см.

Стаматов, Любомир. Асен Разцветников. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1978. 200 с. 2 л. ил. 17 см.

Стоименов, Стоян. Страници из техния живот. [Спомени за изтъкнати бълг. парт. дейци и писатели-комунисти]. 2 доп. изд. С., Партиздат, 1978. 319 с. 20,5 см. 1 изд. 1970.

Султанов, Симеон. Избрани произведения: Йовков и неговият свят и Насаме със Светослав Минков. [Лит. портр.]. С., Бълг. писател, 1978. 427 с. 1 л. портр. 20,5 см.

Пейо К. Яворов. 1878—1914. Биобиблиогр. (Ред. Стоян Илиев) С., Нар. библ. Кирил и Методий и др., 1978. 268 с. 1 л. портр. 24,5 см.
Състав: Е. Фурнаджиева, П. Дюгмеджиева, З. Хлебарова, Н. Гайдаров и Л. П. Лихачова. Изд. на Нар. библ. „Кирил и Методий", Нац. музей на бълг. лит., Всесъюзна държ. библ. за чуждестр. лит. — Москва. Показалци. Офс. изд.

* * *

Абазов, Тодор. Ранната публицистика на Симеон Радев. — Бълг. журналист, 1978, № 4, 36—37.

Авджиев, Жельо. Баладите на Николай Хрелков. — Лит. фронт, № 38, 21 септ. 1978, с. 2.

Авджиев, Жельо. За антифашисткия литературен фронт през годините на войната. — Септември, 1978, № 10, 203—221.

Авджиев, Жельо. Из историята на борбата за единен и антифашистки литературен фронт. Бел. върху револ. лит. периодика. 1934—1941. — Лит. мисъл, 1978, № 8, 58—76.

Авджиев, Жельо. Поет на партията и на антифашистката борба. Хр. Радевски на 75 г. Творческото развитие на Хр. Радевски до 9-и септ. — Пламък, 1978, № 10, 103—115.

Аврамов, Димитър. Бунтът на експресионизма. Мирогледни и стилист. паралели. — Вж. Общи въпроси.

Аврамов, Димитър. Незаслужено забравен принос. За урбанист. естетика на Чавдар Мутафов. — Пробл. изкуството, № 4, 11—21.

Анастасов, Теодосий. Петко Р. Славейков и търновската книгопродавница „Момчилов и с-ие". — Лит. фронт, № 21, 24 май 1978.

Анастасов, Теодосий. Първата преводачка на „Под игото" [Вера Тилева-Везенкова]. — Пламък, 1978, № 3, 155—157.

Андреев, Веселин. Васката. — Лит. фронт, № 47, 23 ноем. 1978, с. 4.
Спомени за комуниста Васил Воденичарски.

Андреев, Веселин. Мъничко за дядо Влайков. 35 г. от смъртта на Тодор Влайков. — Лит. фронт, № 15, 13 апр. 1978, с. 5.

Анчев, Ангел. Войната и нейните герои в творчеството на Лев Толстой и Йордан Йовков. — Лит. мисъл, 1978, № 9, 17—26.

Анчев, Ангел. Иван Вазов и руският роман. — Пламък, 1978, № 3, 142—153.

Арнаудов, Михаил. Поклон пред сянката на Шишманов. 50 г. от смъртта на големия учен. — Пулс, № 13, 20 юни 1978, с. 7.
Непубликувана статия, четена по радиото на 13 юли 1935 г.

Арнаудов, Михаил. Спомените на един век. — Поглед, № 17, 24 апр. 1978.
Спомени за юбилея на Иван Вазов през 1920 г.

Атанасова, Маргарита. „Бяхме цял взвод деца". Многолюдната челяд на Цанко Церковски. — Труд, № 162, 15 авг. 1978.

Атанасова, Мария. Две непубликувани писма на Пенчо Славейков. — Отеч. фронт, № 10349, 30 юни 1978.

Балабанова, Христина. За новия живот. 60 г. от рождението на Васил Воденичарски. — Лит. фронт, № 3, 19 ян. 1978, с. 7.

Беляева, Сабина. Анимализмът у Йовков. — Лит. мисъл, 1978, № 6, 51—58.

Богданова, Елена. За поука на всинца нас. . . — Лит. фронт, № 42, 19 окт. 1978, с. 3.
Вела Благоева като журналистка, публицистка и литераторка.

Боев, Петър. Фотографските образи на Вазовите герои. — Бълг. фото, 1978, № 2—3, 34—38.

Бойчев, Яко. Богдан Овесянин. 70 год. от рождението и 30 г. от смъртта на поета. — Ез. и лит., 1978, № 5, 74—82.

Боров, Тодор. Христо Ясенов интерниран. — Бълг. журналист, 1978, № 11, 31—34.

Бояджиева, Ваня. Комедиографията на Ст. Л. Костов. — Родна реч, 1978, № 10, 11—14.

Брезински, Стефан. Академик А. Т.-Балан — изтъкнат български филолог. — Ез. и лит., 1978, № 5, 1—9.
По повод 120 г. от рождението и 20 г. от смъртта му.

Бръзицов, Христо Д. Малки спомени за големия Иван Шишманов. По случай 50 г. от кончината му. — Труд, № 129, 30 юни 1978.

Бурин, Иван. Пенчославейковите редакции на народни песни. — Пламък, 1978, № 8, 142—146.

Вазов, Александър. Лев Николаевич Толстой и болгары. — Болг. русист., 1978, № 3, 37—40.

Ваков, Първан. Пощенец — поет и писател [Асен Разцветников]. — Импулс, № 27, 4 юли 1978.

Василев, Йордан. Непозната страна на един познат образ. Иван Хаджийски като публицист. — Бълг. журналист, 1978, № 6, 21—27; № 7, 32—36.

Вапцарова, Бойка. В средата на идейните другари по перо. — Славяни, 1978, № 7, 22—23.
Спомени за Никола Вапцаров.

Велева, Лидия. Освобождението и българската литература. — Читалище, 1978, № 4, 30—31.

Велева, Лидия. Селянинът в творчеството на Йовков. — Читалище, 1978, № 11, 25—26.

Велева, Лидия. Толстой и Йовков. Към въпроса за Толстоевото влияние у нас. — Септември, 1978, № 9, 61—73.
По случай 150 год. от рождението на Л. Н. Толстой.

Великов, Димитър. Превъплъщенията на човешката обич в творчеството на Стаматов. — Ез. и лит., 1978, № 2, 91—94.

Величков, Петко. Мълчаливецът. — Лит. фронт, № 48, 30 ноем. 1978, с. 5.
Спомени за Йордан Йовков.

Вълчев, Величко. Елин Пелин. (1877—1949). — Музеи и памет. култ. 1978, № 1, 68—69.
За дейността на писателя като директор на музея „Иван Вазов".

Гавазов, Георги. Вела Благоева — журналист, оратор, писател. 120 г. от рождението ѝ. — Родна реч, 1978, № 6, 54—56.

Галчев, Илия. Голям просветен и обществен деец. 120 г. от рождението на Трайко Китанчев. — Пиринско дело (Благоевград), № 177, 5 септ. 1978.

Георгиев, Валентин. „Опълченците на Шипка". — Читалище, 1978, № 3, 17—18.

Георгиев, Емил. Освобождението на България от османско владичество и развитието на реализма в българската литература. — Лит. мисъл, 1978, № 7, 3—13.

Георгиев, Любен. С патоса на пробудата и възмогата. — Лит. фронт, № 7, 16 февр. 1978, с. 2.
Идейно-художествен анализ на повестта „Чичовци" на Ив. Вазов.

Григоров, Георги М. „Дълг синовен днеска ме зове. . ." Поезията и подвигът на Иван Нивянин. — Отеч. зов, (Враца), № 79, 6 окт. 1978.

Гълъбов, Владимир. Непознати спомени за Димчо Дебелянов. — Лит. фронт, № 39, 28 септ. 1978, с. 5.

Данаилов, Славчо. „За тоя мир. . ." — Лит. фронт, № 30, 27 юли 1978, с. 4.
Отношението на Н. Лилиев към войната и мира.

Дела Гата, Луиджи. Теодор Траянов. [Превод от итал.]. — Родна реч, 1978, № 1, 40—44.
Продълж. от № 9, 1977.

Дженев, Андрей. Неоспорвана слава. „До Чикаго и назад" на 85 г. — Нар. младеж, № 232, 22 ноем. 1978.

Димитрова, Радостина. Страшимир Кринчев — бележит гражданин на Ямбол. — Нар. другар (Ямбол), № 134, 14 ноем. 1978.

Димитрова, Светла. Йордан Йовков и Иво Андрич. — Лит. мисъл, 1978, № 3, 23—43.

Димков, Николай. Из дневника на Рачо Стоянов. — Простори, 1978, № 2, 82—89.
Съдържа и откъси от дневника на писателя.

Димов, Георги. Българската литературно-теоретическа и критическа мисъл в годините непосредствено преди и след Освобождението. — Вж. Българска литература през Възраждането.

Динеков, Петър. Писма на проф. Ив. Д. Шишманов до Христо Вакарелски. — Бълг. фолклор, 1978, № 1, 41—49.

Добрева, Маня. Из неизвестните писма на Боян Пенев до Никола Михов. — Лит. фронт, № 12, 23 март 1978, с. 5.

Дойчинов, Сашо. По следите на един Вазов автограф. — Отеч. фронт, № 10468, 15 дек. 1978.

Дончев, Николай. Една оценка на Гео Милев за Дебелянов. — Пулс, № 14, 4 юли 1978, с. 11.

Дуриданов, Иван. По повод статията „Към проблема за съхраняването на Вазовото езиково богатство" от Ив. Харалампиев, Бълг. ез., 1976, № 3]. — Бълг. ез., 1978, № 1, 56—57.

Евтимова, Румяна. За някои типологически особености на българската пролетарска и младата съветска поезия в началото на 20-те години. — Ез. и лит., 1978, № 1, 83—89.

Елевтеров, Стефан. Някои проблеми на поетиката на „Бай Ганьо". — Септември, 1978, № 3, 219—236.

Елевтеров, Стефан. Повестите на Иван Вазов. — Лит. мисъл, 1978, № 6, 59—79.

Ескенази, Жак. Детските разкази на Л. Н. Толстой в България през 90-те години на XIX век. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 4, 6—10.

Ескенази, Жак. Н. Г. Чернишевски в България. 70-те г. на XIX в. — 1944 г. — Библиотекар, 1978, № 3, 41—44.

Ескенази, Жак. Руското народничество в някои произведения на Иван Вазов. — Ез. и лит., 1978, № 1, 95—101.
С библиогр.

Жеков, Светлозар. Характерни особености от поетиката на Елинпелиновия разказ. — Родна реч, 1978, № 10, 15—20.

Желязков, Желязко. Хуманизмът на демократическата поезия в края на 30-те и началото на 40-те години. — Лит. мисъл, 1978, № 3, 3—22.

Жечев, Николай. Към биографията на Кузман А. Шапкарев. — Бълг. фолклор, 1978, № 4, 55—61.

Заимова, Рая. Йордан Иванов и френско-българските културни отношения. 30 г. от смъртта му. — Ез. и лит., 1978, № 3, 86—89.

Иванов, Славчо. Географските измерения на един неспокоен дух. Пътеписът „В сгранте на палмите" от Страшимир Кринчев. — Ез. и лит., 1978, № 1, 47—56.

Иванов, Славчо. Дневникът на Страшимир Кринчев. — Лит. мисъл, 1978, № 4, 137—154.
Продълж. от № 8, 1977.

Иванов, Славчо. Страшимир Кринчев и пътеписният жанр. — Родна реч, 1978, № 8, 56—60.

Иванова, Ана. Николай Фол. 80 г. от рождението му. — Театър, 1978, № 11, 41—42.
Театрална и лит. дейност.

Иванова, Недялка. Една особеност при употребата на антропонимите в поемата „Кървава песен". — Бълг. ез., 1978, № 3, 233—237.
Илиев, Велизар. Лесинговият юбилей (1929 г.) и българската литературна критика. — Тр. ВИНС „Д. Благоев" — Варна, 50, 1978, № 1, 184—206.
Рез. на рус. и нем. ез.
Исаев, Младен. Ленинизирането на литературата ни през 30-те години. Ролята на писателите комунисти — слабости и успехи. — Пламък, 1978 № 9, 144—153.
Йорданов, Христо. Трагедията на Асен Разцветников. — Ез. и лит., 1979, № 4, 100—105.
Кадич, Анте. Българският селянин, изобразен в творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков. — Ез. и лит., 1978, № 5, 10—22.
Казанджиева, Бела. Потомка на Славейковци. Как бяха опазени ценни архивни материали на Петко и Пенчо Славейкови. — Отеч. фронт, № 10287, 31 март 1978.
Калайджиева, Костадинка. Пенчо П. Славейков — директор на Народната библиотека. — Нар. култ., № 17, 28 апр. 1978, с. 17.
Каменов, Йордан. Неизвестно ранно стихотворение на Никола Вапцаров. — Лит. фронт, № 29, 20 юли 1978, с. 4.
Кантарев, К. и Н. Запрянов. О заболевании и смерти писателя Йордана Йовкова (1880—1937 г.). — Асклепий. Междунар. ежегод. социалист. стран истор. и теории мед., 5, 1978, 166—172.
Каракачанов, Георги. „Китка". Първото лит. списание в Хасково. — Хасковска трибуна (Хасково), № 23, 23 февр. 1978.
Каракостов, Стефан. Спомени за Васил Воденичарски. — Пулс, № 7, 28 март 1978, с. 7.
Каранфилов, Ефрем. Човекът в своето време. — Лит. мисъл, 1978, № 9, 49—68.
Творчески портрет на писателя Антон Страшимиров.
Kranfilov, Efrem. Le rire du Bulgare. — Obzor, 1978, № 43, 28—32.
Хуморът и сатирата в бълг. литература от началото на века.
Кафезчиев, Антон. Александър Божинов. — Родна реч, 1978, № 3, 62—63.
По повод 100 г. от рождението му.
Кирков, Димитър. Поет на новата вяра [Никола Вапцаров]. — Родна реч, 1978, № 11, 1—8.
Кирова, Лиляна. Георги Кирков в балкански контекст. — Родна реч, 1978, № 3, 37—40.
За сатиричното му творчество.
Клинчаров, Петър. Две непубликувани писма на Иван Вазов. — Лит. история, 1978, № 2, 95—96.
Съдържа и текста на писмата.
Колевски, Васил. Огнярят поет [Никола Й. Вапцаров]. — Септември, 1978, № 12, 153—188.
Константинов, Димитър. Химни за първоучителите. Първи бълг. стихове и песни, посветени на братята Кирил и Методий. — Антени, № 21, 24 май 1978, с. 15.
Кунчев, Божидар. Ранният Веселин Ханчев. — Пулс, № 23, 7 ноем. 1978, с. 11.
Кюлюмов, Костадин. Четирите патрона. — Раб. дело, № 149, 2 юни 1978.
Идейното възмъжаване на Никола Й. Вапцаров.
Кючуков, Нано. С перо и меч. 60 г. от рождението на Васил Воденичарски. — Нар. младеж, № 8, 12 ян. 1978.
Ликова, Розалия. Асен Разцветников и революционната поезия през двадесетте години. — Ез. и лит., 1978, № 4, 16—36.
Ликова, Розалия. Новаторството на септемврийската литература. — Нар. култ., № 38, 22 септ. 1978, с. 7.
Любенов, Любен. За римите в „Самодивска китка" на Кирил Христов. — Бълг. фолклор, 1978, № 2, 30—36.
Рез. на англ. ез.
Любенов, Любен. Римният орнамент на „Легенда за разблудната царкиня" [от Димчо Дебелянов]. — Родна реч, 1978, № 2, 33—41.
Любенов, Любен. Римуваният стих в българската поетическа класика. — Вж. Българска литература през Възраждането.
Мартинов, Иван. Подвигът, този вечен пример. 60 г. от рождението на Васил Воденичарски. — Пламък, 1978, № 1, 156—157.
Матеева, Невена. В борба със страданията на изгнанието. — Лит. мисъл, 1978, № 7, 117—125.
За кореспонденцията на Константин Величков през периода на емигрантството му, 1888—1894 г.

Месечков, Недялко. Дъба. [Д. Б. Митов] в „Литературен глас“. Мемоари. — Бълг. журналист, 1978, № 4, 31—32.

Милев-Огин, Борис. Из преживяното. — Лит. фронт, № 23, 8 юни 1978, с. 7.
Спомени из литературния живот през 20-те и 30-те години.

Минчев, Христо Г. Последният ми спомен от Гео [Милев]. — Поглед, № 5, 30 ян. 1978, с. 10.

Минчева, Галина. Руско-турската освободителна война в творчеството на Иван Вазов. — Родна реч, 1978, № 3, 6—10.

Миронова, Петя. Стар хербарий от изящни цветя. — Труд, № 231, 21 ноем. 1978.
Полит. фейлетони на Екатерина Каравелова.

Михайлова, Димитрина. Взгляд на творчество Н. В. Гоголя на страницах журнала „Мисъл“. — Болг. русист., 1978, № 6, 16—26.

Михайлова, Лидия. Живописност на изображението на Йовковия разказ „Индже“. — Бълг. ез. и лит., 1978, № 4, 22—25.

Михайлова, Стоянка. Неосъществени творчески замисли и планове на Пенчо Славейков. — Лит. история, 1978, № 2, 86—94.

Мокрев, Стефан. Необикновен човек. — Септември, 1978, № 8, 192—196.
Спомени за Рачо Стоянов.

Неделчев, Георги. С патоса на героиката и изобличението. — Нар. просв., 1978, № 3, 100—105.
Бълг. учители и Освободителната война в „Записки по българските въстания“ от З. Стоянов.

Недялков, Христо. Михалаки Георгиев като поет-сатирик. — Ез. и лит., 1978, № 4, 96—100.

Недялков, Христо. Тихият певец на българската природа [Николай Ракитин]. — Родна реч, 1978, № 1, 45—47.

Николова, Мария. Неизвестно писмо на Иван Вазов. — Лит. фронт, № 48, 30 ноем. 1978, с. 6.

Николова, Снежина. Етнографската дейност на Ст. Л. Костов и комедиите му на селска тема. — Бълг. етногр., 1978, № 3—4, 125—136.
Рез. на рус. и англ. ез.

Нонев, Богомил. За Николай Райнов. — Нар. култ., № 3—7; 20, 27 ян., 3, 10, 17 февр. 1978.

Овесянин, Богдан — възторжен певец на обновения живот. 70 г. от рождението и 30 г. от смъртта на поета. — Септ. знаме (Пазарджик), № 119, 10 окт. 1978.
Съдържа: Яко Бойчев. Поетът и гражданинът. — Иван Динков. Учителят.

Пантелеева, Нина. Проблемът за идеала в поезията на Пенчо Славейков. — Родна реч, 1978, № 5, 20—25.

Парижков, Петър. Вдъхновение в борбата. — Пулс, № 4, 14 февр. 1978, с. 13
За творчеството на Васил Воденичарски.

Паунов, Кунчо. Непубликувани писма на д-р Кръстев до Стефан Гидиков. — Лит. мисъл, 1978, № 8, 126—132.
Съдържа и текста на писмата.

Петкова, Снежана. Хуморът на Вазовите „Чичовци“. — Септември, 1978, № 4, 225—242.

Петров, Антон. Бунт и вяра. Спомен за Георги Бакалов. — Лит. фронт, № 17, 27 апр. 1978, с. 3.

Петров, Мильо. Две писма на Николай Лилиев. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 137—139.
Съдържа и текста на писмата.

Петрова, Веселина. Из архивното наследство на Георги Бакалов. — Истор. преглед, 1978, № 5, 125—129.

Първанова, Анастасия. Несретникът-писател П. Ю. Тодоров. — Родна реч, 1978, № 4, 14—18.

Радев, Иван. Етюд върху творчеството на Пенчо Славейков. — Тр. Великотърн. унив. „Кирил и Методий“, 13, 1978, № 1, 157—201.
Рез. на фр. ез.

Радев, Иван. За връзките между Йован Скерлич и Боян Пенев. По повод 100 г. от рождението на Скерлич. — Ез. и лит., 1978, № 2, 85—88.

Радев, Иван. За една антология на поезия от 1978 година. [Нова песнопойка — народни песни и стихотворения, съставени от Л. Каравелов]. — Лит. история, 1978, № 2, 69—74.

Радев, Иван. Освобождението и българската литература. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 19—27.

Радев, Иван. Страница от публицистичното наследство на Алеко Константинов. — Ез. и лит., 1978, № 1, 103—105.

Радева, Пенка. Стилистичната функция на императива в разказите на Йовков. — Бълг. ез. и лит., 1978, № 4, 14—21.

Раев, Иван. Органика и орнамент. „Старопланински легенди“ и „Пролетен вятър“. — Лит. фронт, № 46, 16 ноем. 1978, с. 7.

Савова, Цанка. Философско-естетическите и литературнокритическите възгледи на Тодор Петров. По случай 100 г. от раждането му. — Филос. мисъл, 1978, № 11, 99—105.

Свинтила, Владимир. Народопсихологът Иван Хаджийски на младини. — Тракия, 1977, № 4, 160—166.

Свинтила, Владимир. Никола Данчов. 100 г. от рождението му. — Нар. култура, № 48, 1 дек. 1978, с. 7.

Свинтила, Владимир. Размисли върху една книга. — Учит. дело, № 24, 13 юни 1978, с. 8.
Интересите на Пейо К. Яворов към балканистиката.

Свинтила, Владимир. Страшимиров като народопсихолог. — Бълг. журналист, 1978, № 2, 18—21.

Стаматов, Любомир. Ранният д-р К. Кръстев. — Лит. мисъл, 1978, № 3, 57—77.

Станева, Христина. Стилистична функция на глаголите в разказа „Ветрената мелница“ от Елин Пелин. — Ез. и лит., 1978, № 1, 28—34.

Стателова, Елена. Илинден и неговото отражение [в българския периодичен печат]. — Бълг. журналист, 1978, № 10, 28—30.

Стефанов, Васил. Радетел за българска култура. 100 г. от рождението на Никола Г. Данчов. — Учит. дело, № 45, 12 дек. 1978, с. 8.

Стоев, Никола. Елин Пелин в спомени на свои съселяни. — Читалище, 1978, № 12, 28—29.

Стоев, Никола. Известно и неизвестно за бащата на Елин Пелин. — Отеч. фронт, № 10256, 17 февр. 1978.

Стойнов, Тодор. За регионално-диалектичната основа на творчеството на Елин Пелин. — Ез. и лит., 1978, № 2, 98—101.

Стойчев, Тодор. Делото на Васил Воденичарски. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 132—137.

Стоянов, Димитър. Психологизмът в разказите на Георги Райчев. — Родна реч, 1978, № 7, 32—37.

Стъпов, Петър. Значителни следи. „Светлоструй“ започна преди 50 г. — Лит. фронт, № 16, 20 апр. 1978, с. 7.

Танев, Димитър. Диалозите на Петко Ю. Тодоров. За връзките на писателя с украин. творци, с Максим Горки и Георг Адам. — Лит. мисъл, 1978, № 7, 126—129.

Тахов, Георги. Автограф за Вапцаров. — Отеч. фронт, № 10236, 20 ян. 1978.

Тахов, Георги. Бележитата 1879 година. — София, 1978, № 4, 38—40.
За лит. и книжовна дейност в София.

Тахов, Георги. Иван Вазов „кръстник“ на „Красно село“. — Отеч. фронт, № 10317, 12 май 1978.

Тахов, Георги. Квартирите, тия обиталища на поети. — София, 1978, № 8, 26—27.
За писателските квартири в гр. София от началото на века до 40-те г.

Тахов, Георги. Разказва сестрата на поета. 55 г. от смъртта на Христо Смирненски. — Пулс, № 13, 20 юни 1978, с. 2.

Тодоров, Илия. Неизвестни писма и ръкописи на Иван Вазов в архива на Атанас Илиев. — Лит. мисъл, 1978, № 6, 129—137.
С библиогр. Съдържа и текста на писмата.

Тодорова, Галина. Най-оригинална септемврийска поема [„Септември“ от Гео Милев]. — Бълг. ез. и лит., 1978, № 1, 40—47.

Топалов, Михаил. Писателите ли? . . . Те са опасни. Док. от полицейските архиви. — Лит. фронт, № 36, 7 септ. 1978, с. 6.
За интернирането на Георги Бакалов през 1935—1936 г.

35 години от гибелта на поета-партизанин Христо Кърпачев. — Пулс, № 11, 23 май 1978, с. 7.
Съдържа: Дочо Шипков. Последни минути с героя; Никифор Цонев. „Пътя е открит, целта е ясна!“

35 години от гибелта на Христо Кърпачев. — Лит. фронт, № 22, 1 юни 1978, с. 5.
Съдържа: Михаил Топалов. Имала майка, имала син; Никифор Цонев. Партизанската публицистика на поета.

Трифонов, Радко. Одеса, 1888 г. 90 г. от създаването на „Под игото“. — Труд, № 113, 7 юни 1978.

Троев, Петко. Глеб Успенский и ранная проза Антона Страшимирова. — Болг. русист., 1978, № 2, 30—41.

Угаров, Григор. С Елин Пелин в „територията“ на шопите. — Учит. дело, № 28, 11 юли 1978, с. 8.

Угрин, Димитър. Ранният Шекерджийски. — Бълг. журналист, 1978, № 11, 41—42.

Цанев, Георгий. Октябрьская революция и болгарская литература. — Болг. русист., 1978, № 1, 3—10.

Цанева, Милена. Иван Вазов и освобождението на България. — Лит. фронт, № 9, 2 март 1978, 1—2.

Цанева, Милена. Иван Вазов и Освобождевието на България. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 3—18.

Цонкова, Катя. Бележита българка [Екатерина Каравелова]. — Лит. фронт, № 20, 18 май 1978, с. 6.

Чернокожев, Вихрен. Ведбал и Димитър Подвързачов. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 112—120.

Чолаков, Стефан. Отворено писмо на Никола Вапцаров [до СБП през 1940 г.]. — Нар. младеж, № 165, 20 авг. 1978.

Янков, Николай. От него сме тръгнали всички. . . — Лит. фронт, № 45, 9 ноем. 1978, 1, 4, 5.
Влиянието на Вазов върху лит. оформяне на Георги Райчев, Дора Габе и Димитър Талев.

100 години от рождението на Пейо К. Яворов

Александрова, Надежда. Мотивът за раздвоението у Яворов и Дебелянов. — Лит. фронт, № 3, 19 ян. 1978, с. 6.

Александрова, Надежда. Мястото на поемата „Нощ“ в творческия път на П. К. Яворов. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 27—37.

Вапцарова, Бойка. Яворов и Вапцаров. — Лит. история, 1978, № 3, 66—72.

Василев, Йордан. Прозата на Яворов през погледа на критика. — Лит. история, 1978, № 3, 19—33.
С библиогр.

Велчев, Велчо. Яворов и руската революция от 1905—1907 г. — Ез. и лит., 1978, № 6, 11—26.

Велчев, Петър. „Един и същ на битието с урагана. . .“ Към философския модел на Яворовата лирика. — Ез. и лит., 1978, № 5, 23—38.

Гайдаров, Никола. Изложението на Яворов до Софийския апелативен съд. — Литер. история, 1978, № 3, 44—54.

Гайдаров, Никола. Между живота и смъртта. — Лит. мисъл, 1978, № 1, 42—59.
Последната година от живота на П. К. Яворов.

Георгиев, Емил. „Аз не живея, аз горя. . .“ С ботевска любов към народа. — Нар. армия, № 8935, 13 ян. 1978.

Георгиев, Пантелей. Вълшебник на словото. — Съобщения, 1978, № 1, 28—31.
П. К. Яворов като телеграфист.

Данаилов, Димитър. Яворови поправки върху един екземпляр на „Стихотворения“ 1904 г. — Хоризонт, 1978, № 1, 100—103.

Данчев, Пенчо. Яворов. — Септември, 1978, № 1, 117—177.
Продълж. от № 12, 1977.

Динеков, Петър. Яворов в развитието на българската поезия. — Септември, 1978, № 1, 103—115.

Естетическата актуалност на Яворовата поезия. Анкета. — Лит. история, 1978, № 3, 107—111.
Съдържа отговорите на Дана Хронкова и Дитмар Ендлер.

Живков, Тодор. Писмо до участниците в Яворовите тържества в Чирпан. — Раб. дело, № 13, 14 ян. 1978.

Казанджиева, Бела. Яворов и Лора. — Лит. история, 1978, № 3, 103—106.

Каракашев, Владимир. Яворов — драматургът. — Пулс, № 2, 17 ян. 1978, с. 6.

Коларов, Стефан. Певецът на възторга и страданието. — Веч. новини, № 9, 13 ян. 1978.

Колевски, Васил. Яворов — критик и публицист. —Пламък, 1978, № 1, 121—127.

Константинова, Елка. П. К. Яворов и Николай Лилиев. — Лит. мисъл, 1978, № 8, 48—57.

Крачолов, Атанас. Яворов в живота на Лора. — Лит. история, 1978, № 3, 92—102.

Крумова, Мария. Яворов — журналистът. — Поглед, № 7, 13 февр. 1978, с. 5.

Куюмджиев, Кръстьо. Предисловие. — Лит. мисъл, 1978, № 1, 38—41.
По повод кн. за П. К. Яворов „Между живота и смъртта“, над която работи Н. Гайдаров.

Лукова, Анелия. Непознати Яворови бележки върху драмата „Зидари“ на П. Ю. Тодоров. — Лит. мисъл, 1978, № 1, 129—135.

Матев, Павел. Присъствието на Яворов. — Пулс, № 2, 17 ян. 1978, с. 1.

Михайлова, Стоянка. Пенчо Славейков и Пею Яворов. — Лит. история, 1978, № 3, 55—60.

Неделчев, Михаил. Проблемът за автобиографизма в творчеството на Яворов. — Лит. история, 1978, № 3, 5—18.
С библиогр.

Неделчев, Михаил. Яворов — летописец на Илинденско-Преображенското въстание. — Отечество, 1978, № 15—16, 53—54; № 17, 19—20, 32; № 18, с. 32; № 19, с. 36, 46.

Недялков, Христо. Драматургичният свят на Яворов. — Театър, 1978, № 3, 46—49.

Недялков, Христо. Един четник разказва [за П. К. Яворов]. — Пулс, № 2, 17 ян. 1978, с. 8.

Недялков, Христо. Надежда за изгрев. Из спомените на Атанас Крачолов. — Поглед, № 2, 1978, с. 5.

Недялков, Христо. Нему отдаде обич. — Кооп. село, № 10, 13 ян. 1978.

Недялков, Христо. Необятен поетичен талант. — Читалище, 1978, № 2, 24—25.

Недялков, Христо. Проекти за нови драми. По случай 100 г. от рождението на П. К. Яворов. — Родна реч, 1978, № 4, 21—25.

Попиванов, Иван. Многостранната душа на поета. — Зем. знаме, № 9, 12 ян. 1978.

Попов, Страхил. Личност и лирически изказ. Опит за психосоциология на личността — худож. характер в поезията на П. К. Яворов. — Лит. мисъл, 1978, № 1, 8—26.

Радонова, Мария. Да можех да възпявам като Яворов. . . — Лит. фронт, № 3, 19 ян. 1978, с. 6.

Русев, Пеньо. Трагедията на интелигенга-индивидуалист в Яворовата драма „В полите на Витоша". — Ез. и лит., 1978, № 2, 1—24.

Савов, Младен. Оптимистичната трагедия на поета [Пейо К. Яворов]. — Родна реч, 1978, № 2, 12—14.

Сарандев, Иван. Боян Пенев и Яворов. — Лит. история, 1978, № 3, 61—65.

100 години от рождението на П. К. Яворов. — Антени, № 2, 11 ян. 1978, 1, 6, 8—9.
Съдържа: Севелина Гьорова. Яворов в българския театър; Мария Деянова. Близо един милион екземпляра!; Златана Хлебарова. Сила — способна да преобразува света.

100 години от рождението на Яворов. — Лит. фронт, № 2, 12 ян. 1978, 1—8.
Съдържа: Пантелей Зарев. Човешки, хайдушки копнения; Тончо Жечев. Прозата на Яворов; Петър Велчев. „Един и същ на битието с урагана. . ." Към философския модел на Яворовата лирика; Владимир Каракашев. „Проклятието" на една пиеса; Златана Хлебарова. Последното писмо; Никола Гайдаров. Възприятията и творческият процес у поета; Стефан Елевтеров. Непознати досега стихотворения; Светозар Игов. Историята на едно посвещение, или предисторията на една любов; Христо Недялков. Едно характерно писмо на Лора.

[100 години от рождението на П. К. Яворов]. — Нар. култ., № 2, 13 ян. 1978, 1, 4—5.
Съдържа: Божидар Божилов. Поетът; Стоян Каролев. „Все туй копнение в духът"; Пеньо Русев. Драмите на Пейо Яворов; Елка Константинова. Яворовата поезия — нов етап в националната ни литература.

100 години от рождението на П. К. Яворов. — Раб. дело, № 12, 13 ян. 1978.
Съдържа: Георги Цанев. Класик и майстор на българския стих; Тончо Жечев. Летописец на героите от борбата; Дмитрий Ф. Марков. Ярка звезда в поезията; Чавдар Добрев. Порив към щастие; Бойка Вапцарова. С образа на поета.

100 години от рождението на П. К. Яворов. — Септември (Ст. Загора), № 5, 12 ян. 1978.
Съдържа: Пеньо Желев. Вечно жив в паметта на народа; Г. Найденова. Завещът; Димитър Данаилов. Славата на поета; Донка Попова. Яворов в Стара Загора; Петър Тонков. Проникновението на твореца.

100 години от рождението на П. К. Яворов. — Труд, № 9, 13 ян. 1978.
Съдържа: Дмитрий Ф. Марков. Хуманизмът на поета е общочовешки. Интервю; Дарина Герова. Мисля, че японецът може да го разбере; Михаил Г. Райчев. Неизвестни образи на П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров и Елин Пелин.

100 години от рождението на П. К. Яворов. — Учит. дело, № 2, 10 ян. 1978, с. 8.
Съдържа: Александър Михайлов. Неувяхваща лавра; Михаил Тихов. Малко известно. [Откъс от дневник].

100 години от рождението на Пейо Яворов. — Нар. младеж, № 8, 12 ян. 1978.
Съдържа: Симеон Янев. Български, безсмъртен!; Магдалена Видова и Елена Банова. Поезия да дишаш. . .

100 години от рождението на Яворов. — Отеч. фронт, № 10230, 12 ян. 1978.
Съдържа: Николина Севданова и Георги Манов. Добър ден, поете!; З. Ата-

насова. Кълнове, стигнали до сърцето; Виолета Карастоянова. Яворов на чужди езици; Златана Хлебарова. В нощта срещу 30 ноември.
Таринска, Стефана. Преводите на П. К. Яворов от руски език. — Лит. история, 1978, № 3, 34—43.
Тихов, Михаил. Откъси от непубликуван дневник. — Студ. трибуна, № 16, 10 ян. 1978.
Тонков, Петър. Яворов — противоречив и единен. — Хоризонт, 1978, № 1, 85—99.
Фурнаджиева, Елена. Наш. . . и на света. Произведенията на П. К. Яворов в чужбина. — Лит. история, 1978, № 3, 112—128.
С библиогр.
Хисарлъшка-Танова, Спасина. Яворов — четникът, борецът, патриотът. — Пиринско дело (Благоевград), № 8, 11 ян. 1978.
Хлебарова, Златана. Личната библиотека на поета П. К. Яворов — бележки и маргиналии. — Лит. история, 1978, № 3, 73—91.
Хлебарова, Златана. „На нивата“ и творческият процес у Яворов. — Пламък, 1978, № 1, 128—133.
Хлебарова, Златана. Сходство в структурите на поетичните и музикалните произведения. С оглед поезията на П. К. Яворов. — Ез. и лит., 1978, № 1, 35—46.
Цанев, Георги. Яворов — класик на българския стих. — Лит. история, 1978, № 3, 3—4.

80 години от рождението на Христо Смирненски

Авджиев, Жельо. Белетристът Смирненски. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 32—44.
Авджиев, Жельо. Поет на социалистическата революция. — Ново време, 1978, № 9, 111—119.
Бошнаков, Димитър К. В сърцата на милионите. — Антени, № 38, 20 септ. 1978, с. 15.
Герова, Дарина. Той все си гледаше часовника. Към 80-год. от рождението на Христо Смирненски. — Труд, № 23, 1 февр. 1978.
Герова, Дарина. Той имаше много приятели. — Труд, № 193, 27 септ. 1978.
Гетов, Георги. Вдъхновен поет на бъдещето [Христо Смирненски]. — Родна реч, 1978, № 10, 1—5.
Голев, Владимир. Пример — вдъхновение. — Раб. дело, № 271, 2 окт. 1978.
Даскалов, Николай. Христо Смирненски и Иржи Волкер. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 8—20.
Добрев, Чавдар. Нежният бард на революцията Христо Смирненски. — Септември, 1978, № 5, 196—211.
Дудевски, Христо. Етап в националната ни култура. — Нар. армия, № 9120, 29 септ. 1978.
Дудевски, Христо. Поетичното дело на Христо Смирненски. — Пламък, 1978, № 9, 105—112.
Зарев, Пантелей. Певец на революцията. — Лит. фронт, № 40, 5 окт. 1978, 1—2.
Слово, произнесено на тържественото събрание по случай 80 г. от рождението на Христо Смирненски.
Звездинов, Атанас. Вечният юноша. 80 г. от рождението на Христо Смирненски. — Читалище, 1978, № 9, 24—25.
Златков, Рангел. Деен сътрудник на в. „Народна армия“. 1920—1923 г. — Нар. армия, № 9119, 9120; 28, 29 септ. 1978.
Иванова, Веска. Сатирата на Смирненски. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 21—31.
Казакова, Любка. Революционният оптимизъм на Смирненски и Вапцаров. — Родна реч, 1978, № 9, 12—16.
Караславов, Георги. Поет и на бъдещето. — Пулс, № 20, 26 септ. 1978, с. 4.
Койчева, Румяна. Смирненски и традицията на българския фейлетон. — Родна реч, 1978, № 5, 26—30.
80 години от рождението на Христо Смирненски.—Антени, № 39, 27 септ. 1978, 1, 6—7.
Съдържа: Георги Цанев. Възторжен певец на работническата класа; Жельо Авджиев. С рапирата на хумора и сатирата; Димитър Константинов. В „Червен смях“ се родиха огнените стихове; Георги Чаталбашев. Ден е вече! Кратко пътуване през спомени, години и улици.
80 години от рождението на Христо Смирненски.—Зем. знаме, № 191, 29 септ. 1978.
Съдържа: Георги Цанков. Винаги близо до слънцето. . .; Иван Попиванов. Огнено оръжие в борбата; Михаил Топалов. И сега се разказват спомени.
80 години от рождението на Христо Смирненски.—Кооп. село, № 195, 29 септ. 1978.
Съдържа: Петър Динчев. Възторжен певец на огнените гриви; Христо Д. Бръ-

зицов. Стръмни години. Спомени; Димитър Бошнаков. Широка популярност.

80 години от рождението на Христо Смирненски.—Лит.фронт, № 39,28 септ.1978, 1, 3. Съдържа: Христо Радевски. Смирненски в нашия живот; Атанас Стоянов. Пълководецът; Симеон Правчанов. Непреходно излъчване; Георги Тахов. Разказва сестрата на поета Надежда Измирлиева; Розалия Ликова. Безсмъртието на поета.

80 години от рождението на Христо Смирненски.—Нар.култ., № 39, 29 септ.1978, 1, 7. Съдържа: Слав Хр. Караславов. Трубадур на пролетариата; Евтим Евтимов. Теория на днешния и утрешния ден; Димитър Осинин. Какъв го помня; Никола Инджов. Златното сърце на революцията.

80 години от рождението на Христо Смирненски.—Нар. младеж, № 194, 29 септ. 1978. Съдържа: Лъчезар Еленков. Поет на младостта и огнедишащите гриви; Надежда Измирлиева. Той ни носеше радост. . . [Спомени].

80 години от рождението на Христо Смирненски.—Пулс, №20, 26 септ. 1978, с. 7—9. Съдържа: Ангел Тодоров. Нашето знаме; Костадин Кюлюмов. Поезия насъщна като хляба!; Симеон Ханжикосев. Неувяхващ пример; Петко Братинов. Ядро от светлина; Георги Томалевски. За един поет и един учител; Стефан Коларов. Празник на пролетарската поезия. Стихосбирката „Да бъде ден", изд. през 1922 г.; Рада Лазарова. По следите на времето. Спомени за поета от Милка Ст. Чаушова.

80 години от рождението на Христо Смирненски. — Раб. дело, № 268, 29 септ. 1978. Съдържа: Младен Исаев. Безсмъртен певец на революцията; Здравко Петров. Класик на пролетарското слово; Стефан Любенов. Неугасващият пламък. Изд. на Събрани съчинения на Хр. Смирненски.

80 години от рождението на Христо Смирненски. — Труд, № 194, 29 септ. 1978. Съдържа: Георги Цанев. Празник на пролетарската поезия; Туше Влахов. Роднят Кукуш. Спомени за детските години на поета; Ангел Георгиев. Трудова София обичаше „Йохан"; Христо Радевски. Клокочи гняв и насмешка.

Певец на огнените гриви. — Отеч. фронт, № 10414, 29 септ. 1978. Съдържа: Георги Цанев. Вестител на нова ера; Лъчезар Станчев. Поезия, която ще вълнува вечно; Михаил Г. Райчев. Дан на обич и признателност; Никола Гугушев. Назад в годините. Спомен; Петър Драгнев и Ненко Върбанов. Вечната младост. Репортаж; Крум Пенев. Ехо от миналото. Думи за приятеля.

Попова, Катя. Смирненски на страниците на „Червен смях". — Лит. мисъл, 1978, № 10, 121—127.

Попова, Катя. Стиховете му звучат по всички краища на планетата. — Веч. новини, № 182, 18 септ. 1978.

Стайков, Атанас. Смирненски и нашето изобразително изкуство. — Раб. дело, № 270, 1 окт. 1978.

Станчев, Лъчезар. Вдъхновен певец на социалистическата революция. — Учит. дело, № 33, 19 септ. 1978, с. 8.

Танев, Димитър. Певецът на огнените гриви. — Веч. новини, № 188, 26 септ. 1978.

Тодоров, Ангел. Смирненски — публицистът. — Поглед, № 40, 2 окт. 1978, с. 3.

Чолаков, Здравко. Поезията на Смирненски и непосредствено предхождащата я поетична традиция. — Септември, 1978, № 10, 223—231.
По повод 80 г. от рождението на поета.

Българска литература след Девети септември

Бъклова, Катя. Андрей Гуляшки. [Разговори, беседи]. С., БАН, 1978. 102 с. 6 л. портр., снимки и факс. 20,5 см (Лит. анкети).
Именен показалец.

Василев, Михаил. Критически стрели. (Статии и рецензии). С., Нар. младеж, 1978. 204 с. 16,5 см.

Василев, Михаил. Редове за поезията. Очерци за бълг. поети. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Василев, Михаил. Съвременна българска литература. [Учебник за студентите от СУ Климент Охридски]. С., Наука и изкуство, 1978. 424 с. 22,5 см.

Василев, Стефан П. Езикови и мемоарни очерци. Избрано. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Григоров, Георги М. И словото воюваше. Бълг. писатели през Отечествената война [Изследване]. С., Воен. изд., 1978. 180 с. с ил. 20 см.

Еленков, Константин. Критически фрагменти. С., Бълг. писател, 1978. 175 с. 17 см (Проблеми на съвр. бълг. лит.).

Живков, Тодор. Борбата на народа за свобода, прогрес и социализъм — костната система на българската художествена литература. Слово на срещата на Секретариата на ЦК на БКП с участниците в III нац. конф. на младите лит. творци, състояла се на 2 дек. 1977 г. в резиденция „Бояна". <Стеногр. запис>. С.,Партиздат, 1978. 63 с. 17 см.

Живков, Тодор. Борьба народа за свободу, прогресс и социализм — костная система болгарской художественной литературы. Речь на встрече Секретариата ЦК БКП с участниками Третьей национальной конференции молодых литераторов, состоявшейся 2 дек. 1977 г. [Прев. от бълг.] [С.] София-пресс, 1978. 59 с. 16,5 см. Прев. на нем., итал., исп., фр., англ. и араб. ез.

Игов, Светлозар. Хуманизъм и творчество. Проблеми на съвр. проза и критика. С., Бълг. писател, 1978. 316 с. 20,5 см.

Коларов, Стефан. Георги Караславов. [Разговори и беседи]. С., Бълг. писател, 1978. 256 с. 8 л. ил. и портр. 20 см (Лит. анкети).
Изд. на БАН. Инст. за лит. Именен показалец.

Коларов, Стефан. Съвременни поети. [Лит. крит. очерци]. С., Нар. младеж, 1978. 288 с. 16 см.
За Младен Исаев, Веселин Андреев, Георги Джагаров, Радой Ралин, Лиляна Стефанова, Пеньо Пенев, Любомир Левчев, Слав Хр. Караславов, Евтим Евтимов, Петър Караангов, Стефан Цанев и Ваня Петкова.

Ликова, Розалия. Разказвачът в съвременната българска белетристика. С., Наука и изкуство, 1978. 328 с. 20 см.

Манолова, Наташа и Вера Стефанова. Съкровеното. 34 въпроса към известни дейци на лит., изкуството, науката. С., Бълг. писател, 1978. 304 с. 24 л. портр. 20,5 см.

Матев, Георги. Срещи и разговори с Чудомир. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1978. 96 с. с ил. и факс. 20 см.

Матев, Павел. При огъня на славата. [Докл., слова, интервюта]. С., Нар. младеж, 1978. 136 с. 20,5 см (Библ. Светлина.Кн. за естет. възпитание на младежите).

Месечков, Недялко. Завръщане към миналото. Спомени за бълг. писатели. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Мутафов, Енчо. Време и художествено единство. [Изследване]. С., Бълг. писател, 1978. 192 с. 17 см (Проблеми на съвр. бълг. лит.).

Мутафов, Енчо. Подвижният човек. (Съвременната бълг. проза — духовно завещание и настояще). С., Нар. младеж, 1978. 164 с. 20,5 см (Библ. Светлина. Кн. за естет. възпитание на младежта).

Неделчев, Михаил. Критически страници [Очерци]. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Ничев, Боян. Съвременният български роман. Към история и теория на епичното в съвр. бълг. худож. проза. С., Бълг. писател, 1978. 524 с. 20,5 см.

Пауновски, Иван. Малки неща. [Лит. очерци]. — Вж. Българска литература през Възраждането.

Петров, Здравко. Избрано. Лит. портр. на поети. — Вж. Българска литература от Освоб. до Девети септ.

Проблеми на съвременната българска поезия.Сб.статии и студии.Състав. и ред.Емилия Прохаскова и Симеон Хаджикосев. С., Бълг. писател, 1978. 319 с. 20,5 см.

Свиленов, Атанас. Съвременници. [Очерци]. С., Бълг. писател, 1978. 295 с. 20,5 см.
За А. Гуляшки, В. Петров, Г. Джагаров, Н. Инджов, Л. Левчев, Г. Караславов, Б. Райнов, П. Матев, Бл. Димитрова, Н. Стайков, Г. Свежин, Д. Фучеджиев, П. Караангов, П. Алипиев, Д. Точев, С. Стефанов, Д. Дамянов, М. Шопкин, Н. Йорданов, Ив. Тренев, Вл. Зарев, Г. Цанев, П. Динеков, П. Зарев, Е. Каранфилов, Т. Боров, Б. Делчев, С. Султанов, Здр. Петров, Т. Жечев, Кр. Куюмджиев, С. Правчанов, Д. Танев.

Спасов, Иван. Из днешната българска поезия. Студии и фрагменти. С., Бълг. писател, 1978. 256 с. 20,5 см.

Спасов, Иван. Пристрастия и полемики. [Лит. крит. статии за съвр. бълг. поезия]. С., Нар. младеж, 1978. 260 с. 16,5 см.

Спиридонов, Александър. Героите на Георги Караславов. Изследване на осн. образи и идеи. С., Бълг. писател, 1978. 243 с. 20,5 см.

Султанов, Симеон. Избрани произведения: Йовков и неговият свят и Насаме със Светослав Минков. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Тенев, Любомир. Срещи във вечерни часове. С., Наука и изкуство, 1978. 311 с. 21 см.
За А. Златанов, Г. Цанев, П. Данчев, Г. Караславов, Г. Гочев, П. Герганова, А. Карамитев, Ив. Кондов, И. Тасева, Ф. Филипов, Л. Даниел и Л. Оливие.

Тодорова, Мариана. Лирика и време. [Лит.-крит. очерци]. С., Нар. младеж, 1978. 240 с. 16,5 см (Библ. Смяна. Първи кн. на млади авт. Критика) .

Хаджикосев, Симеон. През погледа на критика. Становища, портр., преценки. С., Наука и изкуство, 1978. 211 с. 20 см.

Янева, Катя. Александър Геров. [Разговори и беседи]. С., БАН, 1978. 93 с. 6 л. портр., факс. и ил. 20 см (Лит. анкети).
Именен показалец.

* * *

Абазов, Тодор. Понесъл на хората вяра и песен. — Пулс, № 3, 31 ян. 1978, с. 4.
За поезията на Димитър Методиев.

Александров, Васил. Никола Ланков срещу фашизма, съда и полицията. По случай 70-год. му. — Пламък, 1978, кн. 5, 131—138.

Андонова, Нина. Развитието на таланта. — Нар. младеж, № 139, 14 юли 1978.
Творчески път на поета Георги Константинов.

Анчев, Ангел. Емилиян Станев и руският роман. — Тр. Великотърн. унив. „Кирил и Методий“, 13, 1978, № 1, 97—154.
Рез. на рус. и фр. ез.

Анчев, Панко. Богатствата на критическия талант. — Пламък, 1978, № 8, 164—171.
За творчеството на Тончо Жечев.

Анчев, Панко. Младите разказвачи и човешките проблеми. — Лит. фронт, № 34, 24 авг. 1978, с. 3.

Анчев, Панко. Нравствено-философските измерения на историята. — Родна реч, 1978, № 6, 35—38.
Литературното творчество на Емилиян Станев.

Анчев, Панко. Поетическо многословие. — Лит. фронт, № 14, 6 апр. 1978, 1—2.
За творчеството на младите бълг. поети.

Анчев, Панко. С познаване на човешката душа. — Пулс, № 9, 25 апр. 1978, с. 11.
Творчески портр. на белетриста Кънчо Атанасов.

Анчев, Панко. Светът в представите и нормите на героите на Илия Волен. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 96—105.

Академик Михаил Арнаудов. [1878—1978]. — Раб. дело, № 47, 20 февр. 1978.
Некролог, подписан от видни парт. и култ. дейци.

Балабанов, Иван. Вярност към съвременната тема. — Септември, 1978, № 2, 212—220.
Драматургията на Драгомир Асенов.

Благоева, Йорданка. Не професия, а съдба. — Бълг. журналист, 1978, № 9, 26—29.
Творчески портрет на Стефан Продев.

Божилов, Божидар. Винаги с народа и партията. Тодор Генов на 75 години. — Лит. фронт, № 27, 6 юли 1978, с. 2.

Божилов, Божидар. Войник на партийната вяра. Писателят Тодор Генов на 75 години. — Веч. новини, № 124, 27 юни 1978.

Божилов, Божидар. Прощално слово. — Лит. фронт, № 3, 19 ян. 1978.
За Атанас Далчев.

Боздуганов, Никола. Земна поезия. — Лит. фронт, № 32, 10 авг. 1978, с. 3.
По повод 50-год. на Усин Керим. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Боздуганов, Никола. Поет и драматург [Иван Радоев]. — Читалище, 1978, № 8, 18—19.

Бояджиева, Ваня. Иван Радоев. — Родна реч, 1978, № 5, 31—35.

Брадистилова-Добрева, Маргарита. Съвременната тема в драматургията на Драгомир Асенов. — Пробл. изкуството, 1978, № 4, 54—60.
Рез. на рус. ез.

Васев, Славчо. Светлата диря на писателя. 70 г. от рождението на Спас Кралевски. — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978, с. 6.

Василев, Димитър. Отговорът. — Лит. фронт, № 46, 16 ноем. 1978, с. 4.
Критични бележки за съвр. бълг. поезия.

Велева, Лидия. Освобождението и българската литература. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Велева, Лидия. Фурнаджиевото откритие на света. — Септември, 1978, № 6, 217—223.
Творчески портрет на поета по случай 75 г. от рождението му.

Великов, Димитър. Освобождението в историческата проза на Стефан Дичев. — Учит. дело, № 7, 14 февр. 1978, с. 8.

Величков, Михаил. Не! А какво друго? Моралното — върхова проблематика на драматургията. — Нар. култ., № 4, 27 ян. 1978, с. 4.

Велчев, Йордан. Пловдивските писма на Константин Константинов. — Тракия, 1978, № 4, 157—162.

Велчев, Петър. Новото битие на поетическия първообраз. Библ. „Върхове на съв. поезия". — Съвременник, 1978, № 3, 471—476.
За съвр. бълг. преводачи на съв. поезия.

Волен, Илия. Приятелят, човекът. 70 г. от рождението на Спас Кралевски. — Пламък, 1978, № 2, 159—160.

Вучков, Юлиан. Две комедии на Станислав Стратиев. — Театър, 1978, № 9, 4—6.
За „Римска баня" и „Сако от велур".

Вучков, Юлиан. Драматургията на Лозан Стрелков. — Театър, 1978, № 4, 13—21.

Вучков, Юлиан. Октомврийската революция и съвременният български театър. — Театър, 1978, № 1, 3—17.

Вучков, Юлиан. Пиеси на Никола Русев. („Я колко макове!" и „От земята до небето"). — Театър, 1978, № 6, 11—14.

Вучков, Юлиан. Пиеси на Николай Хайтов. — Театър, 1978, № 11, 13—14.

Въгленов, Михаил. С принос към литературата. — Отеч. фронт, № 10438, 2 ноем. 1978.
Николай Дончев на 80 години.

Ганчева, Вера. Огън от искри. — Пламък, 1978, № 6, 171—174.
Обзор на поредицата „Писател и общество" на изд. Отеч. фронт, 1977 г.

Георгиев, Емил. За делото на академик Михаил Арнаудов. — Нар. култ., № 8, 24 февр. 1978, с. 7.
По случай смъртта му.

Георгиев, Пламен. Провинцията в разказите на Константин Константинов. — Родна реч, 1978, № 7, 38—43.

Георгиева, Ана. Творчеството на преводача [Тодор Нейков]. — Нар. култ., № 41, 13 окт. 1978, с. 7.

Герджиков, Станчо. Актуални измерения на хуманизма. — Театър, 1978, № 11, 8—12.
За пиеси на Драгомир Асенов, Георги Данаилов и Кръстьо Дренски.

Гетов, Георги. Младата проза и проблемите на съвременността. — Лит. фронт, № 44, 2 ноем. 1978, с. 3.

Глогински, Богдан. Избуяли кълнове. — Лит. фронт, № 50, 14 дек. 1978, с. 5.
Претворяването на живота в съвр. бълг. лит.

Гранитски, Иван. Само желание и искреност не стигат. . . — Лит. фронт, № 48, 30 ноем. 1978, с. 2.
Критични бележки за младите бълг. поети, дебютирали през 1977 г.

Григоров, Георги М. Богдан Глогински. — Нар. армия, № 9168, 6 дек. 1978.
Военно-патриотичната тема в творчеството на писателя.

Григоров, Георги М. Българските писатели през втория период на Отечествената война. — Лит. мисъл, 1978, № 4, 123—136.
Откъс от докум. изследване.

Григоров, Георги М. Огънят, на който съм горял. — Учит. дело, № 16, 18 апр. 1978, с. 8.
За творчеството на поета Георги Струмски.

Григоров, Георги М. Поезия на дълга и отговорността. — Учит. дело, № 36, 10 окт. 1978, с. 8.
За Николай Христозов.

Григоров, Георги М. С обич и преданост към литературата. — Лит. фронт, № 20, 18 май 1978, с. 3.
По повод 70-год. на Васил Александров. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Григоров, Георги М. Случки от фронта. — Веч. новини, № 103, 29 май 1978.
Архивни данни за прояви и събития от живота на бълг. писатели на фронта.

Григорова, Людмила. За жилавостта на доброто. Бел. върху белетристиката на Димитър Вълев. — Септември, 1978, № 12, 208—219.

Грозев, Александър. С големите истини на съвременността. — Лит. фронт, № 11, 16 март 1978, с. 5.
Сценариите на Валери Петров в кинодраматургията.

Гундов, Димитър. Неотразимо обаяние. 80 г. от рождението на Ламар. — Лит. фронт, № 4, 26 ян. 1978, с. 3.

Гьорова, Севелина. В началото бе словото. . . — Пулс, № 17, 15 авг. 1978, с. 4.
Гражданско-политическият патос в съвр. бълг. драма.

Гьорова, Севелина. Драматургични направления [в съвременната бълг. литература]. — Театър, 1978, № 11, 3—7.

Гьорова, Севелина. Драматургия и художествено майсторство. — Раб. дело, № 163, 16 юни 1978.
Здрави тенденции в най-новите творби на съвр. бълг. драматургия.

Атанас Далчев. [1904—1978]. — Раб. дело, № 16, 18 ян. 1978.
Некролог, подписан от видни държ., парт. и култ. дейци.

Дамянов, Дамян П. Едно от продълженията на „Отговорът". — Лит. фронт, № 49, 7 дек. 1978, с. 3.
Съвети към младите бълг. поети.

Дамянов, Дамян П. „Лудата трева" на писателя. — Лит. фронт, № 23, 8 юни 1978, с. 3.
По повод кн. на Йордан Радичков „Шест малки матрьошки и една голяма".

Дамянов, Дамян П. Училище за цял живот. — Раб. дело, № 121, 5 май 1978.
За извора на поет. му творчество.

Даскалов, Стоян Ц. Първо селянин, после писател. — Пламък, 1978, № 11, 134—145.

Делчев, Борис. Стефан Попвасилев — радетел за език и култура. — Септември, 1978, № 5, 187—195.

Дилов, Любен. Наздравица за приятеля. Петър Бонев на 50 години. — Пулс, № 14, 4 юли 1978, с. 7.

Димитрова, Блага. Поезията пред изпитание днес. — Пробл. култ., № 4—5, 242—244.

Димов, Георги. Реквием за акад. Михаил Арнаудов. — Лит. мисъл, 1978, № 6, 23—35.

Димов, Димитър. „Историческият" роман и някои от съвременните му проекции [в българската литература]. — Тракия, 1978, № 4, 199—206.

Динеков, Петър. Вдъхновение, родено от народния извор. Творчеството на Йордан Радичков и фолклорът. — Раб. дело, № 205, 28 юли 1978.

Динеков, Петър. Елисавета Багряна в българската поезия. — Пламък, 1978, № 4, 47—56.

Динеков, Петър. Поклон пред големия учен. — Пулс, № 5, 28 февр. 1978, с. 2.
По повод смъртта на акад. Михаил Арнаудов.

Добрев, Чавдар. Наблюдения върху поетиката на Атанас Далчев. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 74—95.

Добрев, Чавдар. Смисълът на човешкото деяние. — Простори, 1978, № 1, 125—130.
Творчески път на писателя Димитър Вълев.

Добрев, Чавдар. Съвременност и литература. — Тракия, 1978, № 4, 181—189.

Добрев, Чавдар. Творчество и истина. — Простори, 1978, № 1, 126—130.
За пиесите и разказите на Кольо Георгиев.

Дончев, Николай. Дълголетно теоретическо и критическо дело. Атанас Илиев на 85 г. — Лит. фронт, № 51, 21 дек. 1978, с. 3.

Дончев, Николай. Неуморим дух. — Лит. фронт, № 44, 2 ноем. 1978, с. 3.
По случай 90-год. на Стефан Попвасилев. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Дончев, Николай. Поет и литературен преводач. Георги-Асен Дзивгов на 75 г.— Лит. фронт, № 38, 21 септ. 1978, с. 2.

Доспевска, Нели. За един плодовит преводач. — Лит. фронт, № 50, 14 дек. 1978, с. 7.
По повод 80-год. на Димитър Симидов. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Душков, Атанас. Богата творческа дейност. Писателят Димитър Симидов на 80 г. — Веч. новини, № 237, 5 дек. 1978.

Евтимов, Евтим. Трябва да се гледа напред. — Лит. фронт, № 47, 23 ноем. 1978, с. 3.
По повод 50-год. на Стефан Поптонев. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Еленков, Константин. И в историята — с тревогите на съвремието. — Лит. фронт, № 20, 18 май 1978, с. 5.
Проблемите на съвр. лит. критика в творчеството на Пенчо Данчев.

Еленков, Константин. Талант — действие и въздействие. — Лит. фронт, № 45, 9 ноем. 1978, 1, 2.

Еленков, Константин. Щастлива зрелост. — Лит. фронт, № 33, 17 авг. 1978, с. 2.
По повод 50-год. на Максим Асенов. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Жечев, Тончо. In memoriam. — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978, с. 7.
По повод смъртта на акад. Михаил Арнаудов.

Журавльова, Тамара. За рационалното и ирационалното в творчеството на Емилиян Станев [Прев. от рус.]. — Пламък, 1978, № 1, 158—161.

Журавльова, Тамара. Концепцията за човека в историческите романи на Емилиян Станев „Легенда за Сибин, преславския княз", „Антихрист". Прев. от рус. П. Кръстева. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 59—71.

За принципна и компетентна [литературна] критика. — Лит. фронт, № 11, 16 март 1978, 1—2.

Зарев, Пантелей. Витална и умъдрена. 85 г. от рождението на Елисавета Багряна. — Лит. фронт, № 18, 4 май 1978, с. 2.

Захариев, Луко. С преданост към българската литература. Николай Дончев на 80 г. — Веч. новини, № 219, 10 ноем. 1978.

Иванов, Вичо. Защитник на прогресивната литература. 80 г. от рождението на Д. Б. Митов. — Пламък, 1978, № 3, 172—173.

Иванов, Матей. Любомир Тенев. — Родна реч, 1978, № 2, 42—46.

Иванова, Екатерина. Димитър Димов — години на учение. Нач. образование, прогимназия и гимназия. — Лит. мисъл, 1978, № 3, 108—127.

Иванова, Екатерина. Димитър Димов — години на учение. Университет. — Лит. мисъл, 1978, № 9, 37—48.

Иванова, Екатерина. До Сантяго и обратно. Публикуват се за първи път докум. и снимки от пътуването на Димитър Димов до Чили за юбилея на Пабло Неруда. — Отеч. фронт, № 10226, 6 ян. 1978.

Иванова, Екатерина. Из творческата история на романа „Осъдени души". — Септември, 1978, № 7, 166—187.

Иванова, Екатерина. Кога е създаден неозаглавеният роман на Димитър Димов. — Ез. и лит., 1978, № 4, 105—112.

Игов, Светлозар. In memoriam Атанас Далчев. — Пулс, № 3, 31 ян. 1978, с.2.

Игов, Светлозар. Романи на равносметката. — Лит. фронт, № 12, 23 март 1978, с. 2.

Игов, Светлозар. Светъл копнеж и страшна тишина. 75 г. от рождението на Никола Фурнаджиев. — Пламък, 1978, № 5, 145—150.

Исаев, Младен. Виден революционен поет. 75 г. от рождението на Христо Радевски. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 53—58.

Исаев, Младен. Символистът, който стига до върха на революцията. Спомени за Людмил Стоянов. — Септември, 1978, № 11, 136—149.

Исаев, Младен. Советская поэзия в моей жизни. — Болг. русист., 1978, № 4, 14—18.

Калчев, Камен. Генералното направление. — Раб. дело, № 247, 8 септ. 1978.

Калчев, Камен. Жалони към бъдещето. — Раб. дело, № 44, 17 февр. 1978.
Изводи от Третата нац. конф. на младите лит. творци.

Калчев, Камен. „Съвременността — главна и основна тема!" — Нар. култ., № 16, 20 апр. 1978, с. 7.

Каракашев, Владимир. Героят на всекидневието [в съвременната българска драма]. — Септември, 1978, № 12, 189—207.

Каракашев, Владимир. Красота и нравственост. — Лит. фронт, № 48, 30 ноем. 1978, 1, 6.
За героите в съвр. бълг. лит.

Каракашев, Владимир. На сцената — героите на новия живот. — Раб. дело, № 107, 21 апр. 1978.
Образът на положителния герой в съвр. бълг. драматургия.

Каракашев, Владимир. Театралният еретик Йордан Радичков. — Пламък, 1978, № 8, 154—162.

Каракашев, Владимир. Художествени търсения и съвременност. — Лит. фронт, № 23, 8 юни 1978, 1, 6.
Пробл. на съвр. бълг. драматургия.

Каранфилов, Ефрем. Връстник на столетието. — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978, с. 7.
По повод смъртта на акад. Михаил Арнаудов.

Каранфилов, Ефрем. За гърма на критиката и за неговото ехо. — Лит. фронт, № 4, 26 ян. 1978, с. 3.

Каранфилов, Ефрем. Срещите ми с руската и съветската литература. — Дружба, 1978, № 4, 139—143.

Каранфилов, Ефрем. Съвременна тема и художествено майсторство. — Раб. дело, № 338, 8 дек. 1978.

Карастоянов, Христо. Петър Аджаров. — Нар. другар (Ямбол), № 93, 10 авг. 1978.

Каролев, Стоян. Страшният свят. . . — Съвременник, 1978, № 4, 151—174.
Героите в романа „Антихрист" на Емилиян Станев.

Коен, Алберт. „Частен случай" и в нашата журналистика. — Бълг. журналист, 1978, № 5, 16—18.
За Калин Донков.

Коларов, Иван. Корен в морето. Творчески портр. на Петър Славински. — Простори, 1978, № 2, 122—131.

Коларов, Стефан. Поезията на Любомир Левчев. — Библиотекар, 1978, № 1, 42—45.

Коларов, Стефан. Пролетен летеж и драматична изповедност. 75 г. от рождението на Н. Фурнаджиев. — Библиотекар, 1978, № 3, 44—46.

Коларов, Стефан. С голямата правда на живота и времето. — Пулс, № 14, 4 юли 1978, с. 4.
Критични бележки за най-новата бълг. поезия.

Коларов, Стефан. С жизнеутвърждаваща правда на живота и времето. — Ново време, 1978, № 8, 30—41.
За съвременната бълг. лит.

Коларов, Стефан. Самобитно дарование. — Пламък, 1978, № 6, 136—140.
Творчески портрет на поетесата Ваня Петкова.

Коларов, Стефан. Съвременно проникновение. — Лит. фронт, № 12, 23 март 1978, с. 2.
По повод 50-год. на Радослав Михайлов. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Колева, Дора. Ана Ахматова и преводите на Елисавета Багряна. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 120—125.

Константинов, Георги. Поетът-публицист [Никола Инджов]. — Пламък, 1978, № 7, 149—153.

Константинова, Елка. Довчерашната млада проза. Граждански и моралноетични позиции. — Пулс, № 18, 29 авг. 1978, с. 4.

Константинова, Елка и Кръстьо Куюмджиев. Проблеми на повестта и разказа след Априлския пленум — 1956 година. — Съвременник, 1978, № 1, 42—65.

Критик с дълбока нравствена сила. [Минко Николов]. — Лит. фронт, № 14, 6 апр. 1978, с. 3.
Съдържа: Ефрем Каранфилов. Ярка творческа индивидуалност. — Мичо Думанов. Обаятелна личност.

Крусева, Божидара. Ваятел на силни характери. — Учит. дело, № 45, 12 дек. 1978, с. 8.
Драматургичното творчество на Камен Зидаров.

Кръзнов, Георги. Людмил Стоянов в моите спомени. — Пламък, 1978, № 12, 133—138.

Кръстев, Александър. Мисия на културно посредничество. — Лит. фронт, № 51, 21 дек. 1978, с. 3.
По повод 80-год. на Валентин Арсениев. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Кунева, Виолета. Людмил Стоянов и Иля Еренбург. Материали от личния архив на Людмил Стоянов. — Пламък, 1978, № 12, 139—141.

Кунчев, Божидар. „Аз съм оптимист по философия. . .". — Септември, 1978, № 1, 213—227.
За живота и поет. творчество на Ал. Геров.

Кунчев, Божидар. Още за ранния Иван Пейчев. — Пулс, № 18, 29 авг. 1978, с. 13.

Кунчев, Божидар. Писател на работническата класа. 70 г. от рождението на Кръстьо Белев. — Септември, 1978, № 3, 243—246.

Кунчев, Божидар. Писателят Кръстьо Белев. По случай неговата седемдесетгодишнина. — Простори, 1978, № 2, 132—135.

Кунчев, Божидар. Поетът, който не обичаше сенките. — Септември, 1978, № 8, 219—227.
За стихосбирката „Сенки от криле" от Иван Пейчев.

Кунчев, Божидар. Първият драматургичен опит на Иван Пейчев. — Пулс, № 8, 11 апр. 1978, с. 6.

Кунчев, Божидар. Радостни вълнения и тревоги. Писмо до един млад поет. — Пулс, № 15, 18 юли 1978, с. 4.

Куюмджиев, Кръстьо. Спомени за приятеля. [Цветан Стоянов]. — Лит. фронт, № 24, 15 юни 1978, с. 3.

Кючуков, Нано. С остро перо. Христо Горов на 70 години. — Отеч. фронт, № 10366, 25 юли 1978.

Ламар. Моят приятел Тодор Генов. По случай 75-годишнината на писателя. — Септември, 1978, № 6, 224—231.
Непубликуван ръкопис с бел. от Ан. Стоянов.

Ламар. Открит и прям. Писма до моя приятел Светослав Минков. — Поглед, № 4, 23 ян. 1978, с. 5.
С бел. от Михаил Тошков.

Ленков, Григор. Из дневника. — Пулс, № 12, 6 юни 1978, с. 11.

Ленкова, Цвета. Ненаписана поезия. — Пламък, 1978, № 7, 165—170.
Преводаческа и поетическа дейност на Григор Ленков, по повод смъртта му.

Ликова, Розалия. Аспекти от поетичния свят на Елисавета Багряна. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 3—26.

Любенов, Стефан. С повелята на времето. 70 г. от рождението на Кръстьо Белев. — Раб. дело, № 60, 5 март 1978.

Манолова, Наташа. За критиката — самокритично. Настъпателно срещу идейната и естетическа сивота в лит. ни. — Раб. дело, № 51, 24 февр. 1978.

Марков, Георги. Съвременен патос в проблематиката. След месеца на бълг. разказ. — Веч. новини, № 106, 2 юни 1978.

Маркова, Олга. Йордан Радичков и киното. — Пулс, № 17, 15 авг. 1978, с. 11.

Маркова, Олга. Кинодраматургия — проблемна, безкомпромисна. — Лит. фронт, № 5, 2 февр. 1978, с. 5.
Творчески портр. на Георги Мишев.

Мартинов, Иван. Богатият и многообразен живот [в творчеството му]. — Раб. дело, № 238, 30 авг. 1978.

Мартинов, Иван. В служба на народа. 70 г. от рождението на Кръстьо Белев. — Пламък, 1978, № 4, 174—175.

Мартинов, Иван. За човека и приятеля [Тодор Павлов]. — Лит. фронт, № 24, 15 юни 1978, с. 5.

Мартинов, Иван. Нашето приятелство. — Пулс, № 20, 26 септ. 1978, с. 14.
Спомени за Людмил Стоянов.

Мартинов, Иван. Плодотворното перо [на Петко Здравков]. — Лит. фронт, № 22, 1 юни 1978, с. 3.

Мартинова, Маргарита. Бягане без задъхване. Разказваме за поета Евтим Евтимов. — Нар. младеж, № 102, 24 май 1978.

Мечев, Константин. Дело, достойно за уважение. — Учит. дело, № 21, 23 май 1978, с. 3.
Творческият път на акад. Емил Георгиев.

Мечев, Константин. С преданост към литературната наука. Георги Димов на 60 г. — Учит. дело, № 13, 28 март 1978, с. 3.

Минчева, Галина. С преданост към възрожденската епоха. — Пулс, № 5, 28 февр. 1978, с. 2.
По повод смъртта на акад. Михаил Арнаудов.

Михайлов, Александър. Светът на поета. [Слав Хр. Караславов]. — Учит. дело, № 30, 29 авг. 1978, с. 8.

Михайлов, Михаил. В творческия свят на Давид Овадия. — Пламък, 1978, № 5, 115—131.

Михайлов, Радослав. Богатството, което ни предлага животът. — Раб. дело, № 15, 17 ян. 1978.

Мицков, Георги. Блага Димитрова. Тревожна и етична поезия. — Родна реч, 1978, № 9, 40—42.

Молхов, Яко. Творци в българската художествена литература. Валери Петров и Драгомир Асенов. — Год. Обществ. култ.-просв. орган на евреите в НРБ. Центр. ръков., 13, 1978, 67—93, 4 л. портр.

Муратов, Александър. Прощаване с Атанас Далчев. — Нар. култ., № 3, 20 ян. 1978, с. 7.

Мутафов, Енчо. Интелект и метафора. — Пламък, 1978, № 4, 152—156.
Творчески портрет на Михаил Берберов.

Мутафов, Енчо. Радичков след „Прашка“. — Септември, 1978, № 7, 195—204.

Наумов, Димитър. Актуални проблеми на киносценаристиката. — Съвременник, 1978, № 2, 461—473.

Недков, Здравко. Новите и старите герои на Радичков. — Лит. фронт, № 42, 19 окт. 1978, с. 2.

Ничев, Боян. Светът на българското село в съвременния роман. — Съвременник, 1978, № 2, 269—295.

Ничев, Боян. Страници от поетиката на съвременния роман. — Септември, 1978, № 11, 194—218.

Ничев, Боян. Съвременен роман и национален живот. — Лит. фронт, № 3, 19 ян. 1978, 1—2.

Пантелеева, Нина. Вътьо Раковски. — Родна реч, 1978, № 7, 44—47.
Творчески портр. на поета.

Пантелеева, Нина. Жанрова специфика на съвременната поема. — Лит. мисъл, 1978, № 8, 16—34.

Пантелеева, Нина. Ние и двайсети век. — Лит. фронт, № 41, 12 окт. 1978, 1, 5.

Пенчев, Георги. С повелята на времето от позициите на комунистическата правда. — Лит. фронт, № 12, 23 март 1978, 1, 5.

Петров, Здравко. Един съвременен възрожденец. — Пламък, 1978, № 4, 130—132.
Спомени за Михаил Арнаудов по повод смъртта му.

Петров, Здравко. Кипящата кръв на поезията. 75 г. от рождението на Никола Фурнаджиев. — Лит. фронт, № 26, 29 юни 1978, с. 2.

Петров, Здравко. Продължител на славни традиции. — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978, с. 3.
За Христофор Тзавела.

Петров, Мильо. Веселин Ханчев. — Родна реч, 1978, № 6, 39—43.

Петров, Мильо. Поезия на социалистическото съзидание. — Родна реч, 1978, № 10, 46—50.
Социалистическото строителство в поезията на Пеньо Пенев.

Петров, Мильо. Проблеми и образи в „Цената на златото" от Генчо Стоев. — Год. Висш. педаг. инст. Шумен, 3, 1978, 227—266.
Рез. на фр. ез.

Попиванов, Иван. Вярност към трудовата тема. — Лит. фронт, № 26, 29 юни 1978, с. 3.
По повод 50-год. на Тодор Монов. Съдържа и поздравит. телеграма от СБП.

Попиванов, Иван. Младата критическа смяна. — Лит. фронт, № 24, 15 юни 1978, 1—2.

Попов, Иван. Социология на личността. — Съвременник, 1978, № 2, 480—492.
С оглед някои произведения на съвр. бълг. писатели.

Попов, Йордан. Размисли за фейлетона. — Бълг. журналист, 1978, № 4, 15—16.

Попов, Страхил. Проф. Георги Димов на 60 години. — Ез. и лит., 1978, № 5, 139—141.

Продев, Стефан. Скица от движение. — Бълг. журналист, 1978, № 4, 17—18.
За публицист. творчество на Руси Божанов по повод 50-год. му.

Първанова, Анастасия. С Калина Малина сред спомените ѝ. По случай 80 г. от рождението ѝ. — Родна реч, 1978, № 7, 57—59.

Първанова, Анастасия. Със златно сърце сред хората. 80 г. от рождението на Калина Малина. — Пламък, 1978, № 8, 148—151.

Радев, Иван. С напрежението на нашата съвременност. — Пламък, 1978, № 12, 150—155.
Белетристичното творчество на Лада Галина.

Радев, Иван. Черти от натюрела на литературния историк. Георги Димов на 60 г. — Лит. мисъл, 1978, № 7, 45—51.

Радев, Христо К. Осмислено седемдесетилетие. — Лит. фронт, № 43, 26 окт. 1978, с. 2.
По повод 70-год. на Пейо Гаджев. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Райков, Сергей. Верен поглед към човешката душевност. — Лит. фронт, № 28, 13 юли 1978, с. 3.
По повод 50-год. на Петър Бонев. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Райков, Сергей. Мисловност, емоционалност, поетика. — Лит. фронт, № 49, 7 дек. 1978, с. 2.
За младите бълг. поети.

Райков, Сергей. Надарен поет и преводач [Александър Шурбанов]. — Нар. младеж, № 254, 22 дек. 1978.

Райнов, Богомил. Проблемите на партията — проблеми на литературата. За словото на др. Тодор Живков пред участниците в Третата нац. конф. на младите лит. творци. — Лит. фронт, № 20, 18 май 1978, 1—2.

Руж, Иван. Спорни размишления за безспорни неща. — Пулс, № 12, 6 юни 1978, с. 4.
Бележки за развитието на худож. ни лит. през 50—70-те години.

Русафов, Георги. Спомени за Ангел Каралийчев. По случай 5 г. от смъртта му. — Родна реч, 1978, № 4, 26—30.

Русков, Константин. Димитър Методиев. — Родна реч, 1978, № 10, 42—45.

Свиленов, Атанас. Непреходните истини на миналото. — Лит. фронт, № 20, 18 май 1978, с. 5.
Литературнокритични бел. за кн. „Българският Великден" на Т. Жечев.

Свинтила, Владимир. Димитър Стефанов. — Родна реч, 1978, № 1, 27—31.

Свинтила, Владимир. Поетът Любомир Левчев. — Читалище, 1978, № 9, 16—17.

Серафимов, Иван. Преди възрастта на равносметката. — Родна реч, 1978, № 10, 39—41.
За едногодишната поет. продукция на сп. „Родна реч".

Сивриев, Станислав. Последното бягство на бай Орлин [Спомени]. — Септември, 1978, № 8, 20—48.

Симидов, Димитър. Майстор на литературната анкета. Петко Тихолов на 75 г. — Лит. фронт, № 23, 8 юни 1978, с. 3.

Симидов, Димитър. Стойността на факта. Петко Тихолов на 75 г. — Веч. новини, № 156, 11 авг. 1978.

Спасов, Иван. Какво показват истинските факти? — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978, с. 6.
Писмо до ред. на в. „Лит. фронт“ в отговор на статии в бр. 20 и 22, 1977 на в. „Пулс“.

Спасов, Иван. Литература и съвременен патос. — Раб. дело, № 261, 22 септ. 1978.

Спасов, Иван. Пристрастни съждения за съвременната ни поезия. — Лит. фронт, № 39, 28 септ. 1978, 1, 2.

Спасов, Иван. „Светът на доброто е наш. . .“ — Ново време, 1978, № 10, 94—98.
За съвр. бълг. поезия.

Спасов, Иван. Черти от съвременното поетическо развитие. — Лит. фронт, № 25, 22 юни 1978, 1—2.

Спиридонов, Александър. Бележки за основни идеи и образи на Г. Караславов. — Септември, 1978, 199—212.

Спиридонов, Александър. Евтим Евтимов. — Лит. мисъл, 1978, № 7, 14—24.

Спиридонов, Александър. Научно-техническата революция, човекът и литературата. — Пламък, 1978, № 12, 125—131.

Спиридонов, Александър. Отвоювана творческа територия. — Пламък, 1978, № 3, 162—170.
Поезията на Лъчезар Еленков.

Спиридонов, Александър. Поет на хуманистичния порив [Любомир Левчев]. — Дружба, 1978, № 3, 147—151.

Спиридонов, Александър. Ярък съвременен прозаик. Писателят Радослав Михайлов на 50 г. — Веч. новини, № 48, 10 март 1978.

Стайков, Николай. Последно сбогом. — Лит. фронт, № 30, 27 юли 1978, с. 7.
По повод смъртта на Георги Веселинов. Съдържа и некролог на СБП.

Стаматов, Паскал. Съдбата на поета. — Читалище, 1978, № 6, 17—18.
По повод 75 г. от рождението на Никола Фурнаджиев.

Стефанов, Христо. Двете превъплъщения на писателя. Творчески портр. на Станислав Стратиев. — Дружба, 1978, № 5, 148—151.

Стефанов, Христо. Любомир Левчев. Щрихи към портр. — Лит. мисъл, 1978, № 9, 37—48.

Стефанов, Христо. Ние я преоткриваме непрекъснато. Елисавета Багряна на 85 г. — Пулс, № 10, 9 май 1978, с. 6.

Стефанов, Христо. Отвъд очевидното. — Лит. фронт, № 38, 21 септ. 1978, с. 3.
За младата бълг. белетристика.

Стоименов, Стоян. Взаимодействието между обстоятелствата и характерите. Наблюдение върху бълг. сценарии. — Пробл. изкуството, 1978, № 2, 41—45.
Рез. на фр. и рус. ез.

Стоянов, Анастас. Учителят. 75 години от рождението на Никола Фурнаджиев.— Пулс, № 15, 18 юли 1978, с. 10.

Таджер, Салис. Поет на чистите линии. — Лит. фронт, № 21, 24 май 1978, с. 3.
По повод 50-год. на Росен Василев. Съдържа и поздрав. телеграма на СБП.

Танев, Димитър. „В душата ми се плисва живот като заряд. . .“ Размисли върху поезията на Лъчезар Еленков. — Хоризонт, 1978, № 2, 72—82.

Танев, Димитър. Историческата проза на Слав Хр. Караславов. — Септември, 1978, № 4, 212—224.

Танев, Димитър. Младата проза — движение и проблеми. — Лит. фронт, № 5, 2 февр. 1978.

Тахов, Георги. Първите броеве на „Литературен фронт“. — София, 1978, № 9, с. 27.

Тенев, Любомир. Откровения, разбудени от спомените [за Георги Цанев]. — Лит. фронт, № 27, 28; 6, 13 юли 1978.

Тенев, Любомир. Театралната ни критика. — Лит. мисъл, 1978, № 4, 13—38.

Тодоров, Ангел. Златно сърце. — Лит. фронт, № 34, 24 авг. 1978, с. 2.
По повод 80-год. на Калина Малина. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Тодоров, Ангел. Поет-комунист. 80 г. от рождението на Пантелей Матеев. — Лит. фронт, № 3, 19 ян. 1978, с. 7.

Тодоров, Ангел. С патоса на комунизма. Тодор Генов на 75 г. — Пламък, 1978, № 6, 141—143.

Тодорова, Мариана. Оптимизмът [в поезията] на младите. — Лит. фронт, № 26, 29 юни 1978, 1—2.

Томов, Тома Ст. Посредник на културните ценности. — Лит. фронт, № 48, 30 ноем. 1978, с. 3.
Съдържа и поздрав. телеграма от СБП до Николай Дончев.

Топенчаров, Владимир. За „Процесът против богомилите“. С наградата „Златният меч“ е отличена истор. пиеса на Ст. Цанев, поставена от Великотърновския драмат. театър. — Отеч. фронт, № 10370, 31 юли 1978.

Трендафилов, Христо. Най-младата [бълг.] поезия и времето. — Тракия, 1978, № 1, 181—189.

Угрин, Димитър. Едно писателско дело. — Лит. фронт, № 10, 9 март 1978, с. 3.
По повод 70-год. на Боян Знеполски. Съдържа и поздрав. телеграма на СБП.

Угрин, Димитър. Историческата проза на Слав Хр. Караславов. — Читалище, 1978, № 5, 23—24.

Угрин, Димитър. Своя бразда в литературата. — Лит. фронт, № 24, 15 юни 1978, с. 3.
По повод 80-год. на Мирослав Минев. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Узунова, Румяна. Последните творби на Павел Вежинов. — Септември, 1978, № 2, 198—211.

Умленски, Иван. Навеи от кюстендилския говор в автобиографичните повести на Крум Григоров. — Бълг. език, 1978, № 1, 57—62.

Хаджикосев, Симеон. „Ангелът на Шартър“ от Далчев и „Ангелът на Юга“ от Рилке. — Лит. мисъл, 1978, № 2, 140—145.

Хаджикосев, Симеон. За облика на едно поетическо поколение [от втората априлска вълна]. — Лит. фронт, № 13, 30 март 1978, 1, 3.

Хаджикосев, Симеон. „Над моя праг вечерницата слиза. . .“. Елисавета Багряна на 85 г. — Септември, 1978, № 5, 226—234.

Холевич, Йорданка. Емилиян Станев и фолклорът. Началото на един разговор. — Бълг. фолклор, 1978, № 1, 38—40.

Христов, Венко. Със своя неповторима щриха. . . Боян Болгар на седемдесет години. — Простори, 1978, № 1, 119—130.

Христова, Пенка. Българският учител, участник в Освободителната война, отразен от съвременните романисти. — Нач. образ., 1978, № 2, 34—39.

Христозов, Николай. Истината на живота — истина на литературата. Отчетен доклад на парт. бюро за дейността на парт. организация на СБП. — Лит. фронт, № 4, 26 ян. 1978, 1, 6.

Христозов, Николай. Художествената енергия на факта. — Пламък, 1978, № 12, 32—34.
Мисли за съвр. докум. проза.

Цанев, Георгий. Октябрьская революция и болгарская литература. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Цанков, Георги. Отговорност пред времето. — Дружба, 1978, № 4, 147—150.
Творчески портр. на писателя Росен Босев.

Цанков, Георги. Човекът и неговият космос. — Лит. мисъл, 1978, № 4, 72—85.
Творчеството на писателя Любен Дилов. С библиогр.

Цачев, Климент. Вместо цветя. — Нар. култ., № 4, 27 ян. 1978, с. 7.
Творческият път на белетриста Харалан Русев.

Цачев, Климент. Да убиеш прощъпулник. Спомени [за лит. живот у нас след 9. IX. 1944 г.). — София, 1978, № 12, 34—40.
Следва.

Цачев, Климент. Началото на пътя. — Хоризонт, 1978, № 2, 88—100.
Спомени за Пеньо Пенев и за др. млади поети в края на 40-те и през 50-те години.

Цветков, Иван, Димитър Танев и Атанас Свиленов. За новите стихове на двама млади поети. [Марин Георгиев и Янаки Петров]. — Пламък, 1978, № 1, 88—91.

Чернева, Мария. За изданията на романа „Тютюн“ от Димитър Димов. — Ез. и лит., 1978, № 3, 56—59.

Черняев, Христо. Евтим Евтимов. — Учит. дело, № 25, 20 юни 1978, с. 8.

Чолаков, Здравко. Проблемите на творческата личност в съвременната ни проза. — Септември, 1978, № 7, 153—164.

Шопкин, Матей. Светъл дъжд от рими и метафори. — Пулс, № 11, 23 май 1978, с. 14.
По повод год. от смъртта на Христо Банковски.

Янева, Стела. Спомен за Магда Петканова. — Пулс, № 6, 14 март 1978, с. 15.

Янчев, Тодор. Иван Милчев. — Родна реч, 1978, № 6, 48—52.

Янчев, Тодор. Работническата тема в творчеството на младите белетристи. — Антени, № 19, 11 май 1978, с. 2.

Янчев, Тодор. С будно гражданско съзнание. — Лит. фронт, № 5, 2 февр. 1978, с. 3.
По случай 70-год. на писателя Стефан Марков. Съдържа и поздрав. телеграма на СБП.

Яръмов, Димитър. Изводи от практиката. — Пулс, № 7, 28 март 1978, с. 12.
За младите бълг. белетристи.

100 години от рождението на Михаил Арнаудов

Арнаудов, Михаил. Народополезно дело [Интервю]. — Веч. новини, № 195, 6 окт. 1978.

Арнаудов, Михаил. Спомените на един век [Интервю]. — Поглед, № 35, 28 авг. 1978, с. 10.
Подпис: Михаил Топалов.

Беновска, Милена. Михаил Арнаудов като изследвач на българската обредност. — Бълг. фолклор, 1978, № 3, 16—27.
Рез. на англ. ез. С библиогр.

Генов, Кръстьо. Живот, изпълнен с оптимизъм. — Отеч. фронт, № 10419, 6 окт. 1978.

Димов, Георги. Българознанието — призвание и съдба на един дълголетен живот. — Лит. фронт, № 41, 12 окт. 1978, с. 7.

Динеков, Петър. Михаил Арнаудов и българският фолклор. — Бълг. фолклор, 1978, № 3, 3—15.

Каранфилов, Ефрем. Мащабите на делото. — Нар. култ., № 40, 6 окт. 1978, с. 7.

Кръзнов, Георги. Отломки от спомени. 100 г. от рождението на акад. Михаил Арнаудов. — Септември, 1978, № 11, 102—106.

Куртев, Стоян. Около масата на академика. — Отеч. фронт, № 10435, 30 окт. 1978.

Лазаров, Стойко. Изследванията на Михаил Арнаудов върху психологията на литературното творчество. — Лит. мисъл, 1978, № 6, 36—50.
С библиогр.

Маслинков, Любен Ст. „За мен трудът е отмора“. — Труд, № 199, 6 окт. 1978.

Стефанов, Васил. С обич към фолклора. — Кооп. село, № 199, 6 окт. 1978.

Узунова, Румяна. Връстник на Освобождението. — Родна реч, 1978, № 3, 41—46.

Дора Габе на 90 години

Александрова, Ана. Откакто се родих на всички поколения връстница станах. . . На гости при Дора Габе. — Отеч. фронт, № 10287, 31 март 1978.

Байчева, Юлия. Дора Габе на 90 години. — Библиотекар, 1978, № 5, 39—43.

Вдъхновение от чудото на живота.Свои мисли за видната поетеса споделят: Ангел Тодоров, Йордан Милев и Калина Ковачева. — Отеч. фронт, № 10393, 31 авг. 1978.

Габе, Дора. Връстница на всички поколения [Интервю]. — Антени, № 35, 30 авг. 1978, с. 6.

Габе, Дора. „На всички поколения връстница станах. . .“ [Интервю]. — Кооп. село, № 172, 29 авг. 1978.
Подпис: Христо Д. Бръзицов.

Габе, Дора. Само жар не стига. [Интервю]. — Нар. младеж, № 169, 25 авг. 1978.

[Дора Габе на 90 години]. — Лит. фронт, № 36, 7 септ. 1978, 1, 3.
Съдържа: Минко Бенчев. Дора Габе или младостта на духа; Лиана Даскалова. Магьосницата; Наташа Манолова. Младо женско излъчване; Елена Богданова. За литературния дебют на Дора Габе; Владимир Зарев. Мъдростта на безкрайното очакване; Петя Йорданова. „И аз съм жива, жива, жива. . .“; Поздрав. телеграма от СБП.

Дамянов, Дамян П. Най-преходна е надеждата. . . — Нар. култ., № 34, 25 авг. 1978, с. 1.
Открито писмо до поетесата.

Димитрова, Блага. Добруджа ме е създала. — Жената днес, 1978, № 8, 4—5, 26.
Интервю с поетесата Дора Габе.

Добрев, Чавдар. Щедро човеколюбие и мъдрост. — Раб. дело, № 236, 28 авг. 1978.

Еленков, Константин. „На всички поколения връстница станах. . .“ — Нар. култ., № 34, 25 авг. 1978, с. 7.

За тебе се родих, живот. — Труд, № 171, 28 авг. 1978.
Съдържа: Здравко Петров. Необикновен дух; Младен Исаев. Щастливо творческо дълголетие; Димо Коларов. Забележителен поет.

Зарев, Пантелей. Поетическият свят на Дора Габе. — Лит. фронт, № 52, 28 дек. 1978, с. 2.

Захариев, Луко. Щедра и непримирима. — Пулс, № 18, 29 авг. 1978, с. 6.

Коларов, Стефан. Да изгоря, да не оставя нищо за смъртта. . . 90 г. от рождението на Дора Габе. — Лит. мисъл, 1978, № 8, 3—15.

Коларов, Стефан. Мъдрост и жизнелюбие. — Веч. новини, № 168, 28 авг. 1978.

Ничев, Боян. Неповторимо обаяние. 90 г. от рождението на Дора Габе. — Септември, 1978, № 8, 228—231.

Попиванов, Иван. Неутолима жажда за щастие. 90 г. от рождението на Дора Габе. — Пламък, 1978, № 8, 54—65.

Трайкова, Надя. Непримирамата. — Зем. знаме, № 167, 26 авг. 1978.

Узунова, Румяна. По дългия път към истината. — Лит. фронт, № 20, 18 май 1978, с. 5.
Поетичното творчество на Дора Габе.

80 години от рождението на Марко Марчевски

Великов, Димитър. Истинският облик на твореца. 80 г. от рождението на Марко Марчевски. — Лит. фронт, № 43, 26 окт. 1978, с. 3.

Коларов, Стефан. Верен на революционната повеля. 80 г. от рождението на Марко Марчевски. — Раб. дело, № 269, 30 септ. 1978.

Маринов, Рашко. Спомени за Марко Марчевски. 80 г. от рождението му. — Пламък, 1978, № 10, 158—162.

Месечков, Недялко. След осем години — в родината. Спомени за Марко Марчевски. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 5, 12—14.

Митева, Донка. 80 години от рождението на Марко Марчевски. — Деца, Изкуство, кн., 1978, № 5, 8—11.

Тодоров, Ангел. Виден писател комунист. 80 г. от рождението на Марко Марчевски. — Нар. младеж, № 193, 28 септ. 1978.

Янчев, Тодор. Любим писател на младите поколения. 80 г. от рождението на Марко Марчевски. — Отеч. фронт, № 10416, 3 окт. 1978.

80 години от рождението на Димитър Талев

Андонова, Нина. С родолюбив пламък. — Нар. младеж, № 184, 14 септ. 1978.

Анчев, Ангел. Димитър Талев и литературните ни традиции. — Родна реч, 1978, № 10, 6—10.

Караславов, Георги. Ярък изобразител на народния живот. — Раб. дело, № 253, 14 септ. 1978.

Коларов, Стефан. С патоса на националното вдъхновение. — Нар. култ., № 37, 15 септ. 1978, с. 7.

80 години от рождението на писателя. — Лит. фронт, № 37, 14 септ. 1978, 2—3.
Съдържа: Пантелей Зарев. Димитър Талев и съвременността; Слав Хр. Караславов. С живителната сила на родолюбието; Евтим Евтимов. Наш писател; Георги Марквввски. Редове за майстора — с любов; Атанас Свиленов. Гласа му чувам.

Руж, Иван. Голям и незабравим. — Отеч. фронт, № 10403, 14 септ. 1978.

Свинтила, Владимир. Писателят отблизо. — Пламък, 1978, № 9, 133—136.
Спомени за Димитър Талев.

Сиврием, Станислав. Гаубиците на Димитър Талев [Спомени]. — Пулс, № 19, 12 септ. 1978, с. 7.

Стаматов, Паскал. Обновител на светли традиции. — Читалище, 1978, № 8, 29—30.
За Димитър Талев.

Тзавелла, Христофор Тр. Будител на народното съзнание. — Труд, № 183, 15 септ. 1978.

Христов, Венко. От дълбините на народната душевност. — Веч. новини, № 180, 15 септ. 1978.

Чернева, Мария. Спомени за Димитър Талев. 80 г. от рождението му. — Септември, 1978, № 9, 246—251.

Шишкова, Магдалена. Към портрета на илинденския летописец. 80 г. от рождението на Димитър Талев. — Лит. мисъл, 1978, № 10, 42—52.

Христо Радевски на 75 години

Войник на партията. — Пулс, № 21, 10 окт. 1978, с. 6.
Съдържа изказвания за поета от Крум Пенев, Владимир Голев, Давид Овадия и Евтим Евтимов.

Герова, Дарина. Аз съм безимен твой войник. . . — Труд, № 203, 11 окт. 1978.

Игов, Светлозар. Непримиримият. — Лит. фронт, № 42, 19 окт. 1978, с. 2.

Коларов, Стефан. С борческия оптимизъм на времето. Христо Радевски на 75 г. — Библиотекар, 1978, № 6, 42—44.

Радевски, Христо. Гражданската страст на сатирика. [Интервю]. — Отеч. фронт, № 10423, 12 окт. 1978.
Тодоров, Ангел. „Аз крача с крачките ти бойни". 75 г. от рождението на Христо Радевски. — Септември, 1978, № 10, 233—241.
Топалов, Михаил. Войник на партията. — Веч. новини, № 202, 16 окт. 1978.

Арманд Барух на 70 години

Върбанов, Николай. Летописец на класовата борба. 70 г. от рождението на Арманд Барух. — Пламък, 1978, № 8, 152—153.
Йорданов, Христо. Битка за благородство и красота. Арманд Барух на 70 г. — Читалище, 1978, № 7, 22—23.
Йорданов, Христо. Творческата зрелост на писателя. — Раб. дело, № 192, 15 юли 1978.
Мартинов, Иван. Борец за щастие. — Веч. новини, № 138, 17 юли 1978.
Цонев, Светозар. В неспокойна орбита. — Нар. младеж, № 139, 14 юли 1978.
Янчев, Тодор. Жажда за красота и щастие. — Лит. фронт, № 30, 27 юли 1978, с. 3.
Съдържа и поздрав. телеграма от СБП до юбиляря.

Лъчезар Станчев на 70 години

Босев, Асен. Глас на вдъхновен певец. Писателят Лъчезар Станчев на 70 г. — Веч. новини, № 187, 25 септ. 1978.
Григоров, Георги М. Равносметката на изминатия път. — Зем. знаме, № 194, 4 окт. 1978.
Николчина, Нора. Лъчезар Станчев на 70 години. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 4, 11—13.
Поезията му за деца.
Спасов, Иван. Лъчезар Станчев на 70 години. — Труд, № 198, 4 окт. 1978.
Стайков, Николай. Поет-комунист. — Лит. фронт, № 41, 12 окт. 1978, с. 2.
Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.
Тодоров, Ангел. Вдъхновено творчество. Лъчезар Станчев на 70 г. — Раб. дело, № 265, 26 септ. 1978.
Цанков, Атанас. Пътуване в живота и поезията. Лъчезар Станчев на 70 г. — Отеч. фронт, № 10449, 20 ноем. 1978.
Янчев, Тодор. Приливите на поетическото чувство. 70 г. от рождението на Лъчезар Станчев. — Септември, 1978, № 8, 236—241.

Веселин Андреев на 60 години

Андреев, Веселин. [Интервю]. — Родна реч, 1978, № 3, 30—36.
Андреев, Веселин. Работата — голямото ми убежище. Разговор-анкета с Веселин Андреев по случай 60-год. му. — Пламък, 1978, № 2, 60—81.
Андреев, Веселин. С изповедна сила и жизнена правда. [Интервю]. — Раб. дело, № 279, 10 окт. 1978.
Подпис: Стефан Коларов.
Андреев, Веселин. „Хубаво е да „правиш" години". . . [Интервю]. — Нар. култ., № 7, 17 февр. 1978, 1, 7.
Боец и летописец на партийната правда. — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978, 1—2.
Съдържа: Тодор Живков. Писмо до Веселин Андреев; Веселин Андреев. Хора, нужни сте ми. Слово, произнесено на тържественото събрание в чест на юбиляря.
Василев, Михаил. Поет на безсмъртието [Веселин Андреев]. — Пулс, № 12, 6 юни 1978, с. 6.
Герова, Дарина. Връстник на всеки нов ден. — Труд, № 29, 10 февр. 1978.
Горанов, Кръстьо. Певец и летописец на партизанската борба. — Раб. дело, № 43, 16 февр. 1978.
Зарев, Пантелей. На високия морален гребен на епохата. — Лит. фронт, № 8, 23 февр. 1978.
Йорданов, Христо. Когато обективната истина прерасне в чудесна субективност. Веселин Андреев на 60 г. — Лит. мисъл, 1978, № 3, 78—87.
Касабова, Благовеста. Веселин Андреев на 60 години. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 1, 15—17.
Творчеството на писателя за деца.
Манолова, Наташа. „Аз не си спомням, аз живея". . . — Веч. новини, № 34, 16 февр. 1978.

Манолова, Наташа. В партизанското братство — докрай. — Септември, 1978, № 2, 229—236.
За творчеството на Веселин Андреев по повод 60-год. му.
Михайлов, Евгени. Мъжки сълзи. — Антени, № 8, 22 февр. 1978, с. 6.
Цветков, Иван. Един от желязното племе. — Пулс, № 4, 14 февр. 1978, с. 8.
Цонев, Светозар. С безсмъртна вяра. — Нар. младеж, № 33, 16 февр. 1978.
Чолаков, Здравко. Ярък певец на антифашистката борба. — Отеч. фронт, № 10257, 20 февр. 1978.
Янев, Симеон. Озарението на нравствения подвиг. — Лит. фронт, № 7, 16 февр. 1978, с. 3.
Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Емил Манов на 60 години

Андреев, Веселин. Докато сме млади. — Отеч. фронт, № 10368, 27 юли 1978.
Боздуганов, Никола. Моралният патос в прозата на Емил Манов. — Пламък, 1978, № 7, 99—107.
Коларов, Стефан. Високата на нравственото вълнение. — Раб. дело, № 206, 29 юли 1978.
Константинова, Елка. Необходимо присъствие в литературата ни. — Нар. култ., № 30, 28 юли 1978, с. 7.
Константинова, Елка. Творческа отзивчивост и обаятелност. — Септември, 1978, № 7, 205—211.
Манов, Емил. Ангажиран със своето време. [Интервю]. — Нар. младеж, № 149, 28 юли 1978.
Емил Манов. [Интервю]. — Жената днес, 1978, № 7, 9—10.
Емил Манов на 60 години. — Лит. фронт, № 31, 3 авг. 1978, с. 3.
Съдържа: Любен Петков. За човека и писателя; Михаил Василев. Единство на живот и творчество; Поздрав. телеграма на СБП до юбиляря.
Ненчева, Виолета. Емил Манов на 60 години. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 2, 13—14.
Янчев, Тодор. Високи нравствени позиции. — Веч. новини, № 146, 28 юли 1978.
Янчев, Тодор. Идейно-естетически проблеми в творчеството на Емил Манов. — Съвременник, 1978, № 3, 179—191.

Здравко Петров на 50 години

Абазов, Тодор. Критик по съдба и призвание [Здравко Петров]. — Лит. фронт, № 25, 22 юни 1978, с. 3.
Балабанов, Иван. Живот за литературата. Здравко Петров на 50 години. — Нар. младеж, № 131, 4 юли 1978.
Еленков, Константин. Двете музи на критика. Здравко Петров на 50 г. — Лит. мисъл, 1978, № 7, 52—57.
Игов, Светлозар. Солидно критическо присъствие. Здравко Петров на 50 години. — Пулс, № 14, 4 юли 1978, с. 7.
Каранфилов, Ефрем. Homo literarum. — Септември, 1978, № 6, 232—241.
Творчески портрет на лит. критик Здравко Петров по случай 50 год. от рождението му.
Петров, Здравко. „Като чета и препрочитам". [Интервю]. — Нар. култ., № 45, 10 ноем. 1978, 2, 5.
Петров, Здравко. Критиката — форма на четене. — Пламък, 1978, № 6, 146—148.
Интервю с критика по повод 50-год. му.
Попов, Васил. Неповторимият литератор. — Лит. фронт, № 25, 22 юни 1978, с. 3.
По повод 50-год. на Здравко Петров. Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Дико Фучеджиев на 50 години

Игов, Светлозар. Носталгична одухотвореност и нравствен стоицизъм. — Септември, 1978, № 7, 213—220.
Прозата на Дико Фучеджиев.
Куюмджиев, Кръстьо. В зрелостта на художественото мислене. — Пулс, № 15, 18 юли 1978, с. 7.
Мутафов, Енчо. Селото и реката — главен герой. — Кооп. село, № 140, 14 юли 1978.
Ничев, Боян. В търсене на духовния образ на съвременника. — Раб. дело, № 191, 14 юли 1978.

Пантелеева, Нина. Измерения на съвременната душевност. Дико Фучеджиев на 50 г. — Пламък, 1978, № 7, 113—118.

Радичков, Йордан. Писмо до приятеля, който навърши неочаквано петдесет години. — Лит. фронт, № 29, 20 юли 1978, с. 3.
Съдържа и поздрав. телеграма от СБП.

Христов, Венко. Една река, едно небе, един Космос. . . — Веч. новини, № 139, 18 юли 1978.

Фучеджиев, Дико. Съвременността е моето изкушение и любов. [Интервю]. — Нар. младеж, № 140, 16 юли 1978, с. 2.

Анкети, разговори, интервюта

Арнаудов, Михаил. Един век с мъдростта. Последно интервю. — Веч. новини, № 39, 40; 24, 25 февр. 1978.

Багряна, Елисавета. „Безкраен е мостът, съединяващ миналото и бъдещето." [Интервю]. — Пламък, 1978, № 4, 11—13.

Багряна, Елисавета. Да имаш свой глас в изкуството. — Пулс, № 1, 3 ян. 1978, с. 7.
Интервю за творческите търсения на поетесата.

Бръзицов, Христо Д. Разговори преди години с Михаил Арнаудов. — Отеч. фронт, № 10267, 6 март 1978.

Вежинов, Павел и Любен Дилов. Фантастика и реалност. — Тракия, 1978, № 1, 122—139.

Волен, Илия, Крум Григоров и Стоян Ц. Даскалов. Вестникът и разказът. — Бълг. журналист, 1978, № 6, 14—18.

Гаврилов, Николай. Многолетниците за годините. [Разговор с] Димо Казасов и Ангел Тодоров за живота, работата и настроението. — Отеч. фронт, № 10478, 30 дек. 1978.

Геров, Александър. „Аз издигам човека. . ." [Интервю]. — Лит. фронт, № 13, 30 март 1978, с. 5.

Гръбнакът на българската литература е политически. — Пулс, № 11, 23 май 1978, 8—11.
Разговор, организиран от редакцията на вестника, по проблемите на нашата съвр. лит.

Давидков, Иван. „За поезията е нужен просторът на цялата вселена". [Интервю]. — Пламък, 1978, № 11, 55—56.

Давидков, Иван. Четка вместо перо. — Лит. фронт, № 45, 9 ноем. 1978, с. 3.
Интервю за заниманията на поета с живопис.

Динеков, Петър. Фолклористиката — национална наука. [Интервю]. — Раб. дело, № 40, 13 февр. 1978.

Жечев, Тончо. Да вложим своя духовен опит. — Пулс, № 19, 12 септ. 1978, с. 6.
Интервю за някои проблеми на нашата лит. история и критика.

Жечев, Тончо. Литературата е възпитание на чувствата. [Интервю]. — Труд, № 211, 23 окт. 1978.

Жечев, Тончо. Уроците на възрожденския печат. Интервю. — Бълг. журналист, 1978, № 2, 11—13.
Подпис: Нина Андонова.

Жотев, Добри. „Аз не съм писател-измислител". . . Интервю. — Лит. мисъл, 1978, № 8, 108—122.
Подпис: Весела Янева.

Жотев, Добри. „Поезията е войник". [Интервю]. — Тракия, 1978, № 3, 143—149.

Калчев, Камен. Между радостите и тревогите на творчеството. [Интервю]. — Веч. новини, № 14, 20 ян. 1978.

Каранфилов, Ефрем. В творческата лаборатория на публициста. [Интервю]. — Бълг. журналист, 1978, № 3, 27—28.

Каранфилов, Ефрем. С морална страст и искреност. — Пулс, № 21, 10 окт. 1978, с. 4.
Интервю за състоянието на съвр. бълг. лит.

Каранфилов, Ефрем. Читателят обогатява хубавата книга. [Интервю]. — Труд, № 130, 1 юли 1978.

Караславов, Георги. Величието на комунистическата вяра. [Интервю]. — Антени, № 3, 18 ян. 1978, с. 6.

Караславов, Георги. С правдата на партията и времето. [Интервю]. — Бълг. журналист, 1978, № 3, 17—20.

Караславов, Слав Хр. Азбуката на таланта. [Интервю]. — Пулс, № 16, 1 авг. 1978, 7, 12.
Подпис: Ив. Балабанов.

Караславов, Слав Хр. Душевността на моите герои. Безсмъртно дело, посято върху бели листове. — Антени, № 50, 13 дек. 1978, с. 6.
Интервю за трилогията „Солунските братя".

Караславов, Слав Хр. И коренът, и плодът в развитието на нацията. — Отеч. фронт, № 10345, 23 юни 1978.
Интервю за влиянието на бълг. фолклор върху худож. творчество.

Коларов, Стефан. В света на Георги Караславов. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 27—45.
Разговор с писателя за творчеството му.

Кюлюмов, Костадин. [Интервю за литературното творчество на писателя]. — Родна реч, 1978, № 4, 50—53.

Левчев, Любомир. Поезия гражданска, интернационална. [Интервю]. — Раб. дело, № 24, 27 ян. 1978.

Левчев, Любомир. Поезията, отглас на народните въжделения [Интервю]. — Раб. дело, № 177, 30 юни 1978.

Левчев, Любомир. „Поезията стои над темите. . ." [Интервю]. — Нар. младеж, № 165, 20 авг. 1978.

Манолова, Наташа и Вера Мутафчиева. Защита на подценяваното.
Разговор за есеист. проза и публицист. изяви. — Лит. фронт, № 40, 5 окт. 1978, с. 3.

Матев, Павел. И със сърцето си да мислим. [Интервю]. — Пулс, № 23, 7 ноем. 1978, с. 4.

Матев, Павел. Хармония на чувства и слова. [Интервю]. — Лит. фронт, № 44, 2 ноем. 1978, с. 4.
Подпис: Стефан Коларов.

Мирчев, Иван. Всекидневната тревога да творим. [Интервю]. — Пулс, № 3, 31 ян. 1978, с. 9.

Михайлов, Радослав. Интервю по случай 50-годишнината му. — Пламък, 1978, № 3, 174—178.

Мишев, Георги. Писател и съвременност. [Интервю]. — Жената днес, 1978, № 10, 6—7.

Мишев, Георги и Любен Петков. Съвременна тема и художествена реализация. [Интервю]. — Пламък, 1978, № 4, 158—161.

Младият писател—жизнена съдба и творческа реализация.—Пламък, 1978, № 6, 117—135.
Разговор, организиран от ред. на сп. и кабинета на младия писател.

Монов, Тодор. „Строежът е цяла България". — Пламък, 1978, № 6, 153—156.
Интервю с писателя по повод 50-год. му.

Най-младата поезия — проблеми и отговорност. — Септември, 1978, № 10, 60—85.
Разговор със съвр. бълг. поети и лит. критици.

Овадия, Давид. Като чета и препрочитам. [Интервю]. — Нар. култ., № 51, 22 дек. 1978, с. 2.

По пътя на творческото съзряване. Обсъждаме дебютните белетристични книги, излезли през 1977 г. — Нар. младеж, № 110, 4 юни 1978.
Съдържа основния доклад на Атанас Свиленов и стенограма от разговора.

Попвасилев, Стефан. Да обичаме по паисиевски своя род и език. — Пламък, 1978, № 10, 163—166.
Интервю за лит.-крит. му дейност по повод 90-год. му.

Попов, Васил. Като чета и препрочитам. Отговор на въпроси. — Нар. култ., № 33, 18 авг. 1978, с. 2.

Попов, Васил. Мостове към великите литератури. [Интервю]. — Труд, № 166, 168; 21, 23 авг. 1978.

Правчанов, Симеон. В творческата лаборатория на публициста. Интервю. — Бълг. журналист, 1978, № 10, 16—17.

Радевски, Христо. Най-характерната черта на човека е дългът към хората. [Интервю]. — Пулс, № 8, 11 апр. 1978, с. 4.

Радичков, Йордан. Верблюд, дивачка круша, лазарици, дим и винена препаска. — Септември, 1978, № 8, 56—63.
Интервю за пиесата му „Лазарица".

Радичков, Йордан. Кардиограма на перото. [Интервю]. — Поглед, № 52, 25 дек. 1978, с. 16.

Радичков, Йордан. Кладенецът. [Разговор за нар. творчество]. — Бълг. фолклор, 1978, № 4, 45—54.
Подпис: Любомира Парпулова.

Северняк, Серафим. Публицистиката — съдба. Интервю. — Бълг. журналист, 1978, № 11, 7—8.

Сивриев, Станислав. Като печелим — какво губим. — Отеч. фронт, № 10410, 25 септ. 1978.
Интервю за красивото и грозното в нашия живот.

Стефанова, Лилияна. В творческата лаборатория на публициста. Интервю. — Бълг. журналист, 1978, № 11, 15—17.

Стоев, Генчо. По неутъпкани пътеки. [Интервю]. — Пулс, № 25, 5 дек. 1978, с. 4.

Странджев, Коста. В творческата лаборатория на публициста. [Интервю]. — Бълг. журналист, 1978, № 4, 19—21.

Тзавелла, Христофор. Българинът не забравя своя род. [Интервю]. — Труд, № 34, 17 февр. 1978.

Хайтов, Николай. Природата в моето творчество. [Интервю]. — Турист, 1978, № 9, 5—6.

Христозов, Николай. Поезията на факта е поезия на истината. Интервю. — Хоризонт, 1978, № 2, 68.

Цветков, Иван. Път на талантливото. Интервю. — Пулс, № 24, 21 ноем. 1978, с. 4.

Ягодов, Марий. Оптимизмът на страданието не е нов. Душевността на моите герои. [Интервю]. — Антени, № 40, 4 окт. 1978, с. 6.

Детска литература

Болгарская литература для детей и юношества. [Сб. материали]. Пер. Маи Качауновой. [С.] София-пресс, 1978, 67 с. с ил. 21,5 см.
Прев. и на англ. ез.

Български писатели за своето детство и за творчеството си за деца. Анкети, спомени, размисли (Предг., състав., ред. и бел. Николай Янков). С., Отечество, 1978. 479 с. 22 см.

Веселинов, Георги В. Българска детска литература. Христоматия. 5 доп. и подобр. изд. С., Наука и изкуство, 1978. 320 с. 24,5 см.
1 изд. 1964 г. Съдържа и биогр. бележки и библиогр. справки за авт. Именен показалец.

Генов, Кръстьо. Асен Босев. Лит.-крит. очерк. — Вж. Българска литература след Девети септември.

Детска литература за институтите за детски учителки.С., Нар.просв., 1978.295 с.с ил. 22 см.
Авт.: Жечо Атанасов, Надежда Ковачева, Тодор Янчев, Божана Константинова и Христо Манолов.

Ковачева-Вълева, Надежда. Българската поезия за деца. В помощ на обучението по четене в I—III кл. С., Нар. просв., 1978.

Сестримски, Иван. Елин Пелин. (Лит.-крит. очерк). С., Отечество, 1978. 159 с. 4 л. портр. и факс. 16,5 см (Библ. Бълг. писатели за деца и юноши).

Христоматия по детска литература. За инст. за детски учителки. С., Нар. просв., 1978. 359 с. с портр. 21,5 см.
Авт.: Жечо Атанасов, Надежда Ковачева, Тодор Янчев, Божанка Константинова и Христо Манолов.

Янчев, Тодор. Спътници на детството. . . (Статии и очерци). С., Нар. младеж, 1978. 216 с. 19,5 см.
Проблеми на детската лит. и творчески портр. на А. Каралийчев, Г. Караславов, Хр. Радевски, Мл. Исаев, А. Босев, Е. Коралов, В. Паспалеева, Л. Станчев, Б. Крумов, М. Лъкатник, П. Цонев, Д. Светлин, Н. Янков и С. Таджер.

* * *

Ангелов, Цветан. Верен приятел на децата. — Нар. младеж, № 257, 27 дек. 1978.
Интервю по повод 30-год. на сп. „Дружинка".

Бояджиева, Ваня. Към детското сърце. — Лит. фронт, № 42, 19 окт. 1978, с. 3.
По повод 50-год. на Йордан Друмников. Съдържа и поздрав. телеграма.

Гетов, Георги. Да промениш света. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 5, 32—34.
За автобиогр. трилогия „Момчето от малкия град" на Иван Мартинов.

Даскалов, Стоян Ц. За детския свят в литературата. — Лит. фронт, № 16, 20 апр. 1978, с. 3.

Захариева, Лила. Образи в детската художествена литература. — Нар. култ., № 16, 20 апр. 1978, с. 3.

Касабова, Благовеста. Творческият дневник на Методи Бежански. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 5, 12—14.

Константинова, Божанка. Калина Малина на 80 години. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 3, 24—28.

Константинова, Божанка. С обич и вяра в детския свят. 80 г. от рождението на Калина Малина. — Септември, 1978, № 8, 232—235.

Николчина, Нора. Големият приятел на детската литература. — Сливенско дело (Сливен), № 109, 13 септ. 1977.
По повод 70-год. от рождението на Петър Димитров — Рудар.
Николчина, Нора. Лиричният свят на сатирика. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 1, 33—35.
Творчеството за деца на Максим Асенов.
Николчина, Нора. Радослав Михайлов на 50 години. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 2, 17—19.
Рачев, Кольо. Родство на два таланта. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 1, 27—29.
Творчеството за деца на Елин Пелин и Вилхелм Буш.
Стефанов, Христо. Тенденции и проблеми. Детско-юношеската литература 77.— Лит. фронт, № 22, 1 юни 1978, 1, 7.
Топенчаров, Владимир. И на децата не бива да се разправят детинщини. — Отеч. фронт, № 10226, 6 ян. 1978.
Детските книги за богомилите.
Хаджикосев, Симеон. За някои най-нови изяви в детско-юношеската проза. — Пламък, 1978, № 4, 162—173.
Цанков, Атанас. Стефан Поптонев на 50 години. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 6, 17—19.
Литературното му творчество за деца и юноши.
Янчев, Тодор. Йордан Друмников на 50 години. — Деца, изкуство, кн., 1978, № 4, 16—18.
Поетическото му творчество за деца.
Янчев, Тодор. Още за романа за деца и юноши. — Учит. дело, № 27, 4 юли 1978, с. 8.
Янчев, Тодор. Поет на възторжени чувства. — Учит. дело, № 15, 11 апр. 1978, с. 8.
Творчеството на Николай Зидаров за деца и юноши.

Елена Цветанова